

ПАВЛО
ТИЧИНА

ОЦИФРУВАННЯ

КНИГ

hurton.com

АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ РСР

ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ
ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Павло Тичина. Початок 60-х років

Навро Мурина

ПАВЛО ТИЧИНА

ЗІБРАННЯ
ТВОРІВ
У ДВАНАДЦЯТИ
ТОМАХ

ХУДОЖНІ
ТВОРИ

ТОМИ
1-7

ПАВЛО ТИЧИНА

ТОМ
ТРЕТІЙ

ПОЕЗІЇ
1954-1967

КИЇВ НАУКОВА ДУМКА 1984

Редакційна колегія

О. Т. ГОНЧАР
(голова)

М. П. БАЖАН

С. А. ГАЛЬЧЕНКО
(секретар)

І. Ф. ДРАЧ

М. Г. ЖУЛИНСЬКИЙ
(заступник голови)

Л. М. КОВАЛЕНКО

О. І. КУДІН

Л. М. НОВИЧЕНКО

В. І. ОЛІЙНИК

В. М. РУСАНІВСЬКИЙ

С. В. ТЕЛЬНЮК

Упорядкування та примітки
Н. О. ВИШНЕВСЬКОЇ

Редактор тому
І. Ф. ДРАЧ

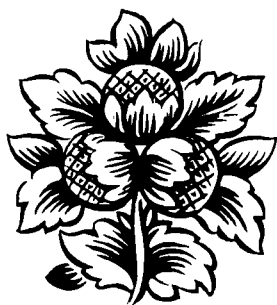
Редакція художньої літератури

Т 4702590200-271 передилатне
М221(04)-84

МИ
СВІДОМІСТЬ
ЛЮДСТВА

1957

НАШ НАРОД — ОКЕАН

Чуєте? — перекликання
йде по світу. Славен час!
Ой, яке ж у них бажання
побувать в гостях у нас!
Ми ж до них: — Ідіть, спішіться!
На народ наш подивіться,—
він у всьому чорнобровен,
силою ж — це океан!

Океан

повен...

Зрілі ми, як спілий колос,—
хочете, хваліть чи ні,—
високо підносим голос,
зовсім щоб не быть війні.
Ллються ріки в ясні води...
Гей, народи, всі до згоди!
Мир — кому ж не ясномовен?
Наш народ — це ж океан!

Океан

повен...

Всі для нас народи рівні —
і великі, і малі.
Не деріть ви горла, півні,
щоб десь клюнуть на землі!
Бомбоклюнуть вам не вдасться:
мир — для всіх народів щастя,
мир для нас — завжди чудовен.
Наш народ — це ж океан!

Океан

повен...

Там, де судна, й пароплави,
і човни до нас спішать...
Ах, країну правди й слави
всім же хочеться узнать!

Йдуть і йдуть до океану...
І так радісно титану —
хай поплава в нас і човен...
Наш народ — це ж океан!

Океан
повен...

Раді гостю ми такому,
близьким що назве наш люд.
Не загрожуєм нікому:
творча праця, мирний труд.
А коли ж хто із народів
та одвернеться — на подив! —
той для нас лише сміховен.
Наш народ — це ж океан!

Океан
повен...

Ми говоримо свідомо:
кожен гість для нас є зван.
Хай же буде всім відомо:
сильний в нас, могутній стан!
Сила нам по жилах ллється,
розливається, сміється...
Сміх чудовен, красномовен,
наш народ — це ж океан!

Океан
повен...

І ДИВИВСЬ ІЛЛІЧ НА МЕНЕ

(Із поеми)

Я прийшов на Красну площу.
В чéрзі став. Тремчу. Горю.
Сам себе перевіряю,
в серці власнім говорю:

— Чи готовий ти знаннями
до трудних, важливих справ?
Як з моральністю твоєю?
Чим корисним людям став?

В небі холод. Хмари ходять,
мов по синьому льоду...
Щось держави нам ворожі
все верзуть не до ладú.

Завтра за моря лечу я,
щоб за мир піднести клич.
Ой, не легко буде... Хочу ж
сильним стати, як Ілліч.

У житті колючок повно,
а не тільки цвіт лілей.
Знаю, знаю — так він скаже —
й тихо входжу в Мавзолей.

Разом з іншими поволі
вниз та вниз спускаюсь я.
В кожного ж душа розкрилась,—
засвітилась і моя...

Ах, коли б йому повідать
та про все, про все я міг!
...Посуваємось. Мовчання —
тільки шерх од наших ніг...

Скільки думав я про нього —
в блиску дня, у тьмі ночей!
...Ось ще крок — і враз я бачу
усміх сплющених очей...

Ленін! Ленін! Як це близько...
Леніна побачив я!..
В кожного душа розкрилась,—
засвітилась і моя...

І здалось — почув я голос:
— В нашу буряну добу —
що ти гнешся, мов той колос? —
В боротьбу! На боротьбу!

Онде мчить шалений вітер,
нищить люд, руйнує міст...
Хто ж за морем то гукає,
проти нас ножем вихає —
імперіаліст?

Імперіаліст —
це спрут:
всі б пожер свободи...
В нього щупальці звиваються
там і тут.
Та народи,
та народи вириваються
із пут!

І мені так легко стало,—
впала мов гора з плечей.
І дививсь Ілліч на мене
з-під примружених очей...

В боротьбу за мир укинув,
де ворожий брязк мечей...
І дививсь Ілліч на мене
з-під примружених очей...

...Шерх од наших ніг. Мовчання.
Ні розмов, ані речей.
І дививсь Ілліч на мене
з-під примружених очей...

З Іллічем прощаюсь тихо.
Я виходжу. Вгору йду.
І звучать слова у серці:
— В боротьбу! На боротьбу!

В небі холод. Хмари ходять,
мов по синьому льоду...
А мені аж душно-жарко:
ах, скоріш... на боротьбу!

Імперіаліст —
це спрут:
всі б пожер свободи...
В нього щупальці звиваються
там і тут.
Та народи,
та народи вириваються
із пут!

МИ СВІДОМІСТЬ ЛЮДСТВА

Народу гріло сонце слави:
життя цвілося, як в маю.
...А ви сповзлись, мов ті удави,
щоб здобич задушить свою.
А ви для чорної розправи
вперед пустили ще й змію.

Змія ужалила й одбігла,
і ви накинулись... ганьба!
Дитина ж «мамо!» ледве встигла
там закричать, як кат руба
голівку їй... Земля одлигла
від крові!.. Людожер стриба

по трупах. За що б'єш ти мирне
населення? Та людоїд
все наступа. Тут військо вірне
єгипетське пішло в обхід
на ворога — і, непокірне,
утримувало Порт-Саїд.

Повітря ж бомби нижуть, нижуть...
Ну як назвати цей розбій,
коли трудящим горло ріжуть
за те, що край боронять свій
і п'ят агресорам не лижуть?
Радянський люд сказав: — Не смій!

Не смій вбивать, не маєш права!
Терпець народам увірвавсь...
І тулуб одного удава
ще й другого назад подавсь.
Ушилась і змія шершава —
лиш пил хвостом все замітавсь...

Не замести слідів знуцання,
що ви Єгипту завдали!
Хіба «угорськеє питання»
в ООН ви спроста почали?
Це що — нахвалка? Настрахання?
Щоб ми тихесенькі були?

Ми не слабодухі. Тихі? — анітрохи.
Голоси ми правди, голоси епохи!

Ми не є смиренні (всім смирення досить), —
ми свідомість людства, що протест підносить!

В нас-бо найчистіша здійснення основа
ленінських накреслень, ленінського слова.

Ваші ж думи — чорні, мов у сажі, в кіпті...
Добре упилися кров'ю у Єгипті?

Упились, наїлись — бодай не вставати...
Звались ви: бандити, — як тепер вас звати?

Як же вам дивитись в очі всьому людству?
Хто повірить пльоткам, брехням, словоблудству,

ніби вам відомий той «секрет гармоній»,
що єдна свободу і... тюрму колоній.

Чи стулити ж можна: деспотів сваволю,
рабство капіталу — і народів волю?

Хитрі у вас співи й дбларові ласки, —
хитрих миротворців ви наділи маски.

Що вам було треба, проклятим удавам, —
щоб чужая нафта в рот лилась сама вам?

Азія вже встала, гордо розігнулась, —
ой, ви, стережіться! — Африка проснулась...

А ти, верховоде, чого брови супиш?
Совісті народів долларом не купиш.

На весь світ наш голос: люди, правді вірте!
Стійте за свободу! Братне коло ширте!

Ми не слабодухі. Тихі? — анітрохи.
Голоси ми правди, голоси епохи!

Ми не в смиренні (всім смирення досить), —
ми свідомість людства, що протест підносить!

Народ творив. За що ж орави
фашистські вчинили зло?
Борців нових мільйонні лави
за волю встало і зросло...
А й лопнуть же колись удави,
яких життя все прогнило!

1956

В ЧОРНОБИЛІ

(Із щоденника)

В кімнату місяць вліз. Чи й спали
ми —

і я, й товариш мій Дмитро?
Все шелестіла ніч зів'ялими
листочками в саду... Перо
павіняче, в вазон устромлене,
кивало з вітром у вікні
розчиненім... Не сон — притомлене
дрімання.

Душно! По мені
навпереріз вляглися звійвисто
дві темних смуги: за вікном
драбина то — й на ній обривисто
метлявся хміль...

Заснути б сном
міцним! — та місяцем просвічене
вікно будило нас.

...Були
удень в радгоспі ми. Насичене
новаторством життя, — хвали
презолотої гідне, — творчою
бадьорістю всього мене
наповнило. І от — узорчою
дрімботою враз промайне
в очах моїх (що все стуляються)
то ланкова, то тракторист...
Вони до мене озиваються —
і в їх словах глибокий зміст.
Земля в плодах по-вересневому
така вже щедра, гомінка!
Десь по кружечку металевому
дитина пальчиком черка...
Та ні, це за стіною стишено,
розмірено годинник б'є...

Ой, треба ж працювать приспішено,
бо ж стільки в мене планів є!
Вони ж з народними збігаються:
рости, з народами дружить.
А вороги... хай начуваються:
лиш правда й воля мають жить!
Як все вперед іде! Й хвилиночки
життя не жде! Життя ж не жде...
Усі стежки його й стежиночки
весь час вивчай. Тож молоде
і в тебе серце буде...

...Спекою

денною ніч мов опеклась
і ще пашіла... Десь далекою
луною пісня віддалась.
Почулось трактора наближення.
...Дмитро підвівсь: — А головне,
в ньому й піднесення, і зниження;
то стане він... то сіпоне...
А я: — Та тихше ж бо!.. Ще збудимо...
Д м и т р о: — Давно поснули всі.
...Я встав. Мо' вийдем? З ним побудемо:
це ж тракторист, Соха Овсій,
що вдень із ним ми познайомились.
То ж він казав: пісок вродив;
якби ж тут зéмлі «чорнозьомились» —
о, як би я їм догодив!
А ще обурювавсь поганцями
на Заході: ну й світ настав!
Чи буде мир з заокеанцями? —
не раз, не раз мене питав.
Душнá в нас осінь: працюватиму
ще й уночі, по холодку.
Ви прийдете? То я вас ждатиму —
де шлях в Залісся... при горбку.
...Тихенько ми поодівалися
й на здибочках пройшли...

І ось —

у сінцях, в темноті добралися
до вихідних дверей (чогось
укропом там запахло й м'ятою),
одсунули качалку враз
з дверної ручки (за дощатою
перегородкою якраз

хтось кашлянув вві спі),— й задихано
ми вийшли на повітря.

Ніч,

ніч стояла розколихано!
І ніби тисячі облич
навкруг! І в мене всі вдивлялися
шепочучи...

Осокорі

із грушею перемовлялися.
А збоку — місяць. І вгорі
по всьому світі — скрізь! — розсіяні
зірки... Але такі якісь вони
при місяці, немов овіяпі
чужою славою. Ціни
собі не знали: відступаючи
в далеку неба глибину,
все бліднули, поволі танучи,
очима кліпали до сну...
Якісь дві пташки обізвалися —
та й жалісно... Осокорі
із грушею перемовлялися.
Й незвично так о цій порі
зачмихав трактор. І бабахання
на весь Чорнобиль розляглося —
та зразу вщухло, тільки пахання
вітрець односив...

Нам прийшлося
перестрибнуть рівчак за сливами.
Загавкали в сусіда пси,—
та ми їм свиснули,— і нивами
як врзали ходи!

Краси

якої ж там! Он несподівано
упала зірка — й помелом
свій слід блискучий стерла гнівано...
Лиш місяць аж дзвенів сріблом!
Дзвенів... хоч іноді і хмурився,
як раптом трактор мов стрілять
вже починав. Навкіс занурився
Великий Віз на небі. П'ять
чи сім зірок Волосожарного
сузір'я мріло угорі,
немов із бісера надхмарного
хто китицю спустив...

Старі

осінні бур'яни валилися
під нашими ногами... Спів
здійнявся за горбком. Схопилися
від нього луни... Й заgrimів
тут трактор, вгору випливаючи!..
А пісня, пісня не втиха,
летить-дзвенить на цілий світ!
Дзвенить і місяць, сріблом сяючи...
Привіт, товаришу Соха,
привіт!..

1957

В ГОСТЯХ У ПІСНЯРА ІВАНА

Виступає нас немало,
Аж дванадцять косарів.
Косим клевер, косим трави
На комунівській землі.

Іван Шевченко

I

Куди, машино, так біжиш
в вечірній синій посивілій?
Куди біжиш?
До кого справа довгождана? —
А спішимо ж ми у Павлиш —
у двір до рільника артілі,
до любого співця Івана.

Вартують зорі угорі.
Схилилися жита, послули.
Вже постарів
низенький місяць — мідний, ржавий...
Ми про дванадцять косарів
в машині пісню затягнули,
та жаль,— бракує нам октави.

Ось дуб... услід нам шум послав.
Тополя теж... Не спиш, тополе?
Щось дуб шептав.—
А ти що шепчеш... що? Посуха!
В октаву низом місяць взяв —
й мені здалось, що сонне поле
на ліктях підвелось і слуха...

Далеко блиск прожекторів! —
То Кременчуцька ГЕС видніє...
Де блиск вогнів,
туди ж ми їдем завтра вранці.
За нами Крюків ледь зорів...
А пісня рветься, шаленіє,
що чують, може, й павлишанці.

Чия ж то пісня нас несе?
Того, до кого поспішаєм.

Вперед песе!
Та ось... спускаємось в долину —
й відкрилось нам село усе...
І ми співати замовкаєм.
Керуй на хату й яворину!

II

...Уже стемніло. Ось цей двір!
Ану приймай гостей, Іване!
Йдемо у двір.
Іван стрічає, обіймає,
мов той Добриня-богатир.
А небо, зорями уброне,
над нами блиском повисає...

Дружина, і сестра, й синок —
такі привітні нам і раді!
Малий синок...
Виходять з хати ще й старії...
Який це довгий, довгий строк
(І в а н: — Мо' сядем в винограді?)
— як ми не бачились!.. Події!

В альтанці сіли ми. В садку.
На сон десь місяць закотився.
Та нам в садку
вже світить лампа... Ніч. А жарко.
Принесли страву, — і важку
сулійку. Й гомін тут полився:
підносься, чарко-зустрічарко!

Пісняр на мить одну притих.
Печаль дружині теж набігла.
Пісняр притих...
Але він знов життєвоствердний.
Як тяжко забувають своїх!
Син старший... На посту застигла
дочасна смерть... Твій син — безсмертний!

Іван, дружина і сестра
все хваляться: які в них люди!
І набира
такої висоти розмова!
Задля народного ж добра

віддать себе... Геройство всюди.
І ллється, ллється, ллється мова...

— Питаєте про урожай?
О, тут багато що сказати!
За урожай
взялися дружно, справно, вірно.
Ну, ось вам цифри... Уважай,
що це ж зерна ми будем мати
(хоча й посуха) так... примірно...

Іван тут враз: — Народ люблю!
— А як же з творчістю? Працюєш?
— Я труд люблю!
— А може, щось нам прочитаєш?
— Та ні, нехай... колись... припшлю.
— Ну, тож пиши, давай — ти чуєш?
Скажи, що нам ти обіцяєш.

Корова в темряві зітха...
Зітхнув вітрець, що спать вже треба.
Кругом стиха.
Десь хвіртка брязнула... й немає.
А лампа тіні колиха
на виноградді... Зірка з неба
ну просто аж танцює, грає...

І ми встаєм. Вже пізній час.
— Та як же поночі додому?
Ночуйте в нас!
А вранці б до Дніпра побрались...—
Ні, ні! Волосожар пригас
на небі синьо-золотому...
Ми обнялись. І попросались.

Вертались ми по темноті.
Та здалеку нам Кременчуцька
у темноті
світила сяєвом безсонним...
Гігантський труд нам на путі,—
вже ж скільки літ! Радянських літ...
Але наш труд, любов вселюдська
оновлює весь світ —
червоним...

1957

ГОРОБИНЦЮ ЗЛОТИЙ

Горобинцю золотий,—
ой, не золотий — червоний!
Як на колір — ти простий:
усього ж два тони.

Вранці ти ясним буваєш,
а в полудень потьміваєш,
та на вітрі-вітерочку,
мов скидаючи сорочку,
загоряєш через листя...
А нема ж без тебе й місця
у всьому лісочку,
в зеленім лісочку.

Горобинцю одвисний,
де ростеш — земля ж запала.
Вже з которої весни
тут ось ямка стала!

Одинока це могила,—
в ній боєць лежить з Тагіла.
Де він впав — рідня не знала,
тільки зараз розшукала.
Чебрик, сизе шумовиння,
взяв ти ямку у затіння.
Онде люди — в них лопати —
йдуть могилу поправляти.

Не набачишся життям,
не надихавшся літом,
бо життя, хоч стільки й ям,
розцвітає цвітом.

Щось вітрець шепоче в листі,—
мо' несе з Тагіла вісті?
Бивсь бобць за Україну,
за Радянську всю країну.
А мене ж думки клопочуть:
всі народи миру хочуть,
та фашист не хоче миру,—
крові треба звіру...

Скільки раз я тут бував,
горобинцю любий, милий!
Я б тебе покуштував,
але ж ти незрілий.

Ще й птахи тебе минають,
тільки оком накидають.
Хоч бува, як спека стомить,
кетяг в тебе тут одломить
пастушок засмаглий, босий,
закосичити щоб коси
юної смуглянки,
кісоньки люблянки.

О, та що ж це я сказав!
Я хіба що-небудь знаю?
Він її поцілував —
от і все, гай-гаю...

Дівчина аж зашарілась,
мов проснулась,— розгнівилась:
— Ти це що! — спустила брови...
Та замукали корови,
і вона: — Ой рідна мати!
Він: — А хто ж тут винуватий?
Переїнять хоча б ми встигли! —
в різні сторони побігли...

Хай зростають: пастушок
і гнівлива люблянка!
Вічний у життя зв'язок —
за одною друга ланка...

Я тягнусь до горобинок:
ти ж мені як відпочинок.
Я побуду та й поїду,

не забуду твого виду:
одвисаєш золотисто,
мов у дівчинки намисто...
Хай наллє ж по самі вінця
сонце горобинця!
Хай наллє ще й переллє
сонце горобинця...

1956

ІНІЙ

Ой цвілось життя зелене —
юнь моя

і чорнобрів'я!
Тисяча півтонів, тіней...

А тепер же —
що зустрів я?

Сивий впав на мене
іній...

Сивий, сивий іній...

Що ж. Нічого. Це нічого.

Серце, — цить!

Чого ти спориш?

В мене ж вік — новий, зустрічний.

То й зустрінемо...

Все суворіш
мислить розум строго —
вічний.

Мислить розум вічний...

Хай той іній і сріблиться, —

та в душі ж

його немає!

У душі — зелені вруна.

Злегка тьмяні? —

хто їх знає...

Бо й зимою ж глиця

юна.

Свіжо-тьмяно-юна...

Може, бренькав я на лірі?

Мо' в житті

скавав телятком?

А народ хай сам розсудить.

Бджілку люблять
з повним взятком.
Думка ж — дії щирі
будить.
Дії думка будить...

Той, хто інею боїться,
радості
в собі не має.
Мов пісок сухий. Мов дюна.
Серце в мене
все співає:
бо й зимою ж глиця
юна.
Свіжо-тьмяно-юна...

1957

А ЛЕГКО Ж БУТЬ ЧУДЕСНИМ, МОЛОДИМ

В напруженні усе моє життя.
В напруженні і думка моя, і слово.
Живить мене найглибше почуття:
це — боротьба за мир. На всіх путях
ти шлеш мене, життя. Я йду. Готово!

Коли прийшли старі мої літа —
я й не відчув, ніяк я не помітив.
В мені весь час немовби світ світа
і тягнуться тужаві вгору віти...

Тужавості ж — то плем'я молоде
все піддає мені, як і раніше.
Життя мене і кличе, і веде,
Вітчизни сад і пахне, й цвітом дише...

Це значить, що — ти вічномолодий?
Я не скажу. Не відаю. Хто знає!
Йди вперед, — з народом ти йди, —
туди, де думка, де проріст проростає!

А проросту — й країв йому нема!
Заповнив він життя — і зеленіє...
І радістю всього мене пройма,
що проріст наш — та він же і в мені є!

Бо молодих поетів я прийняв, —
не знаю вже — не знаю й скільки! Й кожен,
зростаючи в правдивім світлі дня,
з товаришем моїм найкращим схожен.

Учителем поетам молодим
є сміливий, правдивий, найживіший
горлань-главар, наш Маяковський! З ним
і самий тон в поезії гостріший.

В піснях своїх нерідко ми чадим
абстрактності гнойком, штукарства димом.
А легко ж бути чудесним, молодим —
лише з життям та йди разб́м, не мимо.

Ти й сам з отим, що проросло, зв'яжись;
скажи собі: тебе я прагну, хочу!
Не відставай, поете, й завжди вчись,
перемагай ти звичку неохочу.

Кого люблю — у мене ж не один.
Щоб слухать всіх — ось відчинив я дверці.
А з перших хто? — та Маяковський, — він,
бо ж він давно живе в моєму серці!

Колись було — на зустрічі в Москві,
як брата, взяв поет мене за плечі,
ще й посадив з собою він. Нові
відчув тоді я сили молодечі!

Я свідком був, як після всіх вкінці
він виступив — аж відгукнулись луни!
Так! Блискавки тримав поет в руці —
тож блискавки він кидав і з трибуни.

Він говорив про дружбу двох сестер —
прекрасних двох: Росії й України;
він застеріг, що ворог ще не вмер,
що мир зміцнять нам треба щохвилини;

що заповідь є в нас одна, свята —
у дружбі жить, Вітчизну боронити!
...В мені весь час немовби світ світа
і тягнуться тужаві вгору віти...

Тужавості ж — то плем'я бойове
все піддає мені, як і раніше.
Життя мене і кличе, і зове,
Вітчизни сад і пахне, й цвітом дише...

В напруженні усе моє життя.
В напруженні і мисль моя, і слово.
Живить мене найглибше почуття:
це — боротьба за мир. На всіх путях
ти шлеш мене, життя. Я йду. Готово!

НАД ДНІПРОМ

Вітер колише трави шовкові,
ніч кругом...
Глянь, моя мила: зорі повисли
над Дніпром.

Серце так б'ється, щастя ж бо з нами
тут само:
разом дорогою зоряно-ясною
ми йдемо.

Ген за садами спить наше місто —
все в огнях...
Низько над нами, враз пролетівши,
скрикнув птах.

Пахнуть покоси. Сядем на сіні, —
пізній час.
Я українець, а ти ж росіяночка —
дружба в нас.

Зорі...
сяють нам вдалину.
На схід ти поглянь, кохана!
Зорі
світять нам путь ясну.
Встає вже зоря рум'яна.

Юність, юність, повна щастя без краю!
Люба, мила, кращу від тебе не знаю!
Разом, кохана, підемо разом
в ясний наш день.

Вітер колише трави шовкові,
ніч кругом...

Глянь, моя мила: зорі повисли
над Дніпром.

Серце так б'ється, щастя ж бо з нами
тут само:
разом дорогою зоряно-ясною
ми йдемо.

Ген за садами вогники гаснуть,
скрізь світа...
Час повертатись вже нам до міста,
золота.

Ми ж наше місто обороняли
у війні.
Зараз його ми з тобою будуємо
всі ці дні.

Щастя до нас чарівної ночі
тут прийшло...
Глянь, моя мила, небо рожевим
розцвіло.

Пахнуть покоси, сядем на сіні
в ранній час.
Я українець, а ти ж росіяночка —
дружба в нас.

Зорі
мов не хочуть сіять.
На схід ти поглянь, кохана!

Зорі
стали враз пригасать.
Вже встала зоря рум'яна.

Юність, юність, повна щастя без краю!
Люба, мила, кращу від тебе не знаю!
Разом, кохана, підемо разом
в ясний наш день.

Щастя до нас чарівної ночі
тут прийшло...
Глянь, моя мила, небо рожевим
розцвіло.

О, як нам гарно йти проти вітру
в ранній час.
Я українець, а ти ж росіяночка —
дружба в нас.

1955

ЮНАЧЕ СЛАВНИЙ, ЛЮБА ЮНКО

До молоді мій чистий голос:
не відступайте ні на волос
од викривань ворожих справ.
Так Ленін нам заповідав!

Не піддавайтесь омані!
Гарячі будьте, полум'яні!
Хай ворогів разить розброд —
за дружбу стійте, за народ!

Юначе славний, люба юнко!
Коли гадюка в'ється в'юнко,
щоб яд в людину упустиць,
не треба ждати — треба бити!

Юначе славний, юнко люба!
Коли стоїть питання руба,
щоб захищати світ новий, —
удар готуй ти лобовий!

Бува, як недруг тлінним духом
тобі нашепче щось у вухо, —
одплюнь, працею, будуй і рий...
Ми сокрушили світ старий!

Народи світу поскресали,
бо ми «Свобода!» написали
на прапорі, де міць твоя,
де образ Леніна сія!

Мутні потоки десь болбочуть?..
Ми знаєм: вороги нас хочуть
тримать на тихому вогні.
Ми не стеряємось — о ні!

Те, що воскресло, ми не згубим,
радянську землю палко любим!
І будемо її любити,
і боронити кожну мить.

Від озвірілої навали
свободу в Жовтні звоювали,
щоб не було вже більш біди,
твої ж батьки, твої діди.

Її ти бережи, юначе!
На Заході кубло звіряче
розворушилося... Пильнуй!
Всі плани ворогів руйнуй!

Їх жир росте на капіталі.
Їх тягне ще кудись у далі.
А хто їх просить, де й коли?
Сліди криваві попливли

од їх непроханих візитів,
од їх фальшивих в пресі звітів,
що нібито й вони за мир.
Яка брехня! Еж звір — є звір.

Немає в них людини права.
За що злочинна орава
вбиває негрів? Не коривсь? —
що негром, бач, він уродивсь.

В передчуванні злих агоній
спішать вони до всіх колоній, —
гвіздком щоб їх собі прибить,
а люди — можна і втопить.

Мистецтво мертве в них, астральне, —
у нас же дійсністю реальне;
у них — далеке від людей,
в нас — повне людськості ідей;

в них пахне бізнесом, продажне;
в нас — до потреб людей уважне.
У них антиморальність, бруд, —
здоров'я в нас, героїство, труд!

Чи слово, пісня, чи картина —
завжди в нас славиться людина,
радянська, наша — й та, що скрізь
її гнітить ворожа слизь.

Що значить: труд, реальні дії?
Це і романтика, і мрії,
революційності зоря:
в нас край новий, нові моря!..

Життя зросло багатогранне.
В нім людське ставлення гуманне
до всіх, хто дійсно йде за мир,
росте і вглибину, і вшир.

Тісніше станьмо, комуністи!
На нас хтось хоче знов насісти,
брехнею діє в боротьбі,
ті ж, що вагаються, — й собі...

Не бачать лісу, лиш дерева...
То ж революція Жовтнева
нам шлях відкрила — й ми йдемо.
Змінить? — нікому не дамо!

Юначе славний, юнко люба!
Коли стоїть питання руба,
щоб захищати світ новий, —
удар готуй ти любовий!

Їх цюка вже сокира-згуба:
Ірландія, Алжир і Куба...
Свої ще безробітні теж —
росте обурення без меж!

Ревізія комусь вигідна?
Яка то думка жалка-бідна!
Нам шлях — один, — його вітай:
тепер по Жовтню йде й Китай.

До молоді мій чистий голос:
не відступаєте ні на волос
од викривань ворожих справ.
Так Ленін нам заповідав!

Не піддавайтесь омані!
Гарячі будьте, полум'яні!
Хай ворогів разить розброд —
за дружбу стійте, за народ!

1956

СТРІЧАЙТЕ ЮНИХ

Стрічайте юних, стрічайте,
цілуйте, теплом привічайте!
В них серце горить — це ж краса!
Хай дружби вогонь не вгаса!

Яке воно скрізь чудодійне —
це плем'я ростюче, надійне!
Яка в ньому цільна мета,
прозора душі чистота!

Для нього премного ж це значить —
радянську молодь побачить.
Хай сходяться всі молоді:
в одній вони йтимуть ході!

Стрічайте їх словом привіту!
Вони — із країн всього світу
несуть своє світле, святе,
що в їхніх народах росте.

Все світле, святе — нам кохати.
Не в люльці його колихати,
а в спільній роботі, в труді,—
в життя ж це ідуть молоді.

В суспільстві їм жить, а не в стінах.
Вони по своїх по країнах
ще стрінуть і бурю, і шквал,—
хай будуть тверді, як метал!

Якого їм треба металу? —
Не дати народ на поталу.
Найбільша, найвища з ідей —
боротись за щастя людей.

Хай стануть усі проти воєн!
Відрізати шляхи до озброєнь!
За мир у всім світі, за мир!
У цьому ж — народ проводир.

Стрічайте юних, стрічайте,
схвильованість їх одмічайте,
вітання, звертання, слова...
Свобода ж усіх обвіва!

В Радянській вони Україні.
Хай в братній, у теплій гостині
накреслюють спільний свій шлях —
по ближніх і дальніх світах.

Звучать у нас різні мови...
Які задушевні розмови
між тими, хто хоче все знати,
за поступ і дружбу стоять!

Хай стануть усі проти воєн!
Відрізати шляхи до озброєнь!
За мир у всім світі, за мир!
У цьому ж — народ проводир.

Стрічайте юних, стрічайте,
епоху в піснях величайте!
Нас Ленін закликав: мужать
і кожен народ поважать.

Прикрашений Київ: дні свята!
Ідуть юнаки і дівчата —
і жовті, і білі, і чорні,
удачею ж — смілі, відпорні...

У віці своїм молодому
ніхто з них не каже про втому.
Як серце горить — це ж краса!
Хай дружби вогонь не вгаса!

Стрічайте юних, стрічайте,
цілуйте, теплом привічайте!
Хай сходяться всі молоді:
в одній вони йтимуть ході!

Стрічайте юних, стрічайте...

ПРО ЮНОГО ВАСИЛЯ

(В ДОРЕВОЛЮЦІЙНІМ ЧЕРНІГОВІ)

Василь Еллан, Василь Еллан!
Чи йду на гору, чи на лан,
чи рух в заводі чую, бачу,
що діє в бистрому строю, —
я завжди згадую твою
гарячу, невгамовну вдачу.

Давно було колись, давно!
Ти вліз до мене у вікно,
як спав ще я... — Ходім дивитись,
як сонце сходить, до села!
Ти не дивуйсь: я — мов стріла;
в житті не можу зупинитись.

Кудись летів би я й летів,
вціляв би кулями в катів...
Ще мало я чого умію:
в життя ж учуся, як і ти.
Та нам обом вперед іти!
Хоч це і трудно — розумію.

Студенти ми: наш план ізбувсь.
На літо ти сюди вернувсь,
в статистиці працюєш, в земстві.
Життя ж все уперед жене.
Як і тебе — пече мене,
що люд наш в царському тюремстві.

...Не знав я всіх його зв'язків.
Десь проникав він до гуртків.
В ньому постійно щось бурлило...
Безстрашна молодь тут росла,
хоча себе не берегла —
і багатьох вже не вціліло.

Я швидко встав. Я догадавсь:
це ж він в поліцію з'являвсь.
Лиш одному мені довіривсь,
що він під наглядом.— Одівсь?
Ну гáйда!.. Липень як розцвівсь!
Та щось штиками цар ощирився...

Ти ж чув? (Але прискорім крок!
Ось і Яловщина... лісок),—
що на Путіловськiм заводі
велике скоїлось... (Сосна.
Між сосен стежка. Глиб тісна...)
Мо' вже й царю приходить годі?

А сонце цілиться пустить
стрілу жовтогарячу... Мить —
сосна схопилась тут за рану —
й червоне бризка крізь туман...
Царю тяжких завдати б ран —
і люд устав би з-під туману...

Все вглиб між сосен ідемо...
І враз — відкрилось нам само:
хатинка... дим... водиці стрічка,
що ось спадає тут же в яр...
І дмухає у самовар
маленька Василя сестричка...

— Ой мамо, це ж Василь, Павло! —
...Ох-го! — десь в лісі оддало...
Тут вийшла мати Василева:
— Так рано? Прбшу. Молодці...
Ну, драстуйте! А міць в руці —
роздерете і пащу лева...

— Як треба, мамо,— роздерем.
Колись же встанем з-під ярем!
Та ти й сама не раз казала,
що жить аж надто гарячé...—
...Василь їй чубчиком в плече
потерсь,— вона ж к ньому припала...

— Васильку мій, дитя трудне!
З тобою в серці в нас одне.

В дев'ятсот п'ятім і пізніше —
у себе ж я ховала тих,
хто не скоривсь царю й не стих
і хто — р е в о л ю ц і й н и м д и ш е.

То що ж з тобою я зроблю?
...І вас я знаю й теж люблю,—
звернулася вона до мене:
— Сьогодні ж бо неділя,— так?
Не йти ж у земство... Он гамак;
в чай, печене і варене...

Василь же їй: — Який там чай!
Ти краще нас не помічай.—
В чуланчик відчинив він двері
й мені таємні показав
аркушики, що тут ховав,—
всі ж на тонюсінькім папері.

— Так от... Чернігів хоч і спить,
та в ньому теж нове кипить.
Збороти б дух цей благочинський...
Рости, життя, рости, ярій!
Віталій, Віра в нім, Андрій
і юний Юрій Коцюбинський...

Аж тягне ці листи читать:
ти й сам сильнішим хочеш стать.
Це ж відповідь і в нашім місті
на свист царевого бича.
...Ще про Миколу Ілліча
Подвойського приходять вісті.

Він тут учився, працював,
у двох монастирях співав.
Але ж ніхто тоді не відав,
що в нім — революційний дух
вогонь стеріг,— щоб не потух;
в огонь себе ж самого кидав...

Недавно брат його в нас був.
Тюрму Подвойський перебув:
життя ж у нього не в заласі.
Там, де Путіловський завод,

працює він... Там с в і й народ,—
і гарно в робітничій масі.

Василь Еллан, Василь Еллан!
Тісний у матері чулан —
та в ньому ж стільки зберігалось!..
Там зріла думка печужа:
на лезі гострого ножа
сумління сміливо кувалось...

Ми знали рідий край, село,—
та інше в душу нам ввійшло:
що є шляхи далеко ширші!
— ...Ну, що там в тебе, про гаї? —
І один одному свої
ми почали читати вірші...

— Чи довго ж там? Ану ідіть!
Вже самовар давно кипить,—
Василь аркушики ховає:
— Та чуєм, мамо,— ідемо! —
...П'єм чай. Десь дятел... Мовчимо.
А серце радісно співає...

До мене мати: — Диво див!
Він ваших хазяїв збудив?
— О ні, він стежкою прямою,
а не двором уволікавсь.
— Отак? Василю, ти б стидавсь! —
і похитала головою...

— Василечку, в вікно не лазь:
за вами ж слідом ходить мразь.—
Василь моргнув: мовляв, навчає...
— А що, як лазиться само? —
...Всміхнулась мати. Мовчимо.
А серце радісно співає...

ЩОБ УКРАЇНИ ТВЕРДО СТАТЬ

(КИЇВ 1919 РОКУ)

Подвойський в Києві, Подвойський!
Мов дух мене підняв геройський —
піду шукать!

Такий я радий, радий був...

Це ж він од Леніна прибув,

щоб Україні,

Україні твердо стать.

І я вже йду... Ось двір. Військові.

Я запитав. Та в їхній мові

одне: не ждїть;

багато в нього стріч, нарад;

приймає ж завтра він парад.

Тож там можливо,

там можливо і зустрїть.

Не спав я ніч. Про найдорожчу

людину снів... Устав. На площу

чимдуж спішу.

Йде сніг... В тісноті я пробравсь.

Червоним — Київ весь убравсь!..

І я дивлюся,

я дивлюся й не дишу...

Вже йдуть колони по дорозі.

Тріпоче прапор на морозі...

Оркестр гримить.

Оркестр і пісня — все злилось.

Я й сам би заспівав ось-ось,

та чую: «Слава!» —

й хтось заговорив в цю мить: —

Центральна рада? — самозванська!

Україна мусить бути радянська!

Тут був тевтон?
Петлюра й гетьман? Цих заброд
хто викинув? Таж сам народ.
Так станьмо разом,
станьмо разом! Вище тон!

Дивлюсь: стоїть він... там... навпроти:
— Нікому нас не побороти!
Нас Ленін зве
рукою власною творить! —
...Колони йдуть — ріка стремить...
Над головами
Леніна портрет пливе...

Подвойський — вчитель мій з дитинства —
в тюрмі в дні царського злочинства
не раз сидів...
Які страшні були то дні!
Він рідним батьком був мені,
що з пекла, з бруду
піднімав мене і вів...

Ідуть колони по дорозі.
Тріпоче прапор на морозі...
Оркестр гримить.
Оркестр і пісня — все злилось...
Стою. Все жду. Я жду чогось.
А люд радіє —
люд радіє, гомонить...

Народ, що любить Україну,
що горе бачив і руїну,
страшну біду, —
ще заживе!.. Подвойський рад.
...Уже кінчається парад —
і я до нього підійду.
Я до нього підійду...

ПАРТІЇ СЛАВА, ЛЕНІНУ СЛАВА

Слава, слава в віках
Батьківщині могутній!
Україна Радянська
повна світла й тепла.
Розцвітає життя
богатырське й прекрасне,
Партії мудрій
народна хвала!

В серці у нашім
Леніна слово,
з ним ми йдемо
до найдальших світів.
Слава, слава в віках,
рідній Партії слава,
дружбі священній
народів-братів!

Слава, слава труду,
всім трудящим країни!
В нас довілля рясне
виноградом звиса...
Ми за мир на землі,
вороги наші згинуть;
люди радянські —
безсмертна краса!

В серці у нашім
Леніна слово,
з ним ми йдемо
до найдальших світів.
Слава, слава в віках,
рідній Партії слава,
дружбі священній
народів-братів!

1955

І СКАЗАВ БОГДАН

І сказав Богдан на Раді в місті
Переяславі:
— І султан, і хан, і шляхта — вороги напáсливі.

В українського народу здавна було мрією —
побрататися з Москвою, в дружбі жить з
Росією.

Тож скажіте свою волю: чи лихе терпітимем?
Чи з російським нашим братом, як із сонцем,
житимем?

І гукнули всі на Раді мовою єдиною:
— Хочем бути ми з Москвою — рідною
родиною!

Сонце праведне над нами, в дружбі осіяними:
разом ми з Росією! разом з росіянами!

Триста років вже минуло — нам же й досі
чується:
в Переяславі народ радісно хвилюється.

Гордості ми сповнені нашою Вітчизною,
грізною, могутньою силою залізною.

Звідки міць народів наших? Сила де
з'явилася? —
В революції Жовтневій нам вона відкрилася.

Всіх нас гріють промені сонця ясноликого —
славного, преславного Жовтня Великого!

Сонце праведне над нами, в дружбі осіяними:
разом ми з Росією! разом з росіянами!

1954

ДАВИДУ ГУРАМІШВІЛІ

Славна в нас одна родина,
люба, дружная сім'я —
і Росія, й Україна,
й рідна Грузія твоя!
В нас у всіх ті ж самі цілі —
утверджать радянський край.
З нами й ти, Гурамішвілі,
пісню починай!

Як давно ти жив на світі,
а здається нам тепер —
ще в цьому стрічались літі,
й не вмирав ти і не вмер;
і в твоїм бадьорім тілі
ще біжить гаряча кров...
Ти ж для нас, Гурамішвілі,
гордість і любов.

З нами йдеш ти сміло, прямо —
мир здобути в боротьбі...
Миргород і Сагурамо —
так зраділи ж бо тобі!
Люди наші в творчій силі
невичерпні, як моря...
Бачиш ти, Гурамішвілі? —
блискотить зоря...

В тебе ворог був уп'явся,
ти ж його під ноги збив.
Бо ти з простим людом знався,
бо Москву ти полюбив!
Тож червоні квіти й білі
ти від нас тепер прийми.
Підемо, Гурамішвілі,
проти кривди й тьми!

І вірмени, й білоруси,
й кожен з нас немов надів
сердолікові всі буси
із твоїх чудовних слів.
Всі пісні твої нам милі
й вічна молодість оця...
Весь ти наш, Гурамішвілі,
наш ти до кінця!

1955

Франка Івана голос чути
по всій Радянській стороні:
— Встаю ж і я за правду в світі,
не спочивать мені,— о ні!

...Він не дожив до тої днини,
коли нам Жовтень заяснів.
Життю нової України —
він так радів би, як весні!

Весна, весна, народу щастя,
єднання в світі всіх людей!
В серця нам радість передається,
що з нами ж і Франко іде...

Співайся, пісне полум'яна,—
нехай почує вся земля
про мужнього Франка Івана,
сина коваля!

1956

МИ ЙДЕМО З ФРАНКОМ ІВАНОМ

Містом, селами ще й ланом
попід лісом віковим
ми йдемо з Франком Іваном,
розмовляємо із ним.

З нас один — поет майбутній,
другий — вчитель на порі,
третій — технік самобутній,—
всі ж поки що школярі.

Крок широкий — йдем-літаєм,
тут показуєм і там.
Те, що бачите, питаєм,
правда ж до вподоби Вам?

А Франко: — Життя чудесне!
Я й не уявляв собі.
Вірив я: народ воскресне,
щастя візьме в боротьбі.

В полі, в полі розцвітання —
наче килим хто прослав...
В промисловості зростання:
не один вже ж Борислав!

Ось заводи, онде вишки,
скрізь канали провели...
Скільки я ходив тут пішки —
села ж бідні були.

А якщо у Бориславі
і курились димарі —
так тож силу п а н с ь к і й справі
віддавали бідарі.

Дужа зараз і сталева
Україна ожила!
— Революція Жовтнева,—
ми сказали,— це дала.

Тут Франко до нас ізнову:
— Ах, яка кругом краса!
Чую скрізь я рідну мову;
вже комбайн, а не коса...

Ще ж за сніп небога жала,
а її підгінчий бив...
Кузня край села стояла —
бігать я туди любив!

В школі нас учили цвенькать
по-чужому. Я ж підріс,—
взнав я Маркса і Шевченка —
взяв тут молот і поніс...

І прийшов я до титанів,
що уніч і на зорі
рушать скелю злих тиранів,
в скелю б'ють каменярі.

І до бою сміло став я
проти панства, царства мли,
за свободу й повноправ'я,
щоб народи всі жили!

Щоб Галичина нещасна
в край щасливий перейшла
й українська мова ясна
витікала з джерела.

І жандарм, суддя і писар —
кожен зло на мене мав.
Та мене австрійський цісар
і по тюрмах не злавав!

Гірше вовка, гірш гієни
нас терзав капіталіст.
Про трудящий люд нужденний
враз прийшов з Росії лист.

В нім було — ой скільки моці! —
Ленін за народ устав.
І в дев'ятсот п'ятім році
я «Мойсея» написав.

Рана в серці незлічима:
цар в Росії як удав...
Я за Горького Максима
гнівний голос свій подав.

Бо в робітників я вчився:
переможе труд і піт!
Б'ють кати — й не поточився:
добре знав — засяє світ.

Й ось дивлюсь — аж сонце в вічі...
Як же радісно мені!
Чую співи трудівничі
по всій нашій стороні.

Бачу вас, що в рідній школі
ви навчаєтесь, як жить.
Що є вище, як і в полі,
й на заводі все уміть!

Гарна в нас із вами стріча.
Станьмо ж тут — на мить в саду,
попрощайтесь! Дрогобича
ще провідаю піду.

І пішов... А ми дивились:
вічний революцьонер!
Що в нас люди оновились, —
як він милувавсь тепер...

Містом, селами ще й ланом
попід лісом віковим
йшли ми із Франком Іваном,
разом розмовляли з ним.

ПОХОРОН ОЛЕКСАНДРА БОЙЧЕНКА

Як його ховали літом —
ясно-зелено було.
За труною з білим цвітом
аж пів-Києва ішло...

А попереду гілками
комсомолець путь всипав...
Це в безсмертя — не до ями —
Олександр переїжджав.

— Олександр! — хотілось крикнуть: —
Встань ногами обома!
Нам ніяк-бо не привикнуть,
що тебе уже нема.

Встань, промов ти до народу;
ти ж йому завжди був рад,
як боровся за свободу,
бився за Країну Рад.

Любий, славний побратиме!
Люд наш, що тебе підніс,
з думами твоїми йтиме
по дорозі в комунізм.

Осьде вийшли й діти з школи —
глянь, як дивляться вони...
І так пахнуть матіоли,
що стоять коло труни...

Трудно як лежать в покорі!
Мідні сурми все гули...
В мовчазнім великім горі
за труною всі ми йшли.

Що ж сказати нам в цю хвилину?
Все, що міг, то він нам дав:
ісходив всю Україну
й героїчно оспівав.

Ісходив він гори й доли,
із народом говорив.
І Островського Миколи
дух безстрашний в ньому жив.

Звідки в нього бралась сила? —
Ленін вчив тримати бій,
Партія його навчила
бути незламним в боротьбі.

Бойченка життя і твори
зрозумілі, як урок, —
молодості крок бадьорий,
юності сміливий крок.

...Тут метелик в домовину
залетів і тихо сів.
Хмаривсь день якусь хвилину —
потім знову заяснів.

А попереду гілками
комсомолець путь всипав...
Кладовище! Прохід брами!
— Ну, піднімем! — хтось сказав.

...Як поставили труну вже
там, де ями гострий край,
почались промови: — Друже!
Не відходь від нас, чекай!

Творчу вдачу ясночолу
люд в тобі любив і знав;
Партії ти й Комсомолу
сили всі свої віддав.

Заридали край могили:
— Оченька свої зведи!
В натовпі загомоніли:
— Ах, який ще молодий!

Жінка з стогоном зомліла,
крикнув хтось: — Води! води! —
Враз зозуля прилетіла
й мовила: — Ще молодий!

І кувать зозуля стала
з гілки древа-ясенця:
тож один раз закувала
та ще й другий... без кінця.

Тільки ж тут оркестру звуки
смутно-сумно попливли.
Жінку підвели під руки,
всі прощатись почали...

Цілували рідні в щоки,
припадали до руки:
та невже ж це ясноокий,
та невже ж це на віки?

В забутті дружина билась...
Так було й не раз в віках.
І труна собі спустилась
в глиб землі на рушниках...

— Олександр! — хотілось крикнуть: —
Встань ногами обома!
Нам ніяк-бо не привикнуть,
що тебе уже нема.

Любий, славний побратиме!
Люд наш, що тебе підніс,
з думами твоїми йтиме
по дорозі в комунізм.

1951

МУЗИЧНИЙ РАНОК В КОНСЕРВАТОРІЇ

Ми на вулиці зустрілись —
Лена з татусем і я.
Йшов сніжок — і забілілись
наші вії по краях...

Це було в неділю вранці.
Тротуаром люд спішив.
В Лени на ногах сап'янці,
синій на носках нашив.

На наших же білєнькі
дві ромашки розцвіли...
Лени ніженькі легенькі
всіх нас уперед вели.

Навкруги Москва шуміла;
школярів трамвай повіз.
Шубка в Лени тепла, біла,
шапка з вушками униз.

Близ афіші Лена стала,
пальчиком по ній вела:
— «Римський-Корсаков, — читала, —
Лисенко...» — і знов пішла.

Й говорила, як ішла:
— «Не в саду та пе в садочку,
а в двірці, на тім шпильочку,
білка там співа при всіх,
золотий гризе горіх...»

Це з «Салтана». Є ще й власна
пісня в мене! — Зветься як?
— «А вже весна, а вже красна!»
— Як і в Лисенка? — Ну так!

— Звідки ж Лисенка ти взяла? —
Лена брови підняла
і з роз'ясненням сказала:
— Звідки? Мамонька дала.

Татко ж тут: — Моя Тетяна
з України. Це вона
про Хмельницького Богдана,
про Шевченка й Галана —

і про все розповідає
Леночці. Мала ж росте.
Хай в собі оберігає
дружби почуття святе!

Лена підбіга стрибками,
а із нею й я біжу.
— На «Салтана» й ви ж із нами?
— На «Салтана», — їй кажу.

Лені ж тільки вісім років, —
молоденька, що й казати!
Пройде тихо кілька кроків,
потім як почне стрибати!

І стрибає, і співає —
про білянку, що в гаю...
— Татку! — враз вона питає: —
Ми в консерваторію?

Татко каже любій доні:
— На концерт! Туди ж і йдем.—
Плеще Леночка в долоні:
— День ми добре проведем!

Тільки ж зразу і спинилась:
— Ой, а я скучаю вже!
Мамонька мені приснилась,
ще й якесь село... чуже.

Наче — літаків багато!
Наче й я, і ти, й пілот...
— Не журися! — каже тато.—
Мама прилетить от-от.

Я ж додав: — Як полетіла —
значить, буде й вороття.
Де ж працює мама мила?
— А на фабриці взуття!

Лена ж далі знов: — Лелії
снились, — каже, — й повно трав...
— Дружби місячник в Софії! —
татко тут мені сказав.

В делегації послали
у слов'янській дружній край.
О! Та що це... ми відстали?
Леночко, не поспішай!

Дід із нами порівнявся, —
під рукою в'язка книг.
— На гуляння? — обізвався. —
Ну, а я... побіг, побіг!

На хвилину ж зупинився
й Леночку поцілував.
Потім зразу — де і дівся,
в людським гаморі пропав...

— Хто це? — Лена запитала.
Татко їй: — Ай, сором, стид...
Никон Павлович! Не взнала?
Це ж учений, наш сусід!

Глянув тут на Лену татко,
Лена ж тільки бочком блись...
Ой хорошеє дівчатко,
ще й на мене подивись!

Раптом бачим: шумно, живо,
гурт хлоп'ят на нас біжить.
Лена вправо, я ж уліво —
й розділилися умить.

Та хлоп'ята вже далеко —
грають в біготню прудку...
Так їм любо бігти легко,
підковзатись на льодку!

— А де ж татко? Ще загубиш...
Тротуар тісний — біда!
Лено, ти концерти любиш? —
Леночка відповідає:

— На концерти ж мене водять
щонеділі в цій порі.
Я люблю: як то виходять
тридцять три богатири.

Знаєте, як Пушкін пише? —
«Море хвилі розколише,
закипить все навкруги
й понесе на береги».

Кажуть, так і на Каховці? —
бризка море... аж в лице...
Чорнобривки й чорнобровці
збудували море це!

Оглянулися дві дами
і сказали: — Ще ж маля,
а вже, глянь, з богатирами
на світ очі розтуля.

— Осьде й татко! Ну, признайся:
де ти, татку, де ти зник?
— Потім, Леночко... Тримайся:
переходим на той бік!

В блиску, гуркоті і дзвоні
підкотивсь якраз трамвай.
Плеще Леночка в долоні:
— От де їде! Ай-я-яй!

Гляньте, над вікном трамваю
вісить он рушник уشير!
Татку, слухай, я читаю —
там написано: «За мир!»

По боках, де квіти рожі,
в два ряди слова ясні
(всі ж там букви прописні):
«Раз ми в дружбі, то ворожі
нам погрози не страшні!»

Галок пролетіли зграї;
не сніжок пішов, а сніг...
Дзенькнув дзвоник на трамваї —
і трамвай ізпов побіг.

— Татку! Ті, кого він возить,
всі за мир? Проти погроз?
Я ж кричу їй: — Одморозить
носику тобі мороз!

Три сніжком! Іще раз! Дужче!
Ач, як носик твій горить...—
Очі їй стулились вужче,
Леночка аж тупотить.

Татка тут напали смішки:
— Ну й чудна ж ти! Ой чудир!
Якщо ми йдемо ось пішки —
то хіба ж ми не за мир?

В нашій зоряній Вітчизні
всі за мир — це не забудь.
Люди в нас — стійкі, залізні,—
отже, й ти такою будь!

Тупотиш, аж ноги скачуть.
Ну, а як же трударі?
Холод в морі — а не плачуть
тридцять три богатирі.

Лена бчками ясними
глянула: — Таж винна я!
Але що це — вже прийшли ми?
Бач — консерваторія!

Ми з дорослими й малими
в двері втиснулись бочком.
Ось на вішалку здали ми
Леноччине пальтечко.

Роздягнувшись, до залу
вгору сходами йдемо.
Пушкінське у такт помалу
нам співається само:

«Зорі неба в блискотінні,
хвилі моря в плюскотінні,
хмара небо запила,
бочка в хвилях порина».

А у залі сміх і гамір,
гомонять там без кінця...
Та один у всіх нас намір —
швидше сісти на місце.

У дівчат біліють банти,
ще й по ленті у косі...
Враз дзвінок — і оркестранти
вийшли на естраду всі.

Потім вийшов і учений.
— Любі діти! — він почав...
...Бант на голові у Лени,
мов метелик, тріпотав...

— Татку! — Лена шепотіла, —
Никон Павлович? Еге ж?
— Люба наша молодь мила,
щастя світить вам без меж!

Никон Павлович з естради
так повів: — Добро! Тепло!
Від Радянської це влади
стільки щастя вам прийшло!

А було ж то... скільки звідав,
скільки горя люд зазнав!
Смілих цар у тюрми кидав,
тяжко трудівник страждав.

Після Жовтня, як свободу
звоював народ у нас,
дружбу, і братерство, й згоду
ми зміцняємо весь час.

Чи то буря, грім чи блиски —
вдвох народам краще йти.
Український і російський —
це ж два рідні брати!

Ріднії дружили здавна
й діячі передові.
А ще більше дружба славна
розрослась у дні нові.

Діячі тримались мужньо,
хоч і царський бив батіг!
Лисенку Миколі дружньо
Римський-Корсаков поміг.

В Петербурзі вдвох зустрілись
(це ж було давно колись)
і навіки подружились,
разом працювать взялись.

Слава ж дружбі благородній,
людям Києва й Москви!
Те, що ми даєм сьогодні,
слухайте ж уважно ви!

Він пішов. А на естраді
вже оркестр підготовлявсь.
Всі ми ждали, слухать раді,—
кожен аж вперед подавсь.

Скрипки злегка климкать стали,
пону ля кларнет давав.
Звук із звуком помішали,
мовби хто там жартував.

Глянув тут на Лену татко,
Лена ж тільки бочком блись...
Ой хорошеє дівчатко,
ще й на мене подивись!

На картині перед нами —
корабель, під ним — вода...
Римський-Корсаков із рами
на усіх нас погляда.

Поряд — Лисенка Миколи
теж портрет. Узор кругом.
Тихо стало! Лиш віоли
задзвеніли під смичком...

Чути: хвилі океану
розгойдались аж до дна...
«Казку про царя Салтана»
це оркестр розпочина:

«Зорі неба в блискотінні,
хвилі моря в плюскотінні,
хмара небо запина,
бочка в хвилях порина...»

Повідають звуки чисті,
як із моря на зорі
ось виходять молодисті
тридцять три богатирі.

Лена — бачу я — зітхнула,
щось немовби спомина,
Лена й оплесків не чула,—
так задумалась вона.

Лиш тоді звела ясненькі
сині свої очі,
як заграли музиченьки
«Засвистали козаченьки
в похід сполуночі».

Це «Тараса Бульбу» грали,—
вже сурмили сурмачі...
Дужі, веселенькі
козаченьки засвистали,
засвистали козаченьки,
сполуночі ідучи.

Глянув знов на Лену татко,
Лена ж тільки бчком блись...
Ой хорошеє дівчатко,
ще й на мене подивись!

Враз я чую шепіт Ленки
(аж заблисли в неї очі):
— Струнко їдуть козаченьки
в похід сполуночі!

Я ж шепчу їй: — За хвилину
спустяться вони в долину.
Буде ж ворог, буде знать,
як на нашу Батьківщину
та посмів він нападати!

Вороги хай брешуть, дзвонять —
сила в нас: внизу, вгорі!
Нашу землю оборонять
славнії богатири!

1954

ПАРТІЮ СЛАВИТЬ НАРОД УКРАЇНСЬКИЙ

Як радісно в пісні про люд
заспівати —
про люд богатирський, радянський, багатий!

Удармо в струни, та вдармо в дзвінкії,—
хай чують по світу: а хто ми такі!

Це Партію славить в сім'ї побратимській
возз'єднаний, дужий народ український!

Були при царю ми обдерті, голодні,—
нас Жовтень Великий воздвиг із безодні!

Були ми в презирстві, в нужді та в притузі,—
тепер ми в братерстві, в Радянськiм Союзі!

Удармо в струни, щоб гралось, сміялось:
пам сонячне щастя в боях звоювалось!

Втішались пани, як тюрма нас сочила...
Та Партія рідна нас діять навчила!

У Жовтні почули ми Леніна голос:
— По зміїщу вдарте! Навік щоб скололось!

Відновлюйте шахти, будуйте заводи!
Трудящим належать і землі, і води!

Широкими входьте в братерство дверима,
щоб наша держава була незборима!

...З братами з Росії ми брались за руки:
Навіки в нас дружба! Минулися муки...

З братами-народами в час світання
виходили ми, щоб почать будування...

Дніпро, що котився у ритмах привичних,
змінився й засяяв в огнях електричних...

І труд уже став нам, як знамено часу —
в дорідності поля, в зростанні Донбасу.

Чи легко ж той успіх в труді нам дасться? —
Для щастя людини — де й сила береться!

Ця сила створила величні споруди,
бо люди радянські — могутні люди!

То все ж: робітництво, колгоспники, вчені,
що мудрість черпають у ленінським вченні.

Удармо в струни, щоб гралось, сміялось:
нам сонячне щастя в труді звоювалось!

Ми знаєм, для чого це там за кордоном
хтось бурі придумує з брязкотом-дзвоном.

Таж успіхи всі в нас — сильніші, як бурі, —
тому й вороги наші — хмарні та хмурі...

Народам бажаєм збрататися, здружитися —
ми йдем в комунізм, де нам світить зірниця!

З братами-народами грянем піснями:
Ленінський прапор високий над нами!

Дніпро плине в ритмах нових і могучих,
а там он і Волга в огнях у блискучих...

Удармо в струни, та вдармо в дзвінкії, —
хай чують по світу: а хто ми такі!

Це Партію славить в сім'ї побратимській
возз'єднаний, дужий народ український!

В МІЖПЛАНЕТНІ ПРОСТОРИ ВІКНО

Чуєм славно себе й гордовито:
скільки сили усім нам дано!
У Радянськiм Союзi відкрито
в міжпланетні простори вікно.

На висоти народ наш піднісся,
кожен з нас і радіє, й співає:
це про першенство наше збулися
Ціолковського віщі слова.

Люди світу! Глядіть, подивляйте,
як супутник Землі там кружля...
Ви ловіте сигнали, приймайте,—
голос миру в них чути, Кремля!

Що є вище як дружба, братерство,
щирозлотне чуття молоде!
Таж величне приходить не черство,
все величне — від серця іде.

Наше серце відкрито народам,
в нас путі лиш до миру лежать.
Вже б покласти кінець всім незгодам,—
і щоб кожен народ поважать.

Ах, народи ви світу, народи!
Уперед всі повинні ми йти,
перетворюють землі і води
і людину труда берегти.

Нехай щастя зазнає людина,
як розквітне в ній творче усе,
нехай кожна у світі країна
в справу дружби й своє принесе.

Чуєм славно себе й гордовито:
скільки сили усім нам дано!
У Радянськiм Союзi відкрито
в міжпланетні простори вікно.

1957

ЗРОСТАЙ,
ПРЕЧУДОВНИЙ
СВІТЕ

1 9 6 0

РЕВОЛЮЦІЇ МОТИВИ

(ДУМКИ ПІД ЧАС КОНЦЕРТУ ХОРУ «МАЗОВШЕ»)

«Мазовше», «Мазовше»,
та співай же більше, довше!
Ви дзвеніть, зозульки, рано —
і альти, й сопрано;
тенори, летіть з басами
попід небесами...

В пісні нам уже почулись
гімни про людину,
як поляки та й не гнулись
і в тяжку годину;
деспотів як пригостили
із свинця гостинцем;
та з сусідом подружили
з братом-українцем.

«Мазовше», «Мазовше»,
та співай же більше, довше!
Ви лебідками ячіте,
ластівками щечечіте,
мов блискуче сонце з ночі,—
голоси дівочі!

В пісні нам уже почулись,
парусами як напнулись
кораблі далекобіжні...
Гей ви, люди — дальні й ближні!
Ленін нам сказав великий:
вольні ви навіки!

«Мазовше», «Мазовше»,
та співай же більше, довше!
Ви дзвеніть, зозульки, рано —
і альти, й сопрано;

тенори, летить з басами
попід небесами...

В пісні нам уже почулись,
як знялись і розітнулись
Революції мотиви —
і про шахти, і про ниви,
і як Польща встала сильна,
широка і вільна!

«Мазовше», «Мазовше»,
та співай же більше, довше!
Ви лебідками ячите,
ластівками щечечіте,
мов блискуче сонце з ночі,—
голоси дівочі!

Гожі, мужні чоловічі
й ніжні дівочі...

1958

ДО ЗНАТНОЇ ЛАНКОВОЇ

Їдемо. Куди? Далеко!
Кличе ж далечінь, зове...
На душі чогось так легко:
десь мене там жде нове.

Ліс. Пісок. А над тобою
ряснососенний покрив...
Виховані ми добою,
котру Ленін нам одкрив.

Єсть такі у світі речі,
від яких душа сія.
Ще не бачив Пелагечі,
а побачить хочу ж я.

Я самотністю ніколи
власну душу не сушив.
Та такої ж саме школи
душі й цих товаришів,

що ось разом тут зі мною:
цей тенор, а той басок.
Об'їжджаймо стороною,
бо ще влізем у пісок!

Стороною об'їжджаєм.
Що там блиснуло, — вода?
І співаємо, співаєм,
що аж сонце погляда...

Поглядай, моє світило!
Урожай — кричиш — удавсь
через те, що ти палило
й потім дощик проривавсь?

Ні, це зовсім не похоже:
правда ж тут хіба в тобі?
Як трудящий люд не зможе —
будуть... груші на вербі.

Бачу — хмарки сум на сонці.
Ліс кінчився. Чийсь город...
В нашій славній сторононьці
невичерпних сил народ!

Сили, сили молодечі!
Весь наш край росте, буя...
Ще не бачив Пелагечі,
а побачить хочу ж я.

Як і всіх її подружок:
їм увагу ти яви!
...Соняшник мов мідних стружок
настромляв круг голови.

Й, величаючися мідно,
щось до нас заговорив...
Он уже й Залісся видно,—
легше, легше ж бо з гори!
Легше.

Вже ми в полі. За селом ми.
Ген осокори тремтять!..
На шляху жмути соломи,—
хлопчиків там душ із п'ять.

Ми гукнули до малечі —
й зараз ті прибігли вмить.
— Де тут ланка Пелагечі?
— А он там... але пождіть:

Дарія Іллівна з дому
ось сама ж іде сюди!
Дивимось: по-молодому,
не міняючи ходи,

жінка, вдягнена в зелене,
швидко йшла. Ми зразу ж їй
всі назустріч.— Ви до мене? —
запитала.— У моїй

в любій ланці — мо' й цікаво
що послухать. Ну, а я...—
й тихо кинула: — Йй-право,
я весь час, весь час в боях!

Ворушитись треба живо! —
й перейшла на строгий тон:
— Бій

 провадим
 особливо
за картоплю і за льон.

На свої беру я плечі
все, що тільки можу взять.
Бо привичка в Пелагечі
добре, добре працювать.

Стан в часи п о с у х и бунту,
й як вологу зберегти,
і температуру ґрунту, —
знать про все повинна ти.

Ви ж побудете із нами? —
От і добре. (Ми пройшли
й стали під осокорами).
А й трудні ж часи були!

Ця продовжилася думка
звуком
 в вишині

 сумним:
в небі журавель закрумав —
і трикутник весь за ним...

Заспівали тут у ланці
на стрункий веселий тон,
як дівчина з парнем вранці
у долині брала льон.

— Даріє Іллівно? Видно:
героїчні в вас діла! —
Скромно, але себе гідно
нам вона

 відповіла:

— Завжди я беру найважчу
із усіх труднющих справ.
(Руку я її трудящу
взяв в свою
й поцілував).

Кожен з нас
п о т р і б н е творить,
оре, сіє у ріллю.
Так, як Партія говорить,
я точнісінько й роблю.

Для геройства ж — стільки місця!
Що з того, що ми старі? —
...Тут з гори сипнули листя
гордії осокори...

Листя ж ми руками ловим —
та куди там уловить!
Мов із сміхом кольоровим
все воно кружля й летить...

Рушили ми всі —
до ланки
по картоплищу гуртом.
Скатертини-самобранки
хтось нам розстеляв кругом.

Позвисали помідори...
Бджоли поблизу гули...
Ми в рослинні коридори
аж по пояс забрели.

Пісня знов заговорила —
в ній життя старого біль.
...Де журавка походила —
там пшениця уродила,
де журавлик — там кукіль...

Приспів: а журавка ходить —
пробирає аж до сліз.
Дівчина ж

одна
виводить,
всі ж — окселентують вниз.

Пелагеча пісню слуха,
а й під ноги погляда.
— Так копати — просто скруха, —
все бурчить вона, — біда!

Враз, нагнувшись на хвилину,
мовить: «Бідна ж ти моя!»
В пальцях стисла картоплину,
високо несе й сія...

— Це дівчата пропустили...
Ми ж колись тебе взяли,
половинками садили,
підгортать гуртом ходили,
від посухи берегли...

...Вийшли ми — просторо стало!
У сніпочках льон виднів...
Скільки тут рябих лежало —
у розводах — кавунів!..

Пісня ж інша вже співалась:
Як воли Іванко пас...
Пелагеча тут озвалась:
— Ей, дівчата! Гості в нас!

Бити б вас за картоплину
картоплинним батогом! —
Ланка вся в одну хвилину
оточила нас кругом...

А «дівчата» (з них є різні:
мо' кому й під тридцять п'ять) —
рослі, пружні, мов залізні,
в їх очах — сто бісєнят...

І, знайомлячись, сміються...
В чорнобривцях голова,
а з душі їх так і рвуться —
аж виблискують слова:

і прислів'я й приповістки
про зелен-розмай гаї...
Не студентки, не артистки,
а в культурі — як свої.

— Зібранії помідори! —
ми натрусим вам трави.
Червонясто-сизі гори! —
погуляйте трохи й ви.

А ви, Даріє Іллівно,
та сідайте ж бо сюди!
Посвіти нам, сонце, рівно
і гостям ти догоди!

А тим часом підкотили
от такого кавуна!
Ніж у нього як всадили —
крехнув, наче од вина...

Призволялись ми й вивчали
дорогих, простих людей,
що в труді їх засіяли
зорі лєнінських ідей.

Гомін наш — в єдиний злився,
вся ж сім'я — душа одна.
Кожен з нас немов дивився
у майбутнє
із вікна...

1958

ТИ, РАДЯНСЬКА СЛАВНА УКРАЇНО

Ти, Радянська славна Україно,
будь преславна з роду в род!
І прекрасний твій свободолюбний
між народами народ!

Україно! Ти страждала
у кайданах, в огнях пожеж.
Світлий геній,
мудрий Ленін
шлях свободи розкрив без меж.
До висот комунізму
в братній дружбі вперед ідеш!

Слався, слався, рідна Батьківщино!
Слався, слався, весь трудящий люд!
Нам як мати — Партія єдина.
Щастя —
наш вільний труд.

Ти, Радянська славна Україно,
розростайся вглиб і вшир!
Прапор Леніна вгорі над нами,
наше гасло: дружба й мир!

Україно! Ти страждала
у кайданах, в огнях пожеж.
Світлий геній,
мудрий Ленін
шлях свободи розкрив без меж.
До висот комунізму
в братній дружбі вперед ідеш!

Слався, слався, рідна Україно!
Ти — під сонцем із Кремля!

Хай зроста твоя могутня сила —
і заводи, і поля!

Слався, слався, Україно!
Ти — під сонцем із Кремля!

1958

ТИ, ПАРТІЄ, НАВІКИ СЛАВСЯ, СЛАВСЬ!

В труді рости — ми всі дали обіт.
Наш ріст нехай не так ще світ трусне!
В цім Леніна священний заповіт,
в цім Партії накреслення яснє.

Вже в Космосі гонець! То ж наш! Аж світ
на Заході проснувсь і здивувавсь...
Ти процвітай, народе мій, як цвіт!
Ти, Партіє, навіки слався, славсь!

І сила в нас, і мужня мета.
Енергія — мов електричний ток.
Капіталізм хай жухне й одцвіта,
а нам новий вперед зробити крок!

Розсуньтєся, міжзоряні світи!
Ти, сонячна системо, розступись!
У всьому нам попереду іти,
у всьому нам підноситись увисьь.

За ці сім літ (а може, і без двох)
ми розцвітем, як в сонці зелен-май...
О світ старий! Тебе вкриває мох?
Ну що ж, посидь. Добрáніч. Подрімай...

О світ старий! Ти весь розплився в жир
і в кожному днєм все робишся старіш.
Щоб царювать — придушувш Алжір?
А в Греції Маноліса гнітиш?

Змагатися ти хочеш? Не стає
тобі ще сил... В Бельгійськїм Конго крик!
На Кїпрі теж! Народ там повстає,—
бо ж він не раб і гнутись не привик.

Радянський люд — чи скелі він лама,
будує ГЕС, чи встановля мости,—
про недругів одне в душі трима:
трудитись так, щоб всіх перерости!

І в кораблях, керованих теплом,
і в надрах гір, в тісних глибинах руд,
ще й у полях — між хлібом і зелом —
він скрізь у нас — людини цінний труд.

На місці тім, де гнувся чорнотал,—
тепер лягли квадратами поля...
А техніка — де нафта і метал —
а техніка сама вже промовля:

як трактору без тракториста йти,
як плавити — та безперервно — сталь...
Народе мій! Спіши ж ти до мети!
Народе мій! До Комунізму чаль!

Вже ж видно нам: майбутнє — все в садах!
В достатку люд. Чи вгору глянь, чи вниз —
чудесно ж як! І України шлях —
прекрасний шлях у світлий Комунізм!

В труді рости — ми всі дали обіт.
Наш ріст нехай не так ще світ трусне!
В цім — Леніна священний заповіт,
в цім — партії накреслення ясне.

ВЕРХАРН У 1905-му

...Ось звідти він летить, де в річці у Москві
Одбився Кремль, собори златоглаві,
Що в небо здійнялись у гордій славі;
Враз кидається на шляхи нові,
У степ вгризається; летить із України
В Німеччину і мідяно сурмить
Поміж кущів, де Рейна бережини
Під хлюпання творять легенду кожду мить.

*Еміль Верхарн
(Із вірша «Вітрові хвала»)*

Шапку хмуро він насунув,
по снігу на шлях посунув,
важко спотикається.
А душа чогось тривожна:
щось у світі діється.
Стане... прислухається...
Та стоять ніяк не можна.
Сніг із вітром віється,
Сніг перекидається...

Що там — дерево? Чи віха?
Вітре, ти вже з глузду з'їхав!
Стій... тебе ж торкається.
Дай послухать: б'ють гармати...
Це два стани стрінулись —
аж Москва стрясається...
Що! Робітників зламати? —
Йй на жандармів кинулись.
Сніг перекидається...

Ну, а що ж це з Петербургом!
Чути стогін... Потім шурхом
замете все — і нема!
Провокації й намови?
Чи орел то двоголовий
гострі дзюби підніма?
Розстріли... Ой, скільки втрат!
Грізно зсунув гнівні брови
пролетаріат...

Це ж зимою, в місяць грудень,
із Росії, з темних рудень,
од заводів і станків
голос чуть робітників.

Вітер в сажі, незугарен,
копотить, мов стадо сарн...
Слухає Верхарн.

Спиниться, примружиться,
весь вперед напружиться,—
слухає Верхарн:

— Ми не хочем гнути спини,
к чорту царське кодро все! —
крик з Москви та з України
вітер в Бельгію несе.
Ой несе, несе, несе
розкудлатий вітер...
Й сам до себе, сам до себе
та й говорить тут Верхарн.

— Чую же я силу сталу
київського «Арсеналу»:
— По кілку осичому
вбить в царя з попом Гапоном!
По болоту мутному,
капіталістичному!
Бути, бути гегемоном
класу всемогутньому,
класу робітничому!

Із степів, де Чорне море,
вітер рве, клубочиться,
у снігу з присвистом шарить,
все вперед летить...
Аж Верхарну хочеться
по банкірах вдарить,
по тиранах бить.

Із степів, де Чорне море,
чує здалеку він крик:
— Доки нам терпіти горе!
Кожен з нас є чоловік!
Кожен — чоловік!

Вітре дужий, вітре скорий,
кидаєш мені докори!
Що ж. Про людські знання

в книзі «На шляхах видіння»
думав я: це ряботиння,
як на морі,— й більш нічого...
Бачу ж ось: життя нового
двері з боєм відчиня
й виступає проти панства
сила класу молодого,—
робітництва, як вогонь,
ще й селянства, як вогонь.
А в цьому — знання, й уміння,
і стратегія його.

Й сам до себе, сам до себе
та й говорить тут Верхарн:

— Нас одне лиш потряса —
справедливості краса.

Бідним дай заводи й лан...
Буду ж, буду у красі я!
Встала в полум'ї Росія,
встала, як пророчиця!
Полум'я там гасить пан.
І в Європі ще туман.
Може, й розклубочиться,
може, розклубочиться...

Встали відгуки від бурі
в Празі, Гамбурзі і в Рурі.
Вітте вітром зноситься,
з «Маніфестом» проситься,—
підпис треба: цар і Трепов...
Ой ти мудра недотепо,
а що з того вкóситься!
Докумекавсь Миколай...
Вже під ним безодня, край...

Скрізь від бурі відгомбни:
невсидючі стали трони.
Від повстань Туреччина
вже не забезпечена.
А румунів — ще ж улітку —
ой, «Потьомкін» налякав!
Францу-Йосифу рукав
скоро зовсім роздеруть
у Австро-Угорщині...

Пливе човен вперехитку —
перевернеться, мабуть.
Всі ж вітрила зморщені —
перевернеться, мабуть...

Достається ще й Арденнам
з горами високими.
Вітер каже: — Безголів'я!
Ей, Арденни, де ви! де ви!
(Вас таки колись любив я).
Та невже ж бо ростете ви
зроду одноокими!
От би влити вашим венам
сили й повнокрів'я,
волі й безкнязів'я!
Слухайте ж бо ви
(вас таки колись любив я):
що несе вам, що несе вам
вітер з України,
вітер із Москви...
Ой несе, несе, несе
розкудлатий вітер...

А в Верхарна серце билось —
аж співать йому хотілось!
Тут він повертається.
Вітер в сажі, незугарен,
копотить, мов стадо сарн...
Слухає Верхарн.
Що ж ти, Бельгіє, не встанеш?!
Чи старюю і зів'янеш!
Он в Росії діється!..
Але це ж іще не все.

Спиниться, примружиться,
весь вперед напружиться,—
слухає Верхарн.

Але це ж іще не все.
Сніг із вітром віється,
сніг перекидається...
Ой несе, несе, несе
розкудлатий вітер...

ЗМУЖНІННЯ ПОЧАТОК

Все в пам'ятку мені — осінній вечір.
...У Коцюбинського сиділи ми,
йому свої боління молодечі
звіряли. Ми — ще ж юнії уми,
а він — найтонший розум променистий
і повний знань. Тоді ж бо нас було:
студенти, майстровий, семінаристи
та ще художник. Всі — про люте зло,
про царські утиски заговорили.
І мовчки встав він, лампу засвітив
(від цього зразу вікна засиніли)
і так чогось сказав:

— Локомотив...—

й за цим додав: — життя нового!
(Що далі скаже він — ми стали ждять:
цікаві ж блиски думання живого).
— А без життя (продовжив) — благодать.
В імперії розпуста і розгули...
Заблагодатилось. Ще й дуже щось...
...Уривчасті слова, а ми ж відчули:
між блисків думки тісно уляглось
несказане — про те страшне, потворне,
що не давало жить йому і нам
усім.— Де прбсвіт? — запитав: щось чорне
усіх колоть наказує штикам —
хто тільки писне... Чорне з канчуками
над робітництвом... (Коцюбинський враз
аж перегнувсь до нас): — Ніяк до тьми
цього не візьмеш. Пекло. Царський сказ.
Чи біле божевілля. Так! Сваюлі —
смертельний бій потрібно учинить, —
смертельний! У Росії... на престолі...
(й закашлявся...).

А з-за дверей в цю мить

почувся голос: — Що ти, любий, милий...—

І Віра Іустинівна ввійшла

(ми встали всі і, повітавшись, сіли).

Приклавши руку до його чола,

озвалась м'яко: — Шкодить хвилювання

тобі. Ніяк тривожитись не слід.

На Капрі домоглися затухання

хвороби,— це ж... ізнов... Ти аж поблід.

С т у д е н т: — Ще й ми тривожим

по-простому.

Та Віра Іустинівна: — О ні!

я не до того. Я лише про втому —

надмірну! — серця. Що ви! Ви мені

пробачте... (Й зачинилися за нею

безшумні двері).

Коцюбинський став

уже трохи тихше: — Силою своєю

піднімемось! Коли стоячий став

кругом, буває, вкривється лататтям,

життя від нього ти не жди тоді.

А ми ж із вами — з рухом, із завзяттям!

Ми з вами, мов та буря на воді,

що хвилю все вперед жене, спокою

ніде й ні в чому їй не даючи.

Ти ж бачиш, як під царською рукою?

Тож дій! І не мовчи. І не мовчи.

Х у д о ж н и к вставив тут: — А ваше слово

(ви ж з нього ж почали) — локомотив —

звучить для нас немовби загадково...

— Ах, так? Це ж просто образ. Це — мотив.

Ну от... локомотив,— але ж до нього

та треба ще руки робітника,

ще треба дії, зрушення живого,

щоб той локомотив та загукав

по всіх просторах, щоб земля стряслася

від поклику його; і щоб вітри

тікали геть; щоб сила розрослася

і ринула — полями, крізь бори,

де шахти й фабрики,— все б посувалась

вперед по рейках; щоб почув бідняк,

що сила ж та — й о г о; і щоб зчинився галас

аж за кордоном!..

Що, хіба не так? —

Усі ми глибоко передихнули,

і в кожного з нас вирвалось одне:
та швидше б повалить стовпи й ушули
тюрми народів! Лиш тоді мене
цензури гніт, і нагляд, і охранка.
А в і н: — Ви ж чули вже, що царська знать...
...Аж тут убігли Іра і Оксанка
й до тата кинулись, щоб розказать —
а де вони були! а де ходили! —
та й знітились одразу.— Ой, пробач!
(А очі радістю у них світили):
ми ж думали, що ти ще сам. А м'яч
цей можна?

Татко взяв тут із рояля
червоно-синій м'яч, щось пошептав
на вушко двом дівчаткам славним: — Далі
біжіть собі, гуляйте! — він сказав
і за столом ізнову сів.

Смуглява
й русявенька все ув очах моїх
стояли. Як видіння...

— Отже, пр а в а
нам домагатись ж и т ь. Щоб для таких
(рукою Коцюбинський вслід дівчаткам
нам показав) та сонячно було!
А м а й с т р о в и й: — Хоч би вже край
нестаткам! —

Учитель наш потер собі чоло
і, задивившись тихо в вікна сині,
щось думав...

Потім лампу підкрутив
і кинув підсумком: — На Україні
блисне тоді, коли локомотив
в Р о с і ї загука... З заводів димом
на трон царя як понесе,— тоді...
Про це на Капрі з Горьким із Максимом
ми часто говорили. Ех, в труді
нове б почать життя!

І враз звернувся
до мене він: — Так ви хотіли взять
Максима Горького?..

Я встав. Незчувсь,
як з рук його приймаю повість «Мать».
— А ось (слова ж якії гіркомовні,
у назві що стоять!)... хто з вас просив

«Хіба ревуть воли, як ясла повні?» —
Будь ласка! Мирний знав — кого разив:
поміщиків, царя й попів, до речі.—
І книгу м а й с т р о в о м у він дає.
...В той пам'ятний, у той осінній вечір
змушніння починалося моє.

1959

В АНКАРІ

(1929 р.)

В Анкарі на зорі я дивився...
Небо темне, мов терпке вино.
Як це раптом тут я опинився?
Де, моя ти рідна стороно!

Я в саду. Один (наш дім — за містом).
Голі стовбури. За ними тьма.
Сад, проснись! Новим розквітти змістом!
Чи життя й снаги в тобі нема?
...Вітер сніг лизнув. Зітхнув. Зима.

Я в саду. Товариші ж у домі.
Зорі в небі. Думи в голові.
З центру всі вернулись ми о сьомій.
...Світло з вікон... Іскри снігові...

Ось... недавно ж... турки нас приймали.
Гіркотá від них — на цілий день!
...Хтось по небу розкида опали...
З хати чуть уривочки пісень...

Ми в Туреччині — як сходознавці.
Мир вам, турки! — І вони: — Селям! —
Та подекуди скриплять іржавці
в дверях тих, що відчиняють нам...

Турки, слухайте: чи ви із глини?
Вас старе життя ізнов заїсть.
Револуція ж... до половини? —
Ні! Мовчу, мовчу... бо я тут гість.

Англія у яму вас тягнула,
теж Німеччина — в свою пору.
І втекла столиця з Істанбула
аж сюди, в пустелю, в Анкару.

Та хіба ця втеча вам допоможе?
Від народу крибетесь свого,
від народу! Все ж бо він і зможе
край ваш оновить — кругом, кругом!

Що Тевфік Фікрет * сказав? — Немили
ви народові! Чужі. Старі.
Годі люд дурить, що правда — в силі:
сила — в правді, в істині, в добрі.

Ой страшно на вас чекає грище:
пантюркізму насуває чад!
Де Назим? В тюрмі! Чи він живий ще?
Пантюркізм одкине вас назад.

Звір добреньким хоче замутитись.
Потім скаже: крові з вас вточу!
То невже ж ви будете коритись?
О! Я тільки гість... Мовчу, мовчу.

Бачились ми під кінець прийому
ще з двома: один із них — поет,
другий — вчений. — Блиску треба й грому, —
стиха мовили: — Колись Фікрет,

наш Тевфік Фікрет рубнув: — Досадно!
Вистріл був, — в султана ж не попав.
Це — в дев'ятсот шостому. Відрадно?
Зараз же — туман ізнову пав.

Сила є в Кемаля Ататюрка,
та в буржуазії — теж, своя.
Як бува вірьовку скрутить цурка,
так буржуазія й нас... Це ж гад. Змія.

В тюрмах тут за ґратами-дротами
й комуністи. Скільки крові..
Враз —
стали всі прощатись. Як з братами
ми розстались. Чи ж в останній раз?

* Тевфік Фікрет (1867—1915) — видатний турецький поет, що відбивав демократичні ідеали передової турецької інтелігенції. Співчував пригнобленим, ненавидів як своїх, так і чужоземних деспотів-загарбників.

Був я вже й на фабриках прядильних,
робітниць вітав (де сад «Авджі» *),
робітниць — іще не зовсім вільних:
бо ж вони в чадрі, у паранджі.

Задихаються! У них закрито
і чоло, й уста, і щоки, й ніс,—
тільки очі блискотять привітом,
мов питають: що ти нам приніс?

І самі ж тут хваляться: мотори
та станки їм шлють більшовики!
І тремтять на їх грудях узорі —
в'язь арабська з правої руки...

Пробісті люди завжди нам радіють.
На прийомі ж — кривляться... чуть-чуть.
Сили проти нас ворожі діють,
всі ж вони — із Заходу ідуть.

Тиша скрізь! А в нас — за морем синім —
все кипить, вирує, гримкотить...
На моїй Радянській Батьківщині
рух, і праця, й темпи кожну мить.

І моя родина там. Там миле,
любє, славнеє дівча мое...
Сісти б на приладдя легкокриле
й полетить, де сонечко встає!

Я в саду. За містом. Біля дому.
Вулицею щось пробігло. Тьма.
Сад, проснись! Розквітни по-новому!
Чи життя й снаги в тобі нема?
...Вітер сніг лизнув. Зітхнув. Зима.

Що скажу вам, мовчазливі зорі?
Тут би треба з а р а з посвітить!
Щоб розкрились далі неозорі,
підвелись би люди й стали жить.

* По-турецьки — мисливець.

Ех, Туреччино! Пустою грою
прямо ж лізеш ти сама в біду.
Знову підеш стежкою старою?
Смутно над горою Анкарою...
Кличуть до вечері, — йду! іду!

Анкара 1929.
Київ 1959

ЮНОСТІ НЕПЕРЕМОЖНИЙ ДУХ

Без шелесту, без грому, без овацій
виходять в нас на трудовую путь:
комуністичної стрімкої праці
свідомістю бригади всіх ведуть,

свідомістю! — не випадком, не чудом,—
моральністю, уміння торжеством!
Бо в н а с же він живе, між н а ш и м
людом,—
і житиме усім своїм єством —

цей дух труда, цей дух змагань, творіння
це й юності непереможний дух!
...Посадимо добротнее насіння —
і вже з землі проб'ється й піде в рух —

у стрілочку! — і сміле, й дерзновенне,
родючеє, ростучеє зело...
Багата будь ти, земле, наша нене!
Люблю твоє поритеє чоло!

Одсвічення на ньому дум людини,
одсвічення його чудесних дій...
Гриміть, пісні Радянської Країни!
Народе мій, пишайся і радій!

1959

ДЕ ОДНА ДУМКА, А ТИСЯЧІ РУК

(ІЗ ЦИКЛУ «НА БУДОВІ КРЕМГЕС»)

I

Ранок збудив нас. Ми снідаєм спішно.
Що,— покупаємось? Ну, то скоріш!
Нам од Дніпра стало гаряче-пишно.
Міст переїхали... Стовп — «На Павлиш».

Нам же потрібно не вліво, а вправо.
Душно від сонця, немов у печі!
Жито нам кланялось тихо і мляво:
бідне, воно недоспало вночі.

Все шелестять колосочки про спеку.
Їм би грози! Їм водиці попийть...
Видно он в небі хмаринку далеку,—
що ж вона зможе! Хіба покропить...

В тім то і справа. Господарі ж — тучі:
схочуть — покроплять, не схочуть — то й!
Біди б тримать нам в руці у могучій,—
стане тоді і полям на всі дні.

Ех, почекай,— Кременчуцька як стане!
...Й ми про будуче взялись говорить.
Клониться колос — та й знов перестане.
Тільки ж... а що то у полі блищить?

* * *

...Вже ж он за нами zostався і Крюків.
Вже ж і не видно, де дівсь Кременчук.
Нам все чутніш і гудки, й перестуки,
свист і ревіння, тирчанця і грюк...

Знову... ще ближче... якесь незвичайне
сплєтєння вибухів, шумів, шкварчань...
Чулось: — Готово? Включання негайне! —
Збоку ж кричали: — Та стань отам, стань!

Ми зупинились. І я. Й мої друзі.
Точність потрібна тут. Біг. Бистрота.
Кожна хвилина в робочій напрузі!
...Дівчина йде ось — рукою віта...

Враз повернула, де будка похила,
й стала аж ген... Але ж треба гукнуть!
Камнедробарка внизу стрекотіла;
ухнув комусь паровоз: «На ту пу-уть!»

Глянеш на небо — небо високе.
Глянеш на хмари — хмари летять.
Літо ж мов, ти дівча повнощоче,
як на ім'я тебе? Як тебе звать?

Голос в одвіт: — Ти мене озадачив.
Чиркнув по серцю, як цвях по ножу...
Що ти! Уперше мене тут побачив? —
дивну, чи що? — незнайому? — чужу?

Хмарки нехай-бо летять куди вгодно, —
що в них цікавого? Ти їх облиш!
Ми ж тут будуєм усі всенародно
чудо таке, що й не снилось раніш.

Ти не дивуйся, що я молода ще.
Я одна з тих, що будують цю ГЕС.
Горде спорудження! Наше! Найкраще!
Леніна думка в цім чуді з чудес!

Що ви шукаєте в кольорі неба?
Що вас цікавить: Дніпро чи реве?
Леніна зразу побачить вам треба!
Ленін між нас на будові живе!

Лиш перейдіть кам'янисті завали —
й там Ілліча вам одкрите житло...
Сили нові тут до бою устали
проти старого, що вік оджило.

Чуєш, як в серце епоха торкає?
Думка одна тут — а тисячі рук...
Ось де ця думка оформлень чекає!
Ось де глибинне пізнання наук!

Дівчино! Славна! Хоч дивишся й строго,
все, що ти кажеш, — це ж правда сама.
Дівчино, слухай... Та що це... нікого!
Дівчина зникла. Була — і нема.

Чую ж я голос: «наука»... «пізнання»...
Сам із собою, чи що, розмовляв?
Може, епохи це в серце торкання?
Тут же всього я хвилинку стояв!

Знову одно тільки: свист і ревіння,
чиргання, брязк, голосів перегук...
Швидше ж бо, швидше туди, де кипіння,
де одна думка, а тисячі рук!

II

Скрізь на будівлі виводили мури,
дах підіймали, робили фасад...
Муляри йшли, теслярі, штукатури,
хлопці ж деревця садили у ряд.

Низом — хаткі. Камінюччя. Завали.
Кладка. Колодязь. Вербичок із п'ять...
Ген на хатках черногузи стояли,
що вони думали — трудно сказать.

Скрізь на будівлі ще й пісня іскриста,
як вона твориться? Ким і коли?
Твориться ж тим, що сучасність огниста
гідна найбільшої в світі хвали.

Там, де бригада трудилася ревно,
де в казанах все варили асфальт,
так же чудесно та так задушевно
пісню виводила дівчина-альт.

Враз — тую пісню другі підхопили
(хто ще не вмів, то навчитись хотів).
Мить — і вже пісня гримить що є сили,
пісня об'єднаних в праці братів!

Н а ш а спочатку була, українська, —
просто з моєї, сказать, сторони;
потім смоленська, за нею ж і мінська, —
рідні усім були теж і вони.

В славній радянській сім'ї — Батьківщині —
кожен з народів щось має своє.
Ні-бо, не «щось», а т р а д и ц і й святині:
пісня їх — мудрістю нам оддає.

Пісні сучасній поглянь ти в обличчя:
скільки нового відбилось у ній!
Многopleмінність і різноязиччя
в силі обняти лише їй одній.

Тільки записуй — вона тобі скаже:
що твоя рідна від інших взяла,
як чужі ходи з своїми пов'яже,
де збагатилась і в чім ожила.

Слухав я пісню. Нові її ходи
вловлював слухом крізь гомін труда.
Як при царю настраждались народи!
Що в бідняка було? Горе. Біда.

Ленін всіх деспотів взяв погід сили
й разом з народом назавжди звалив.
...Води Дніпрові лились, блискотіли...
Лився у хорі альта перелив...

III

Онде — затон. За горбком — синя смужка.
Видно Дніпро там. Місцями. Не весь.
Тут ось — рукав од затону... калюжка.
Де ж це застряла моторка «Подружка»?
Може, з затону чкурнула в Дніпро?
Сторожу кажем: — Щось дуже мнетесь! —
я і Дмитро.
Я і Дмитро, ще Дмитрусь та Олесь.

Ранок — а душо ж. Вітри не хотіли
з сонцем змагатись. Дрімали вони.
Хвилі без вітру в човни хлюпотіли;
їм, ще прив'язаним, снилися сни...

Вибухи чулись, машин гуркотіння;
гулко під молотом бухав понтон...
Сторож обурилась: — Задлявся Антон!
Сядьте поки що... отут... на каміння.
Хочете? Я розкажу вам свій сон.

— Що ж, розкажіть, — може, в світі бували,
чорт який снівся, рогатеє щось?
Сторож жахнувся: — А звідки ви взнали?
Саме ж бо чорт! Ну та слухайте... Ось...

...Ніч була зоряна. Ця. Що скінчилась.
Ясно високий прожектор світив.
Зміна нічна скрізь гула, ворушилась.
Чую... немовби туман прикотив.

Думаю: як же туман, коли зорі?
Сяє ж прожектор. І зміна гуде.
Чи помутилося щось в моїм зорі?
Дай ущипну себе.

...Осьде й руде
дрене пальто, що його на пісочку
я підслав... Це Дніпро? Чи Десна?
Зорі, мов п'яні, танцюють в таночку...
Дивно, що зміна затихла нічна.

Враз — приверзлось: щось біжить, мов
собака,
й просто на мене. Нічної ж пори!
Слухай, чого тебе носить чортяка?
Хто ти? — питаю: — Не крийсь, говори!

— Я, каже, дух оцієї калюжки.
Плачу, блукаю, мов тая тума.
Строїло панство свій рай самотужки,—
ви ж, комуністи, зчеркнули — й нема.

Може, хоч в тебе прокинеться жалість.
Поки калюжка моя іще спить,—
відповідь дай: а чи єсть в неї сталість?
Зможе Комуні хоч чимсь досадить?

Зразу ж я крикнув: — Ти, чортова віро!
Значить, ти дух, що на зло надиха?
Що ж, відповім тобі щиро-прещиро:
ця калюжка впоследнє здиха!

Ти ось з'явився... а трохи ж і пізно.
Ех, на початку — якби ти почув! —
Прямо сказали калюжці ми грізно:
— Ти, брат, не дуже... Вона ж: — Не пущу!

— Як це не пустиш? — їй ми питаєм.
— Велетень я! — тільки й цвенька: —
Не смій!
— Велетень? З панським розтрощенням
раєм? —
Ну, то ставай же із нами на бій.

Пустим тобі попервах земснаряди.
Бачиш, як кожен з них берег хита?
— Ой, зупиніться, — кричить: — бога ради!
Тут же хатки... кожна стріха свята.

Слухай, калюжка: хатки переселим.
Стріх тобі жалко? Ми шифер дамо.
...Ух, як скеруємо ж ходом веселим
наш земснаряд! — то все піде само.

Звідси, ось глянь, ми проріжемо каналом.
Жаби тікають уже хто куди...
Скелі ж розсунемо страшним амоналом, —
от буде радощів, сонця й води!

Хмикнула хитро калюжка: — А краще
тихе минуле було б не чіпать.
— Світе! — ми скрикнули: — в нас наосяще
тільки ж т а к е, що й минуле в нім знать.

— А! — протягла, та в думках не остигла:
— Нам якби владу! Гетьмáни б були!
Знаю, нова в вас епоха набігла,
тільки ж... тризуб де й чумацькі воли?

Прошу добродіїв (звучить по-старому)
дайте мені ще полежать...
Та тут —
раптом дали їй і грюку, і грому.
Справді, розлежалась... Це ж не приют.

Й чуєм: Дніпро вже з калюжки регоче:
вшкварила ж ти!.. Повторила зади!..
Я ж для нового — з любов'ю, охоче.
Знає хай всесвіт: Дніпро — молодий!

...Наш земснаряд вже у берег врізався, —
й падали рештки солом'яних стріх.

З виском калюжка: — Мій дух ще не здався!
Й вискнула знов: — Мій протест ще не стих!

Хто тебе, мутна калюжка, питає!
Тут за старе і загинеш в бою.
Може, в раю тебе жаба згадає?
В бога не вірю, — скажу ж, обсмію:
упокой, господи, душу твою!

Що ти, калюжка! Засиплем, та й годі!
Будем ще панькаться? Слово даю.
Висохнеш, — тут, під піском, — аж насподі, —
упокой, господи, душу твою!

...Ось — це й усе про добродія-пана.
Ось — це й усе про калюжку гнилу.
Чи зрозумів, голово дерев'яна?
— Так. Зрозумів. Та ми йдемо навдалу.

Ще не одна тут, немовби туристка,
пані від нас на Дніпрі побува.
Й пані побачить: від панства лиш кістка
в'язне в піску... Ну, а де ж голова?

Наші князьки (їм вклоняємось земно)
взнають ще таке доручили мені:
дблари з-за океану — таємно —
справно сектантам доходять чи ні?

О, куди вистрелив! Ах, ти ж, вихлястий...
Звідки ти взявся? З якої нори?
Ти нас хотів роз'єднати і розкласти?
Ну, повтори, повтори! Повтори! —

Дух же стояв. У задумі. Без руху.
Потім поменшав — аж стільки... напів,
потім зробився не більш як із муху,
потім — дивлюся — туманом заплив.

...Лупнув очима я. Що це... Світає!
Де ж дівся дух, що вночі в мене був?
Може, чимдуж у Нью-Йорк він літає?
Мо', в Вашингтон, а чи в Бонн вже загув?

Ось підплила і моторка.— Сідайте,—
хто посередині, хто — на корму.
Ви ж про мій сон у газету подайте,—
може, ще буде цікаво кому.

Й ми попливли... От уже ми в затоні.
Ось і причал. Здрастуй, наш земснаряд!
Як же тут справа? — Та в самім розгоні!
Скоро дамо й цьому берегу лад.

Й чути команду: — Беріте лівіше! —
Й весь земснаряд під тобою двигтять...
Видно й Дніпро нам. Ще більше. Ясніше.
Весь він під сонцем аж грає, лиснить...

Дніпре! Твій шлях був складний, неоднакий,
все ж — Дніпрогес ти підняв на руках.
Леніну повні чуття ми подяки,
мудрому зодчому світу в віках!

Дніпре наш рідний! Без краю ти гожий.
Славим тебе ми, як велетня вод!
Всякого ж, хто нашій справі ворожий,
сонце хай спалить, повергне народ.

1959—1960

САД САДИВ НАМ ЛЕНІН

Розцвітає сад весною...
Йду я з думкою ясною,
що при кожній тій хатині
над Дніпром чи над Десною —
скрізь по Україні
сад садив нам Ленін,
найдобріший Ленін.

Нам в нове відкрились брами:
не сохою між ярами,
не на змученій шкапині —
землю орем тракторами
по всій Батьківщині...
Це створив нам Ленін,
наймудріший Ленін.

За царів, давно ще, здавна,
жінка в нас була безправна.
А тепер їй — і в родині,
й там, де звіданість державна, —
слава героїні!
Жінку звеличав нам Ленін,
найясніший Ленін.

В рідній школі наші діти
вмітять усе робити, —
труд же разом і навчання!
Глянь: в червоних вишнях віти...
З'вднуй труд і знання!
Вчись! — нам каже Ленін. —
Йди в життя, як Ленін!

І Росія й Україна —
в нас душа' одна, єдина.

ЗРОСТАЙ, ПРЕЧУДОВНИЙ СВІТЕ

I

Ой то не грім у хмарах там гуляє,
то не з гори спадає шум-вода,—
то весело гримить-нерегримляє
радянська славна сила молода!

Іде вона шляхами, берегами;
що віджило — зміта, як бурелом;
щоб чудо в нас творить! — та не богами,
а розумом людини і трудом.

І чудо створено — супутник в небі.
І чудо явлено — де цілина.
Назад течуть річки вже по потребі.
Й вода пісок пустинь перетина...

Питали силу нашу: — Де ти? Де ти? —
та й перестали. З сорому. З стида.
Стрімкий політ космічної ракети,—
о, скільки сили в ньому і труда!

Кибальчича дерзання в нім озвалось
і розмах Цюлковського робіт.
По Леніну ми діяли — і сталось! —
Ми вийшли в зоряний незнаний світ.

Людина в нас диханням повним дише,
нових довершень у труді шука...
Життю для бога все стає тісніше —
і він в печери, в закутки тіка...

Де пройде сила наша — пречудові
в житті людини зміни постають:
з'являються нові слова у мові,
незвичні в музиці акорди чуть.

В людських відносинах поміж собою
приходять риси комунізму дня.
Не димкою туманно-голубою,
а контуром окреслено знання.

Як після сходу сонця зірка рання
хоч згасла, в пам'яті стоїть ясна,—
так в нашім русі світобудування
й традиції на допомогу нам.

Традиції пов'язуєм не сліпо,—
лиш ті, де правди в них звучить сурма.
Ученням Леніна — не смолоскипом —
присвічуєм туди, де висне тьма.

Ти, сило наша, світлосяйна сило!
Твоєю ж це косою узяло
й бур'ян старого світу покосило,
ще й борозну по ньому провело...

Зростає же, добрий, пречудовний світе!
Вогонь чуткий, з-під молота іскрись!
А ти, життя — рясне, широковіте,—
все вверх берись, до сонця, вгору, ввись!..

Ой, то не грім у хмарах там гуляє,
то не з гори спадає шум-вода,—
то весело гримить-перегримляє
радянська славна сила молода.

1959

II

Зростає, пречудовний світе!
Обличчя — прекрасне твоє.
Новою моральністю вмите
все людство з неволі встає.

На спраглий землі африканській,
в Європі і в Азії чуть: —
Кінець тиранії поганській!
Свободи хай дні потечуть!

А двох же Америк народи,
і Куби, й малих островів —
гукають: — Ти сій — будуть сходи!
Нас Ленін уже розбудив!

Як трудно часами, як трудно
розквітнуть, мов повная квітть.
Гадюки ж бо діють підспудно,
слабких хоч на час отруїть.

Гнобителю й злій ненажері
у тьмі люд тримати б, у млі.
Та вже розчинилися двері
на волю народам землі!

Ми сильні, ми дужі, відпорні,
для деспотів ми ж тільки гній?
І білі, і жовті, і чорні, —
єднаймося, друзі, на бій!

Князьки нам кричать: — На коліна! —
Хай знають дияволи тьми:
в нас друг є Радянська країна,
де правда керує людьми.

Скидайте пиху, мільярдери:
народ вас за горло бере.
Він трактором нашої ери
і пам'ять про вас заорé.

Нам радісно — всесвіт вирує...
Мовчи, мільярдерівська знать!
Життям тільки правда керує,
а правду ж нам треба піднять.

III

Моє дороге Сучасне,
радянська ти, сило нова,
з тобою ніщо не погасне —
ні труд, ні вогненні слова!

З тобою живу я, щасливий:
в душі моїй слово густе.

Засієм Майбутнього ниви —
й моє, може, там проросте.

Співай лиш од серця, правдиво,
хай творчий тече в тобі ток...
Збагнеш ти Сучасного диво:
плановість у ньому й стрибок.

В людей, що до праці гарячі,
учитися кожному з нас —
краси богатирської вдачі,
умінню розмірювать час.

Науці я спів починаю:
відбила ж у Космос замок.
В епохи глибинь поринаю,
освітлююсь сонцем думок.

Сучасне... яке величезне!
В нім першість труду — не мечам.
Що твориш для Людства, не щезне,—
Сучасному все я віддам.

Ненáвиджу душі дволичні:
як в бій — то вже в бій, не тікать.
Лиш Партії Комуністичній
співаю і буду співать.

А ворог хоч як хай лякає —
нам вгору ж, а мертвим униз.
Вже світле до нас наближає,
якому ім'я Комунізм.

1960

* * *

Гаряче серце в нас, яке гаряче серце!
Воно завжди з старим в нещадній боротьбі.
І вдачею народ — не лісове озерце,
а дужий океан, що в с е вміща в собі:

і думки глибину, і переплеск великий,
і тиху доброту, і на тумани гнів.
В ньому зливаються із різних зéмель ріки.
Черкне крилом вітрець — і бриз побагровів...

Гаряче серце в нас, яке воно гаряче!
Бо нагрівається від жару почуття,
що викорінює цвіле, гниле, звіряче
і перетрухлеє нелюдяне життя...

Що є засноване на голій грубій силі —
те згине назавжди! А людяне й просте,
як голуб, підлетить. Тремтять вже крила білі...
Глянь: табір Миру скрізь розширивсь і росте.

1960

КОЛИ ТВОРЦЕМ ТИ НАЗИВАЄШСЯ...

(Уривок із поеми)

Коли творцем ти називаєшся
і маєш струни золоті,
чого це ти не озиваєшся
на те, що діється в житті?

Як на хвилиночку спалахувать,
як на півроку погасать,
як душу надвоє розчухувать
і знов з-під бруду воскрешать,—

їй-право, не шукайте мірочки,
щоб змірять: що ж воно таке?
Це просто — серце із ганчірочки,
сто раз вже латане, м'яке.

А нам же серця треба цільного,
люди ни серця, із вогнем!
В нім — прагнення ширококрильного,
омріяного нашим днем...

Невже тебе не зачудовує,
як наш народ в труді росте?
Так що ж тоді тебе виховує,—
чуже, порожнє та пусте?

Які в нас зрушення глибинні!
Які в епохи голоси!
Тобі ж все іграшки злочинні,—
і ти спускаєшся на-пси.

Невже оглух? Невже не чуєш ти,
що партія говорить нам?
До кого йдеш? Кого цілуєш ти?
Твою хто душу нагина?

З душею творчою не грайся:
вона — твоя, вона й усіх.
Ти клоуном не прибирайся
і не винось себе на сміх.

Для чого нарікать, підхнюкувать?
Вітчизна все тобі дала!
Свою повинен волю викувать,
міцніш щоб од заліз була.

Коли ж в баюрі хочеш банщитись —
тож падай, хрюкай і лежи.
Народ ніяк не стане няньчитись
з таким, який йому чужий.

1960

ЛЕНІН КАЖЕ: МУЖНІМ БУДЬ!

Чи в ясний день, а чи в трудну хвилину —
він завжди з нами, любий наш Ілліч.
Він будить в нас розкриленість орлину,
до всього будь готовим вдень і вніч.

— О рідний Ленін! Всі — твої ми діти.
Твій заповіт в серцях вогнем горить.
Як радісно в труді полум'яніти!
Як хочеться життя перетворити!

І ми, будівники життя нового,
ще вище сходимо: твори, буяй!
О, скільки нас мільйонів! Много-много,
народів братніх ленінська сім'я!

І каже Ленін: — Розвитком високий,
ти блискотітимеш, народе мій!
Ти в Жовтні переміг. Настали строки —
тож мужнім будь і далі: вчись і дій!

І гордим будь! У світі знає кожний:
твердий наш стан. Твердий. Непереможний.
А там, де кат, гнобитель і вандал, —
облудний він, той стан, — тюремний, ложний.
І лиш один йому кінець — обвал.

Ви ж чуєте: то тут, то там обвали —
і в Африці, і ген на островах,
і в Азії... їх гуркіт небувалий —
людців старого світу кида в жах...

Людців колись я ставив на коліна.
Я викривав усіх, перемагав.
Та й хто претендував на владу? — глина!..
У викриванні я не забував

і тих, що присмоктались до колоній
(життя ж — це безперервний ряд боїв).
Мов тую гусінь — на своїй долоні
я розглядав святош і крутіїв,

що хитро проти партії боролись.
На смітник всіх я кидав їх у прах...
А зараз — крутії ж ось... накололись
на слово наше «МИР». І взяв їх жах.

Людці вже стали аж на край безодні.
Так де ж вона, та сила їхня, де?
В серцях людей ми звучимо сьогодні,
як той народ, який за правду йде.

І каже Ленін: — Виросла людина!
Як я й хотів. Вже знята боковина
на Місяці у небі. Зоряних світів
супутники дійшли... О, скільки див!
Мій кращий учень, будучи в країнах,
простих людей до себе прихилив...

Хоч є в нас недруги — та не до бою
я кличу вас. Не треба нам війни.
І де й н о г о не забувай двобою,
але ж н а м и р кермо ти поверни!

О рідний Ленін! Все, що воздвигаєм,—
те вистоїть! Будує ж богатир.
Не мовкне шум труда над пашим краєм,
ще й пісня про роззброєння, про мир...

Яка ж то сила, що людей зросила,
що всім трудящим міста і села
влила і людяності, і тепла?
Комуністична партія — та сила.
Навіки їй подяка і хвала!

Ведуть же нас твої достойні учні,—
ведуть на подвиги, на славну путь.
І наші кроки — повні, повнозвучні —
по всіх світах усім народам чуть...

І дивляться на нас трудящі світу
і горнуться — як друзі, як брати.
Після весни йдемо назустріч літу —
до Комунізму! Сонце, нам світи!
У наші будні золото-зелені
світи, безсмертний Ленін!
Сонце, нам світи!

1960

МИ КОВАЛІ, В НАС ДУХ ЖИВИЙ

«Звичайна дівчина ерзянка, уродженка села Челпаново, Атяшевського району, Мордовської АРСР, ціною свого життя врятувала більш двадцяти жінок і дітей».

«Правда», 3/VII 60, № 185

Тетяну Бібіну, ерзянку,
в веснянім місяці, в маю,
всі бачили рвучкю зранку,
напруженою, мов в бою.

Вона вгорі, на башті крана!
Будівля ж ген — уся внизу.
Та насуває хмара тьмяна,—
невже на бурю, на грозу?

Цей цукровий завод — до строку
ми збудувати узялись.
Лишилося ж не більш півроку,—
а там... поїду ще кудись.

Люблю співать, бо ж комсомолка:
Ми ковалі, в нас дух живий!
Я гостра з ворогом, мов голка!
Тверда, як Зоя й Кошовий!

Тетяна (...десь цокочуть галки)
стрілу тут крана поверта —
і залізобетонні балки
спускає вниз. А хто ж то став

і їй кричить: ...та щоб не впало!
Не чути ж далі — тільки зик...
А кран із кріплення зірвало —
і він все верне у тупик...

Потрібно володіть собою:
ой, до біди не допустить!
А вітер в башту головою —
і кран, мов хворий, весь дрижить...

Униз спуститись? Тож скоріше!
І на залізний трап ступа.
Від хмари стало враз темніше:
не дощ, не пил і не крупа...

Стріла ж над домиком повисла,
де в бані діти й матері.
Печаль Тетяни серце стисла:
невже не вдержу кран вгорі?

Хай краще я одна загину,
дітей врятую ж, матерів!
Тетяна кинулась в кабінку.
А вітер знову, мов здурів.

Та все-таки стріла — вже дужче! —
від бані повернулась вбік.
В Тетяни думка: поживу ще!
У мене ж молоденький вік...

А сталось те, чого й не ждала.
Як з краном падала, то ще
почула: ...галка цокотала...
В лице їй бризнуло дощем...

І скрегіт крапа, крик залізний
униз десь брязнув. На вікі...
І гул людський, тривожний, грізний:
то збіглися робітники.

Вона дітей урятувала!
Ріденька... Житимеш в віках!
...А буря й далі бушувала,
і гуркотіла по дахах...

Їй рідні раптом уявились.
Та ще юнак Іван.
Так сумно очі їх дивились...
Туман...

Дітей урятувала!
Безсмертна у віках!
А буря бушувала
в дахах...

ЛЕНІНА ЯСНА ЗОРЯ

(Пісня)

Над світом радісна зоря встає,
могутній чути клич,
на подвиг закликає нас щодень
любимий наш Ілліч!

Виходьте всі
в стрункій красі,
вже щастя день наспів!
За мир і труд,
за вільний люд, —
як Ленін заповів!

Вітчизни рідної чудесний сад
плодами одвиса...
В серцях у наших слово Леніна
горить і не вгаса.

Ставайте влад
за рядом ряд,
пас Партія веде!
І буде правда
на землі, —
братерство й дружба,
дружба всіх людей!

Народи світу прокидаються,
в майбутнє йдуть своє.
І Ленін в боротьбі за волю їх
всім руку подає!

Ставайте всі
в стрункій красі,
вже щастя день наспів!
За мир і труд,

за вільний люд,—
як Ленін заповів!

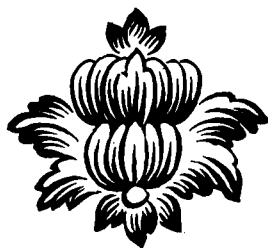
Ставайте влад
за рядом ряд,
нас Партія веде!
І буде правда
на землі,—
братерство й дружба,
дружба всіх людей!

1960

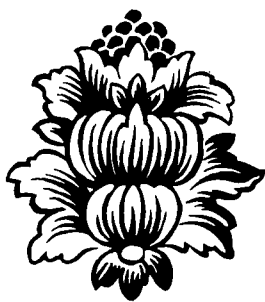
КОМУНІЗМУ

ДАЛІ

ВИДНІ

1961

ВИХОВАЛА ПАРТІЯ БОГАТИРІВ

Де на подвиг вся душа готова —
там одне бажання: довершить!
План твердий в Гагаріна й Титова —
шлях у Космос кораблем прошить...
В мирних цілях ця мета. Здорова.
Щоб народам Світу в щасті жити.

Виховала Партія велика
сміливих своїх богатирів!
Закордонна сило злоязика,
що ж ти скажеш нам із-за морів?
Що капіталізм усім владику?
Щоб на нас він бомбами ярів?

Це минулось. Ясно. Зрозуміло.
Вік скінчився на землі владик.
Ленінове сонце розтопило
скованого рабства льодовик!
В Космос вилетів безстрашно, сміло
наш, знаннями дужий, трудівник.
Нове чудо... Лиш подумать, звідать:
що воно відкрило Людству? Що дає?
Не одну планету нам провідать,
в Космосі летіти й там обідать —
значить, Світ освоєним стає.
Нащо в бік у наш недобрим кидать? —
чудо ж це — для всього світу в.

Відчиняються в Майбутнє брами.
Виднокруг далеко зазорів...
Партії новий проект Програми
весь народ захоплено зустрів.
Ми приходим з дружніми дарами
до усього світу трударів.

Нащо ж Заходу ставать у позу?
Світ старий все 'дно не врятувать.
Нащо десь утворювать загрозу?
Сили ж є в нас, сил не позичать.
Будемо спиратися на розум:
дружби разом прокладати гать.

Загриміть, слова й оркестрів звуки!
Ви, народи всіх кінців землі,
сходьтеся, берітеся за руки,
куйте мирне щастя, ковалі!
Торжество радянської науки:
вилітають в Космос кораблі...
В нас народ — дозрілий, красовитий —
світлим шляхом Леніна іде.
Радісно співати і творити:
наше покоління молоде
буде вже при Комунізмі жити...
Слава Партії, що нас веде!

[1961]

БІЛЯ ОЗЕРА У ЛІСІ

Темний ліс, стежина біла:
чудно так, немовби сниться...
— Причаїлась то лисиця?
— Ні, гілляка поруділа:
хтось її зламав і кинув.
— За яку ж таку провину?

Я мовчу — і ти мовчиш.
День стає все гарячіш.
Залишилися батько й мати
на узліссі на траві,—
нам обід приготувати.
...Що це в тебе на брові?
Глиця? Дай зніму руками.
Ну, та стій же... дереза!
Глянь он: на сосні над нами
білка шишку обгриза...
Та маленька Наталюка
раптом крикнула: — Гадюка!
— Ні,— кажу,— звичайний вуж,
сам тікає він чимдуж.
Де його, питаєш, хата,
і чого ушивсь прожогом? —
Ой дівчаточко-небого,
ти — широкі оченята!
Ти до всього ж бо цікава,
квітонько ласкава.

Шум кругом, немов хто бродить...
Грушка стежку загородить,
вільха руку подає —
і не знаєш, де ти є...
Гриб найшла ось Наталюся.
Дай сюди — я подивлюся!

Від такого — тільки мор.
Кинь його, це мухомор.
Зараз на гриби ще бідно:
без дощів же їх не видно,
підем іншої доби
по опеньки й по гриби.
Ось пеньочки, трухлі, прілі;
три берізки білі-білі,
всі у фартушках, в наряді,
аж тремтять — такі нам раді...
Папороть тебе забавить:
гостре листя розпушавить,
руку враз твою шершавить,
кличе все: — Жу-жу, жу-жу,
підійди — щось іскажу!

— Ні, ти краще на с зірви! —
збоку чулось од трави.
Оглянулись: там, де тіні,
лісові дзвіночки сині...
Тут Наталя танцювать:
— Осьде три... чотири, п'ять!
Рву для мами, рву для тата,—
чуєте, як дзвонять дзвінко? —
Ой русявенька дитинко,
ти — широкі оченята!

Павутиння між дерев;
думає на нім павук...
Чути десь і грюк, і рев.
То лісник рубає дрова,
мукає в дворі корова...
А з сосни пташина: чирк!
Гляне вниз — і нічирк...
Ти це, дятлоньку рябенський,
на голівці червоненький?
Цілий день ото клопочеш —
їстоньки, голодний, хочеш?
Сонце в листі прозира,—
лискотить сосни кора...
Ми з тобою ідемо.
Стежка є — то знову щезне.
Озеро — немов трюмо,
та таке ж бо величезне,—

тихо в берегах лежить.
Пташка писне: хочу жить!
Крильцем об трюмо черкає,
вмент знімається й зникає...

Ліс шумить та все гуде —
голова кругом іде...
Враз шепоче Наталюся:
— Я ж боюся, я боюся,—
зуби скалить он ведмідь...
— Ні, виблискує то мідь.
— Звідкіля ж узятись міді
в стовбурі старого дуба?
— Ох, дитинонька ти люба,
скільки побувало гиді
в наших селах і лісах!..

Ми той день запам'ятали
в час фашистської навали.
Що тут діялось — це ж жах!
Вороги прийшли в село,
кожен з них — немов той звір,
забігають просто в двір.
Ой, як страшно то було!
В них на касках — наче роги.
— Падай,— гелгають,— у ноги!
Вся земля ця вже не ваша:
люди, й хліб, і коні, й паша.
Ви ж віднині в нас раби —
що не скажем, те й роби.
Нашу мову переймайте,
а свою геть забувайте;
те, що їсти і що пить,—
за кордон до нас везіть!
В мене ж думка: треба битись,
а не тільки боронитись!
Влада нас попереджала:
вирвати гадючі жала!
Сили збройнії готові
в нас були напоготові,
проти ворога щоб стати.
Ти, Радянська країно,
всіх синів скликай, як мати,—
хай же встануть воедино

росіяни й українці,
білоруси й молдавани.
Вдарить Армія Радянська —
сила знітиться поганська.
Ми ж ідем у партизани.
Не збороть нам поодинці
цих загарбників, заброд,
що розпалюють війну...

...Дай на мить передихну.
Наталюню, що ти! що ти!
в тебе сльози...

Наш народ
цих заброд змітав аж доти,
поки з них не залишилось
ні бдного палія!
З ними в нас давно скінчилось.
...От і розповідь моя.

Ні, чекай... іще... згадаю:
ми зібрались там, у гаю, —
партизани. Нас багато
(хто в чім вирвавсь од... собак)
і улюблений твій тато —
молодий тоді юнак.

Чуємо: доби нічної
бухають з гармат сюди.
Розриваються набої
на узліссі... й близ води...

І один із тих набоїв
в дуб попав...

Далекі дні!
Рану дуб свою загоїв,
а народ — не зразу, ні.
Ленін нам вказав дорогу
в ті трудні, страшні дні.
Перемогу, перемогу
ми одержали в війні!

Будемо ж співать з тобою:
наш народ за мир стоїть.
Проти воєн ми й розбою,
ми за те, щоб в дружбі жить.

...Я замовк. А Наталюся
повторила: — «Наш народ...»
Я ведмедя не боюся,
я боюся тих заброд.

Все сиділа та журилась.
Щось спитать її кортить?
То на озеро дивилась,
то на дуб, що блискотить...

О! вже чути голос тата.
Ну ходімо ж, Наталюнь!
Ти — широкі оченята,
ти — не юнь, а ще під'юнь.

Я підвівсь. Вона устала
і задумана іде...
— «Наш народ...» — все повторяла.
...Ліс шумить кругом, гуде.

Лиш берізоньки мережка
радо-радісно дрижить...
А із лісу біла стежка
щезне враз — то знов біжить,
уперед біжить,
біжить...

[1961]

ЛЕНІНОВЕ СОНЦЕ

Ленінове сонце
над Україною!
Електрики світло сія...
Віку мінятися —
тільки з Людиною:
в нас люд — колективна сім'я.

Партії мудрістю
темпи помічені.
Майбутнього риси — вже скрізь.
Леніновим сонцем
пбступ освітимо
широкі шляхи в комунізм!

Просторінь Космосу
пилем захмарена.
Та що тобі страх? далина?
Кинься в Міжзоряне
з співом Гагаріна —
Майбутнє наблизити ти нам!

Крила розгорнемо,
крила могутнії:
за труд героїчний борись!
Наші наступники
в дні у майбутнії
добром нас згадають колись...

* * *

Якщо любиш життя і в труді молодий —
не дивись ні на що, йди вперед, не оглядайсь.
Ти на подвиг труда неокріплих веди,
і собі порадій, і другому порадуєсь!

Де було ще таке, де було у віках,
щоб творцем став народ — у суцільнім поході!
Піднесімо ж усі, мов дитя на руках,
і моральність, і честь, вічну вірність у згоді!

Якщо серце кипить і в глибини йде думка —
для творця нема кращого в світі залася.
Ти лети, наша пісня, знімайся увись,
на таку височінь, як епоха знялася!

[1961]

ТИ, ЧУДЕСНАЯ РОСІЄ!

Ти, чудесная Росіє,
ти, прекрасная Москва!
Хто нам завжди в серце сіє
задушевнії слова?

Хто в цей день, у довгожданий,
скаже, як ми йшли в труді?
Ви, пригожі росіяни,
дужі, славні, молоді!

Творчий труд як готувався —
до л ю д е й знайшли ми шлях...
Слався, наш народе, слався
в слові, фарбі і піснях!

Вчив цього нас мудрий Ленін:
брати ж явища пора
всі розквітчано-зелені,
а не те, що відмира.

Рідна партія нас вчила:
тісно із життям зв'яжись,—
в творчій правді буде сила,
а вона ж підносить ввись.

Чуєте? — російська мова
й українська тут бринить...
Одна мова — чорноброва,
а друга — немов блакить.

Наших двох народів сили —
що вони нам принесли?
Нас ні бурі не скосили,
ані шторми не взяли.

Ми ворожії навали
одіб'єм — усі, усі!
Один одного ж ми знали
ще аж в Київській Русі...

Путь у нас одна обрана:
разом, разом щоб іти!
Рідні ми з часів Богдана,
нерозлучні, як брати!

Є ще в світі людожерство
і в колоніях раби...
Глянь, невірний: в нас братерство,—
тож і в себе так зроби!

Ох, ці сили наші статні!
Зцементовані ж вони
дружбою народів братніх...
Недруг, гей, назад верни!

Дружби зміцнення і сили
в нас сьогодні йде само...
Що б ви в нас не попросили,—
від душі ми даємо.

В нас любов є обопільна —
та й давно, давно уже...
Україна — рівна, вільна —
в дружбі щастя береже.

Нам оте до серця дуже,
що звете ви нас усіх:
люба сестро, милий друже,
вас приймаєм, як своїх!

Справді, хто нам в серце сіє
задушевнії слова?
Ти, чудесная Росіє,
ти, прекрасная Москва!

[1960]

ЗАСПІВАТЬ ТОБІ МИ РАДІ

Ти, столице, ти, Москва, —
вся в тобі краса нова
нашого життя живого,
чистого ще й молодого,
мислі-думки глибина!
Заспівать тобі ми раді
пісню дружби на Декаді.
І співається ж вона —
що аж в світі йде луна...

Ти, столице, нас приймай,
двері навстіж одчиняй,
засіяй нам з високості:
в тебе ж ми — не просто гості,
а все друзі та брати.
Червонясто-голубими
наші руки із твоїми
лентами переплети,
дружбою переплети.

Що сьогодні скажем ми?
Хай замовкнуть сили тьми!
Бистрі ми, як з гір потоки;
широченні наші кроки
і в металі, і в зерні,
ще й в малярстві ми готові,
в музиці, в художнім слові...
Слухай же: звучать пісні —
дзвінкославні, голосні...

Леніна ми чуєм голос:
наливайтесь, як колос!
Ви ж народи — перші в світі,
розрослися в сонці, в літі...

Партія говорить нам:
завше йдїть плече в плече!
Ворогів хай припече:
в них життя іде на злам,—
н а ш и м жить богатирам!

Як нам радісно в ці дні!
Восени ж — як навесні:
Комунізму далі видні...
Стрілись два народи рідні,
рідні й близькі, як брати.
Ти, російський люд любимий,
наші руки із твоїми
лентами переплети,
дружбою переплети.

[1960]

НА ЗАКІНЧЕННЯ ДЕКАДИ В МОСКВІ

День розлуки осіяний,
сумно, сумно-золотий...
Прощавайте, росіяни,
прощавайте ви, брати!

Час побачення минає,
а у серці в глибині
слово іншеє зринає:
розлучатись нам? — О ні!

В світі є найбільше диво —
один одного пізнати.
Нашу дружбу неможливо
ні спинити, ні перервати.

Тож — іще раз руку дайте:
ми йдемо разом до мети.
Ненадовго прощавайте, —
знову стрінемося, брати!

Ти ж, ворожа мразь нестерпна,
не скажи, як смерть худа.
Дружба наша невичерпна,
вічноюна, молода...

Нас не візьмеш голими:
ворогів збороли ми
в чорну чорноліть!
Нам за руки братися,
нам не розставатися,
поки й світ стоїть...

Нащо нам тут говорити:
легка путь в нас чи трудна?

Ми ж одного роду діти,
славна матір в нас одна.

Росіяни й українці!
Що нам Ленін заповів? —
Не збороть нам поодинці
знахабнїлих ворогів.

Ей ви, чорні світу сили,
чи ви в розумі-умі?
Скільки вже ви ям нам рили,
падайте ж у них самі...

Ми — одвіку небояни:
чи то горе, чи біда, —
завжди з вами, росіяни,
безбоязнена хода.

Тож — іще раз руки дайте:
ми йдем разом до мети.
Ненадовго прощайте, —
знову стрінемось, брати!

Як, бува ж, нам вчується, —
ворог розбушується
 й стане грім гриміть, —
нам за руки братися,
нам не розставатися,
 поки й світ стоїть!
 Поки й світ стоїть...

[1960]

ЛЕНІН ІДЕ НА ШЕВЧЕНКІВСЬКИЙ ВЕЧІР

(У КРАКОВІ 1914 РОКУ)

«...Були на українському вечорі
на честь Шевченка.

Твій В. У.»

*(Із листа Н. К. Крупської
і В. І. Леніна
до М. О. Ульянової)*

По Кракову кроки лунають,—
то Ленін і Крупська ідуть.
Ведуть вони славу розмову
про мову, народ, його путь.

Ще березень. Вечір морозний.
Лиш жевріє зірка вгорі...
Старі й молоді пропливають;
ген сяють уряд ліхтарі...

І Леніну Крупська говорить:
— В Росії морози — це ж ад.
Невлад там народу ведеться,—
прорветься нарешті той лад.

— Там ад? — перепитує Ленін,—
Росія ж — народів тюрма.
Нема в ній добра для бездольних,
для бідних, нічого нема!

Пани присипляють Росію,
поміщики діють і цар.
Пожар їх пожре стобуремний,
недремний знесе пролетар!

К р у п с ь к а

А в Краків ідуть українці
із Східної Галичини:
вони тут роботу шукають,—
наймають їх ситі пани.

Л е н і н

Їх доля така ж і в Росії,—
та гірше із мовою там:

«Хахлам», — каже цар, — не дам
школи,
ніколи, вовіки не дам!

По Кракову кроки лунають, —
то Ленін і Крупська ідуть.
Ведуть вони славну розмову
про мову, народ, його путь.

Їм польські слова долітають,
часом — українські також.
— Ну що ж, цар живого не скорить, —
говорить Ілліч, — цар є лож!

Та от... і сама-бо ти знаєш:
Шевченко — цей син бідняка —
гукав бідарів він повстати...
Співати б про нього в віках!

Так ні, заманулося чорним
у Думі дебати почать,
печать накладать на Шевченка,
злиденком його називать.

О ви, шахраї! Право націй
в Росії не вбить кулаком!
Рукою ми схопим зажерних,
мізерних Савенків і К^о!

І Крупська сміється: — Міністри
всім радять без мови пожить.
А Ленін: — Звичайно! Міністри
всі бистрі, щоб рідне убить.

Вони про вкраїнців говорять,
що Австрія їх наближа;
й ножа тнуть самі ж Україні,
по спині канчук походжа...

Так хто ж заважає Росії
за мову українську подбать,
обнять і наблизять вкраїнців —
не клинці їм в душі вбивать!

Чекай,— зупинився тут Ленін,—
на вечір Шевченка ж... сюди?
Ходімо, де вуличка вужче,
ану ще набавим ходи!

По Кракову кроки лунають,—
то Ленін і Крупська ідуть.
Ведуть вони славно розмову
про мову, народ, його путь.

А вечір згасає потроху,
лиш жевріє зірка вгорі...
Старі й молоді пропливають,
і сяють уряд ліхтарі,
осяють путь ліхтарі...

[1961]

ПРИХОДЬ, ГЕРОЇЧНЕ! ПРЕКРАСНЕ, ЯВИСЬ!

Могому вчителеві І. П. Львову

Непрохані роки все йдуть та й ідуть,
і нас доганяє нове покоління.
Та в старшого з славою пройдено путь:
віддав молодим він науку і вміння.

Як гарно у небі зоря он сія!
Від неї в воді срібна стежка яскрава...
Тобі вдячна молодь радянська твоя,—
тож житиме в учнях учителя слава.

Ох, швидко як роки все йдуть та й ідуть!..
Ніхто їх косою, ніхто не стинає.
Мине все на світі: і злочин, і лють,—
лиш праця для людства одна не минає.

* * *

Одначе: навіщо сумний цей мотив...
Непрохані роки, куди ваші кроки?
Чому не спитались — де краще іти?
А може б, і я всі догнав свої строки,

а потім би й сів повечерять із вами...
— Ще сядемо,— кажуть,— аби ти піснями
зростання чудесного люду розкрив!
Ти чуєш, який у країні порив?

І хай покоління тебе доганяє —
на це не вважай, на літа не дивись.
Вітай все нове, що в житті круження:
— Приходь, героїчне! Прекрасне, явись!

[1961]

ДУМА ПРО БЕЗСМЕРТНОГО КОБЗАРЯ

Українцям Канади

Пророче наш! Тарасе! Рідний!
Як нас царі і злидні гнали
за океан у світ невидний,—
ми землю нашу із слізьми
«прощали»...

Прощайте ви, і гори, й доли!
Й ти, хато батьківська під гаєм!
Ми не забудем вас,— ніколи!
Гнобителів же — проклинаєм.

Ми зберегли тебе, українська мово,
щоб лютий ворог не поранив.
Твоє, Тарасе, гнівне слово
взяли ми в бій проти тиранів!

З тобою завжди ми. Навіки.
Усі — від роду і до роду.
Ти — як посланник наш великий
від українськдго народу.

Ми знали: цар в Росії щільно
узявся наш народ скарати...
Та враз почули ми: як вільно
співав Україна-мати!

У Жовтні буря розходилась,
завили сили навіжені,
корона царська покотилась —
і люди всі зраділи: Ленін!
Ленін!

Пророче наш,— яка свята хвилина! —
Ти в революції із нами.

Разб́м з російськими братами
вже встала вільна Україна,
і заблищав Дніпро вогнями...

І люди, що з нуждою знали́сь,
свободі заспівали славу.
Українські землі возз'єднали́сь
в одну Радянськую державу,
єдину
Українськую державу!

Єдина Україна в світі.
Єдиний наш народ. До згоди
чудесні нас єднають ниті —
ідеї правди і свободи.

З тобою завжди ми. Навіки.
Усі — від роду і до роду.
Ти — як посланник наш великий
від українського народу.

[1961]

Я РАДИЙ, ЩО ТЕБЕ СЬОГОДНІ БАЧУ

Одесо, повносонячна Одесо!
Життя в тобі — це не озерне плесо,
не холодок під деревом, не тінь,—
а моря буряного широчінь...

Я радий, що тебе сьогодні бачу.
Свою всю пам'ять розбуджу гарячу:
з капелою ж Стеценка я тут був.
Нічого з того часу не забув...

Я в тебе був у роки у двадцяті,
як повтікали інтервенти клятї,
від радості вітатъ тебе не міг,—
до пам'ятника Пушкіну прибіг.

Здоров будь, Пушкін мій! Новітні
готи

Одесу нищили? Їх побороти
твої потомки нам допомогли.
Довічна слава тим, що полягли...

Й почув я — моря обшир нездоланний
заговорив до мене: — Росіяни
і українці — дружби ж голубінь!
У вись життя, а думка у глибіннь...

Прекрасні ти взяла в той час начала! •
По клубах наша пісня зазвучала:
в ній Лисенко, Глієр і Степовий,
ще й Леонтович... Зводився новий

радянський стан оновлення, будови,
дух героїчного, творіння, мови...

ПЛЕМ'Я З НАМИ МОЛОДЕ

(9 КВІТНЯ 1961)

Вітер дме. У всі кінці.
Що ж ми з ним... не владимо?
На обриві на Сирці
ми дубочки садимо.

Весело робота йде, —
сил же є, та й дуже є!
Плем'я з нами молоде —
комсомольське, дужеє.

Ой ви, дубчики малі,
ми за все подбаємо:
ви полежете на землі, —
ямки ще копаємо.

Заступ ось — ану берись
разом із дівчатами!
Тут алея вшир і ввись
взеленіє шатами...

Все у нас іде само, —
це ж робота ма́сова.
Ми алею назвемо
з гордістю: Тарасова!

Вітер грає: — Не боюсь,
рву з коси заколочку!
...Я копаю — а дивлюсь
та й на комсомолочку.

Очі в неї, голосок —
аж в душі лоскочеться...
Йй в косі метеличок
крильцями тріпочеться...

У житті це річ одна:
вічне — й бистротечності,
і закоханість чудна,
й далі безконечності...

Ось плетуться два діди,
ноги — наче вшилися:
раз сюди, а два туди,
видно — розговорилися.

— Це ж великдень! — нам кричать. —
Киньте ви лопати ці!
От як вип'єш — деренчать
в голові сум'ятиці...

В мене ж комсомол в сім'ї —
отака вже дівчина!
З нею в нас ідуть бої...
Ну й вона теж вивчена!

Я своє, вона своє, —
просто мене радує!
На тім світі рай чи є? —
ясно так викладає.

— Ой батьки, — кажу, — діди,
розумом ви ўмали,
а добулися біди,
бо не все додумали!

— Що ж казать... а може, й так.
Що не так — питаємось.
Випили ж не на п'ятак —
отого й хитаємось... —

Й разом пісню затягли
голосами п'яними...
Ми ж од сміху розцвіли,
стали всі рум'яними...

Й кажем ми: їм ця мить
для душі як гоїння...
Враз гукають нас: ідіть
та беріть угноєння!

За корзини — й біжимо:
накладіть підсипочки!
...Все це йдеться в нас само,—
звучимо, як скрипочки.

Так неначебто смичком
пробуємо струни ми...
Нам в житті весь час біжком,
завжди бути юними!

Підсипаємо гнойку
легко та охоченько.
Скільки в нас-бо вогоньку! —
аж тремтить дубоченько...

Як лопата не бере —
дай роботу заступу!
Глибше в глинище сире:
наступу — так наступу!

...Вітер дме. У всі кінці.
Що ж ми з ним... не владимо?
На обриві на Сирці
ми дубочки садимо.

[1961]

КИЇВУ

(МІСТУ-ГЕРОЮ)

Випив горя ти доволі,
не скорився хижаку:
щоб звільнитись із неволі,
став на боротьбу важку.

Скільки крові пролилося!
Чи забродам це прощать?
Ворогу тікати прийшлося,—
а вже й нікуди тікати.
Аж Дніпро тут диву дався:
хвилі щось мої руді...
Ворог був — а де дівався? —
плине трупом по воді...

Проти гада, проти змія
вкупі йшли о тій порі
Україна і Росія,
братні всі багатирі.
Ну, а ще ж і партизани,
з ними юнки й матері...
Слава красна вам, кияни!
Добра слава, трударі!

Пережив ти жах і муки,
невсипущість у бою,—
і тобі трудящих руки
знов дали красу твою,
і будівлі міцночолі,
і заводи, і метро...
Гордо дивляться тополі
з гір зелених за Дніпро...

Обеліск установили
в парку Слави, де вали:
тих героїв он могили.

що за Київ полягли,
Невідомого солдата
в центрі поховали там.
І над ним червонувата
все горить хвала свята...

На горі високій стоя,
чуєм: Захід кружить вир...
З міста Києва, героя,
клич шлемо у світ за мир:
— Чорна рать заворушилась,
хоче розпочать війну;
є у кожного з нас сила —
об'єднаймо ж ув одну!

Об'єднаймо... Буде в щасті
жити Людство на землі.
Нащо нам війни напасті?
Дітки хай ростуть малі...
Вчаться хай народи різні
брать свободу в боротьбі.
Хай характери залізні
виробляють у собі...

[1961]

РАБІНДРАНАТ ТАГОР

ПІСЛЯ ПОВЕРНЕННЯ З МОСКВИ 1930 РОКУ

Бенгаліє! —
кажу ж бо я — Рабіндранат Тагор, —
сини твої обсіли он бугор
та й журяться... Гнучкі. Немов із жерсті.
Погладь ти їх рукою проти шерсті!
Сидючість одніми і лінь! Натомість
ти розбуди в них гордую свідомість
і пожени всіх на дорогу биту —
нехай хоч трохи десь побачать світу
та наберуться досвіду в людей...
В Росії — скільки ж то нових ідей!

Бенгаліє! —
кажу ж це вдруге я — Рабіндранат, —
було б з тобою краще у сто крат,
коли б ти від синів та одкаснулась.
Енергія у них хоч би проснулась!
Давно вже не малі, щоб соску ссати.
Для чого в кротких їм ходить овечках?
Їм треба думкою горіть і не згасати,
в ідейних виростати суперечках.
Вони тебе кохають? Без ума?
Але, на жаль, борців між них нема.

Як вітер сміття з Заходу мете —
на серці гірко... Сонце золоте
крізь пил стає мов денце з-під коробки
консервної. Невже ми — переробки?
Невже не можем сяять світлом власним?
Так доки ж будем людом ми безгласним, —
перед чужинцем гнутись і німіти,
ні поринать, ні плавати не вміти?
О любя Індіє! Ти стрепенись!
Й відкриється перед тобою вись...

Ти встанеш, Індіє. Я чую. Знаю.
Нового ж я поета викликаю.
Приходь до нас, співець! Я кличу, кличу!
Ти оспівай могутність робітничу!
Чи вже не досить нам молитись духу?
Нам трактора б сюди! Освіти! Руху!
Нащо нам Англію гладку кормити?
Любов'ю рідну мову нам обмити.
Не вірте тим, хто весь протух... Ей, ви! —
В душі інтелігентській не копайтесь.
Щасливий я, що їздив до Москви.
Скоріше ж до Москви
і ви
усі збирайтесь!
Не гайтеся ж, не гайтеся...

Ти не воркуй, Бенгаліє,
мов та голубка сиза:
в тобі вже стільки сталі є,
і сталі, і заліза!

Не всіх-бо лежебоками
взивати я охочий.
Вперед твердими кроками
іде народ робочий.

Нас ворог випробовує:
чи є ще дух одбою?
Та боротьба ж виковує
характери до бою.

Нас не купить відмовками
царка колоній Грея...
Дерзнули забастовками
текстильники Бомбея!

Брехнею нас не зрадувать,—
нам треба бурі, бурі!
Частіше всім би згадувать
повстання в Шолапурі.

Перебував у муці я,
як ще в Москву не їхав.
Жовтнева революція
для всіх народів віха.

Я весь був зачудований —
комуну як одвідав.
Веселий люд, розкований,
я з дітьми там поснідав.

Питавсь, мов на екзамені:
які в селян є зміни?
Про це відповідав мені
колгоспник з України.

Тож не воркуй, Бенгаліс,
мов та голубка сиза.
В тобі вже стільки сталі є,
і сталі, і заліза!

[1961]

А В ЦЕЙ ЧАС СПІВАЛИ ПІСНЮ

Два одбоку кларнетисти
тон давали разів п'ять:
все ходили, поглядали,
знову ждали, щоб почать.

Та про них немов забули.
Ми ж були ще за столом,
де смачні болгарські блюда
й дружня бесіда кругом.

Враз — незчулись, як це й сталось —
блиснув на кларнетах сміх!
Підтанцьовуючі звуки
винесли до танцю всіх.

Чи вино вступило в ноги? —
Всі взялись за руки: стій!
Тупнули — пішли в один бік,
тупнули — пішли в другий.

А в цей час співали пісню
про щасливий любий край.
Ану швидше, ноги, ноги,
ану швидше, ну піддай!

Танцювали там болгари —
і дорослі, і «младеж», —
танцювали росіяни,
з ними й українці теж.

По сусідству на сопілках
вигравали дударі.
А кругом їх сміх і регіт:
бач, як врізали старі!

Як дівчат кружляли пари
ув обіруч, в обіруч,—
тільки плаття роздувались,
мов напнуті на обруч...

Рукави в жінок — мов крила,
прошви в формі коліщат.
Аж підстрибує намисто
та й на грудях у дівчат...

Гей, дівчино, люба, мила!
Гей ти, парню дорогий!
Тупнули — пішли в один бік,
тупнули — пішли в другий.

Ану швидше, ноги, ноги!
Ану швидше, ну піддай!
А в цей час співали пісню
про щасливий любий край.

[1961]

СЛАВЛЮ МОЮ БАТЬКІВЩИНУ

(Пісня)

Жить нам, жить!
Над нами блакить
і радісне сонце свободи...
Твердо вір —
сконає звір:
ідуть всі братерські народи
за мир.

В нас
не будь війни.
Мир матерям,
сестрам, братам...
Ми не боїмося загроз, —
ні!

Даль яка ясна!
Станьмо ж усі
в сонці, в красі:
дружба з народами —
це ж
весна!

Славлю мою Радянську Батьківщину,
рідний народ,
що все вперед іде!
Славлю мою я Партію єдину, —
Партія в світле нас життя
веде!

Жить нам, жить!
Дорога лежить,
дорога у світле майбутнє...
Мир і труд,
вогні споруд, —

це творить життя нам могутне
наш люд.

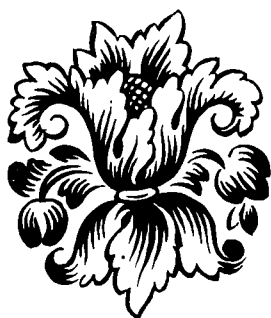
Партія веде!
Всім нам вона —
матір одна,
й кожен із нею в труді
йде.

Слава лине скрізь —
мудрій, земній
Правді святій,
що всіх приводить нас
в комунізм!

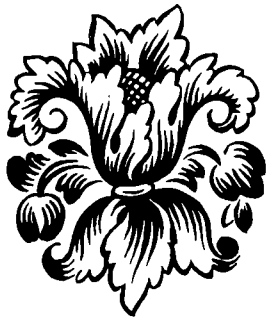
Славлю мою Радянську Батьківщину,
рідний народ,
що все вперед іде!
Славлю мою я Партію єдину,—
Партія в світле нас життя
веде!

[1960]

СРІВНОЇ
НОЧІ

1 9 6 4

В ІМ'Я ЛЮДИНИ

НА XXII З'ЇЗДИ КПРС

В Кремлівському палаці, в скляному палаці
па славу трудящих, їх подвигу в праці
з трибуни йде поклик правдиво-єдиний:
— Все в ім'я людини, для блага людини!

Не в залі то гомін — то гомін над краєм:
— На шлях ми Нової Програми ступаєм! —
...І зал променіє, мов сонцем пройнятий...
Вгорі в делегатів червоні мандати!

І дивиться Ленін на всіх із завіси —
чудесні в народі з'явилися риси!
Душа без заслонів, енергій рухомість...
Які ж бо в нас люди! Яка в них свідомість!

Чи ти прибиральник, чи тесля в артілі,
знавець в корабельнім чи в атомнім ділі,
чи доїш корови, чи сталь тверду вариш, —
нам друг ти хороший, і брат, і товариш.

Хай світ увесь чує: здорові ми, сильні;
душею і серцем — моральні і цільні.
Слабим, під'яремним — ми все можемо дати...
Вгорі в делегатів червоні мандати!

Похід у Майбутнє — не тиха стежинка.
Велична в поході радянська жінка.
А ще ж іде й молодь, сміливості повна...
Радій, Батьківщино, сім'я багатомовна!

Шахтар ти, ливарник, чи ти садівниця, —
так радісно з вами думками ділиться!
Як труд для народу обов'язком ставиш, —
нам друг ти хороший, і брат, і товариш.

Не в залі то гомін — то гомін над краєм:
— На шлях ми Нової Програми ступаєм! —
...І зал променіє, мов сонцем пройнятий...
Вгорі в делегатів червоні мандати!

[1961]

ВИСОКО ЗНЯЛИСЬ МИ ВВИСЬ

Все, що Ленін думав, мріяв,—
мов народжене дитя,
втілюється у життя.
Мудра партія — надія
й правда нашого життя.

Людам же рішати належить
про похід майбутніх літ.
О, який думок політ!
Затаївши подих, стежить
зачудований весь світ...

Торжествуй ти, Україно:
високо знялись ми ввись!
Прямо йдем ми — не навскіс.
Бо ще здавна воєдино
із Росією зрослись.

Навстіж у Майбутнє брами...
Що нам вітер! Що нам бриз!
Ленін з нами,— Ленін скрізь!
Ми з народами-братами
ідемо у Комунізм.

[1961]

І ЗАСПІВАВ Я РАДО

Хоч як би я не старів — я працюю.
Якщо в труді — ніколи не впаду.
Максима Горького я голос чую,
Михайла Коцюбинського ходу.

Вони весь час отут десь коло мене,
як в ті роки, коли я починав.
Життя моє тоді було нужденне;
із трону ж царського сповзав удав.

Сповзав... Мене от-от би він скалічив.
Кому ж я вічно дякую, кому
за те, що я дивився Жовтню в вічі?
Лиш Леніну — з народом — одному!

І заспівав я радо, заспівав я,
і задививсь на чудо, задививсь.
Минулося трудящому безправ'я —
підвівся він у сонячну вись!

Я не забувся в щасті, не забувся:
в той час, як жалило мене жалб,
страшної страхітливості я збувся,
бо світлеє до мене підійшло!

І всі поети, що були не з глини,
з народом встали проти кривди й зла.
І я відчув: поет я України,—
тієї, що за Леніним пішла.

І заспівав я радо, заспівав я,
і задививсь на чудо, задививсь.
Минулося трудящому безправ'я —
підвівся він у сонячну вись!

[1962]

ВЕЛІННЯ ДНЯ

В науці, в техніці, в літературі
веління дня вриваються, мов бурі.
Ой не срібли ти їх, не золоти,
а сяйвом свого серця освіти.

Бо то не просто злоби дня вимоги, —
то нашої доби кремезні ноги.
Вони так швидко нас вперед несуть.
Твори! В труді твори життя красу!

[1964]

ДО МОЛОДИХ ПОЕТІВ

Як вік новий — нова і слава.
З джерел фонтанно-бурових
злітає високо дзвенючий сміх...
Яка круг мене тупотнява
поетів різних, молодих!

На нас вони вже непохожі,
хоча й цілком від нас ідуть.
Тремкі й чутливі, наче ртуть,
вони постануть насторожі,
де в Комунізм простерлась путь.

У них ще форма кучерява
й не завжди вдалії слова.
Та зміст — огонь в собі хова.
Їх творчість, мов з вулкана лава,
усе безцвітне покрива,—

безцвітне, мляве, невідпорне,
недіюче, нетрудове.
Ти ж чуєш, як життя зове?
Епоха лиш того пригорне,
хто сам з епохою живе,—

хто знає, що людина кожна —
це ж часу нашого печать.
Не смієм про людей мовчати!
В вік зореплавання — чи ж можна
та брязкотельцями бряжчать?

В житті одне ви пам'ятайте:
в нас труд у честі, й честь — в труді.
Не забувайтесь, молоді,
й традиції оберігайте
у творчій зрості і ході.

До молодих поетів

Як то з глибини білої води бурові
ї навколо розсипаються дугасто, —
так ви, еволюційні спідці нові,
з'являєтесь до нас і цудою і частю.

В той час, як вперу тими ви, так і я
проводя з'їхав на березні камі.
Та хворість несподівана моя
на рік мене примусила мовчати.

З впе якого хмив це вітєрєць
і ~~світзакон~~^{сонізація} і хмєтк'ї моди,
~~і в'ї в'ї~~^{і в'ї в'ї} тукєлі образ на нівєць,
громадєлі комоти на комоти.

і ви в свіі вірш — як в боршєк
це і ~~класік~~ в боршєк — рідєнєць, нещадки —
~~класік~~ і в'ї (трохи і моху...
Невже не віддали, що і молодим —
усім відповідати за епоху?

Лиш те, що серцем пережите,
уляжеться в пісенний лад.
Ще часом з Заходу йде чад...
Завжди до Леніна ідіте,
питайте в нього ви порад.

Дерзайте, вчітеся — благаю.
Якщо готові — на коня!
Хай вас і вітер не спиня...
Від всього серця я вітаю
виразників нового дня.

[1962]

У АСЄЄВА В ГОСТЯХ

Асєєв, сонце, друже мій Асєєв!
Ти з Курщини, з Чернігівщини я.
Обоє ми в чомусь такі похожі!
Хоча й не відаю в чому.
Одна в одну постійно вхожі
твоя душа й моя.
Асєєв, сонце, друже мій Асєєв,—
глибока дружби течія.

Коли в Москві приходжу я до тебе,
ти зразу — як в полон мене береш:
— Ходім, ходім, якраз тебе і ждали;
Оксано, шапку одніми.—
В Оксани ж очі заблищали:
— Чекай... і Ліда ще ж.—
Це радість, як приходимо до тебе,—
і ти вже нас вперед ведеш.

— Поборемось? — кричиш.— Бо в жилах —
струму...

О, як давно не бачились, давно! —
...Й ми один одного трясем за плечі
і обнімаємось... І враз —
ти брови знижуєш: — До речі:
вночі... я переклав... одно... —
І ти читаєш «Українську думу»,
а сонце слухає в вікно...

А ось вже й за столом усі ми. Всі ми!
За Маяковського наш перший тост.
Підносимо й за плем'я молодече.
— Переганяють нас, Павло?
Хоч дехто з них... таке лепече!
«Надменный педорост»

ще думає свистюльками пустими
традиції пустить на знос.

Але між молодих, — Асєєв кида, —
ще ж інші є! Поможем молодим.
По-ленінськи. До їх душі торкнутись,
знання і досвід — все віддать!
Чужого швидше б їм позбутись,
в чужих — і загнивання й дим...
Відкинуть юнь? Та це ж для нас обида.
О ні, поможем молодим.

Асєєв, сонце, друже мій Асєєв!
Ти з Курщини, з Чернігівщини я.
Обоє ми в чомусь такі схожі!
Хоча й не відаю в чому.
Одна в одну постійно вхожі
твоя душа й моя.
Асєєв, сонце, друже мій Асєєв, —
глибока дружби течія.

[1963]

НАПРОВЕСНІ

На Київ хочеш глянуть з царку?
Ну, то ходім, ходім, мала!
...І я веду тебе — школярку,
гарненьку гостю із села.

Христиночка ж — тобі ім'я.
Для мене ти — немов своя.

Хоч ти цей рік кінчаєш школу —
я все ж малою зву тебе.
...Льодок розтанув, — землю голу
щось мутне укрива, рябе...

Вже сніг на талих пересмужках
став ніздрюватим: срібна цвітть.
Відбилось дерево в калюжках
і, мов у дзеркалі, бринить...

Десь чуються пташині писки...
Набухла рябѳтить кора.
Між хмар узолотились блиски:
ось сонце виб'ється, — пора!

Пора у поле: як діла там?
Вся даль в легесенькій імлі...
Твоїм невтомним рученятам
усе б копатись у землі.

Ти ж хочеш стать пілотом? Сміла.
Про це писала нам листи.
Чого так раптом зчервоніла?
Куди ж тебе ще повести...

В музеях Леніна й Тараса
були ми вчора. Від Дніпра

нагору гайда, де тераса,
до «Арсеналу»!

Ось стара
стіна. Постріляна. Порита.
Це грізна книга боротьби.
На ній вся класова розкрита
історія — аж до глибин:
як здружено йшли арсенальці
звалити лад, що нас гнобив.
...Висять бурульки мов криштальці
з карнизів тих, де голуби...

Христиночка ж — тобі ім'я.
Для мене ти — немов своя.

На той бік нам. Перебігаєм!
Не звикла ти до цих умов?
Спинімося перед трамваєм,
а зараз... в перебіжку знов.

Гучить в деревах соків сила, —
передвесіння це гучінь...
Прийшли. Аскольдова могила, —
так добре видно далечінь!

Дніпро вже скреготить. Скресає.
Ген поїзд ходом молодим
в бік Дарниці жене... І одвисає
за ним круглобілястий дим...

Навпроти глянь: стовпи примітні.
Це міст проляже. Над Дніпром.
Внизу ж — вагончики блакитні:
постб'яли — й пливуть в метро.

— Пливе, пливе! — в легкім розгоні
пробігши, кинув нам юнак.
Ти обернулась — і в долоні
заплескала... д-дивись яка!

То фізкультурник. Ось... і другий.
І третій ще...

Й гукнула ти:
— Ну отже й славні, молодцюги, —
хоч по грязюці, а лети!

В твоїй душі — мов щось розтало:
глядиш-бо юпакові вслід...
Чудеснеє зачарувало?
Чи стрункість і натхненний вид?

На личку в тебе небуденне.
— Про що ти думаєш, мала? —
Христинка глянула на мене
й поволі очі одвела.

І я замовк. (Он смуга синя:
то лід одтріснувсь у воді...)
У молодого покоління —
ой скільки прагнень і надій!

Чи стрункість — каже — й вид
натхненний?

І перше й друге — та й... усе.

І я (*вгадавши її думку*)

Не згоду й мир, а цвіль гангрени
нам злоба з Заходу несе.

Тож поколінню молодому
всього ще прийдеться... не раз.

Христинка (*гордо*)

Ми не хворіємо на втому:
за честь постряти? Гарзд!

До радощів і до любові
охочі ми: живи, радій!
А кликнуть клич — усі готові,
по-комсомольськи молоді!

Ця мова в неї — чиста й світла.
А блиск рішучості в очах!
Христинка зовсім же розквітла,
давно уже не дитинча.

Природи мудре повеління, —
її ж маленькою я знав:
сиділа в мене на колінах,
сто раз в уста все цілував.

Була ж — русявенька, аж біла.
Сміялась: — Дядю, ви — Павло? —
До мене з батьком приїздила,
як їй ще років шість було.

А зараз в неї горді груди,
ця ж гордість ллється і з очей.
З дівчам щось діється, як всюди;
а сміх — мов іскри із мечей...

Який тут вигляд неозорий!
В новобудовах — бистра думка.
— А як же з батьком? —
Ще бадьорий.—
— А матір? — Дуже подались.

Коли фашистські поганці
село спалили,— й ночі, й дні
тулились мати у землянці
(а був же батько на війні),—

скрушилось серце — найдорожче
її святе: пройди... й віддиш.
Мене ж на світі не було ще,
про це я знала вже пізніш.

Христиночка ж — тобі ім'я.
Для мене ти — немов своя.

Дитино, глянь за міст Патона:
який там стук і скрип зубил!
Ще дехто в нас співа в півтона,
а наш же голос у сто сил.

Й Христинка скрикнула: — Не гнесь!
Пілотом стать не по мені.
В селі на праці зостаюся,—
та й сили є — хіба ж то ні?

Хитаються дерева з вітром,—
в калюжку з них бурульки — плюсь!
Глядить на нас синичка хитро:
мала сміється — й я сміюсь...

Рости ж, рости, моя дитинко,
як цілий край — у височінь!
...В деревах ходять соки дзвінко,—
передвесіння це гучінь.

[1962]

ЕЖЕНІ КОТТОН У СТЕПАНИДИ ВИШТАК

Голова Міжнародної демократичної федерації жінок, член Президії Всесвітньої Ради Миру, лауреат міжнародної Ленінської премії «За зміцнення миру між народами» Ежені Коттон, перебуваючи в Києві, одвідала знатну ланкову двічі Героя Соціалістичної Праці Степаниду Демидівну Виштак, що працює в колгоспі «Радянська Україна», в селі Лосятині, Гребінківського району, Київської області.

«Правда України» за 1 вересня 1961 р.

У світлиці ланкової —
в дружбі, в ласці і привіті
точиться розмова світла:
про мораль доби нової,
що за Леніним розквітла;
про жіночий рух у світі;
кукурудзу і буряк...

В вікна ж, мов од чортограю,
тьмяний вітер листям кида...
Хай він кида... Буде ж так, —
як це вірно промовляють

тон у тон

Степанίδα

Виштак

і Ежені Коттон.

Що одна — буряківниця,
а що друга — фізик-

вчепий, —

та в історії ж однакі.

Воля в кожної — мов криця:
не поступляться ніякій
силі чорній! Труд щоденний
для народу — ціль свята.

...Вийшли з хати. В довгім ряді
ждали гостю ще й надвобрі
старші й молодь золота.
Дуже, дуже ми вам раді!

А вона:

— Миру ж збрі

нам мета!

Згине хай війна!

Підем ще на ті ділянки,
де наш цукор визріває!
Ось сюдою, де стежинки...
Познайомтесь! Члени ланки...
— Здрастуйте ж ви, українки! —
Ежені Коттон вітає
від французьких робітниць...

Відгукнулися дівчата,
що аж враз порозсипались
іскорки із їх очиць...
Дружба й мир — це ж нам як свята.
Згине звір!

Ми спаялись в одну міць
злу наперекір!

Ще й до цих ідім плантацій!
...В кукурудзу поринúли,
що й голів ніяк не видно.
Гостя каже: — Дружба націй,
дружба в вас! Та й в нас не бідно.
Бо наш Захід не сутулий,
в боротьбі він — не заляк.
— Люди встануть, зло поборять:
Афріка он чорновида,—
там збудився вже бідак!..
Зо всіма отак говорять

тон у тон

Степанида
Виштак
і Ежені Коттон.

[1961]

Як ні,— скалічимося усі ми, всі ми...
Ви ж бачите? — я жертва Хіросіми.

Хіба ж то не була я молода?
Водиці б напилась — страшна вода.
Я жить не можу в рідній стороньці,
бо й тут тебе зжере проклятий стронцій.

...Отак у шумі світового виру
з людьми йдемо у дружбі у тісній.
Перепинить нам треба шлях війні!
Всім серцем прагнем миру, тільки миру!

О, що зробила нам чума фашистська!
Ось — Київ наш. Ходім на кручу. Мить
постоїмо. Дніпро похмуро блиска...
Це хто в землі сирій тривожно спить?
Червоне полум'я з-під обеліска
як гнів священний грізно гуготить...

Прийшли: і матері, й дівчата.

Мовчать усі...

Але стривай:

від Невідомого солдата
немовби чуються слова.

— Це я, солдат твій Невідомий,
народе мій, народе мій.
Свої сили ти свідомий,—
тож так і далі розумій.

Хотів би говорить в півтона,—
лиш виривається, мов крик:
з-за моря крикає ворона,—
та в нас тепер не той вже вік.

Не дай ти ворогу довір'я:
кому ж воно, для чого й де?
Дзьобатому? — летить хай пір'я,
якщо на нас він нападе.

Моя ти мамо, любя мамо,
над нами ж райдуга-дуга...
Я чесно йшов в бою і прямо —
чого ж ти плачеш, дорога?

Я ще прийду до вас, я встану,
на трактор сяду, ти повір...
Мій син — в живих! — Не перестану
любить в ньому життя і мир.

Я той вогонь, що не вмирає,
що насторожує усіх.
Горить наш гнів і не згоряє,—
тримайтесь сил сторожових!

...Замовк солдат. І тут ми клятву щирю
дали: перепинити шлях війни!
Роззброєння доможемось в ці дні:
всім серцем прагнем миру, тільки миру!

[1962]

РОЗРОСТАТИСЬ ДРУЖБІ ВШИР

Вийшов я із хати рано —
сонце в очі так і б'є...
Іволга зигзагом флейти
круглий голос подає...

Йй услід іволженята
(кожне вчиться, як співак),
наче дражняться, гаркавлять —
трошки, дещо та й не так.

Тут, де хата, дуб зелений,
а он там, де сіножать,
до того стрункії сосни,
що аж серце веселять.

А вгорі, вгорі в повітрі
з Києва й на Київ путь.
Низько йдуть аероплани —
оглушаючи, ревуть.

Хай ревуть. В нас ціль бадьора:
розростатись дружбі вшир.
...Сам же я вернувсь учора
з сесії за Мир.

[1964]

ТИТАНИ ЗЕМЛІ

Павлові Романовичу Поповичу

Ой ви, славні гінці, космонавти-молóдці!
Ваші кроки широкі, а воля — як сталь.
Вам нічого ж свого, дорогі зореходці,
задля щастя людини нічого не жаль.

Хто ж то кинувсь у простір, простором налитий?
Хто веде корабель в непрозорій імлі?
Хто космічні дороги узяв дослідити?
Наші велетні дужі, титани Землі.

В нас-бо кожен із вас і в душі чорнобрович:
будь безстрашним в житті, будь на подвиг готов!
Ось сьогодні ідуть Ніколаєв, Попович,
попередники з ними — Гагарін, Титов.

Славний вік зореплавання — н а м лиш належить.
Торжествуй, росіянин, чуваш! Українець, співай!
Мільярдер за морями нове не змережить,
в нас же все для народу: твори, відкривай!

Ой ви, славні гінці, космонавти-молóдці!
Ваші кроки широкі, а воля — як сталь.
Вам нічого ж свого, дорогі зореходці,
задля щастя людини нічого не жаль.

Наталюсю Попович, тобі ще зростати.
Ти в житті споминатимеш завжди цей день.
З Мавзолею ти бачиш: потоком багатим
плине площа й звучить в перекатах пісень.

[1962]

СРІБНОЇ НОЧІ

Пам'яті

Олександра Івановича Білецького

То мама спить. Так дише в спальні,
немов вночі в степу цвіркунчик...
Трамваї дальні

прошуміли.

В розчинене вікно зоріють зорі.
Дихнула свіжим літня ніч.

Потиху встав я. В хаті темно.
Не можу спати,— ні, не можу!
У серці щемно.

Зорі світять.

Осика раз у раз зігхає,
осика сонно шелестить...

В мені два голоси проснулись.
— Ще б жить йому! — говорить перший: —
не всі ж і збулись

творчі думи.

А от... упав. Як в ту безодню...
А голос другий: — Ти мовчи!

Упасти треба все одно —
обличчям догори чи вниз.
Яких вигід ще тут, яких?
Без дозволу, без жодних віз
напнеш на човні полотно —
і в вічність по хлюпкіх
морях — навпереріз —
одно пливтїмеш ти, одно
під заколисуючий бриз...

Враз чую голос: — Так же й кожний...—
То з ліжка із свого дружина:
— І ти тривожний? —

запитала.—

Мені ж приснилось.. наче в хаті
отут у кріслі він сидить...
— Приймайте, — каже: — знов я в гості. —
...Й дружина тяжко зажурилась. —
В гігантським зрості

почувався.
Людинолюбний... Й ось — навіки! —
...Жива мовчала темнота.

— Людинолюбний... — повторив я.
Бо скільки в ньому серця, сонця
і повнокрів'я!

Та невже він,
як вчений, як поет, філософ, —
більш не освітить тему дня?

І до вікна тут підійшов я.
У вишині... Чи рибки грались?
Яке здоров'я, —

там, — космічне!
Світила ринули й ричали, —
хоч ми й не чули рику їх...

Галактика в простори мчала.
В ту ж путь — і сонячна система.
Не помічала це людина.
Й здавалось нам: у небі тихо, —
і Всесвіт сонно позіха...

А там ні сну ж і ні дрімання,
ні обайдужень, ні журби, —
тяжіння вічне й розставання, —
і все під знаком боротьби,
під знаком одного бажання:
і в хаосі творить скарбі.

Світила гронами черкались
одне об друге й, роздробившись,
вмить розпадались

на суцвіття.
І гасли в тьмі. Лиш неба річка
заледве тліла в вишині...

Ну що ж, суцвіття загасали.
Але — чи зовсім? По собі ж бо

вони писали

слід яскравий.

Кінець життя — життя й початок,
і де коловороту край?

Що значить стати на краю?
Це обірватись,— а куди?
В холодне море? Між льоди?
О ні! В красі нових ідей,
щоб знов вернутись до людей:
хай стрінуть, як росу в маю,
всю душу сонячну твою...

Щасливі ті, які в простори
на крилах мислення злітали,—
хто в неозорій кидавсь морок,
як перший космонавт радянський!
Світила — всі вони для нас.

Скількóм подав ти допомогу!
Коли б усі ті обізвались,
кого в дорогу
обнадіяв,—
нова б історія науки
й мистецтва м о л о д и х зросла...

А ген, вже напрям інший взявши,
женуть галактики ще й верхні —
женуться завше —
в безконечність...

За світлових мільярди років
до нас їх одсвіт доліта...

Твої світились серце й розум.
Тож і від тебе світло дійде
крізь тиск морозу

й просторóні
живим отепленим промінням
аж до наступних поколінь...

Творінь твоїх спаде їм зміст,
а в ньому ж ти — як гуманіст.
Хоч часу і швидка хода —
та людська мисль не пропада.
В нових вже формах сіл і міст
наука наша молода

с в о ї м твій поступ назове:
ніколи ж не вмира живе!

Світила гронами черкались
одне об друге й, роздробившись,
перехилялись

в грі судвіттям...

Наш добрий друже, що з тобою?
Так швидко вже й життя рубіж!

Що значить стати на рубіж?
Із тим розстатись, що було?
Життя ж твоє з народом йшло
і не любило роздоріж.
Тож у красі нових ідей
ти знову прийдеш до людей.
Хай стрінуть, як росу в маю,
всю душу сонячну твою...

Лускою в небі річка тліла.
Із півночі вже повернуло,—
і побіліла

й ніч тривожна.

— Не спиш? — дружину запитав я.—
Й вона в жалю відповіла:

— А як же там його сім'я?
Могло б життя ним дорожить?
Чому б тому ще не пожить,
в кого творіння цвіт буя
і зору вірна гострота?
А зараз — (срібна ніч сія) —
без руху вдома він лежить...
Жива мовчала темнота.

Машина пізня враз промчала.
Почулась пісня десь... і вмовкла.
Крізь сон шептала

щось осика.

Та мама дихала так дзвінко,
немов цвіркунчик у степу,—
живе життя в степу...

То мама дихала...

[1962]

ІВАН ПАТОРЖИНСЬКИЙ

В час весіннього розмаю
з Паторжинським розмовляю.
Він — у колі вірних братій —
в мене за столом у хаті.
Я його зву чудом-дивом,
він відповідає співом,—
та й вриває... і протяжно
пробує свій голос важно.
Браз пита: — А де ж це Галя? —
Й сам виходить до рояля.

Ось... акорд. І славний з м'ужів
очі творчії примружив.
Спів почавсь. Як хвиля вольна —
йде Бетховена «Застольна».

Щастя, входи! Шепни кокетці:

Грогу хай налле нам Бетсі.

Аж по вінця! На останці!

Сум в житті, не тільки ж танці.

Ми й собі: — Ой Бетсі-доню
(а у Бетсі рот сміється),
вік у нас прекрасний, гордий,—
наливай усім, як п'ється! —
Він же проти нас долоню —
й стихли ми.

Нові акорди,

(личко в Галі, мов лелія):

— «Наш отаман Гамалія» —
витвір Лисенка Миколи,—
пристрасно, як ще ніколи,
нам звучить із уст артиста...

Світе наш! Яка вогниста
пісня, з гнівом злита в парі!

«Гамадія по Скутарі
По пеклу гуляє».

Хмара сонце застеляє,
сонце застеляє.
Ці звучання солоспіву
височать, як блиски гніву
Кобзаря,

співця свободи:
Вже зійшла зоря, народи!
Вже зоря,
народи!

— Браво, Йване! — загриміло: —
як це в тебе тонко й сміло! —
Та Іван — цей славний з мужів —
очі знов свої примружив, —
тільки зразу ж і розплющив.
...Дош над ним немовби хлющив —
мов стікав із капелюха
поза шию, поза вуха...
Й сам Іван все боком кренить,
як заїка белебенить.

Ой ти гой єси, Іване!
Ти моргнеш — і регіт гряне.
Граєш-бо увесь — очима! —
Ще й вихитуєш плечима...
Це ж бо так у сміховинні
шахрая подав Росії
у «Цирульнику з Севільї».
Смійтесь, смійтесь, на дозвіллі...
Ну, сідай же знов до столу!
Співаків створив ти школу.
Ти в нас — старший, дужий, перший.
...Хусткою лице утерши,
наш артист — чудесний, мужній —
слухає похвали дружні
й сам гука: — Як п'ять, то старку! —
Вставши за столом присутні,
дзвонять чаркою об чарку...
Та нікому ж, бач, не чутні
в його грудях шум, відбої,
серця підозріла спішка,
перебої
і задишка...

ПОЗА
ЗБІРКАМИ

ВІРШІ

* * *

Осінь рання уже. А в Чернігові ж сонця
й тепла!
Сонце в серці і в нас. Молодих то ж
нарада була.
(Скільки з творчими там голосами
зібралося юні!)
Та як правду сказати, то і ми не такі вже
дідуні.

Юний, творчий огонь в нас, у старших,
буває — не стих.
Хоч дещо і ми, я скажу, беремо
в молодих.
І насамперед: лет, їх дерзання, їх теми,
горіння.
Їм же ми даємо: глибину, і свій досвід,
і вміння.

Я радів, аж співав, що в нас творче
зерно — не пусте.
Гляньте, зміна яка нам, письменникам
старшим, росте!
На нараді ж я чув, як Чернігів і Ніжин
змагались!
Значить, стільки вже сил, що в суцвітті
однім не вміщались.
Тож ростіть, молоді! Все, що в вас
пречудесного є,—
Батьківщини життя і радянська вам
дійсність дає.

...Осінь рання уже. А іще ж між кущами
рудими
Чорнобривці цвітуть. Голосами дзвенить
молодими...

...Ось — параді й кінець. І пішли ми
на Болдину гору.
Поскидали шапки. І відкрився тут нашому
зору
На могилі граніт: Коцюбинський дивився
на нас.
Раптом хмарка найшла — й він немовби
потьмів і пригас.
Він же знов звеселів — це все сонця
освітлення творить!
І здалося нам тут, що ступив він до нас
і говорить:

— О, які вам шляхи одкриваються,
діти мої!
Нас царизм виривав, як буран вирива
кураї.
Перед вами шляхи, всі відкриті вони,
але ж трудні:
Оспівати життя — і колгоспи, й заводи,
і рудні.

Тож любіть її, вашу славу Вітчизну,
любіть!
Будьте з людом весь час і душі чистоту
бережіть!
А тепер... — та й замовк. Хмарка стала
якраз проти світу
Ми поглянули всі: знов на нас він дивився
з граніту.

Вітер ледве зітхнув. Схитнув квітку
осінню ясну.
Було видно луги і з-за гаю лискучу
Десну.
Правда ж, був він отут. Й говорив він
до нас на природі?
Наші власні думки, очевидно, було це —
та й годі...

Ми поклали йому з живих квітів вінок
на могилу.
Любий вчителю наш! Передай ти і нам
свою силу!

Ми уміння твоє беремо у науку собі
І по-своєму ми прикладемо в нашій
славній добі!

І пішли ми з гори між кущами рудими...
Нас Чернігів прийняв — голосами дзвенів
молодими.
...Рання осінь уже. А в Чернігові ж сонця
й тепла!
Сонце в серці і в нас. Молодих то ж
нарада була...

[1954 (?)]

У ПУЩІ-ВОДИЦІ

Ліда
до мене приїздила в санаторій.
— Ну, як? — спитала: — Поправляєшся?
Чи ходиш в ліс? у парк? в сади?
Щоправда, в лісі тут глибокий сніг.
Та не жалій своїх ти ніг:
з дівчатами разом в кіно ходи.
Бо скоро ж і додому повертаєшся.
Без тебе мама — просто в горі!
За нами не скучаєш? — це ж обида.—
...Ліда

до мене приїздила в санаторій.
На щічках
у неї, як вона сміється, ямки.
Кажу: — Ти веселенька! —
Вона ж: — Я привезла її —
чекай! — ось в сумці у моїй —
комедію. Ти прочитай.
Живи, радій, повітря ти хватай! —
і книгу простяга — така раденька...
А брови — як крутії переламки.
Ще й блиск в очах її, у чоловічках...
На щічках
у неї, як вона сміється, ямки.

І враз — на плечі
мені поклала руки. Розгнівилась:
щось ворогами знов затіяно?
Реакція ж на сполох б'є,
скавчить на нас з усіх кінців.
Зате, кажу, радянських посланців
як стріла Індія! Наш друг встає...
Та поле дружби скрізь у нас засіяно.
Хоч як би там реакція казилась —

не вдається рук погріть їй в колотнечі.
...На плечі
мені поклавши руки, все дивилась.

— Ти заспокойсь,—
кажу,— хай знов на щічках будуть ямки,
ще й блиск в очах з іскринкою.
Питаєш ти, що я пишу
до з'їзду партії? — Ну да, сім'я
від тебе жде! — Так слухай... я...
...Аж тут ввіходить лікар: — О! Прошу
пробачення! Пора вже й під ялинкою
подихать вам. Там плями сонця й плямки...
А Ліда: — Й я за це! Щоб быть у звичках
новим! — На щічках у неї, як вона сміється,
ямки.

10.XII 55

ПРИХОДЬ, ЖИТТЯ РОЗКВІТЛЕ

(ІЗ ЦИКЛУ «ВУЛИЦЯ КУЗНЕЧНА»)

Крутився сніг... До центру йшов я. Вгору.
Це ж наші вже! Ще невеличкий час тому
денікінці обстрілювали гору
Батиєву. Розчавлено потвору!
Це ж наші вже! На ящику довгастому,
в садку, присів червоний воїн. Згагу
відчувши, він обняв рушницю лівою,
а правою — враз притулив баклагу
до рота й воду пив... Спіши ж одвагу
його в боях ти оспівать!

Щасливою
і мати вийшла. В сніг хлоп'я упало —
і в сміх!.. Тягло ж на санках пень... З'являлося
на вулицях людей багато. Стало
так вільно дихати! Задзеленчало
трамваєм... Ось наказ здирали. Сталось!
Це ж наші вже! А скільки ж пережито
і голоду й смертей! — Тебе я викину, —
розгніваний народ сказав: — Закрито
свободу нам? В підпіллі буде збито
на тебе силу.

Що ж. Кінець Денікіну!
Денікінщині смерть!

Зловісну хмару
на південь вітер гнав... Он з полоненими
конвой пройшов. Тут верхи по бульвару
вниз пролетів зв'язківець до базару
Єврейського. Слова — не по-буденному
звучали скрізь. Хотілося співати!
Народ — на заклик Леніна напружитись
і разом з росіянами устати —
в тилу героїзмом відповів. Вже мати
не буде в горі мучитись, сутужитись

од безробіття...

Мерзлії тополи
в снігу тремтіли... Медсестра, тримаючи
попідруки поранених, поволі
на перев'язочний вела їх...

Болі

утихнуть хай, і ми, часу не гаючи,
до відбудови візьмемось. Хай з чаші
поллється нам одне щасливе й світле...
Приходь скоріш, приходь, життя розквітле!
Це ж наші вже, це ж наші!

1919, 1955

* * *

Всім народам в дні липневі
пролягла до щастя путь.
Що робилось у Женеві —
нам ніколи не забудь!

Ні з гармат там не гриміло,
фронт ніхто теж не держав:
сходились на світле діло
глави чотирьох держав.

Мо' з «холодною війною»? —
Ні! Настав новий вже світ.
З міжнародною весною!
Раз весна — то буде й цвіт...

Нащо готувать навали?
Мир — давно ж він на часі!
І народи миру встали,
прислухалися усі...

Геть од нас війни обузу! —
Люди скрізь війну клянуть.
І Радянського Союзу
їм з Женеві голос чуть:

— Всі народи мусять жити —
і великі, і малі!
Бомбі атомній — служити
мирній праці на землі.

Дві Німеччини? Двосічна
й дивна форма ця якась.
Хай Німеччина б злилась,
щоб одна — демократична
в повнім щасті розцвілась.

Нащо готувать навали?
Мир — давно ж він на часі!
І народи миру встали,
прислухалися усі...

І вони сказали: — Всі ми
проти тьми, за волю й мир!
Ми повторень Хіросіми
не допустим. Згине звір!

Станьмо разом в дружнім колі —
дружба радість принесе.
Добрі люди в добрій волі
задля миру зроблять все.

Слава ж дружбі довговічній,
що в народах буде знов!
Партії Комуністичній
наші помисли й любов!

[1955]

* * *

...Пробачать хай товариші мої,
що раптом я в таку струну вдаряю.
Це не про вас, безсонні солов'ї,—
це ж сам себе я тут перевіряю...

І, як поет, сприймаючи нове,
я й сам іду вперед, як і раніше.
Життя мене і кличе, і зове.
Вітчизни сад і пахне, й цвітом дише...

1955

МОЛОДА МАТИ

У тебе — на лівій, притиснутій до грудей руці,
корзина і сапка блискуча, а на правій — дитиночка
біленька.

Ти рівно йдеш тротуаром навпроти
вранішньому сонцю й вітру, і десь
далеко дивишся поперед себе,— і, щось
думаючи, сама з собою розмовляєш.

А каблучки твої усе прицокують
тобі улад:

Як так — то й так,
хоч на часок —
хай буде в яслах
Петрусьок!

Світи ж ти, сонце,
з вишини,
щоб не було
в світах війни!

Як виростеш,
синочку мій,
з дівчатками
дружить умій.

Твій татко де?
А він же — знай —
охороняє
рідний край.

А Петрусьок то вправо поверне голівку свою, то вліво,
і раптом в саме вушко твоє з усієї сили дмухне — та
так, що від лоскоту в усі ти аж засмієшся.— Ну що
тобі, дитинко, що? — І ти цілуєш його й запитуєш ніжно:

— Малюсінський, ну що? — А Петрусьок спочатку так — немовби ручкою пручається, а потім, надувши губки, всією п'ятірнею дитячою схопив за щічку твою і мене її, і мене. — Ой, Петрусьок, за що ж це так? Може, за те, що я тебе у яслах залишу? Та мені ж треба на далекий город свій їхати, його пополоти. Чого ж мовчиш, — кажи!.. — ...А каблучки ізнов же їй прицокують своє:

Як так — то й так,
хоч на часок
хай буде в яслах
Петрусьок!

Світи ж ти, сонце,
з вишини,
щоб не було
в світах війни!

Як виростеш,
синочку мій,
з дівчатками
дружить умії.

Твій татко де?
А він же — знай —
охороняє
рідний край.

[1955 (?)]

* * *

Чи я на площі, де йде мітинг за мир,
де людських голів море безкрає —
я чую — за руку мене Степан Тудор торкає
і каже: — А буде ж, а буде повалений звір!
І далі веде він...

[Середина 50-х років]

* * *

Ми ковалі, куєм ключі щастя,
ключі ми куємо.
Невтомні ми в житті й безстрашні,—
і вічно дух наш молодий!

У високості вже злетіли
наші кораблі.
У високості вже злетіли в Космос
наші славні кораблі.

Ми шляхи у Космос відкриваємо,
нові шляхи.
Ми шляхи у Космос
для всіх ми відкриваєм
нові шляхи,
для всіх ми відкриваємо шляхи.

[Середина 50-х років]

* * *

Юні, славнії уми!
Вами гордимися ми.
І в землі, і в стратосфері
відчиняєте ви двері.

Слава, слава вам, найпершим!
Світ із вами перевершим!

Ви досліджуєте й лан,
й глибочезний океан.
Вам у надрах гір заграли
непрístupні мінерали.

Слава, слава вам, найпершим!
Світ із вами перевершим!

Вам — натхнення сяйний мент!
Вам — складний експеримент!
Кожну думку, хоч би й щиру,
не приймаєте на віру.

Слава, слава вам, найпершим!
Світ із вами перевершим!

Юні, славнії уми!
Вами гордимися ми.
І в землі, і в стратосфері
відчиняєте ви двері.

Слава, слава вам, найпершим!
Світ із вами перевершим!

[Середина 50-х років]

В СЕЛІ В'ЮНИЩАХ ПІД ЧАС БУРАНУ

І куди воно спішить,
що за вітром кожну мить
все летить та крутиться,
вверх перевертається,
з жаху каламутиться,
до землі знижається!

Листя
жовкле,
що з тобою сталося?
Листя
примовкле,—
чи зими злякалося?

Проти мене йде школяр
(в нього личка наче жар),
він так гордо хвалиться:
— По дну моря ходимо!
Як вода ж навалиться —
то й не перебродимо...

Хлопче!
Слухай:
море планувалося.
Моря ж
не буде;
в думці лиш осталося!

— Як це в думці? — каже він.—
Все ж під воду: хата й млин!
Хвилі ж отакесенькі
як одкриють крантика...
— Хлопчику малесенький,
це в тобі романтика!

Плани,
фантазії
всі тобі відчинено.
Ходим
в екстазі ми —
плани ж перемінено!

Море ревуче —
байка, сухозлотиця.
Дійсність могутня
ось до нас вже котиться.

В хату батька Петрика
то не море котить;
блисне там електрика,
жити заохотить.

Хлопче, слухай, не журись
та у школі добре вчись.
Онде хмара грозова —
з нею хто побореться?
Все, що в Ломоносова —
хай в тобі повториться!

Будемо
жити ми —
скільки того цвіту є!
Не одне
століття
ще ж бо перелітуєм!

[1956]

* * *

Що ти хочеш, Ломоносов?
Ти ж живеш і в цій добі.
Все, що є і криво й косо,
те ненависне тобі.

[1956]

Після прочитання статті
в «Вопросах філософії»

* * *

...Ще не раз колись розквітну! —
Чи в цеху,
 чи над ріллею
мисль моя когось зачепить —
думку творчу
 хай моєю
вишню мов тендітну
 щепить.
На нове прищепить...
Вишня ж виросте.
 І вродять
вишеньки.
 Й ось завітають
вдвох,
 обнявшись,
тихим пливом
юнка й хлопець.
 Заспівають!
І мене віродять
 співом,
задушевним співом...
В поколіннях
 я озвуся, —
не згорю
 і не загасну, —
мов огні електробуду...
І в майбутню
 пору ясну
в пісні знов явлюся.
 Й буду —
в людях жити буду.

1957

* * *

Юних лєнінцїв вітаємо
в день їх свята, день ясний!
Ми про Лєніна складаємо
спів наш голосний.

[1957]

ПАМ'ЯТІ МОГО БРАТА ЄВГЕНА

Ти лежиш — один, — без руху, —
у могилі, у труні.
До твого чіткого слуху
не доходять вже пісні.
Не доходять срібні звуки
піонерів на зорі.
Ти ні радощів, ні муки
там не чувш.

Косарі
коси у саду мантачать!
Чорногуз, мов тая знать,
походжає в лузі. Бачать
день той квіти. І тремтять...
А тобі одно лежати.
Чи ти втерпиш? Пригадай,
як любив на флейту грати
ув оркестрі! Там, де гай, —
понад Стрижнем...
Під землею

нашою
резонансу

нема —

тільки тиша і тьма,
тиша і тьма.
Якщо мертві мислили б —
скільки під землею дум!
Та цього ж нема.
Глиб...
сум...
тьма...
Ані грім не долітає.
Ані блискавок не видно.
Образ твій земля міняє
перехідно.

Випливають та й могуті,
повні, обважнілі —
білі тучі, хмари-тучі,
круглі, білі...
Яблуць крила — білі-білі,
і зозуля вже кує...
і біжать автомобілі,
що аж шина мов шпуге.
В темноті, в трупі, в могилі
ти все думаєш своє...

30.1 58

ПРИВІТАННЯ НАРОДНОГО ХОРУ

Зустріч наша світла, гарна!
І народу вдача в вас
Уленшпігеля й Верхарна,
Що за Правду йшли весь час.

В славі вашій сторононці
Розцвітає дружби цвіт...
І фламандці і валонці,
Ви прийміть од нас привіт!

Ми з Радянської Країни
Тут у вас в чудовний час:
Дружби радісні хвилини!
Голуб миру поміж нас!

З краю ми краси й свободи
Леніна несем слова:
Хай братуються народи!
Хай все людство ожива!

Ворогу б хотілось ласо
Шахти взять чужі й поля...
Крикнем, як Орландо Лассо,—
Й відгукнеться вся земля.

Лиш за дружбу скажеш слово —
І вже чути голоси:
— Й ми з тобою теж! Готово!
Серце щире нам неси!

Вільний наш народ радянський
Славить волю, мирний труд.
І валонський, і фламандський —
Ой який прекрасний люд!

Там, де труд, там пісня й танці,
І життя, як повний цвіт...
І валонці і фламандці,
Ви прийміть од нас привіт!

Наші українські співи
Ви послухайте в цей час.
Крильцями тремтить щасливий
Голуб миру поміж нас!
Голуб миру поміж нас...

26.IV 58

* * *

Ніжних любих діточок,
Добрих славних матерів —
Та всіх ми любим, їх приголубим,
Щоб промінь миру їм зорів.

[1958]

* * *

Ну, прощайте, сосни!
Може, рік чи й більше
вас я не побачу...

Осінь 1958.
Конча-Заспа

* * *

Нас приводять до дівочої бригади. Дівчата ще в різних позах на траві і щось веселе та смішне одне розповідають.

Провідник. Ось, дівчата, поети наші... Сидіть, прийшли. Познайомтесь!

І всі вони зашебетали: — А! Ми вже чули, що ви прийшли. Раді познайомитись. А тільки ж... (і дівчата схиляючи голови свої одна до одної, чогось засміялись).

Провідник. Що «а тільки ж...» Може, які з них будуть?

Дівчата знову засміялись: — Та ні, це ми з свого...

Провідник. Е-е, це так, дівчата, не годиться їй-право ж, не годиться.

Одна з дівчат. Ну, тоді Хведора хай... Мовляв, Хведоро, скажеш, про що ми тут перед цим оце говоримо?

Хведора. Сказати? Хм... (І витерла собі рукою наче б там кришки від хліба були, чи що. А дівчата переглянулись між собою: вони ж бо знали, що Хведора таке нам може устругнуть та заломить, що потім і йому буде трудно).

Хведора. Дехто пише з поетів, що в нас для чого-чота і від скреготу й грому багато поміх. Чи ви чули чата?

— Та це ще питання! —

гордо встала одна: — Як візьмусь я за них — то таке їм скажу!..

І всі — в регіт, у сміх...

Хведора. Дехто пише, що ми й солов'я, і гаю тут давно вже забули. Й себе ж бо самих. Чи сестроньки, чули?

— Чекай! Викликаю! —

друга руку зняла: — Завтра в гай, як на гріх я поетів...

І всі — в регіт, у сміх.

Та рукою Хведора дівчат припинила і до нас всіх...

— Живем! Ростемо! Ви пробачте за жарти.
Не зовсім до діла
критикнули ми вас. Та це вийшло само.
— Критикуйте іще!
— Ні, тепер мовчимо!
Х в е д о р а. Я хотіла б за всіх тут сказати:
чистотою

відзначаються вчинки дівчат і жінок.
На роботі ж найперше.

Ніщо нас п'ятою
не причавлює, ні: хочеш в клуб, чи в гайок,
покохала кого? —

Значить вийшов твій строк...
Але скрізь пам'ятай: на яку б не ступила —
за тобою ж в одвіті увесь колектив.
Колективу довір'я —

мов дужії крила.
І зростання твоє — без кінця, без країв.
Навстіж двері в життя!

Двері ж Ленін одкрив.
Ей дівчата, перерва скінчилась! Ну, любі
наші славні поети...

І кожна іде
й, оглядаючись, каже:
— Побачимось в клубі!
Почитаєте ж нам? Почитайте! Бо жде
колектив наш цього:
про життя молоде.

27/VII 59.
Конча-Заспа

ГРИГОРІЮ ТА ЕЛЕОНОРІ ВЕРЬОВКАМ

Що в Народнім хорі
Золота опора?
Гурович Григорій
І Елеонора.
 Пісня сільська і міська
 Хай звучить нам впору.
 Ми говорим про Грицька
 І Елеонору.
Із усіх Елеонор —
В світі їх чимало —
Лиш одна в Народний хор
Усю душу вклала.
 Як Грицьку співаєм славу
 Щиро і бадьоро,—
 Похвалу приймай по праву
 Й ти, Елеоноро!
Там бо, де Григорій,
Теж — Елеонора —
У Народнім хорі
То його опора.

[1959]

* * *

Ярослав Галац,
Степан Тудор,
Олександр Гаврилюк —
вони живі,
вони живуть сьогодні
з нами!
Мільйони людей
озиваються до них
найніжнішими словами —
скільки
з привітом піднесених
рук!

[Кінець 50-х років]

* * *

Я був понад Дніпром і в тих краях,
де в синю Рось тече Росава.

Мороз стояв. Вітри гули,
а в клубі люду, люду!..
Які то зустрічі були! —
ніколи не забуду...

[Кінець 50-х років]

* * *

Осокорі,
що під вікном моїм,
прокинулись уранці —
хоч по коліна ще вони
в тіні,
але верхів'ям золотим
вже в божевільнім танці.

[1960]

РАДЯНСЬКИМ УЧЕНИМ — СЛАВА!

Ленін дав ідею
світ оновить.
...Парус на рею —
сміливо пливить!

Вчені, новатори,
сили золоті,
входьте у фарватери,
міряйте путі!

Ми ж — на роззброєння
вернемо кермо:
мирне заспокоєння
всім несемо.

Грязь заокеанська —
все злоба і сміх...
Наука радянська
попереду всіх!

Славетноіменними
в наш дозрілий вік
гордимось ученими,—
слава їм повік!

Слава! Слава!
Слава повік!

О, які любимії
заходи у нас:
всі розгадки хімії
для народних мас!

О, яке чудесне
здійснення мети:

ринуться в небесне,
в зоряні світи!

В зоряне річище
мчать кораблі...
Полетять ще вище
супутники землі!

З переможним святом
нас вітає світ:
мирний атом,
мирний політ.

З Росією вічна
дружба весь час.
Партія Комуністична
всіх веде ж бо нас.
Слава їй, слава,
та па вічний час!

Славетноіменними
в наш дозрілий вік
гордимось ученими,—
слава їм повік!
Слава! Слава!

Слава повік!
Слава!

[Початок 60-х років]

* * *

Ти танцюй,
 гомони,
 в бубон радості бий,
голосочку весни
 на весь час голубий!

Ти цвіти, розцвітай,
 в кастаньєти удар,
мир у світі вітай...

[Початок 60-х років]

* * *

Навіщо нам дискутувать:
що вище — правда чи краса?
На чому правди є печать —
те й повік-віку не згаса.

[1961—1962 (?)]

* * *

Критики
брали мене, чистили, м'яли,
на всі боки вибивали
метелочками з осоту, —
оце тобі за роботу!
Щоб уперед не заганявся.

11.III 1962.

Так собі — щось про 20-ті та 30-ті рр.
згадалось.

* * *

Швидко їдемо до нього
в його сад, за Єреван.
...І стоїть вже на воротах
Ованес Ованесян.

— От і добре! — він нам каже,
всім обійми розкрива.
Підпоясаний, в сорочці,
біла-біла голова...

І, привівши нас до столу,
руку він свою простяг:
— Слухайте! Сьогодні свято:
Україна у гостях!

А несіть сюди обідать —
і вино, і виноград!
В синім небі сонце грало,
аж блищав весь Арарат...

[1962]

* * *

А чого не вмію?
Критиків гнучких не розумію.

[1962 (?)]

* * *

І наче десь мила іде, озивається
(і знов я заплющую очі свої...)
І шелест від плаття
все більш наближається,
і усміх коханої, й погляд її.

[1964 (?)]

* * *

Пругкий початок кукурудзи
од Вас передано мені,
спасибі. Для моєї музи —
немов з-під молота вогні...

Іще тісніше з ними буду,
хто у майбутнє поспіша,
ми одному лиш вірим чуду,
що труд — всього життя душа.

У Вас тверда реальна певність
і вірність Ленінській добі.
— Недремність! — кличете: — Недремність
з природою у боротьбі.

Не ворожи на випадковість.
Ти на ґрунти не покладайсь,—
спитай в собі правдиву совість
й труду щоденному віддайсь.

Хай не співець Ви, й не філософ,
і не дослідувач руди,—
в руці у Вас вже інший посох —
не той, що був в Сковороди.

В руці у Вас сама рішучість
і точний бистрозір в очах! —
Щоб мірявсь труд не на текучість,
щоб труд не згас і не прочах.

[1963]

В ЦЕХ ІДУ Я

Я не квола, я не біла,
я рум'яна, молода.
Я, станки, вас полюбила,
щоб наш труд багато дав.

Приколю я рожу гожу,
до дівчат скажу й жінок:
я з контори переходжу,
переходжу на станок!

Хто з вас хоче у конторі —
ось вам теж моя рука.
А охочії конторі —
швидше, ближче до станка!

В цех іду я, поспішаюсь.
Швидко ж треба: там не ждуть.
Я до ритму прислухаюсь,
що машини скрізь ведуть...

В цех тепер щодня ухожа,
то ж як хата вже моя.
Розцвіла троянда-рожа,
розцвіла в роботі й я.

Там, де стружки одлітають —
у цеху з того кінця —
щось на мене поглядають
очі хлопця-молодця.

Не дивися ж по-хлоп'ячи...
Любий, славний, охайнись!
Що ти тут в мені побачив —
може, скажеш ти колись?

Що в житті своїм намічу —
до того й торую путь.
Справу славу виробничу
хочу всю ж я досягнути.

Бистра я! Така вже зроду.
Труд любила і люблю.
Поміч рідному заводу
та хоч трохи ж бо зроблю.

Труднощі — а де їх мало? —
Труднощі переборю!
Світлом, що мене призвало,
розцвітаю і горю...

Я на дошці відмічаю,
що вже зроблено за день.
В клубі друзів зустрічаю,
перша в танці й до пісень.

В цех тепер щодня ухожа,
то ж як хата вже моя.
Розцвіла троянда-рожа,
розцвіла в роботі й я.

[Початок 60-х років]

ЛЕНІНСЬКИЙ ДЕВІЗ

Людство в тупику. Квиління
реваншистів чуть було:
за війну ж вони — па зло.
...Потепління, потепління! —
враз у світ од нас пішло.

Вже ж нова доба настала:
людство встало з-під ярем...
Людству душу віддаєм!
На орала, на орала
всі мечі перекуєм!

Що створилось лютим катом
для нових ще Хіросім?
Ми пожежу погасім!
Мирний атом, добрий атом
хай послужить людям всім.

В нас — буяння! Сил кипіння!
До народів, як братів,
головний у нас мотив:
— Потепління, потепління!
Голуб миру прилетів...

Бруд, і яд, і білопіння
скрізь по світу носить бриз...
Людям — муки хоче й сліз?
...Потепління, потепління! —
ось наш Ленінський девіз.

[Початок 60-х років]

НА ДАЧІ

До моїх дверей
прибило вітром
листочок кленовий...

[Початок 60-х років]

* * *

Сила камінь випре —
аж під хмари чуть!
То ж від тебе, Дніпре,
води потечуть...

[Початок 60-х років]

* * *

У шумі, в піні світового виру
З народами йдемо у дружбі у тісній,
Перепинить нам треба шлях війни!
Всім серцем прагнем миру, тільки миру!

[Початок 60-х років]

* * *

Як то можна — хоч на мить,
Задрімає в колисці?
Світ ніколи не стоїть,
Не стоїть на місці.

[Початок 60-х років]

* * *

Уранці до мене в ліс, де я живу, завітав мій давній друг Іван Іванович. Поки дружина моя славна пішла до хати для нас щось готувати, ми удвох посідали поміж сосен, широко одгорнувши шишки руками. І зараз же Іван упав у спогади свої. О! вони страшні, тяжкі, хоча тепер уже щоправда й веселі.

— Отут якраз же я у Велику Вітчизняну війну проти німецьких фашистів воював. Вони он звідти на нас — снарядами! снарядами! А нас... еге! — давно вже тут нема. Ми розділились на дві групи і, оточивши їх, ударили їм в тил. Що там було — повір мені — це справжнє пекло — я й зараз не можу й досі того забути!..

Івана я слухаю. По небу глибоко-синьому хмари білі без вітру плывуть... Хмари плывуть...

Насторожено сосни стоять!

Гукай, не гукай —

заледве ворухнуться.

Щось думає сосновий гай:

сюди лапата руця,

туди зелена руця...

Насторожено сосни стоять —

заледве ворухнуться.

Насторожено сосни стоять!

Та кругом ще й молоді:

в рості вгору рвуться...

Відбилися і вони в воді:

сюди — з іглиці руця,

туди — смолиста руця...

Хай хто з вогнем потнеться — буде знать!..

Насторожено сосни стоять —

заледве ворухнуться.

А ось і дружина вийшла з хати. Розстилає скатертину між соснами. А за нею й старенька наша люба мати, щось у руках несе, устала на скатертині. Та така ж раденька!

— Іване Івановичу, а чого ж це ви так довго до нас не приїздили?

Ми з Іваном Івановичем підхоплюємось на ноги. Іван Іванович руки їй цілує й каже:

— А я ще ж і досі на тій службі, де й весь час служив! У світах іще — та ви й самі знаєте, матінко,— ніяк не втихає, і замість миру — кругом каламуть...

Мати, переживаючи сказане, з жалем примружила очі, хитає головою і поволі повторяє:

— Ка-ла-муть...

По небу глибоко-синьому хмари без вітру пливуть...

[Початок 60-х років]

ТИ В НАШ БІК НЕ ПОЗИРАЙ

Дружба — диво пречудесне!
Й Чернишевський і Тарас
вірили, що людство чесне
дружбою кругом воскресне
у майбутній світлий час!

Дружба — пречудове диво,
предків давній віщий сон.
Щоб народам жить не криво,
думали ж про це правдиво
Франклін, Пейн і Джефферсон.

А Уолт Уїтмен славний
як до нас він промовляв!
...Що ж за гуркіт безугавний?
Звідки ніж цей захалявний?
Хто на карк народам став?

Виступив ти до походу,
щоб всю Кубу сполошити?
Віку вкоротить народу?
Чоботом його свободу
й незалежність роздушить?

Стільки в світі є страшного,
та страшніш нема, як кат,
що в народу молодого
пробує м'яся живого —
тут Корея... там Ліван...

Потім атом продає.
Хто живцем народи душить,
гірший той од звіра є.

Бізнесмен і ріже й крутить,
в людській крові совість глушить,
бо ж ту кров він продає.

Продавай, вторговуй гроші:
в тебе ж це од нафти жар.
Будуть ще тобі розкоші —
як в повстаннях по пороші
скинуть десь тебе у яр...

Твій народ — тобі, як жорна:
нас він близько відчува.
Смерть к тобі нагряне чорна.
Змелеться твоя потворна
бізнесменська голова.

Рай в США? Втішайся раєм, —
тільки ти з вогнем не грай.
Що зажерливий — це знаєм,
ми ж тебе попереджаєм:
ти в наш бік не позирай!

Показав своє ти жало,
із клубочка розвернувсь...
Ще тебе учили мало.
Ой, гляди, щоб ти, бувало,
та на Кубі не сковзнувсь!

[Початок 60-х років]

* * *

Молоді таланти, вам привіт і шана!
Найчудесніше звучання вашої поезії!
Лиш чомусь нема уваги ані до В'єтнама,
До Анголи, Мозамбіку так і до Родезії.

[Початок 60-х років]

АРХІНОВАТОРУ-ПОЕТУ

Ти гордий тим, що пишеш все загадками,—
не всім, мовляв, твоя приступна мова.
Стирчать вони колючими оградками
на кладовищі мертвенного слова.

[Початок 60-х років]

* * *

Що це так в душі засяло
й засвітилося само?
Ми з Микишею Михайлом
із засідання йдемо.

В опері, в художній раді
йшла розмова про Франка...

[Початок 60-х років]

* * *

З вікна
так само знов,
як і раніш, молодий кленок
вітами хитає.
А мами немає...

[1964]

НА МІЖНАРОДНУ ТЕМУ

I

І сказали ми до неї,
що хилялась, реготалась,
нахвалялась п'яна:
— Мільярдерів милована!
Не поріть ви ахінеї,
бо й без того видно,
що у вашій голові —
 до смішного,
 до дурного,
до страшного бідно!
Де ж у вас думки нові?
Товчете старі слова —
сиві, наче з інею.
Ой у вас не голова —
ложка з алюмінію.

Ложкою в свою ви пельку
пхаєте, що вчули нюхом:
там одкусите десь вухо,
там чийсь острів, як сардельку,
ковтнете... Вже ви й навёрсі.
В крові в вас же кожен час
руки від диверсій.

Дух свободи, може, згас?
Ваш народ ще вас змете,—
тільки слід курітиме...
Лиш братерство святе
житиме і житиме!

І сказали ми до неї:
— Ти ж така убога!
Очі — як у восьминога,—
гніт, тюрма — твої ідеї,
маєш душу брудно-талу,
кланяєшся капіталу.
А на ваш той капітал
насувається ж обвал,
і самих вас перш за все
курявою занесе,
щоб лежали ви в проваллі
без прибутків у печалі...

[1964 (?)]

* * *

І дерева, і дерева
по коліна у воді...

[1964]

* * *

...Ось вийшов я із хати —
із хати в Кончі-Заспі.
Дубовий ліс
кругом навис
шатром зеленим пелехатим
над тобою.

А в просвіт угорі,
під небом височенним,
під смугою рожево-голубою —
вже видно, як в далеку путь
блискучі на зорі
аероплани з гуркотом пливуть...

[1964]

* * *

Я іволгу
слухав би вічно.

[1964]

* * *

Осінь —
і на балконі
вітер червоне листя винограду
трепихає.

[1964]

* * *

Літа біжать, хоч я й не хочу!
Не хочу я старіти, ні!
Ще ж бачу я красу жіночу,
ще ж чую — молодих пісні.

Милуюсь я вітрогойданням
і трав, і поля, і гаїв...
Нема ж без руху виростання,
і я свій рух не затаїв.

Він зветься в мене дією,
для вас бо, люди, вас,—
безсмертною надією
на наш прийдешній час...

[1964—1965 (?)]

* * *

Кипить осика
зеленим
на вітрі...

[1964 (?)]

* * *

А там надворі за вікном
в кленовім вітті розвороти —
чисто ж як зелений стяг...
Ой вітре! Чого ти розходивсь, чого ти?
У мене ж ось в гостях Коротич,
він в мене тут в гостях.

[Середина 60-х років]

* * *

З творами молодих
знайомитись —
що може бути золотіше?
Та й чого соромитись,
що ти вже так
та й не напишеш?
Захоплюватись
не компактністю
образів
комусь на догоду,
а радкісною здатністю
писати про душу народу.
Приходить
уміння те
виношувати слово
в поетичному лоні.
Життя у творах таких —
мов серце, лікарем вийняте,
само
битиметься
на долоні.

[Середина 60-х років]

* * *

А між сосон, мов емаль,
небо проступає.

[Середина 60-х років]

* * *

Недавно ж тільки
липа
тут цвіла...

[Середина 60-х років]

* * *

Що ніжніш од молодї,
вирівної зеленї!

[Середина 60-х років]

* * *

Не забувай її школи.
Вона ж бо трудівниця школи,
учителька.

[Середина 60-х років]

* * *

Великий Жовтень, щастя ти моє!
Очима Леніна ти подивись:
По Леніну звіряєм: що в нас є
Й яку ще нам потрібно взяти вись!

[Середина 60-х років]

* * *

...А що ж —
і крізь заплющені повіки
я вже відчув, відчув весну.
Й одно дивуюся, одно:
ой що ж це робиться у світі!..
Ясночолі,
сонцем облиті,
тополі
наструнчились у лет.
Блискотить вікно
в будинку, що навпроти,
в Музеї,
де Леніна кабінет...

[1964—1965 (?)]

ДО МОЛОДИХ ПОЕТІВ

Як то з глибин б'ють води бурові
й навколо розсипаються дугасто,
так ви, сьогоднішні співці нові,
з'являєтесь до нас і щедро, й часто.

В той час, як вгору йшли ви, так і я
щодня зіходив на безсонні чати.
Та хворість несподівана моя
на рік мене примусила мовчати.

З вас декого хилив ще вітерець
самозакохання й хисткої моди,
і ви пускали образ нанівець,
громадячи комоди на комоди.

І ви в свій вірш — як в борщик-нещадим
вкидали з зеленню ще й трохи моху...
Невже не відали, що й молодим —
усім відповідати за епоху?

Під бурю в морі хвилі не мовчать.
В поезії у нас бушують шторми.
Одні співають, другі дзеленчать...
Але для чого тут без змісту форми?

У човні ви. А хвилі — як вали.
Хитає то в один вас бік, то в другий,
от-от, здається, вже ви й допливли,
а все ж іще далеко виднокруги.

Пливіть, плівіть! Хай юпь перемага.
Вона ж у нас — майбутнього надія.
Де твердо ступить мблоді нога —
там буде цвіт, життя, там буде дія.

Дзеленчаки одвіються як стій.
Одвіються! Та нам цього не досить.
О юнь! Ти не надійсь на самосій:
хай дух знання буяє молодий!
З народом ти іди, що нас підносить,
з епохою іди...

12.VII 1965

ЖАЙВОРОН, ПРИЛІТАЙ ІЩЕ РАЗ!

(ВІДПОВІДЬ НА ЛИСТ ЧЛЕНІВ ЛІТТВОРЧОГО ГУРТКА
«СЕРЕДНЯКІВСЬКІ ПРОЛІСКИ» 8-РІЧНОЇ ШКОЛИ
с. СЕРЕДНЯКІВ, ГАДЯЦЬКОГО Р-НУ, ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛ.)

Проліски лискучі... Чи з-над моря, з Криму?
Ні, це з сіл із наших — це з Середняків.
Всім, хто прагне зросту, тим немає стриму
в праці, у навчанні — протягом років.

Проліски синенькі... В них же дерзновенне
почуття до сонця, чисте із чуттів.
Гарні, славні діти, лист од вас до мене
ось сьогодні вранці птахом прилетів.

Птахом прилетів він, на плече спустився,
проспівав до серця — й зразу знявся увисьь.
— Жайворон! — гукаю. — Вже під небо звився?
Прилітай іще раз, хоч колись, колись!..

І тепер для мене провесінь щороку
радісно-тривожна, мовби ждеш чогось.
Молодь полюбив я — всю, червонощоку:
радий я, що з нею знатись довелось.

24.VIII 1965.
Копча-Заспа

ЯН РАЙНІС ПИШЕ

НА ЗАСЛАННІ В КОЛ. ВЯТСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ

Уривок

*Великим ми називаємо того поета,
кто кожну мить життя свого почуває
як на порозі вічності.*

Латвіє моя янтарна,—
йду з пролетарями.
Наша боротьба не марна:
ще засяєш, світозарна.
Гей, на деспотів з боями,
звалим їх усіх до ями,
Латвіє янтарна!

Бурі сію, посіваю,
для людей співаю:
біднякам нема де дітсья.
Хай їм щастя вколоситься!
Пролетар я — горе знаю,
а з царями буду битсья:
час новий іскриться...

Приголуб сиротюченка,
глянь на бідних ти очима:
де ж та доля широченька,
як земельки жменька?
В Правду ж віра невгасима.
Знаєм Горького Максима,
знаємо Шевченка.

7.IX 1965

* * *

Іди в життя,
життю віддайся —
нової ж діти ми доби.
В ділах із молоддю зрівняйся,
ти нашу молодь полюби!

Вона ж чутлива, як прозорість.
Завжди там перша, де біда:
уся ж — захоплення й бадьорість,
уся — упевнена хода.

Ще ворог кида в неї стріли,
щоб уловити на причал.
Та в Жовтні двері їй відкрили!
Нема ж другої в світі сили
як сила Ленінських начал!

Батьки в війну на смерть стояли —
за комунізм, за Правди світ,—
щоб діти їх бійцями стали,
щоб покоління виростали
тверді, несхитні, як граніт.

Ми всі в обнові пречудовій.
В нас безліч сонця у дворі...
Вставай же, молодь,— в ясній мові
вітай прийдешнє на зорі!

3.XI 1965

ЗАЗЕЛЕНІЄ, ЗАКВІТУЄ ЖИТО

Ще вчора мляво хлюпало із хмар.
Тобі на серці цілий день давило.
Сьогодні ж... мов у сад з'явивсь маляр,
провів квачем — і стало свіжо, біло.

Змінився сад. Змінився і ти. Ногами
твердими йдеш. Зачепиш грушу — стеж...
Так і обдасть вона тебе снігами!
На тебе полетять смішки без тям —
мов дружня критика... й за шию теж.

Та ти не бійсь, а все вперед іди —
з своїм народом, з нашою добою.
Й ніколи ж ти погоді не годи,
а будь собою ти, самим собою.

Бо те, що всім народом пережито,—
воно святе,— його ти поважай.
Нехай просіються сніги на сито;
зазеленіє, заквітус жито,—
зберем ми багатющій урожай.

[1965]

* * *

Ну як би я міг без твоєї усмішки?
Не міг би я бачить ні трав колихання,
ні погляду гір, ні тремтіння берези,
ні в озері тім ряботиння, одсоння...

Ми в лісі живем. Мов на дні океану.
Уранці проснешся — ой, високо ж небо!
Ген високо в небі жене вітер хмари!
А сонце між листом, а іволги щєбіт,
а шум літака, що враз тишу проріже!

Коли ти працюєш, я бачу, як вся ти
зростаєшся з ділом, у ритм увіходиш.
Тоді до роботи й мене іще більше
щось тягне велике, як сонце блискуче,
як погляд здивований квітки...

[1965]

* * *

Я завжди там, де труд, де людно,
де разом: думка й почуття.
Без чистоти — творити трудно,
без творчості — нема життя.

[1965]

Я КЛИЧУ ТЕБЕ...

Той сад, і ніч, і зорі —
де вони тепер?
Згадай, як веспа цвіла,
зі мною ти рада йшла.

А в серці — мов крик...
А серце розривалось,
бідне, прощалось
з тобою навек.

Ти їдеш в далекий край...
прощай, любя,
прощай!

Ой строгий життя закоп:
востаннє глянь з вікон,—
я кличу тебе весь час,
життя ось розлучить нас!
Як гарно було нам!
Та я... я знову сам.

[1965]

ЗУСТРІЧ З ВЕРЬОВКОЮ У ТАМПЕРЕ

Я прибув у Тампере
в нашій делегації.
Мовби вся Фінляндія
вийшла зустрічати нас!

Нас вітали квітами,
із словами дружніми:
— А ми вже вас знаємо! —
так усі сказали нам.

Й повезли до міста нас,
і ввели у зал отой,
де, як слово мовиш ти,
то сто раз повториться...

— Підем на естраду цю,
де магнітофон стоїть!
Вашою ж там мовою
ось пісні записано.

...І настала тиша враз,
чуєм голос дівчини:
«Виступа народний хор,
хор Верьовки з Києва!»

...Як пішла ж луна кругом,
як об стелю вдарилась
(Ой ти, радосте моя!) —
«Хор Верьовки з Києва»...

Я стояв здивований:
просто ж бо не вірилось!
Зустріч із Григорієм
та аж тут, в Фінляндії...

Разом з ним в дитинстві був,
разом і тепер весь час...
Будь же славе, хор Верьовки,
що по світу ти розносиш

і російську, й білоруську,
й ніжню сестринськую,
нашу пісню любую,
пісню українськую!

...Нашу пісню славною,
пісню українськую!..

{1965}

* * *

Ну, а до чого вихиляси?
В піснях безжурно — там і тут —
нам нарочиті дисонанси
псевдопісенники плетуть.

[1965]

* *

...Отак сучасне оспівати,
щоб і майбуття доставало...
Поетів ніжних в нас багато,
але мислителів ще мало.

[1965 (?)]

* * *

На те я лірик, щоб запитувать,
не тільки холодно озватися,
не тільки лозунги почитувать,
а — дивуватись,
дивуватися!

[1965 (?)]

ІЗ ЦИКЛУ «ПОДОРОЖ З КАПЕЛЮЮ СТЕЦЕНКА»

1920 РІК, ВЕРЕСЕНЬ

Вагона скрип і вічне хилитання
я ні на яку тишу не продам.
Наш рух вперед, себе перемагання —
назустріч місту, селам і садам.

Брудні вагони в нас (їх звать «телячі»):
вгорі — без шибок вікна одкидні.
Однак не відчуваємо нестачі:
живем одним завданням ночі й дні.

Два по́лики: один над одним справа
та й зліва теж.

Мовчіть! Яке там зло?

Усіх нас розмістила так держава,
бо кращого в держави не було.

Ось тут жіночий склад, там — чоловічий.
За ними ще й другий вагон біжить.
Та відчиніть хоч двері. Дихать нічим:
чавунна грубка надто вже чадить...

Вмостилися? Сидіть! Хай хилитає.
Ні крісел, ні завіс, ані колон.
Зате ж ніхто за пропуск не питає:
нас підчепив військовий ешелон.

З білополямком ще ж не замирили,
іще гуляють банди по ярах.
Іще організованості треба й сили:
ще люди з торбами, без хліба... жах.

Все йде на те, щоб ворога добити.
З нас кожен чує: ми встаєм, встаєм!
...Хтось із полиці вниз: — Води б... попити... —
І ми нагору кружку подаєм.

З дверей нам видно степу безбережжя.
Терпи. Ніщо ж не робиться само.
Ми ж їдем до людей Правобережжя,
їм українську пісню несемо.

В народі сили одберем мистецькі,
підтримаєм в людей пісенну хіть.
...А де ж Стеценко, де? Він по-турецьки
на верхнім полику сидить.

Вже станція? Буфети всі ж порожні.
З вагона другого берем обід.
Всі з мисками. На стовпчиках дорожніх
лиш примостилися — а паровоз свистить.

І знов вперед! Пішли якісь озера...
Говорим про Еллана, про Юру,
про Курбаса, про твір новий Глібра,
про нашу безпритульну дітвору...

Який я радий, що весь час в дорозі!
Хоч ти неначе часто й патошак.
...Природа хуторська в великій дозі
мені ж бо не смакує, аніяк.

Хай зміна й рух! Навіщо ці питання
про Мережковського, про власний біль,
про хуторське «вселенське» белькотання,
болотний спокій, золотую цвіль.

Ніколи я не думав, що прийдеться
з Стеценком разом думать, вирішати.
...Ми їдем. А в вагоні пісня лється:
— Ой нас, братця, п'ять,
будем пить-гулять...

Леонтович, любий Леонтович,
новий голосоведення зачин!
Який він є — білявий? Чорнобрович? —
Заїдемо ж до нього у Тульчин.

Тульчин, ти весь в історії іскристий...
Яка це радість побувать в тобі,
де діяли одважні декабристи
в своїй з самодержавством боротьбі!

Та ось дівчата почали із «Прялі»,
а хлопці переводять на мотив:
— Прощай, товаришу, бо йти
Вже час до нової мети —
Все далі та й далі,
Все далі та й далі...

Це — з Шуберта. Мій друг Аркадій Казка
колись нам переклав. Він у селі.
Учителює... Зпов це перев'язка
в Марусі? Стогне. Зуб же заболів.

Сумбурно так сплітаються мотиви...
Стеценко ж руку враз підніс, як щит.
І змовкли всі. Лиш вітру чуть пориви...
(В одсунутії двері видно ниви) —
і весь вагон співає «Заповіт».
Співає «Заповіт».

[1966]

ДВА КОВАЛІ

Не питайся: що то є,
що мені на гнучі плечі
вантажу хтось піддає!
Раз життя — то все до речі,
...Клониться ж життя моє
та уже ж під самий вечір.
Хай і вечір. Сонцегрій,
він мені такий прозорий!
Бо з народом вечір мій,—
тим я гордий і бадьорий.

Тож співай не про жалі.
Он в світах війна. Там чуть:
«Мільярдери смерть несуть
тим народам, що малі».
...В серці в мене ковалі
у два молоти кують.

А з-під молотків, як гнів,
іскри скачуть і кричать:
«Що це ти, чи скам'янів!
Звір же в Азії, на дверях
кров'ю він кладе печать.
А коли ж по мільярдерах
будеш стрілами влучать!

Бий по них! Свої жалі
хай ізгинуть, пропадуть.
Все, що в нас є на столі,
хай ті бідні теж беруть».
...Так мені ось ковалі
у два молоти кують.

[1966]

ЛИСТ ДО ЗЕМЛЯКІВ

Од вас повернувся я учора.
Спочив. Я устав. Я пишу.
В душі моїй сила стовора,—
бушуй же, натхнення, бушуй!

Я дужий від зустрічі з вами.
Я повен життя і вогню.
У всіх нас палала словами
готовність сучасному дню.

А день же який! — він являє
натхнення твоє і моє:
нас техніка всіх окриляє,
а хімія зміст оддає.

Чуттями як сам вогняний ще
і гострий, мов голка сосни,—
співай про новеє ти вище,
по цвілі ж як слід полосни.

З глибокої пий ти криниці,
сьогоднішній вловлюй розмай.
Нового нема без традицій —
все цінне у себе приймай.

Потрухле від нас одлітає,
а Ленінське — в мудрості дій —
несе нас, де ціль наша сяє...
Живіть це мене й потрясає —
старого — в душі молодій.

[1966]

ІЗ ПОЕМИ «ПОДОРОЖ ДО ІХТІМАНА»

(Уривок)

Ми проходим струнко-рівно
через площу, через двір.
Тріпотять осики дрібно
листячком уперевір...

Ти спіши, спіши, — шепочуть, —
підбігай (далека ж путь),
щоб всього в житті побачить,
щоб багато що почуть!

Хто відстав — з того сміються
й ріки, й гори, і ліси.
Ти лови собі у серце
всього світу голоси!

Ти не бійся ні пилюки,
ні вітрів, що проти йдуть.
У житті ти завше, завше
вистигаєш — у цьому ж суть.

Листячко уже пожовкло:
їх дощі й вітри січуть...
Ти спіши, спіши, — шепочуть, —
що тобі погоди лють?

Все, про що шепоче листя,
є в душі й моїй на дні:
— Підбігай завжди в Майбутнє,
там, де сяючі вогні!

Ми проходимо ще й далі,
вже позаду площа й двір.
Тріпотять осики дрібно
листячком уперевір...

[1966]

МУСА ДЖАЛІЛЬ У КИЄВІ

(1939)

У залі свіжо й людно. Проходив
Всесоюзний Шевченківський пленум.
Сонце пробивалось, як подив,
крізь зашклену покрівлю зелену.

Зал лункий, гомоном наллятий...
Кожен з нас — настроєний строго.
Ось скоро й моя черга виступати
після «Слова» Олексія Толстого.

Толстого я слухав.

Очима ж шукав у залі:
де Джаліль, що сюди йшов зі мною?
Вірші читав він мені,
по-татарськи.

В оригіналі.

«Адже ви з нашою мовою трохи знайомі».

А Толстой продовжував далі:

— Доля гіркая
у Шевченка, Рилєва...

Та слова їх пророчі
надихали Хетагурова, Цадасу,
Тукая...

А я глянув на Джаліля...

Світе мій, які очі!

Раптом весь зал заgrimів

у строгім строї:
— Хай згине ворог, що ножа на
нас точить! —

Джаліль, бачу, струнко схопивсь.

Як воїн. Як воїн.

Очі ж його гнівом блискотіли,
розширені очі...

Аж тут до залу —
з чоботочковим стукотінням —
піонери вбігли.

І зал задзвенів моложаво:
— Дружбі народів хвала!
Всім же сил! Молодіння! —
...Ленін на них із портрета
дивився ласкаво,
Ленін дивився ласкаво.

[1966]

[МУСІ ДЖАЛІЛІЮ]

І були між нас творці слова —
і московські, й ташкентські, і мінські,
і були між нас
і тбіліські, і якутські, й чебоксарські...
Ти поглянув
у мої очі українські...

А я —

в твої очі татарські...

Так ми стрілися

вперше, товаришу мій...

І цього вже

було для тебе досить,

щоб ти згадав мене

в той час страшний,

як от-от в Моабіті

смерть тебе

скосить...

[1966]

ДОРОГАМИ ШИРОКИМИ, НОВИМИ

Дивлюсь на тебе я, не надивлюся —
на очі сірі й брови в формі дуг.
Для мене ти, як з пісні «біле гúся»,
кохана, люба, і дружина, й друг.

Ось так воно було ще на початку:
до вас студент з бандурою прийшов,
і ви здали йому одну кімнатку —
малюсіньку, без жодних там умов.

— Платня яка? Та що ж...— сказала мати.
А ти — мала ще — збігла вниз у двір:
— А в нас студент! Став на бандуру грати,
то мати в сльози... Струни вперевір.

...Кузнечна вулиця — мені ж як рідна.
На ній кували в кузнях ще тоді.
Та ось нова прийшла пора погідна —
і Жовтень став подією з подій.

Він так ударив по ковадлу Світу,
що іскри поодскакували скрізь...
Виходь на більшовицькую орбіту
і ти — своєю зброєю — борись!

Дорогами широкими, новими
іду вперед. Щоб не відстать — спішусь.
Переді мною ж бо нелегкі сходні.

Ти ж виросла. Ой світе мій любимий!
На все оновлене життя — сьогодні —
й на тебе я — ніяк не надивлюсь!

[1966]

* * *

Цілу ніч аж до ранку йому все не спиться.
В телефон він горла: — Знов наказую — бий!
Чи застряла там десь перемог колісниця,
що до нас із В'єтнаму гроби та гроби?

Враз під вікнами крики. Жінки то в поході:
— Мого сина убито!..— Мій в танку згорів!..—
І він кривиться: — Боже! невдячність в народі...
Поліцаї! Агей! Розженить матерів!

Сів в знеможі. Вже ж день!.. Із стіни ніжна пері
на картині морга... Стук у двері.— Ввійдіть!
Генерали? Ну як... Щоб підсипать бактерій
на в'єтнамців? Чудово! Починайте, цю ж мить!

Нам би Азію з'їсти! Весь світ проковтнути!
Комуністів... Та тут телефон задзвонив.—
Збунтувалися негри? В Чікаго! Як бути? —
і, кинувши трубку, як звір він завив.

І все крутиться сам — аж від злості сивіє...
Йому снідять несуть, а він пальці гризе...
Хай зажерний фашист до часу й безуміє —
а колись же й його здасть народ у музей.

30.VII 1966

НА ТЕЛЕВІЗІЙНІЙ СТУДІЇ

(Експромт)

Чим же, чим була цікава
наша спільна передача?
...Привели нас. Розсадили.
Старших посередині,
молоденьких по боках.

— Тихо!.. Камери наводим! —
...Проти нас вже море світла!
Освітили. Осліпили —
старших, що всередині,
й молоденьких по боках.

Подали нам знак рукою —
й ти осяяним говориш.
В старших аж блискочуть очі,
бо про все сказати охочі.
Молоденькі ж у тіні,
молоденькі слухають.

Пересунулося світло —
і тепер в тіні вже старші.
Що з того, що патріарші?
Враз тут бризнув свіжий голос
поетеси, що в косичках.

В неї ще дитяче личко
і сама немов гуся́ —
виріс вірш її мов колос:
славою ж залита вся!

Потім же від режисера
дано знак і юнакові,
й полились його присвяти
Василеві Чумакові.

Засвітилися озера,
що в них сонячнії цяти.
Про народ узяв співати —
аж луна котилась десь,
славою залитий весь.

Як зрадів я! Чудо сталося.
Аж повітря захиталось
там, де слухають мільйони,
хто це взяв високі тони?

Хто це ті, що так співають,
в кожне слово ударяють,
мов по золоту кують?
Це ж бо юні виростають,
мужньо-дужими стають,
дужими стають.

[1966]

О КОСМОСЕ ВЕЛИКИЙ НАШ...

О Космосе великий наш,
безмежжя розпрозорене!
Ми із Землі блакитної
мчимо у далі зоряні.

Ми всі до тебе звикнемо,
раніш ти був відчужений.
Далеко ми проникнемо!
Наш вік — такий напружений!

О Земле, наше золото!
Ще людство в нас розколото,
а буде ж жить родиною
братерською, єдиною.

А буде ж чисте в прагненнях,
не зле, не однобічне,
подільчиве в досягненнях,
на доброту зустрічне.

Ми далі й далі ринемо,
всміхаючись майбутньому.
Шляхи до зір — розчинено
руками всемогутніми!

Твої крилаті обрії,
о Земле наша добрая,
перлино волошковая,
росино світанковая.

Як в небо ми вклиняємось —
це значить: Землю любимо.
Ми людству поклоняємось,
із ним зв'язку не згубимо.

Вже борозни проорані
у простори космічні.
Мчимо у далі зоряні —
сини доби величної.

О Земле, наше золото!
Ще людство в нас розколото,
а буде ж жить родиною
прекрасною, єдиною.

[1966]

Соколині очі, руки молодечі.
Сила вітру вдвічі — гарячі навесні.
Ось яка в нас молодь! В неї все до речі,
чи то землю оре, чи співа пісні.

А у травні, травні всі порядки справні:
ти вставай до сонця — в поле виїжджай.
Ану хто з нас перший? Молодії, славні,
взьмемось до діла, збільшим урожай!

А весна буяє... Ой і бистрі ж води!
Бистра наша молодь, буйна, як весна.
Все новії ходи, трудові походи —
слава по всім світі, слава голосна.

Як береться вчитись — любить гарячитись,
глибоко узяти, взяти все любля.
Всім світам дивитись — та й не надивитись:
ось які в нас люди, ось яка земля!

Будь же вічно юна, молодь молодиста!
Наша вєсно красна, зелено цвіті!
В витримці учителя, в силі тракториста,
в праці металурга — це все ти, все ти...

А у травні, травні, вітерцем омріяна,
грудьми нива дихає, зводиться, встає.
Гей, ти, молодь наша, славою овіяна,
повне в тебе щастя — щастя твоє.

[1966]

* * *

Ну як про молодь не співають?
У нашому роду —
Це ж промені в саду,
І в нашії потоки
Це свіжі ллються токи.

[1966]

* * *

Великим поетом ми вважаємо того поета —
хто правдивий, чесний зроду,
хто йде від життя велінь
і працює для народу
й для майбутніх поколінь.

[1966]

* * *

І враз
вітер заскакав круг нас,
і, кружляючи, спадало
листячко із клену
на траву прибиту,
на траву зелену.

[1966]

* * *

Люба,
 ми з тобою ідемо.
Озеро,
 немов трюмо...
Голуб політав-літав
і сів.
Чую здалеку і зблизька
передзвони голосів...

[1966 (?)]

ПЕРЕД КАРТИНАМИ ОЛЕКСИ ШОВКУНЕНКА

Хмари в нього — глянь — повисли,
тьмяно іспідсподу взяті.
Шовкуненко... Як він мислить?
Він не любить «благодаті».

Навіть найтихіша річка
в нього трепетом прошита.
А колюча грушка дичка
вся кругом мільйоночита.

Вже ж вона в твердій надії
(під корою онде рана),
що пройшли страшні події.
Вдерлася орда погана:

все б пожерла, якби змога!
Мов ножем, по нас черкнула...
А куди сама шугнула?
У могилу їй дорога.

Шовкуненко... Як він діяв?
Довірявсь удачі й чуду?
Ні! Була реальна мрія
кинутись до Дніпробуду.

Не ефект ловив там в злоті,
не туманних з річки чарів,—
брав нових людей в роботі —
ковалів і сталеварів.

Так же ще й в Передураллі
в Белорєцьку. На заводі...
Що йому «манерні лялі»?
Він не кланяється моді.

Цим він дав немовби звістку
тим вікам, які прикотять:
Майку * хай парашутистку —
в пам'яті не заболотять.

Шовкуненко... Як він бачить?
Може, вмить складне він рішить?
Де там! В трудній передачі —
аж постель додолу кришить...

Не малює — що безстрасне.
Відкида — що безмотивне.
Вірить в сонце непогасне,
у життя — в народі дивне.

В почерку його є вільність:
не в деталях, каже, ясність.
Зміст і колір — неподільність,
а в характері сучасність.

Нащо ж справді анемічне,
нарочите, злюбне, дуте?
В нього просте все й величне,
бо в душі прочуте.

[1967]

* Ідеться про дочку Еллана (Блакитного) — Майю, яка під час Вітчизняної війни боролася з ворогом у партизанах.

ГЛИБОКІ СЛІДИ

(З ТОВАРИШАМИ СВОЇМИ ВІДВІДАВ Я ЧЕРНІГІВ
У 1966 РОЦІ)

Ну, здрастуй, мій Чернігове, ну, здрастуй!
Я знов з тобою край деснянських вод.
Люблю в тобі розкриленість бруньчасту:
ось інститути, фабрики, завод...

Люблю в словах чернігівське звучання,
недремний блиск вночі в височині...
В одних соборів лиш глухе мовчання,
чи скажуть же хоч щось вони мені?

Стоять собори. Так, як і стояли.
Дивуються: чого тепер самі?
...Ми обійшли кругом. А сніг вже талий,
бо ж незабаром і кінець зими.

— Так де співали ви? Отам — на хорах?
— Пождіть... скажу. В полоні ж я уяв.
...Назад відходим. Стрягнем у зажорах.
— Подвойський — теж, ви кажете, співав?

— Та зараз, зараз...

Ще пройдім два кроки.
Ось та гімназія, що вчивсь у ній
наш Юрій Коцюбинський, дух високий,
в революційнім сплавленій вогні!

А там он зустрічавсь я з Примаковим —
у Дядиченка, — зліва, — на Валу.
В статистика ж. На службі...

Щось промовим
тихенько, — по слівцю... За цю малу

хвилиночку я узнавав багато
про що! І те, що він поклав тікати

з Чернігова; і те, що провокатор
на вулиці... Чи ж треба справді ждати?

Близ нас (я раз почув) услух курсистка:
«Усе б змести із трону! Помелом!
Цю ж ніч аж двох взяли. Страшна ця звістка».
...І враз — так стало смутно за столом.

Ми з Примаковим зналися тоді ще,
як потай на «суботи» * я ходив.
О, як він виріс! Як піднісся вище!
Хоча ще зовсім, зовсім молодий.

А Дядиченко (вдячне йому слово!)
перо в чорнило тихо умочав,
бо знав, кого приймав він тимчасово,
ой добре відав, бачив і мовчав.

...Стоять собори. Мовчазливі башти.
Ви ж, спогади, та не мовчіть, ячіть!
Наш Юрій — це один із тих безстрашних,
що сміло встали на царя вночі...

Якими ж то хиляло їх вітрами!
Минуле? О! Його лише збуди.
...Глянь: по слідах за нами, та за нами
в зажорах все глибокії сліди,
глибокії сліди...

[1967]

* «Суботи» у Михайла Коцюбинського.

В СЕРЦІ У МОЇМ...

Якщо я десь не оспівав калину,
якщо у вірш не ввів весняну цвіт,
мені не ставте, друзі, у провину,
ви, критики, в докорах не кипіть.

Як солов'я забув згадать я в пісні,
не ремствуйте, шановні читачі.
Бо настрої були не благовісні,
а гнівні... Думками летючи

над цвіттю степу, над блакиттю моря,
я бачу світ в тривозі та імлі:
ще ж скільки крові, скільки муки й горя
на цій привітній, голубій землі!

Тривожне ж сонце устає над нами
і дивиться на землю з-під руки.
Ще діти умирають у В'єтнамі,
і в Хіросімі гинуть юнаки.

В густих лісах, на чорному бескетті
прадиких гір я бачу кров і дим,
і кожний постріл на оцій планеті
вистрілюється в серці у моїм.

Якщо я десь не оспівав фіалку,
ви, критики, пробачте це мені.
Я сам, якщо признатися, — ізмалку
любив веселі квіти весняні!

І ця любов не згасла і не вщухла...
Та серцю що робить, скажіть мені,
коли я бачу з голоду опухлих
в далекій у заморській стороні?

Чи ж можу я виспівувать лірично,
як бачу я страждання, біль і бруд?!
...І скаже критик: «Малоестетично:
пригладити б отут, а чи отут...»

Щоб критиків послухать — це не вадить,
але не тих, хто сам життя не зна.
Навіщо вірші утюгом ще гладить? —
в цьому немає правди ні зерна.

Хай пісня буде щира і неложна,
хай чиста правда з неї устає.
Бо на землі усій сльозинка кожна —
солоня — в серце падає моє.

Якщо я десь не оспівав калину,
якщо у вірш не ввів вишневу цвітть,
мені не ставте, друзі, у провину,
ви, критики, в докорах не кипіть.

Не можу про калину я співати,
коли ще в світі — стільки чорноти,
коли поетів за чавунні грати
фашистські запроторюють кати.

Бо не в собі ж я, а увесь — на людях,
бо все моє — чи зблизька, чи здаля.
Тому — земля кипить, як серце в грудях,
і серце стогне, як уся земля.

[1967]

ПІД ВЕЛИКОДНЮ НІЧ

(1919 чи 1920 року)

Нам під великдень уночі
доріжёнська бита:
тож разом ми зійшлись гулять —
і я, й Надійка, й Рита.

Який у Рити голосок!
А усмішка в Надії!
Під великодню з ними ніч
бродив біля Софії.

Вони з театру Курбаса —
дві молодих богині,
а я собі несміливий,
як пролісок в долині.

Собор там, за огорою,
а ми ж коло Богдана.
Утрюх мурмочем пісеньку
про друга-милодана.

Нам не релігія, не бог
(ревуть софійські дзвони!):
на платтях від електрики
Мурільйо світлі тони...

Нам не поши й не паски теж, —
про Курбаса розмова:
він світ же бачить по-новому,
як і вагомість слова!

Попідруки ми ходимо
(діди назустріч, дами
та хлопці з ліхтарями...)
О, як те зветься почуття,
що моститься між нами!

З собору вийшли вже попи,
кричать: — Воскрес!.. Сьогодні! —
А комсомолія свистить:
а ми із цим не згодні!

Не згодні з цим і старші теж,
але свистать не треба.
...Остання зірочка тремтить,
де ранній спалах неба...

Ходили ми, судили ми
старес в перемівках.
...Ну що ж, Надіє й Ритонько,
вже час і по домівках!

Ось ніч спливає з дзвонами
і небо зеленіє...
А в серці теж зелена рунь
у спалахах рунів.

[1967]

* * *

Навальний шквал... Які пориви хитрі,
наскоки грізні, дикі голоси!
Всі течії мішає він в повітрі,
мов іграшка — валя́ть йому ліси.

Шквал душу холодить. Хихоче. Скаче.
І в очі сміття кида як на зло...
З пустель приносить ревище гаряче,
що в нас давно ж такого не було.

Чи це від сонця йде, чи від галактик?..
Чи, може, місяць так на нас вплива?
О ні! В політиці — нікчемний фактик,
князюк нікчемний — в бурю роздува.

Загарбник лютий! Що він у В'єтнамі
забув своє? Його ж хіба земля?
Він там сидить у глибоченній ямі
й добром не вибереться відтіля.

Свого народу він не хоче слухать.
Кому ж він вірить, хто йому рідня?
Він знає тільки капіталу духа
і труд раба, що чашу наповня.

Ой славонько кривавого тирана!
Чи ти гадаєш вічно вікувати?
Не напоїла ще в'єтнамська рана
звіриновидну мільярдерів рать?

В'єтнамцям допомгти — іще ж не пізно!
Загарбника поставити на кон!
Навік по ньому вдарять хай залізною
і Правда, й Справедливість, і Закон!

Загарбник лютий! Що він у В'єтнамі
забув своє? Його ж хіба земля?
Він там сидить у глибоченній ямі
й добром не вибереться відтіля.

[1967]

* * *

Просто з поля, сонце де палило,
ми з тобою увійшли у ліс.
Нас зеленотіння обступило,
а згори сонцепрозор навис...

Між пеньків твої блищали ніжки.
Що ти там збираєш, де рови?
Ти ж гукнула: — Осьде сиріжки!
На, поглянь! Ану, лови...

Сиріжка враз на мене полетіла...
Іч яка? Чекай — тебе вловлю!
Я задихавсь... Ти аж затремтіла...
Всю ж тебе до себе вже тулю...

Ой! Мене руками одпихаєш,
а очима ж кажеш — тільки мій!
Що це за хвилина — й сам не знаєш!
Я цілую трепет чорних вій...

Нам зеленотінь усе кивала:
дорожітеся життям як є.
Ти від сонця й тіней мура стала,—
мура? — щастя ж ти має!

Враз почувся нам тут голос мами:
— Де ви там забігли? Підождіть!
Не зійдусь тепер вже разом з вами...
Ви хоч сиріжок не топчіть!

Нас опало ж тут сміхоязиччя —
й маму в танці закружляли ми.
Наші в плямах сонячних обличчя...
Дощ крапнув — і вдарили громи...

Вдарили — та вдарили! І стихли.
Дятел десь в сучок застукотів.
Вуж пошився у траву — розвихлий...
Й повні щастя ми були в житті.

Мати бачить: ми — як божевільні —
то змагаємося, борючись,
то почнем стрибання семимильні —
й по росі біжком: ану, ловись!

Нам зеленотінь усе кивала:
дорожітеся життям як є!
Ти від сонця й тіней мура стала,—
мура? — щастя ж ти мов.

Січень, 1967, середа, у Теофанії.

Написав у лікарні. В лісі, де був
разом з Лідою Петрівною.

СИЛА МИСЛІ І ТРУДА...

Як в'їжджав я у Чернігів,
де колись малим ще бігав,
вправо бачу — два собори,
вліво — церква Катерини,
просто ж — на Валу гармати,
і тополі, і ялини.
А сюди як поверну —
у вир улиць упірну́...
Що вже далі — й не збагну.

Де проїхать?

Де звертати?

Тут колись було три хати,
там пожежна й каланча.
А тепер — і не сказати:
мов гіганти в два плеча
весь квартал взяли тримати,
лиш трамвай внизу дзвінчав...

Ти дзвени, дзвени, трамваю!
Не дивуйсь!

Перед тобою

я з дороги ж ізвернув.
Хто радянською добою
і для тебе, і для краю
блиском правди кресонув?

Це наш любий, любий Ленін!
Це його безсмертний геній
(Ленін же весь час живий!).

Це народу труд натхненний
по фашистській тій навалі
із руїн тебе підвів,

так ти ось тепер який?!
...Я устав. Іду я далі.
Перед мною — диво див! —
милування, радість, подив!
Що в тобі ж — нові заводи,
і театри, й інститути...
І по радіо вже чути
про твоїх людей труда.
Ах, яка ж ти молода,
наша пам'ять! Я ж їх знав —
хто нам приклад подавав
з царських вирватись оков,
в руки взять робочі кайла! —
Соколовська, й Примаков,
й славний Юрій, син Михайла.

Як, Чернігове, ти виріс!
Плюшки продавали й ірис...
Панночки дореволюційні,
ніженки самонадійні...
Але ж молодь ще була.
Грім луна з твоїх узвиш,
грім свободи... А давніш
і Кибальчич тут же діяв —
горді мислі і діла,
і невтомний, непохитний
наш Василь — Василь Блакитний...

Побувать мені пора
там, де Болдина гора
й Коцюбинського могила.

Без шап'ок стоїм. Морозить.
(Тройця оддалік гляділа).

А думкам немає впину.
...Мати молода он возить
у колясочці дитину.

Ми дали й дитині квітку.
А маленьке вперехитку
все до нас... Сказать щось хоче...
Може, що життя ти ціниш?!
Віримо тобі охоче.

Мо', в житті ти нас заміниш
і прославиш Україну?

...А думкам немає впину.
Коцюбинський наш гарячий!
Що у Горького Максима
Леніна він знав і бачив...

Чорні брови хмари хмурять,
вразі сили мури мурають —
наша ж сила ще стосила
сонцем землю вколосила —
Ленін — це ж і сонце й буря,
Ленін — правда негасима.

...А дитина, а дитина
та голівкою все хитки,
щось показує руками,
повертається до мами
і всміхається до квітки...
Ось на ноги станеш вчас —
і в житті заміниш нас,
і прославиш Україну!

...А думкам немає впину.

Хто сказав, що ти Равенна *
тихая, благословенна?
Все в тобі шумить, співає,
робітничий клас тримає,
його воля височенна...
Хто сказав, що ти Равенна?

Справжнє торжество свободи.
Що в тобі ж — нові заводи,
і театри й інститути,
і по всьому світу чути
про твоїх людей труда.
Ах, яка ж ти молода,
наша зміно ясноока,

* Дехто колись прирівнював Чернігів з його провінційним життям до італійського міста Равенни.

грають, спіють в тобі соки,
все в тобі шумить, співає,
робітнича сила грає...
Хто сказав, що ти Равенна?
Еж ти сила дерзповенна,
і могутня, і натхненна,
сила мислі і труда,
сила молода...

[1967]

ДО СЕБЕ САМОГО Й ДО МОЛОДИХ ПОЕТІВ

Тополі арфи гнуть.

*(Із мого вірша
«Закучерявилися хмари»)*

Тополі арфи гнуть? О ні! Це вже не арфи.
Тополі хиляться, тополі аж тремтять,
щоб встоять проти бур, які князьки й мопархи
із Заходу нам шлють. То звідти чорна рать

все нахвалялася — ти чув, в роки тридцяті.
А в сорок першому: посунула вона
на нашу землю враз — чи в полі, чи у хаті
вбивала все живе. І почалась війна.

Не ті тополі це — що я в юнацтві бачив.
Не арфами вони згиналися униз.
Весь світ же тее чув: на гнучім тополяччі
підвішених терзав проклятий гітлеризм.

Яка тонка це річ — людини творчість!
Та в грізний час тяжких випробувань
ти сам ставав тоді напруженим, відпорним,
не допускав собі словесних кохувань.

Поете! Ой гляди. Візьми себе в обценьки.
В красивому кохайсь,— але не розпливайсь.
Не будь у творчості цвітастим та тісненьким,
а в тоні героїчним, мужнім озивайсь!

[1967]

* * *

Коли офіцерна й кадети,
коли нас ворог оступав,—
я встав: — Ой сило моя, де ти?
Ну, що ті «Сонячні кларнети»...
Життя, вогню мені набав!

Хоча й прострелені дерева
і без вершечків ось клені,—
в собі ж ми силу чуєм лева.
Бо сяє в нас зоря Жовтнева
на всі заводи і лани...

Й життя мені тут повеліло,
щоб я ішов не навмання,
щоб говорив я їй просто, й сміло,
питання ставив не похило
при незвичайнім світлі дня.

І я в той бік увесь подався,
де робітник, де селянин.
Наш світ нікому не піддався,—
прослався, наша сило, слався! —
який твій сонячний розгін!

Я «неокласиків» не ганю,
хоч в них не річка, тільки став.
Старе — чи може бути в скресанню?
Нікого в книзі теж не раню
«Замість сонетів і октав»...

[1967]

* * *

Вночі не сплю. Я ранку не дождуся.
Світає вже... В думках то те, то се...
Ну як там їй? Сама не з'їсть — Лідуся,—
мені ж сюди усього нанесе.

...Ось чорний хліб. Листи і телеграми...
Вона раденька. Вічка голубі.
Була на кладовищі вчора в мамі?
Була. Привіт від мамі і тобі.

[1967]

* * *

Тільки що 'дцвіли сади,
а вже ось і літують.
Мовчки сосни стоять —
вітами похитують.

День простягся, наче кіт,
вивернувся догори...

[Кінець 60-х років]

ПРОСЛАВИМ СЛОВО ЛЕНІНА

Земле наша,
 рідна мати свята!
Була в руїнах ти
 й ожила,—
 перемогла!
І знов ти сильна й молода!
 Прославим слово Леніна
 і правди і добра!
 Як радісно іти
 до сонцесяйної мети.
Дорога узеленена,
і сонце навкруги...
Нас Ленін дорогий
 веде на світлий шлях
 за дружбу, мир
 по всіх світах!

Земле наша,
 люба мати ясна!
Твоїх народів рідна сім'я
 по всіх краях,
 завжди ясна одна сім'я,
 по всіх краях
свободи радісна весна!
 Прославим слово Леніна
 і правди і добра!
 Як радісно іти
 до сонцесяйної мети.
Дорога ж узеленена
і сонце навкруги...
Нас Ленін дорогий
 веде на світлий шлях
 за дружбу й мир
 по всіх світах!

Веде на славний шлях,
на переможний шлях!
За щастя й мир
по всіх світах,
світах!

[1967]

ПОЕМИ

МОЄ ДИТИНСТВО

Моє дитинство, моє дитинство,
чого ти кличеш на пригостинство?

Чого ти кличеш та закликавш?
Які до мене питання маєш?

На пригостинстві ж у тебе тому
та не по кубку по золотому,—

там крихти хліба, з водою кружка,
а ще й по спині шмага попружка.

Ой лютий світ той, світ монастирський,
елейно-тихий і разом звірський!

Молитва в'їлась, уїлись дзвони,
а ти смирайся, співай «канони».

Цілуй ти образ, бо ж «чудотворний»,
хоча й порепаний, як вугіль чорний.

Скакать схотів ти? В сміху потреба? —
Он посварився сам бог із неба.

Той бородатий отець небесний
на шлях нам каже іти на хресний.

Тому щось тицьне, й другому кине —
хто у молитві, мовляв, не згине.

Щоб під вагою хреста отого
ми, поточившись, жили убого,

й не поривались проти царя ми,
були покірні, були рабами.

Співай про дуба чи про березу,
але забудь ти про «Марсельезу»,—

про робітничу, оту гарячу,
що всю міняє у тебе вдачу.

Її навчивсь я від дядька Кості
(а він ходив же до нас у гості):

— Ану, знайомся,
ще співу ярого,
щоб нова була віра!

«Отречемся
от старого
мира!..»

I

...Ще в перший день, як з батьком
ми удвох

та виходили весь кругом Чернігів,
у «Странний дім» зайшли. Щоб ночувать.
Чи странники, чи, може, й шарамиги
сиділи там. Світила лампа. З книги
читав один із них: «І аз рекох...»
Ну, отже й нерозбірлива печать!
«І аз...» (На нас він оглянувся). Вериги
скидав із себе другий.— «Господь-бох»,—

той з болем повторяв. Все гнувся,
крививсь.

Бо ланцюги ж залізні через плечі
у тіло в'їлись. Мазав кровотечі
свої. О боже, подвиги старечі —
тобі ж це! Я на нари ліг. Стомивсь!

Стомивсь! Але не зразу я заснув.
Моє гаряче серце билось, билось...
І так же мені подвигу схотілось!
Зробить таке... нікому ще й не снилось.
Та щоб про мене світ увесь загув!..

На нарах деякі звелись на мить,
зашепотіли: — Глянь... святий...
подвижник!

А стиха хтось одплюнувсь: —
Шарамижник!
На шию почепив би ще й буличник... —
Останніх слів не міг я зрозуміть.

II

За кухнею в чулан, що без вікна,
мене вселили до альта Альоші.
Нас нужа заїдала, нужа, воші.
Кругом же юродиві та святоші,
гладкі чепці з ходою кабана.
Шкляні з чулана двері в коридор.
Брудне вікно з вузького коридора —
мов дивиться в сортир. В селі ще вчора
я веселивсь. Сьогодні ж ні: покора!
Бо ж монастир. Архісрейський хор.

Ще вчора — в хор мене як прийняли.
На співанці співали ірмосі.
А в ірмосах — Мойсея й Авірона
хвалили — й проклинали фараона...
— і особливо — це баси.
По голові ж дістав я камертона,
бо все вертівсь. — Ей ти... дискант! Малій!

Одно співай у церкві та хрестись.
Бурчить тобі живіт голодним тоном.
Насичуйсь ладаном, насичуйсь дзвоном.
Вщипне тут в руку регент камертоном
аж зашипить: — Ой ти ж м-мені...
д-дивись!

А я й дивлюсь. Бо все було нове:
і херувим над нами на склепінні;
і співи хорів двох поперемінні;
й ченців у руку позіхання чинні;
й саме повітря мертве, неживе.

Ченці лупили нас в монастирі.
Голодні спали ми на голих дошках.
Вночі розповідав мені Альошка,
що до ченців все ходять пані
в брошках... —
отак було не спим аж до зорі.

Осіння ніч. В чулапі — як в групі.
Новому я життю вже підпадаю,
яке ж воно — не знаю ще, не знаю.
Як тільки матір, батька ізгадаю —
так смутно-сумно робиться мені.

Осіння ніч. Враз грюкіт і хода:
то суне п'яний октавіст Нетяпа,
до нас в чулан в шклянїї двері дряпа,
про богородицю щось ляпа...
— Альшо, — я шепчу: — ти спиш?..
Вода

десь з умивальника все капле в таз.
Нетяпа з грюком двері наші пхає
і нас із дощок стягує, рикає
і в темноті б'є посаком, копає,
та кулаками по-звірячи — р-раз!

— Я гину сам, — кричить, — в оцім
болоті —
так хоч на вас зірву я злість в роботі!
А!.. ти кусається? На ж тобі за це!
І вдруге знов: — по голові, в лице —
аж кров свою солону чую в роті.

Десь з умивальника все кап... та кап...
А п'яний вже у себе за стіною
то рявкне, то ікне, а то густою
октавою прокотить глибиною...
А потім — з присвистом конячий храп...

І знову тихо... Непроглядна тьма!
І тільки крізь шклянїї двері блима
вікно у коридорі... Там очима
на мене зірка дивиться любима...
— Альшо!.. спиш? Ну, що це за тюрма!

На своїх твердих лежаках ми лежимо в темноті. Потиху
балачка точиться в нас, аж поки й сон не зморить.

Альша розповідав було мені:

— Під водою човен плаває — закритий човен! — ти
розумієш?

— Ну, й де ти узнав?

Альоша розповідав, як чорт під свято перекидав із рук в руки гарячий місяць.

— Ну, й де ж ти начитував таке?

— Читав... Гоголь!

Я:

— А! Так і Поля ж, сестра моя, читала нам Гоголя — «Тараса Бульбу».

А то іще почне про те, як поміж зорями — килим-самоліт...

Тоді я починаю свої знання йому виявляти. Тоді і я починаю йому розповідати, як під землею довбають камінь-не вугілля...

— А пісня Лихача Кудрявича!

— А «По синим волнам океана...»

— А Ісаакіївського собору і не знаєш. Ага! А от і не знаєш!

— А великий кулак! А в кожного у підшвах не гвіздки, а вухналі. Ага!

*

Вночі ж на могилках мене лякав
вогонь... Лампадки хтось ішов світити.
Ось графа Милорадовича діти.
А там он князь лежить... Могильні плити
мені не гріли серце — й я тікав.

Щоб бути похованим в монастирі,
вони ще за життя свого платили
великі гроші. В рай себе мостили.
Щоб то на страшний суд їх підхопили
архангели — й до бога, що вгорі...

Архангели... Я ж так боявся їх!
Бо їх же намальовано з мечами.
Я між могил ходив, як між корчами,—
хоча б не зачепитись! Хоча б речами
своїми не ввести себе у гріх!

*

...Одно все бурса й хор.
Зустрів я раз Овсія і Мокрину
і так зрадів їм! — Що ж, учися, сину,—

зігнув Овси, мокрина ж половину
коржа мені дала... Й пішла в собор.

Бувало й так. Ідем ми на зорі
у церкву. До ікони прикладатись,
а в голові почне тут вихилятись
таке смішнеє щось! Або ж співатись:
Вийшли в поле косарі
косить ранком... Ті-рі-рі...

III

Як з бурси я з уроків повертався —
ішов у трапезну. Але ж обіду
послушник не давав: «Спізнивсь!» Єхиду
я не любив оцю. В сльозах обиду
сховав — і в двір... Альоші дожидався.

В дворі ж — монах Євпраксій, економ,
все дроворубів лаяв близ сортиру.
Просили ж ті: — По п'ять — яка ж це міра!
Прибавте-бо!.. — Та той пішов. — А звіра
ти й не проси: од нього тхне вином!.. —

сказав один із них. І ухопив
сокиру — й так ударив ув обрубок,
що той аж розлетівся!.. — Коло грубок
хай гріються. Нехай своїх... там... любок...
А ти не слухай! — мені він пригрозив.

— А хто твій батько? А! Ти кажеш —
дяк?

Ну, що ж він в нашім ділі розуміє:
який наш труд, що селянин іміє...
Хіба що, може, гроші дерти вміє?
Та що це?.. В тебе сльози! Це ж я... так...

Тут другий: — Хлопця ж ти не обижай.
Він виросте і сам усе побачить:
що бог, що цар, що монастир цей значить.
Євпраксій же монах. Чого ж пиячить?
Іще йому і кланяйся, догоджай...

Так наче ми... раби. А хто ж в о н и ?
Це правда: ми — селяни. Без освіти.
А ми ж могли б таке їм сотворити —
усім оцим... отцям... — Ну, годі! Квити! —
сказав знов перший: — Цить! Не гомони!

Тут в ченці, що їх назвать людьми
ще якось можна, інші ж — дармоїди.
Припадочні їх люблять та сновиди...
Давно я сповнений до них огиди.
Нехай на них і блискавка, й громи.

Чудні слова, яких я ще не чув,
від них до мого слуху долітали
(тут саме дроворуби зашептали):
— Поміщика ж... учора... зарубали...
А тих, хто вбив його, — і слід загув.

Аж ось іде й Альоша — й я побіг
до нього: — Не обідав? Так? Голодний?
Та він: — Є в трапезну ж канал обводний:
в вікно я вліз. Хоч це й неблагогородний
учинок, — глянь, який я вкрав пиріг!

І підморгнув: — Та і тобі ж я дам, —
біжком!.. Ми під дзвоницею проходим
на вулицю, а потім ходом-ходом,
та в бур'яни, що під пивним заводом
якогось Вбндрака. Напополам

пиріг отой переломивши, вмить
укутали без жодної оддишки...
У руки глянули — нема ж ні кришки!
І засміялися: якби ще трішки...
Бач... для монахів. От їм добре жить!

IV

І я стою, на ангела дивлюсь.
З дверей, що у вітвар ведуть, він скося
на мене погляда. Простоволоса
іде Марія Магдалина, боса,
з ікони ось... до мене... Й я страшусь,

з собою я борюсь, щоб в голові
та не вертілись різні теревеньки.

...Ой, за гаєм, гаєм — гаєм

зелененьким

там орала дівчинонька воликом

чорненьким...

Ой, господи! Це ж гріх... А тут нові —

нові із пісні котяться слова —

і почали у пам'яті стрибати:

Орала, орала, — не вмiла гукати,

та найняла козаченька...

Ой, скрипочка, грайся!

Згори ж он ангел все кричить: покайся!

А лівий крилас сумно так співа:

...щоб ти у пекло не попав, бува!

Та регент злегка цікав язиком:

щоб знов лицем до нього. Хоч уїлось —

співай! Панікадило засвітилось.

Вже закінчив гугнявить лівий крилас —

і вийшли з вітваря ченці гуськом —

а в очі сипле наче хто піском.

В парчових ризах, в чорних клобуках.

Мов дві стіни посеред церкви стали —

плечем до вітваря; все поглядали

одні на одних, потім посхиляли

в поклоні голови свої (аж жах

мене пройняв!): бо йшов архієрей.

На голові у нього срібна митра

(й почув я шепіт тенора: — Макітра!

А усмішка яка під нею хитра!).

Мене ж тут регент ущипнув: — Їй, їй, —

він стиха засичав, — цьому Павлу

ще всипать треба (й ущипнув),

щоб слухав!

Задав нам тон — і хор хвалу загухав

всевишньому... Я виципле почухав

і богові в сльозах співав хвалу.

А дві стіни закошланих ченців

(мов сонним вітром бур'яни хилило)

все кланялись. Поміж людьми ходило
зітхання покаянне. А кадило
їм струшувало брязкіт бубонців...

Наш хор співав. А близ вхідних дверей
припадочна упала і завила.
Підбігла братія — перехрестила —
і потягла за двері. Й мов без діла
у золоті стояв архірей.

Посеред церкви в шатах золотих
стояв. Обапол — чорноризці. Свічі
горіли скрізь. Під співи таємничі
я все ніяк не міг забути стрічі
з старчихою. Немає серця в них!

Як згадую — аж стид мене пройма
за тих ченців «святих». Яюсь просила
старчиха в них: — Я вже стара, безсила!
Ченці ж: — Та ще ж і братія не їла.
Хлібця? — Нема, голубонько, нема!

Й осталася простягнута рука
в повітрі... В трапезну тут задзвонили —
й ченці посунули туди. Там сіли,
і їли, й одригали, й говорили:
— Старчиха? На дурничку привика.

Чи, може, бог їм так робить звелів?
Я ще малий був і найбільш боявся,
щоб бог мене бува не вбив.

«Прослався! —
йому наш хор співав: — Ти нам з'являвся
в грозі, в огні, в слідах од постолів».

Коли ж на зміну лівий хор співав,
до віттаря лицем ми повертались.
Й почув я раз, як тенори шептались:
вони з Максимом Горьким, бач,
спізнались
і разом десь були... на дні. Я знав: —

В Чернігові якраз же в тії дні
про Горького Максима говорили,

що чоловік великої він сили,
в Москві по дну до нього всі ходили.
Але... чи можна ж дихати... на дні?

...Кадило брязкало. То — до ікон
все кланявсь ієромонах, та димом
від ладану чадив... Під херувимом
тенор шептав: — Борися з царським
стримом!
Народ стражда. А де ж такий закон?

Ти сам у свого серця попитай:
чи добре це, що в нас безправ'я й досі?
Чого в нас тьма? Чого голодні й босі?
Врятує нас святитель Феодосій? —
О ні! Максима Горького читай.

А що читать — не все я розумів.
Коли, як кажуть, Горький з босяками,
то, значить, він із того дна руками
виводить їх чи як? Хай дно пісками
замулилось, а він же, бач, зумів!..

— А «Искру» ти — чи прочитав уже?
...Ти непомітно дай... Внизу... Рукою...
Мов сон: дев'ятсот перший рік. Зимою.
Архангел зирить ізгори за мною,—
немов мене від іскри береже...

...Я потім взяв: один із тенорів —
це був семінарист Подвойський. В сірій
тужурці. Теплі очі. Дружбі щирій
завжди був рад. З царями перемирій
він не терпів. Весь правдою горів!

Як став він репетитором у нас,
завжди навчав: сумлінним бути, чистим.
Він сам же був удатним, молодистим.
Ченців ненавидів: вони з «пречистим
смиренієм» пиячили весь час...

І щось він передав таємно
з руки у руку до кишені,—
я ж чую, хоч не оглядаюсь,

що добре, вмiло передав.
Спiвав наш хор про херувимiв,
а я все стежить намагаюсь
за регентовим камертоном,
щоб знов, бува, мене не вдарив,
а iнодi не втерплю й гляну
на того херувима, що над нами
з мечем змальованого в стелi.

Той херувим так зирка гризно,
бо вiн же безперечно бачив
Миколи Iллiча учинок.
Хоча б не вдарив грiм iзверху.
Спiваю — а воно щось сниться,
та враз збудивсь вiд камертона:
спiвай, спiвай про херувимiв.
...А потiм думав: горенько мое!
Я чув же сам — про iскру шепотiли:
iз рук до рук пiшла... А де подiли —
пе вгледiв я: наш хор гримнув щосили:
хвалiте господа, що в небесах!

*

Малий я був, i в толк не мiг я взятъ:
а як же можна iскру передати?
I я почав було його питати,—
а вiн: — Ти що!.. Мовчи... птенец
пернатий...
Надумав, може, з хору вилiтатъ?

Ще добре це, що регент не почув,
а то б було тобі... У нас же строго.
Чи бач!.. така цiкавiсть у малого...
Бiжи — i бiльше не питай нi в кого,—
крутнувся я — та враз як дременував!..

Проте мене у роздум узяло.
Я сам же чув: про iскру шепотiли,
iз рук до рук взяли... А де подiли?
Чи, може, дiяли таємнi сили? —
Нi диму ж бо, нi трiску не було...

Подвойського Миколу Ілліча
не раз в житті своїм добром згадаю.
Не раз над ним ще в пісні заридаю.
Люблю ж як рідного, люблю без краю!
В моїй душі горить він як свіча.

Немов живе, все воскреса в цю мить...
Мої батьки були ще молодими.
Дітей у них! Дев'ятий я між ними!
У Морачевської у Серафими,
у учительки спитали: як їх вчить?..

Давно було,— а хочеться згадати!
Дев'ятсот перший рік, дев'ятсот другий...
Я в «Троїцькому». Слабий ще. Недолугий.
Ходив у бурсу — потім в осоругий
вертався чулан. Ну, що я міг там знати?

Подвойський семінарію кінчив,
я ж був у бурсі, в класі підготовчим.
У монастирському, в смиренно-овчім
оточенні (вірніш: в чернечо-вовчім)
він прямо й сміливо себе тримав.

Не знав я: звідки він і як він ріс.
Лиш знав — не скаржився на долю злую.
Він мав в натурі доброту живу! —
Помітивши, що я там десь маюю,
мені всі фарби в ящичку приніс.

Це подарунок був — на все життя!
О, що зі мною фарби ті зробили!
Мої ж бо очі — колір полюбили.
Мої ж бо руки — пензлі брать зуміли.
І нюх сприймав усю красу буття.

О ні, Миколу Ілліча,
учителя — добром згадаю.
Не раз я ще у пісні заридаю
над ним. Люблю ж його без краю!
В моїй душі він як свіча...

Ілляч мене тоді включав
і в світський хор. І вечорами
в Народний дім я йшов — не в храми
спішив за монастирські брами...
Я не забуду Ілляча.

*

Над мною ж — чув я — тьма звиса...
Нелегко ж бо мені — роками
ходить, співає над мертв'яками.
І враз... мов доторкнувсь руками
до співу: «Звездочка-краса».

Ось дев'ятсот ще й другий рік.
Піввіку як було минуло
від смерті Гоголя. Так чуло
співав наш хор. Немов струснуло
мене тим вечором — навік!

Немов живе все воскреса,
як я вже ось в Народнім домі,
як стали там мені відомі
слова

такі близькі, знайомі:
«Откуда, звездочка-краса?»

І я казав: ой, зіронько, світись!
Перетворилась ти мені в надію,
що, може, й я колись хороше вдію,
життю новому в співах ізрадію —
як виросту, як виросту колись.

Пісень російських там наш хор співав
і українських. Публіка шуміла.
Внакладку чай в перерві й булка біла.
Й якась мені нова вливалась сила,
як «чарівний ліхтар» у тьмі засяв.

У тьмі і ми десь стали між стільців
із ліхтаря щось світлом зашипіло.
Я бачив Плюшкіна, Кувшинне Рило —
про щось воно нам говорило,
бо ми сміялися із цих людей.

Цього ж бо не було в монастирі,
ні в бурсі, де я вчивсь. Там карасином
чаділо щось. А тут яскравим плином
електрика. Яким же це я чином
світитись став, як місяць угорі?

Й коли наш хор з естради заgrimів:

«Богачу-дураку
И с казной не спится.
Бобыль гол, как сокол,
Поет, веселится!» —

Я в перший ряд поглянув, де сидів
там губернатор. Той чогось скривився.
А в губернаторші на голові ожив
пухнастий страусовий хвіст
і під її кашлючий свист
од злості затрусився...

«Откуда, звездочка-краса?
Что рано так на небеса
В одежде праздничной твоей,
В огне блистающих кудрей,
В красе воздушно-голубой,
Умывшись утренней росой?..»

Шуміла в мене голова,
як в монастир я повертався.
Із тьми вже вихід одкривався —
я Гоголю про це признався
й Жуковському, чиї слова.

*

Ну, що ж, можливі чудеса —
але такі, як це — зі мною.
Ходімо ж, зірко, вишиною,
щоб наша путь була ясною
і чистою, мов та роса!

В тобі ж є світла доброта.
Втішала ти мене у хорі
малого ще... У бруді, в горі
пройшли без ласки, безпризорі
мої дитинячі літа.

Твій вид завжди мене стряса:
від нього в душу ллються токи.
Недаром я і в зрілі роки
згадав цей тихий спів, високий —
«Откуда, звездочка-краса?»

І в голові все воскреса,
як я співав в Народнім домі,
і стали вже мені відомі
слова — такі близькі, знайомі:
«Откуда, звездочка-краса?»

[1958—1960]

ТАРАСОВА «АННУ КАРЕНІНУ» ЧИТАЄ

Восени 1955 року у Празі делегацією Верховної Ради СРСР був улаштований прийом чехословацьким артистам та письменникам. Наприкінці прийому закордонні наші друзі попрохали члена делегації, народну артистку СРСР Аллу Костянтинівну Тарасову прочитати їм інсценізовані уривки з «Анни Кареніної».

— Ой не відмовте ж бо,— кинулись вони до неї: — Ми ж так вас хочемо послухати,— всі її обступили.

— Ну, добре,— сказала
Алла Костівна

ясночала: —

Якщо тепер

мене послухати надія,—

і зал весь — немов завмер,—
тоді я

давайте вийду з ко́ла

і стану там.—

Настала

така тут тиша,

мов передалась вона

світам...

І от вже

мова луна —

спочатку гаряча-гарячіша,

а потім

трешетна, прозора,—

мова

то радісна, то страшна,

як глибіннь океану.

...Розповідь Тарасової розкрила нам

Анни Кареніної душевну рану —

аж до дна.

Розповідь

спочатку гаряча-гарячіша,

а потім без краю сувора.

Тиша.

І в кожне промовлене слово

ми пильно вслухались.

Я ж одночасово,

крізь розчинене вікно,

охоплював своїм слухом та зором,
як
там, через квартали —
воробни, літаючи над стрілчастим собором,
одно

крякали та кричали,
кахкали та цокотали,
аж відляскували відгомони...
Кричали...

Ох, ця їм осінь,
ох, ця сльота, що з неба пливе!
А може б пустить між люди якісь забобони?
На чисту неба просинь
одно собі покрякуй,
та залякуй, пригрожує, залякуй
усіх їх війною.

І видно мені:
скільки ж бо гною
від протилежного берега летить
і немовби аж у вікна заліта
і дні
і ночі...

Та цить...

Алла Тарасова
вже далі чита.

...Тож випала була для Кареніної
неждана радість,—

як сон:

Вронський при вході в вагон
оглянувся на неї,
оглянулася на нього теж і вона.
А в душі її вирости лілеї,
серце сп'яніло,

мов од вина...

Серце ж її щастя хотіло! —
хоча б і ціною самозречень,
але щоб тільки без яду, без жала,
без домостроївських заперечень.
Анна скрізь його шукала —
то чи не це ж воно зараз прилетіло?

Повідала

Алла й далі...

...І слухали ми

крізь примружені вії:
яке жахливе було життя і зла, і тьми
у царській Росії.
Подавшись уперед,
слухали Аллу
і ось цей,
і ось той.

І уявляли ми
всіма чуттями,—
що поміж нами
Лев Толстой.

Це ж він,
повернувшись упівбока,
в творчій журбі
стежить і собі,
слухає.

А вітер йому не в привіт
бороду — як у пророка
от-от на весь світ
роздмухає...

І хоча Толстой не був пророком,
проте —

оком
художнім своїм
він вдивлявся в темну ніч,
він глибоко розпізнав,
що по один бік
маси народні,
їх життя трудове, святе,
а по другий —
імператорський бич.

Толстой знав:
хіба ж це одна тільки Анна,
жінка вищого кола?
Біда ненастанна,
споконвічна біда
ще більше боролася
жінку прістого коліна.
Але вже —
не як жертву родинного сорому й стида,
а як рабню труда.
Рабню труда.

Де ж воно було те щастя для неї й любов?
Царська рука

не жаліла ж бо
ні селянина, ні робітника.

Ох і дикі ж часи.

Що ні сонця ні роси...

Дні, мов ті ночі, темні;
неперехожі, безрадні далі...

Під вагою бездумної моралі,
під вуаллю брехливого світу —
розпутники, святоші, людяні нікчемні
зламали хотіли навів
жіночу душу, щастям не обігріту.

О! з якою користю

вїжали були вони

цю протестуючу людину —

і з злістю —

безневинну —

кинули

сухий пенажері,

як жмут...

...Тут

рипнули двері —

й я скося

подивився

управо.

Одкинувшись на спинку стула

поруч кудластого діда,

поетеса червоновида,

каштановокося —

вся

в розповідь Тарасової поринала...

Подавшись уперед,

слухали й сусіди зліва —

і оцей, і ось той.

Та мені цікаво:

де ж дівся

Лев Толстой?

Он тільки двері зяють

темним отвором

в коридор...

Та ще в вікні

(видно ж мені) —

ворони,
посідавши на стрілчастий собор,
погрози накрякують
усім тим,
хто хоче бути вільним у світі й живим.
...І раптом крик!
Передсмертний крик!
Анна Кареніна кинулась під колеса вагона!
«Де я? — у неї думка пролетіла. —
Що роблю? Для чого?»
І так же тривожно звучало у Льва Толстого:
невже не в силі була протистояти
жорстокому закону?

Тиша мені в вухах задзвеніла.
Дзвеніла вона вічність? Чи півхвилини?
Ах, той крик...
Самотньої ж людини
навік
життя переборене...
Це день? Чи ніч?
І яке сторіччя?
Аж тут залунав оплесків грім.
І над всім

розцвітом просвітлених

облич —

одухотворене
Алли Костівни
обличчя...

— Ой дяка ж вам красна! —
всі кинулись до неї.
— Ой яка ж ви прекрасна! —
її обступили.

І перша з-поміж них
Майєрова Марія,
і другий з-поміж них
Незвал Вітезслав.
— Послухати вас —
це ж давніша наша
мрія.

І линули привітні голоси, линули...
А мене
немовби вихорі могутні підхопили,

високо підкинули
й поставили на горі.
...Вітер на горі дерева гне.
Від іншого берега грімкотять громи...
А ми —

і молоді й старі —
за руки побрались
і як брат до сестри,
і як сестра до брата,
радо одне одному признавались:

Яке в нас свято щиробратнє, зустрічне.
Поміж нами слово російське величне.

Яка людна, яка весела наша хата.
Поміж нами чеська мова багата.

Однокорінна дружба наша безцінна.
Поміж нами словацька мова глибинна.

А ще ж і української мови звучання:
братерству народів дзвінке величання!

Небо з Заходу хмарами крилось.
А нам у дружбі
ще більш могутнілось.

Честь нашому дому!
Нікому не здаємось на милість,
нікому, нікому!

Ворог
світ не переділить.
Блискавка з грому
самого ж його в голову поцілить.

Поле наше, поле спільне
завше ж до посіву готове.
Ти тільки поклич —
і побідоносне плем'я вільне,
мільйонносильне —
перед ворожою злобою
відразу піде за тобою
в незвідані загір'я й заріччя...

На віковіччя дружба,
на віковіччя!
А поле буде переоране —
ти тільки поклич.
...І серед усіх
радісних облич
одухотворене
Алли Костівни
обличчя...

[1959—1960]

СПАЛАХИ В СЕРЦІ

Солили огірки вони. В маленькій посудині. Другої не знайшлось на дачі в цих нових моїх знайомих — бабусі й дівчинки. І я дививсь, як пальці в них в роботі наче грали... Та настроїв в мене щось тривожний був. Ще звечора.

Ми ж — дачники. В бабусі. Ми тут з дружиною з весни живем в кімнаточці. Поїхала дружина ось зараз поїздом — всього на день — до міста: пошту привезти й, можливо, заглянуть на базар...

Із станції в думках я повернувся. Про що ті думи? І сонце ж тихо вийшло. Й сосни он аж мріють на годину теплу. Все ж бо па серці неспокійно.

Та певже страшне над н и м посміють учинити? О ні! За нього ж в Греції народ, народ, що прагне волі!

...Мавнапально я стежив, як в посудину тут враз пахучого укропу жгут поклали па самий спід. Зубочки часнику розкидали по огірках ізверху. Хай дух скріпляють, надають смаку спалахуванню гострим.

(О, це добре!)

А в Греції ж ізнову спалахнув вогонь ненависті супроти влади!

Таж влада знов своєї гне.

...Дивлюсь:
смородинним із прóжилками лїстом
зробили на́стїл. А тепер — прилить
лишилось і в куток поставить...

Раптом
почув я з вулиці: — Проклята твар
(добридень вам!) таки помстилась люто!
Подумайте! Щоб отаке зробити! —
...Я кинувся до листоноші: — Глѣзос?!
Газету рвучко взявши, розгорнув,
про суд неправий став читати.

Вирок
Манолісу! Це хто посмів таке?
Підложно! Ложно! Слухайте — то ж звірі!

...Та листоноша в іншому дворі
гукав уже.

І я відчув, як душно
мені тут стало. Сонце підвелось
у гніві — й іскри кинуло навколо...
А сосни всі червоним налились.
«Ну як це можна?» — все в мені кричало.

...Соління кинувши, прибігли враз
бабуся й дівчинка. — О, що це з вами?
Скажіте, що? Ви пожовтіли весь.
Ось нате ж бо ковтніть води... Посидьте
у холодочку тут. Це спалахи,
на сонці спалахи. Усі ж бо кажуть
про це тепер. А ви ж із станції
із непокритою йшли головою.
Мо', хочете в кімнаті відпочить?
— Та ні! До міста мушу зараз їхать!
Цю ж мить. В газету ось погляньте ви:
сьогодні ж мітинг там! Маноліс Глезос
в небезпеці! Сонця спалахи?
Це спалахи в серцях людей — у наших!
На смерть його там хочуть засудити.
Йому ж загрожує найвища кара.
І головне — за що? За те, що він
за мир стоїть, за правду й справедливість?
— Ой лишенько яке, — аж скрикнула
бабуся — й захитала головою...

А я — у чім стояв — так і подався тут
на станцію... Але мене догнала
маленька дівчинка: — Ось капелюх!..
На голову... забули! — Й я спинився.
Схопив попід руки її й підняв
аж ген до сонця — ти ж моя хороша.
На землю як спустив, то цілував
без ліку: — Ну, біжи ж назад, славненька! —

...Полопотіла ніжками вона.
А я ще дужче уломив ногі
на станцію...

[1964—1965]

ЗУСТРІЧ З МАРИНОЮ

(ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ ВСЕСВІТНЬОГО КОНГРЕСУ
ЗА МИР У ПАРИЖІ)

І Пастернак, і Панч, і я,
та два Васильєвих-брати,
а ще із нами й Щербаков,—
додому із Парижа
поїхали ми
через Лондон.

Немовби сила хижа,
на нас Ла-Маншу течія
все кидалась... Лиш золотий
наш настрій — все переборов!
І ось ми вже ступили
на берег Англії.
Одначе —

чиновники вертіли
в руках своїх («Ай-я! Ай-я!»)
червоні наші паспорти.
— А звідки ви... з Москов? —
(На їх губах — презирства брижа)
щось між собою мелі-мелі!
та й пропустили.
Ну, ще б пак!

І от ми вже в готелі
внизу. Ждемо. Ключів «сорті»
лежать... А хто ж це увійшов?
Худенька вся. З обличчя ж свіжа.
— Марино! — крикнув Пастернак: —
Цветаєва? —

...Тут встали й ми.

І нас познайомив він з нею. І річ наша стала — як річка
під кручами; враз налетить і одбризне. Бадьорі ми всі,

І ми всі од несподіванки аж притихли. Бо ж чули, що горе велике у Марини.

На старість літ
Собачих — клад:
Гарячих літ —
Тінистий сад...
Для втікача
Мені сад пошли:
Щоб він — мовчав,
Щоб — ні душі...

Та й урвала, замовкла. І ми зрозуміли стан її тяжкий.
І знову:

Горбатих літ,
Собачих літ...

П а с т е р н а к. Марино!
М а р и н а. Чого я у життя благаю?

(Зітхнула Марина.)

А життя відповідає:

Скажи: вже досить м'юки — нá
Сад одинокий, як сама.

Яке моє життя?
Старцювання одвічна, черства сухом'ять!
Знову літо, як скоринку суху, м'ять!
Обернулось нам море — міллю:
Наше літо — вже інші з'їли!

П а с т е р н а к. Марино!
М а р и н а
Що — «Марино»? Не треба! Мовчи! Не втішай!
Що це значить — утратити рідний край!
Що таке — чужина? Як багато це значить!
Ох, Москву! Ох, Москву б мені знову побачить.

Я опитаю весь Париж,
Бо ж у казках та в барвах лиш
Підносяться на небеса!
Твоя душа — куди пішла?
П а с т е р н а к. Марино!

Милуюся вами! — сказала: — бо ви ж...

на конгресі!..—

(їй задихалась) потім устала: — Барбюса побачить —
о, що б я дала за це! Цвіль сколихнули ви в пресі;
багато це значить для нас, як багато це значить!

Та враз хтось гукнув: — Пётро Пáнеч і Па́уло Тічі...—
З Мариною тут попрощавшись, пішли по ключі ми.
Всміхнулися ми, один одному глянули в вічі,
що нас охрестили новими йменами такими.

Їй тяжко живеться. Вона б до Москви повернулась,
про це ж і прийшла до Бориса... І вмовкла раптово...

Із вулиці тут гоготнява почулась,
а потім лайливеє слово.

Стояли на місці Борис і Марина.

Марині ой як не хотілося гнутись!

Та їй видно було: в неї думка єдина —
скоріш до Москви повернутись.

СЕРАФИМА МОРАЧЕВСЬКА

(З МОГО ДИТИНСТВА)

В неділю було це. Якраз по обіді. Зимою.
Набігавсь за день я, бо все ж на морозі,

де хлопці:
в Тищєнковій сніжній долині спускавсь на ковганці
(ще вчора стулив з кізяка і на ніч заморозив),
а це вже, роззувшись, сидів на печі в теплім просі
й на комині вугликом чиркав і сам же сміявся.
— Ну, мамо, дивіться! —

Та мати не чули, бо ж Поля,
колиску гойдаючи, журно з душею співала:

Пішла киця по водицю
Та й упала у криницю...

Надв́орі ж тут сонце за кицю й собі мов злякалось:
стрибне, пробіжить по столу та й ізнову

де й ділось...
— Ну, мамо, дивіться, як я змалював тут Хирєнка.
Він п'яний... аж ноги задер, а шапка упала.
А осьде під Кожич (з Ядлівки), він вулики тягне,
що вкрав у «старого попа» у Нагорського в Пісках.
— А де ж воно? — мати до мене. — А дай

подивлюся! —
І стала вона на ослона, на піч щоб ізлізти,
та враз, одхилившись убік, почала прислухатись.
— А глянь лишень, Полю, кризь шибку...

Мов щось гомоніло... —
Надв́орі ж чогось Незівай — то брехне, то затихне,
ще й чути, як радісно вискає він, а до ко́го ж? —
У шибку захукала Поля і пальцем потерла...

Та ось відчинилися двері — ввірвалася пара
й кругом клуботатись пішла — аж усе застелила...
Тут мати хутенько з ослона:
— Ой хто ж це у гості? —

І бачить: сама Серафима прийшла — молоденька
учителька наша (у школі мене вона вчила)!

Її привітавши, взяла обома табуретку,
долонею стерла там щось, хоч вона була й чиста:
— Сідайте у нас! (І чого Незівай той противний!
Та він же вас знав, це бреше вже так,

для «годиться»).

Сідайте...

Ти ж, Полю, біжи,
десь наш батько в сусіда,
а може, і тут по надвір'ю. Ану-бо, хуленько!

Із жердки стягнувши свою кожушанку, чкурнула
сестра моя старша із хати. А пара навпроти —
по жовтій долівці вниз покотилась і зникла...

Ось мати, пальто Серафими поклавши на скриню,
теж сіла й собі до вікна на вузенькую лаву.
А я причаївсь на печі, все сиджу, вижидаю:
як тільки про мене згадає учителька, — пісню
візьму й заспіваю, — оту, що вона мене вчила.

— Я звикла до вас, — Серафима сказала: — та й дуже.
А хлопці в Чернігові? Добре. Хай вчаться.

Найстарша ж
у Києві? Служить в панів. А одне ще в колисці?

— Оксинка! — всміхнулася мати.

І зразу ж зітхнула. —

Біда! Де подіти нам Полю?

Вже ж школу кінчає!

В Чернігів оддать її вчитись — немає в нас коштів.
За Мишу не платим, бо він же у Тройцькому хорі.
За Ваню ж ми ледве стягаємось: нічим платити. —
І враз —

замахала руками: — Каця! А куди ти!

...Колиска здригалась. Бо з хустки, що з неї звисала,
пацьорки торкались долівки. Їх лапками котик
ловив, що на спині лежав, то управо він смикав,
то вліво...

— Ну от! — І обидві вони розсміялись...

— А де ж це дискант? — Серафима спитала. —

Де дівся
мій учень?.. — А мати: — Та де ж йому дітись, —
у хаті!

Павло Тичина. Початок 60-х років

П. Тичина, А. Барбюс, Дюма (секретар А. Барбюса) — сидять;
Фельдман та С. Пилипенко — стоять. 1927

— Виходить, сховався. В пічурці?

Так там же знов котик.

Під лавкою, може? Та там гарбузи жовтолисі.

Ага, він, напевно, за піччю? Живе з цвіркунами?

— Еге! Не вгадали! — озвався я. І високо-дзвінко гукнув тут: — «Воздушный корабль!» —

І почав я співати:

По синим волнам океана,
Лишь звезды блеснут в небесах,
Корабль одинокий несется,
Несется на всех парусах.

— Ой гарно ж як, гарно! — учителька мовила.

— Слухай,

та ти уже... просто-таки... — й сама хутко встала, щоб краще на піч було видно.

Із місця звелася і мати. — Е, ні, ви погляньте-бо, як він малює! На комині... бачите?

П'яний Хиренко аж пада, ще й шапка злетіла... Хоча... щоб Хиренко напився? Не вірю, ніяк я не вірю! І звідки ти взяв це? — На піч мені кинула строго.

Я знітивсь. Побачив, як вчителька, брови нахмуривши, знов собі сіла і вгору дивилась кудись крізь примружені очі... Оксинка запхикала. Кинулась мати: — Ну, люлі... — Торкнула колиску. — Поспи ще, маленька!.. — Пождала хвилинку. — Ну, люлі! — Послухала. — Люлі! —

Й на здибках на місце своє відступила. (Гойдалась колиска).

...Рукою собі Серафима махнула: — Еж можна й прикинутись п'яним. Для чого то справник Хиренку погрожував: «Краще признайся. (Гойдалась колиска). Признайся, що царя ти назвав одновухим. Сибіру тобі закортіло?»

— Сибіру! — аж скрикнула мати й сама ізлякалась: хоча б не збудилась Оксинка. — (Ну, спи ж бо, ну, люлі...) Страшна це напасть

чоловіку — й за що вона впала? — А він помагав нам у школі.

Привикла до вас я,— іще раз почулось признання до матері.— Так тут затишно! А в нас там... кошара. — Ну що ви! — у відповідь мати.— І школа новенька (та ще й міністерська), і вікна високі, і грубки у кожному класі...— Та грубки, бач, є, а де ж дрова? Не дуже спішить міністерство з дровами, не дуже. Та й що йому вчитель, народний учитель? Чинovníк потрібен тому міністерству, та й годі,— чинуша, довощик, який би труїв нам життя й не давав би й дихнути...— Ой що-бо ви кажете, зразу й не втямлю! Хоч мало я вчилась, а чую, що хтось вас зобидив.

— Ой трудно як стало! — і вчителька тяжко зітхнула. Надворі десь сонце й собі мов до нас щось казало! То враз воно позолбтить, то знову пожухне. — Ну от же і сплещуть таке! — Обурилась мати.— А люди ж на нього ще й брехні сплели.

Чи ти чуєш,— до мене вона обернулася. Кинула строго: — Ось зараз устану, лозину візьму та сама одшмагаю, а потім ще й батьку скажу. Де почув? Признавайся. — Та що ви, Маріє Василівно! Він ще маленький. — Е, ні, ви послушайте. Він вже й співає й малює. — Нехай. Він не буде. Він більше не буде.—

Гойдалась

колиска: це мати торкнулась до неї рукою і руку в повітрі отак все тихенько водила туди і назад, як гойдалась коліска — туди ж бо й до себе... Із нею. Поволі.

Із печі я бачив, що мати все думає щось. Вона добра. Ніколи ж не били мене ані батько, ні мати. А отже розсердилась дуже. Їй соромно стало за мене. А сонце з вікна через стіл перекинуло стежку та й зразу і зникло, і стало так сумно у хаті. — А ви заспокойтесь, себе не тривожте, не бійтесь: таж вас тут і пальцем ніхто зачепить не посміє! — Спасибі на слові. Поки що ж мене не чіпають,— із серцем тут вирвалось в неї.— Авжеж не чіпають ні піп молодий, що «дере» він во ім'я господнє («Хто бідний, хто ні — то на те вже свята його воля, а ви не скупіться, кладіть,— я за всіх помолюся»); ні сам старшина, багатир і пузій, що у нього на цепках круг шиї спускається бляха на груди;

тим більше — ні той монопольщик, який крізь віконце в казенний положений час все казенну горілку усім видає (ну, звичайно, не дурно), а в церкві попереду всіх він стає, де поміщиці нашій, Раковичці, дід-пономар табуретку підносить. О боже, всього не розкажеш...

Та от ізнайшлася така ще потвора, якій зачепити людину нічого не варто...— А хто це?

— Та він же, Нагорський...

Відомо ж: його за шахрайство розстригли з попівства, тому він і зветься «розстрига». Ну, добре. А патли, чого ж тоді патли він носить? Чого він хихоче, коли хтось обдурить когось (хай, мовляв, не дримає), і всякую любить тяжбу — перед ним щоб тремтіли; а, благословляючи — так наче мух одганяє, всім тицяє руку свою, щоб її цілували? Найпаче ж доноси він любить робити. Нагорського добре ми знаєм (бодай і не знати). Ну, що ми поробим! — Та враз Серафима спинилась. — Пробачте мені, що я говорю отак ось і за Нагорського, і за старшину сільську. — Мати до неї:

— Йі сама не люблю я — коли мій Григорій з старшиною водиться. (*Тяжко.*) Та тільки ж на те він і дяк...

...А ми і незчулись, як він увійшов у хату тихенько — тільки ноги студеною парою нам обдало...

Старий піп (*раптом*). Так, значить, і тут Морачевська навчає дітей беззаконію?.. А тут мене й собака добре знає. Учителька. Авжеж, заслужили, видно, що й кожен собака.

Старий піп (*гріючи руки коло печі*). Благодареніє господу, держить мене господа бога всевишнього сила. (*Нарешті од печі одійшов; єхидно.*) А чого ж це ваш помічник Хиренко безвухим імператора називає?

Учителька. Та нічого він не називає. А... ось гляньте хоч на цю картину, що зветься «Усі царі світу». Тут дійсно царя нашого знято без одного вуха. Оце Хиренко тільки й мав на увазі. Та й картинка ж дозволена цензурою. (*Підходить до стіни.*) Ось... прочитайте.

Під час спірки з старим попом Поля увійшла в хату.

Поля. А там, на вигоні, щось про Хиренка балакають. Учителька (*схопившись з місця*). Що ж там таке? Невже вислати хочуть по етапу?

Оксинка в люльці прокинулася, заплакала.

А я аж тремчу, я підніс свою голову вище і голосом враз я «Воздушный корабль», мов пером, очеркнув і тут же словами почав:

По синим волнам океана,
Лишь звезды блеснут в небесах,
Корабль одинокий несется,
Несется на всех парусах.

А вчителька. Оце славно... оце славно!

Матері ця похвала сподобалася, й вона: — Ну, якби ви бачили, як він малює... Ось! На комині зараз начирка п'яного Хиренка. Хоча, знаєте, ніяк не вірю, щоб Хиренко напився, ніяк! Мені розказали, що на нього справник кричав...

Учителька. Так, значить, два хлопці ваші в Чернігові вчаться?

Мати. А може б, із нього маляр ото вийшов який?

Серафіма Миколаївна. Ні, не те.

Мати. А може, на дяка він вивчиться?

Піп-розстрига. А може, він на монаха піде, ченцем святим стане.

Серафіма Миколаївна. Оцього б вже я зовсім не хотіла.

Мати. Те ж і я скажу (*неприятно поглянувши на попа*). І вигадують таке!

Старий піп-розстрига. А може, він...

Серафіма Миколаївна (*перебиваючи*). А я кажу: ні! (*До матері*.) Везіть його. Хай учиться, а там буде видно...

А я все мовчав, та із печі дивився, та слухав, і знов заспівав:

Есть остров на том океане —
Пустынный и мрачный гранит;
На острове том есть могила,
А в пей император зарыт.

Піп-розстрига (*строго*). А! Так це ж ви навчили малого цієї пісні. Вона ж заборонена. Про Наполеона. Усі ж царі світу загнали Наполеона на острів. Ви ж хочете й нашого царя? Ви, значить, і проти нашого царя?

Серафіма Миколаївна. І скажете ж таке! (*Раптом до матері*.) Ну, мені пора й додому.

М а т и (*до розстриги пона*). І як вам не соромно напада-
тись! (*До учительки*.) Та оставайтесь, я дуже просити-
му вас — не ідіть іще від нас. За що ж то на вас він
береться?

І знову співав я:

Не слышно на нем капитана,
Не видно матросов на нем,
Но скалы, и тайные мели,
И бури ему нипочем.

А п і п - р о з с т р и г а (*строого до Серафими Миколаївни*).

Це ж ви його навчили цього. Признавайтесь. Бо я такий,
що й по начальству можу доказати...

Аж тут за дверима почувся голос батька:

— А що йому тут потрібно?

. А я і не помітив,
як одягнулася вона і тихо раптом вийшла...

[1967]

СТЕПАНИДА ВИШТАК В ГОСТЯХ У ВИХОВАНЦІВ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ

А хто був сьогодні в нас —
де вже одгадати?!
То ж Виштак в саду весь час
тут була, близ хати.

Вранці, як пили ми чай
й тихо розмовляли,
Анатоль гукнув: — Стрічай! —
й ми у двір помчали.

Старша хвіртку одкидає.
...Миготить на сонці й грає
здалеку ж

хусточка,

вишита зірчато...

Тихо у заулочку, бо ж недільне свято.

— Вона, вона! — радісно скрикнула Ніна й зараз же побігла в двір, щоб нас попередити.

Як ступила гостя в сад,
ми в напівуклоні
всі її вітали влад,
плещуци в долоні.

Аж од виляску й луни
голубі злетіли:
в небо крильцями вони
та й полопотіли...

— Привіт Степаниді Демидівні, гості дорогій! Просимо зайти в садок до нас, просимо й до хати!

Наша старша зразу ж ось
вийшла струнко й гінко:
як живем, як учимось —
розказала дзвінко.

І тремтіли на її ліловій блузі ластівки тьмяно-сизі, що в різні боки від грудей ніби кудись туди, аж за плечі, летіли...

Тут і ми всі підхопили:
— Скільки є здоров'я й сили,
учимось,
учимось,
як сказав нам Ленін,
працювать навчаємось,
де грядки зелені!
А коли вже виростем —
сил своїх набавимо,
станемо героями,
рідний край прославимо!

А вийшли ж ми, як хлопчики, так і дівчатка, в коротких штанцях чи платтячках, у білих сорочечках з червоними галстуками піонерськими, і, звичайно, — босі, тільки наша старша в сандалетах.

Обступили ми Виштак,
обплели руками:
— От би й Вам пожить отак
тут в будинку з нами!

А вона: — Я б пожила,
любі чорнобривки! —
Цілувать нас почала
й гладити голівки.
Хлопчики й собі: — А нас!
Теж і нас погладить!
Федір я, це — Опанас,
вмієм трактор ладить.

Ось він... на моїй руці,
із фанерок збитий.—
А Виштак: — Ну й молодці,
що вже й говорити!

Погладила їх обох, русявеньких, стрижених, ще й до себе пригорнула.— Хороші дітки! — сказала вона, звертаючись до нашої старшої.— А як же буде вас на ім'я? А! Софія Петрівна,— ну, от тепер і я вже знатиму.

Привели ми гостю вмиль
по м'якій доріжці —
там, де вкопаний стоїть
стіл на круглій ніжці.

Тут із хати принесли
і стільці, й ослони.
Учинився немалий
гам голосодзвонний...

— Осюди прохосьте, Степанидо Демидівно... під оцей ó дуб старий. Ви ж такі нам дорогі! Що на постаменті в Лосятині гарні, а тут іще кращі.

— Степанидо Демидівно! А чи ви пізнали мене?

Я!.. це ж я — Горюн Антось —
першим вас помітив!
Та отут сідайте... ось
в холодку, де квіти.

Ви ш т а к. Антось! Аякже, одразу впізнала. А де ж іще ті, що були торік в Лосятині у мене? Де хлопчик, що глиняних коників мені подарував був? Де дівчинка... ой забула ж на ім'я... ота ж бо, з круглими очима...

Софія Петрівна. Ніна? Тут же десь... Та он поруч Антоніни.

Трохи далі — і Софрон,
що все ліпить з глини.

Ви ш т а к (*поглянувши на них*). О! та за рік вони й підросли немало, а особливо ваша, як ви звете її, «друга Оксана Петрусенко».

Софія Петрівна (*з гордістю в голосі*). Ну ви подумайте: по слуху тільки, через радіо, з голосу Петрусенко — перейняла пісню «Там, де Ятрань круто в'ється». Безперечно, Ніна буде гідною наступницею Оксани.

Ви ш т а к. Все можливо. Мені цю пісню Ніна торік в Лосятині співала. Я похвалила її. Молодець!

І до стóлу тут Виштак
сіла з нами.

Зручно!

Сонячно! Червоний мак
облітав беззвучно...

У жакеті у новім
гостонька...

Низенька.

Хусточка на голові,
кофта зелененька.

В неї добрість ув очах
і уста привітні.

Черевики на ногах
з прорізами, літні.

Й стихли ми в хвилині тій,
дивимось без мови
на дві Зірки Золоті
та на очі й брови.

Лиш на клумбі став гудіти
джміль, по-зимньому одітий,
в квітоньку
втїснувся,
дечим підкріпився —
й знов басюгою гуде,
в далечінь повився...

Та Христиночка маленька
онде олівцем злегенька
в зошиті
чїркає:
на Виштак погляне,
щось на око зміряє
й малювати стане.

Що їй шумування трав,
джєрганья джмелине!
Галстук щоб не заважав —
на плече відкине.

Хоч худенька в неї стать,
втягнутії щічки,
та в очах аж блискотять
чорні чоловічки...

Вітер з даху йшов у хід,
дим дугою гнуло:
щось варили на обід —
аж сюди пахнуло...

Тьотя Настя розстала
скатертину ткану,
й не пізнаєш ти стола:
булку ж бо рум'яну

всю покраяну, круту
сонце освітило...

Й голуби на булку ту
поглядають мило.

А сиділи ж вони — сиві, сизокрилі — на голубнику, що на стовпі близ хати височів.

Настя змела у фартух кришки з скатертини й, накульгуючи на ліву ногу, одійшла до бічної стежечки й нарозспів заговорила до голубів:

Гульоньки, гулі,
чи взяли вас дмулі?
Ви чого понадимались?
Чи ще, може, не проспались?
Ось не дляйтесь
та знижайтесь:
гостонька ж у нас рідненька,
ще й розмова веселенька.
Сиплю, сиплю, посиплю,
з цим вас днем поздоровляю!

— Нну-у... — розвела руками Виштак: — та ви просто артистка!

Н а с т я (*засміялась*). Та яка там артистка! (Ось почекайте, я звідси одійду, бо саме ж голуби знижаються). Це я від матері своєї перейняла таке.

В и ш т а к (*до дітей*)

Що ж це ми

стішились!

Це так не годиться.

А ну хто смілішенький —

словом обізвіться.

— Можна? — встала зразу Христя. —

Гляньте, як над нами листя

з сонечком

кідає

тіні голубенькі,

личка в нас у кожного —

начебто рябенькі... —

Й ми одно на одного

глянули-поглянули.

Та набігла хмаронька —

й тіні всі розтанули.

— Бач, яка Христя, — підвела нас! — засміялись хлопчачки. — Ні, не підвела! — заступилась за неї Софія Петрівна. — Бо ж і справді ось зараз. — Ізнову сонечко з-за хмари вийшло — і обличчя наші дійсно-таки мурі, немовби хто

на них з тонкого плетива накинув...

Деякі хлопчики навмисне позадирали голови свої вгору, — тільки очі скосили на Васю Суховія, щоб по знаку його замекати по-козинячи. Так уже ж і не раз воно бувало. Та їх осіпнула Софія Петрівна: — Ну й що це ви! — прикривши рот рукою, зашепотіла до них. — У нас же гостя, чувте? — А потім уже вголос по-добренькому взяла їх пробирати: — Хлопці, які ж бо ви недогадливі!

Може, вам потрібна нянька?

Поможіть! Іде ж Оксанка —
з чашками,

з глечиком,

з вазою малою. —

Тут два хлопці скочило:

— Летимо!

Стрілою!

Софія Петрівна. Хочу похвалитись вам, Степанидо Демидівно. Христя — це ж художниця наша: і аквареллю малює, й кольоровими олівцями.

— А природу ж вона любить як! — додала ще й тітка Настя, що саме із кухні зі скатертиною прибігла. —

Полюбляє вибалки

з водами джерельними.

Їх малює фарбами —

та все акварельними.

— Ну, підійди ж, Христю, до Степаниди Демидівни, — продовжує Софія Петрівна, — підійди, моя славно!

— Ось дивіться, — каже Христя і розкриває свій альбом. Тут усі поглянули й побачили там портрет жінки з ласкавим поглядом і рідним обличчям.

— Хто ж це такий? — аж здивувалася Степанида Демидівна, а сама ж тут же здогадалася, хто, та й упізнала себе одразу ж.

— Це ви, Степанидо Демидівно! — загули навколо. А тим часом Оксанка і двоє хлопців закінчили на стіл прибирати.

Молоко принесли в сад,

де нагідки-квіти.

Кожен з нас такий же рад,
щоб Виштак вгостити.

— Призволяйтесь! — просим ми: —

Потім — час і співам.

А ти, Костику, візьми —
й вірша прокажи нам.

— Оце б і я послухала — та мені нема коли слухати, — сказала Оксанка й прожогом побігла до кухні.

Враз теля тут заревло,
всім нам стало смішно.
А ще й Костик, як на зло,
йшов собі неспішно.

Вийшов Костик у штанцятах
і почав:

— Ось наша хата...

Учимось,
учимось,
як сказав нам Ленін, —
далі збивсь...
але додав: —

Де грядки зелені.

А один із старших хлопчиків, той же таки Вася Суховій,
та й узяв його на сміх тут:

— Що ж це ти, Костику,
чи такий невдалиця? —

А він засоромився —
мало не розжалиться...

Як замахала ж руками на Васю Софія Петрівна: — Ну, як
тобі не соромно? Що, Костик запнувся? Так він же зовсім
маленький!

Тим часом Костик усе ще стояв на місці, украй обижений,
розчервонілий...

Руки простягла Виштак,
кинулась до нього:
— Ой же й добре склав ти як
віршика малого! —

І далі, повернувшись до Васі Суховія: —

Хай малий це — не біда,
він ото все ходить,
до ладу слова склада —
й пісенька виходить.—

І знову до Костика: —

Іди ж на руки — йди сюди!
Бач, який зростаєш!
Ти людей, поля й сади
в пісні оспіваєш!

Вмощуйся сюди,— отак,—
на мої коліна...
«Гляньте-бо, який козак!» —
скаже Україна.—

Та за шию обняла
й мовила, як мати: —
З пташки виростеш в орла,
щоб вгорі літати.

І Степанида Демидівна, прийнявши від Софії Петрівни чашку з молоком, піднесла її до надутих устеньок поета у штанцятках: — Пий же... ну пий...

Задивився... А куди?
Славний соловейку,
краще пісеньку склади
про свою сімейку.
Між шовковиць, груш, дубів
живете ви, дітки,—
і чорняві, й ясноокі.
Хаточка для голубів
побіля повітки
на стовпі високім.
Осьде сестри і брати;
он — город од краю.
Пий же, любий, золотий,—
чашку я тримаю.

Костику ж і невдогад
до цієї мови:
він все дивиться назад,
де тинок лозбвий.

— Бачите? —
скрикує,—
хоче ж уловити!

Он як
допинається!
Аж сопе на квіти...
— Це про кого ти?

Ми обернулися в той бік, куди пальчиком показував Костик. Там, за низеньким тином руденьке теля, з білими навскоси через одне око плямами, язиком намагалося до

себе нахилити городню рожу, що по цей бік тину росла.
Але ж хитра була городня рожка, ой же й хитра!

Лиш теля стебла торкнеться —
рожа тут і одхитнеться.
Стане тремтучий
стан свій хилитати,
мов од сміху труситься,
дражниться з теляти...

— Ану, біжи, Панасику, та оджени теля, бо воно ще й гарбузи наші погризе. Тинок же низенький...

— Насте! — залунало з ганку.—
Пожалій мене, Оксанку!
Бігаю
з віником,
та хоч би хто слухав!
Кіт добравсь
до глечиків,
молоко понюхав.

— Це що? Котик Сіромурка? — загомоніли ми.— Невже ізнов уліз у шкоду? А може, то не наш? А подайте його сюди — поглянемо.

— Та он він, он! — закричав Костик.
І враз — ну, дивись ти! — перед нашими очима сіренький котик, прожогом видряпавшись на тинок (ну, авжеж, що це наш, бо з темними ж на спині поперечними смужками!), лякливо оглянувся — і в одну мить шугнув на той бік, туди кудись, у бур'яни шелестючі. А слідом за ним деркач полетів — та поціливі не в нього, а теляті в лоба. Аж телятко з несподіванки зашамоталось...
А хлопчики ще продовжували свої, пристукуючи кулаками по ослонах:

Хвіст підняв трубою?
Іч, яка цяця!
Будем за тобою
цілий день ганяться!

— От тобі й Сіромурка! — сплеснула ручками маленька блакитноока Мариночка: — А ми ж його любили, а ми ж йому довіряли! Колективно й пісню про нього склали. Думали: а може, він виправиться.— І, докірливо похитуючи головою, заспівала врівголоса:

— Пий, Костику, молочко, поправляйся та виростає отакий о! отакий... — і Степанида Демидівна показала рукою. А Костик тут поглянув з-під білих брів на Степаниду Демидівну і, розсміявшись, теж і собі показав ручкою: — Аж такий?

Вдовольнившись молочком,
ми пішли дрібушки, —
та навкруг Виштак бочком
жабки-поплигушки.

Гарно гратись круг стола
при такій нагоді.
Старша ж руку підняла
і сказала: «Годі!»

Й стихли ми в хвилині тій,
дивимось без мови
на дві Зірки Золоті
та на очі й брови.

А Виштак сміється: — Страх
не люблю мовчання!
Бачу ж, бачу по очах,
що у вас прохання.
Розказать? Про врожаї?
Тож сідайте знову.
...Впав листок —
на плечі їй

і —
в траву шовкову.

— Наша праця нелегка —
знають люди всюди...
Як не буде буряка,
цукру теж не буде.

Подивіться: все навкруг —
ці поля, заводи, —
все це справа наших рук,
справа рук народу.

Знаєте, який в нас люд?
Як чому віддається, —

він туди вкладає весь труд
для добра і щастя,

для добра і щастя всіх,
усього народу...
...Я росла в роках тяжких,
у дощі, в негоду.

Йшла і падала в росі
та на кожному кроці.
Голодала, як і всі,
в тридцять третім році...—

Тут вітрець
торкнув дуби —
й ті зашелестіли...

Познижались голуби,
нам завуркотіли...
Вгору сонечко підбилось,
на усіх нас задивилось...

А дуби шелестять
тихо та протяжно...

Слухаємо,
слухаємо,
слухаєм уважно!
— Гей, літа біжать, летять...
Враз — така подія! —
обіцяла в полі дати
Демченко Марія
буряків до пари пара —
п'ятсот центнерів з гектара.

Край свій уславимо! —
думка запалала.

Тож і я
о тій порі
ланковою стала.

Демченко!
Демченко!
Таж і я так зможу!
А давай-но спробую,
може, й переможу!

Року тридцять восьмого
юна мрія збулася,
в число п'ятисотенниць
зразу я ввімкнулася.

Я ж була уже тоді
тут ось ланковою.
Щоб мені це, молодій,
та не взять із бою

те, що Демченко взяла?
Взяти — й неодмінно!
Обіцянка немала —
тож працюй невпинно.

Підбрала я дівчат:
чи туман, чи хмара,
обробляли кожен ряд.
Є вже триста п'ятдесят
центнерів з гектара!

Як високий тон береш, —
кров дзвенить у жилах,
відчуваєш, як ростеш,
чуєшся на силах...

Дужчала Країна Рад —
вільно, без упину.

Тут
 фашистський
 чорний гад
вдерся на Україну.

Гайвороння ізнялось,
обкружило кружно...
Всім тоді нам довелось
ой же як сутужно!

Бо ж хотів вогнем спалить
нас чужинець лютий... —
Змовкла тут Виштак на мить —
серцем одітхнути.

Вітерець торкнув дуби —
й ті зашелестіли...
Познижались голуби,
нам завуркотіли...

Вітер з даху йшов у хід —
дим дугою гнуло...

Щось варили на обід —
аж сюди пахнуло...

...Щось в очах їй засвітилось —
всі ми швидко розступились.
— Квітоньки!
Бачите? —
і вона схопилася,
аж до клумби кинулась,
стала,
похилилася.

Видно, було важко їй —
про лихе та лютеє
знов і знов розказувать,—
серцем перечутеє.

Як вернулася вона
їй знов на місце сіла,—
вся була, як та стіпа;
вся аж побіліла.

— Німець села плюндрував —
тільки дим по полю...
Наших він людей погнав
в рабство, у неволю.

Знову замовкла вона. І ми всі мовчали. Мовчки сидів Костик на колінах. Тільки дід Порфирій якомсь так дивно кашлянув. А вона розказувала — тільки голос її аж здерев'янів:

— Забрали мене в фашистську неволю. Та не одну, а багато тисяч наших людей... Чисто, як у пісні (знаєте?):

Зажурилась Україна, що нігде прожити,
Ой витоптала орда кіньми маленькі діти.
Ой маленьких витоптала, великих забрала,
Назад руки постягала, під німця погнала!

Всі мовчали... Слухали. У Мариночки очі великі-великі стали, мов два блакитних озерця...

— В очеретах мене з дівчатами піймали... Били, тягли полем... А потім — поїзд. Повезли... Колеса гримлять, люди плачуть, а в мене в серці стукоче: «Втечу! Не буду рабою! Втечу з кінця світу, пішки йтиму додому, повзтиму по землі, а таки не буду на чужині!»

Мовчали всі, слухаючи... Вася Суховій очі заплющив, щоб сльози не вихлюпнули.

— Стрибала з поїзда на ходу... Але впіймали. Непритомна була — вдарилася об рейку. Впіймали — і повезли на фашистську каторгу. Не хотіла працювати на них — били, мучили...

Ой та не одну ж мене там мучили...

Скільки наших людей навіки лишилося

в землі німецькій!.. —

Христиночка перестала малювати — хруснув олівець, зламався. Завмерла вона...

— І тяжко-тяжко було... І сумну пісню співали ми там:

Нема дітей, нема щастя, ні рідної хати,
бодай тобі, клятий кате, добра не видати!

Що не день, то нові катування, то нові муки. Та чули ми, Радянська Армія близько. Наглядачі звіріють, примушують нас працювати, а ми думаємо: краще повмираємо, ніж працювати на фашиста!

Малий Антось ручки на груди склав, слухає, вдивляється в Степаниду Демидівну...

— Тяжко в неволі, а на душі все одно веселіше стає. Вже й давня пісня про горе людське по-новому співатися стала:

Звеселися на Україні, моя рідна мати,
Йде зі сходу наше військо мене визволяти!

І от — прийшли наші воїни, відкрили двері темниць — і вирвалися ми на волю... І сонце засіяло...

А у нас усіх — так же ясно стало на душі, наче сонце перед нами розплескало.

Задзвеніла далина
ясно-синьо-цвітно...
Усміхнулася вона —
тихо і привітно.

Тільки сум ще не прочах,
всю її позначив.
Щось блищало на очах,
іскрилось, гаряче...

А Софія Петрівна мовби захриплим голосом (бо ж у неї він звичайно лункий, мов дзвіночок) каже:

— От як воно все тяжко було! Ніколи цього не забудемо.

— Ну, я зараз буду далі розповідати вже веселіше,— всміхаючись одними вустами, сказала Степаніда Демидівна.— Про що ж тільки розповісти? Га?

— Про свою ланку! — дружно ми всі заговорили,—

Ми ж були у вас на полі:

бурячкам там жить вдоволі!

Знаємо, знаємо:

все це ваша ланка.

Знаємо,

виконується взята обіцянка.

Гарно ж ви це робите

в догляді щоденному:

бурячку пошана в вас —

чубчику зеленому.

Гостя мов здригнулася вся,

вгору подивилася,

знову усміхнулася

й знову оживилася:

— Чубчики — то чубчики,

слава кучерява...

Повні щоб були боки —

ось у чому справа.

...До Олени Хобти раз

щиро приступила,

і вона ж мене якраз

добрим напутила.

Клятву я собі дала,

клятва ж ця єдина,

щоб ізнову розцвіла

наша Україна.

Та то ж не тільки моя клятва. Вся наша ланка так порішила. Бо ж весь наш народ вирішив зробити життя ще кращим, ніж було до війни.— Замислилася.— Багато-багато довелося працювати. А ще більше зробити треба... Ну, та тут ми вже на ваші руки будемо покладатися. Ось повиростаєтє — ще більші врожаї вирощувати будете. Правда, Костику?

А Костик — так аж ніби засоромився — білявий такий, тихенький. Засоромився, що у нього, як у дорослого, поради питають.

— Ну, нічого,— заспокоїла його Степанида Демидівна,— та й далі розказувати стала: — Знаєте отаких маленьких жучків з довгими носами? — То — довгоносики. Для буряків — то найстрашніші вороги, хоч і маленькі. Ой як багато нам довелося боротися з ними... І з літаків на них отрутою сипали. Не допомагає. Ми всі — і вдень і вночі виловлювали їх. З ліхтарями ходили. Про сон забули. І таки не дали довгоносикам з'їсти наші буряки. Високий був урожай у нас... І отак — щороку. Ось ти, Костику, як виростеш, та будеш добре вчитися, то придумаєш таку машину, яка б допомагала нам і обробляти, і довгоносики ловити, і викопувати буряки. А може, Вася Суховій придумає — правда ж?

А Вася аж запишався, аж почервонів від радості.

— Ага! — повернувся до дівчаток,— а ви казали, що я тільки баламут! А я, може, й машину придумаю! Я можу!

— Ну й добре,— сказала Степанида Демидівна.

Старша наша тут сказала:

— Будем всі,—

пора ж настала,—

(і тут же всі ми — хором):

— Вчитися,

вчитися,

як сказав нам Ленін,

працювать

привчатися,

де грядки зелені.

А коли всі виростем —

сил своїх прибавимо,

станемо героями,

рідний край прославимо!

Будем дружно працювати

на радянській на землі.

В небі будемо літати

ще й водити кораблі,

будем дружно працювати

в чистім полі залюбки,

будуть, будуть виростати

здоровенні буряки.

Виростемо,

виростемо,

сил своїх прибавимо,

працею
 і піснею
 рідний край прославимо...
 Виростемо,
 виростемо
 дзвінкоголосистими,
 будемо поетами,
 будемо артистами.
 Де зелена тополина,
 роздзвенілися жита...
 Слався, рідна Україно,
 наша земле золота...
 Хай розквітне веселково
 у невиданій красі
 наша мова калинова,
 наше сонце у росі.
 Нашу справу величаву
 осіяємо вогнем,
 наше слово, нашу славу
 ми в майбутнє понесем...
 Всі путі незвідані
 розум наш вивчатиме —
 сині далі Космосу
 і глибини атома.
 Вчитися, вчитися,
 як сказав нам Ленін,
 до висот здійматися
 у труді натхненнім.
 А коли всі виростем —
 сил своїх прибавимо,
 станемо героями,
 рідний край прославимо!

Степанида ж Демидівна на нас ніжно-ніжно й довго-довго дивилася. І, мабуть, їй добре так було, як і нам.

— Ось як виросту,— сказав Костик,— я буду такий роботящий, як ви.

— І я теж,— Ніна додала.— Та ще й співатиму.

А Антоць:

— І я!

— А ми на тракторі все поле з Опанасом обробимо,— промовив повагом Федько.

— І я,— озвався Вася Суховій.— Я все вмітиму. От.

— А я... а я,— Софрон утрутився,— виліплю з глини щось таке — велике і високе... Або — космонавтом буду.
— Я буду космонавтом! — гукнув Анатоль.— Я! Я!
— А що ж, Христиночко, ти? — повернулися всі до нашої маленької художниці.
— Я весь світ перемалюю фарбами,— і засміялася.
— А я,— каже Оксанка,— буду такі смачні страви варити, що всі до мене в гості ходитимуть.
— А я навчуся у Степаниди Демидівни,— каже Таня,— отакі буряки вирощувати,— і вона підняла руку над землею високо-високо, аж усі засміялися:
— Та таких же буряків не буває!
— То будуть,— відповіла Таня і подивилася на гостю.— Правда ж, Степанидо Демидівно?
— Як постарієшся, то будуть,— сказала вона і підвелася.—

Ну, спасибі, діточки;
гостювать доволі.
Я піду: вже бурячки
ждуть мене у полі.

— Та в неділю,— кажем їй,—
вам відпочивати.
— Правда... Тільки ж зараз бій
за врожай багатий.

Обступили ми Виштак,
обплели руками:
— Ой не пустимо ніяк,
завжди будем з вами.

Тут ми й рушили у хід,
йшли, не поспішали.
Яблуні за нами вслід
вітами хитали.

Коло хвіртки розійшлись;
стали під затінням.
Голуби злетіли ввись
з шумом-лопотінням...

Гомін наш поволі стих.
Ще раз попрощались.

Як пішла ж од нас — у всіх
серденька стискались.

Так би й слухали її
повіки і віки,
про життя, про врожаї
і про труд великий.

[1961—1967]

ПОДОРОЖ ДО ІХТІМАНА

...Тільки стало розвиднятись,
заклубочився туман,—
ми вже рушили з Софії
на машині в Іхтіман.

Нас було всього чотири,
вже знайомих дотепер,—
Пенчо, я, та ще Metodій,
та попереду шофер.

Тепло й жваво йшла розмова.
Всі ж бо ми — товариші,
тісно зблизились за тиждень,
дружби сповнені в душі.

Настрій в нас був свіжий, ранній
і піднесений без меж...
Скло у вікнах опустили:
місяць вересень іще ж!

Поскидали капелюхи,
тепло буде й без плаща!
Нам крізь вікна у машині
все щось вітер верещав.

Пахнув дим з хлібопекарень,
пролетіли вже пташки.
Вулиці один за одним
замітали двірники.

Фабрику минули й склади;
обігнали ми трамвай;
з кладдю в торг селян зустріли,—
поле — от і місту край.

...А мені
 увижається далі
 ще й далі...

Що це?
 Я ще у владі недавнього сну...

І мені все ще ввижається...
 Я усвідомлюю,
 що це — вві сні,
 та хочу ж бо
 до цятки зберегти
 все те, що зараз
 сниться
 і наді мною
 тонюсіньким димком
 в спіралі
 закручується,
 в спіралі...

А щось знайоме і рідне
 увижається мені далі й далі.
 Не говори,
 що в житті все зникає,
 пропадає,
 відпливає...

Мить —
 і переді мною
 знову обрії дзвенять осінні,
 мов кришталі...

І мені вся природа себе розкриває...
 Сонце —
 розчервоніле, руде згори,
 як в передбаннику.
 Одно рушником обвівається,
 одно віддихує в затінні,
 в прохолоді.

Ліниво джміль гуде
 па льоту.

Драстуй,
 джмелю,
 давно
 ми
 не бачились!

А прозорість у природі —
 чиста, далека...

По шляху стоять плакати,—
розтяглися букви вшир:
«Да живеє наша дружба!»,
«Дружба! Дружба значи мир!»
(...А ген

аж там,
за Києвом,
де лункій
лісок,—

між гіллям
тремкий
моєї милої голосок:
— Хто ж тебе
в путі догляне,

прожене
журу-бїду?
Зажди, зажди,
милодане,

до тебе їду...
— О приходь,—
кричу,—

стрічаю! —
О приходь до мене
крїзь далі
передранні, млисті...
Хочеш почути
од мене вісті?
Приходь, мов сяюче відсоння,
неодцвітаюча весно моя,
ї всю природу
ї мїй настрій взолоти!..

Кругом, кругом,
кругом взолоти!..

І я,
кинувшись, немов спросоння,
щоб назустріч їй їти,
розплющив очі тут...)

А над світом — тиша, тиша
ї непорушна далина...
Все вперед дорога бігла,
рівна, пружна, як струна.

Пенчо був плечистий, мужній,
літній вже, а не прочах:

завше думка гарячилась
в його з блискотом в очах.

Рокотав у Пенчо голос,
на низах в октаву ривсь...
Як сказати він що збирався —
хмурих брови, мов гнівивсь...

Мав він звичку брати вуса
в рот собі — немов жує.
Та все думав,
та все думав,
передумував своє.

А Методій був маленький,
а Методій — навпаки:
все до серця брав лірично,
мислив з помахом руки.

Раз існує в світі пісня,
що там критика і звіт?
Всіх однаково стрічав він —
весь зацілував би світ!

А співав він з перескоком —
вразу в кілька голосів.
Вуса ж — тільки пробивались,
мов хто маком притрусив.

Лиш шофер був мовчазливий,
все вперед дивився він.
І ніколи підкине слово
нашій мові навздогін.

Був зодягнений у блузу,
мав на голові берет.
Димитрѳва у гвоздиках
перед ним висів портрет.

Цей портрет він із газети
вирізав і приколов.
Хто любіший для болгарів,
ніж Георгій Димитрѳв?!

В думці в Сбфїю вернувсь я —
в Мавзолей, де в тихім сні
Димитрбв лежить в червоній,
а зсередики — у білій
у освітленій труні.

Я згадав, як його ми ховали в той рік,
як труну, разом з іншими, віс Ворошилов,
як народ з Димитрбвим прощався навик,
на колїна упавши (оркестри і крик!),
як самого тебе від ридань аж душило...

О прощання останнє, печальне, святе!
З Ковпаком біля гробу стояв я у варті
й про Болгарїю думав. Я думав про те,
що країна така невеличка на карті,
а в історїї людства велична проте.

Та й зазнала ж Болгарїя лиха і зла!
В ній — відпорність, залїзна відпорність народу.
І ніхто не замулить її джерела.
Героїчний народ! Як він бивсь за свободу!
Невмирущі повік його славні діла!

Щастя, радість і воля, братерство й любов!..
...«Ну, прощай,— клали квіти над гробом

з журбою.—

Ти стократ оживатимеш — знову і знов —
у болгарських серцях. Вічна слава — з тобою.
І безсмертним в народі ти став, Димитрбв!»

Тихо дрїмає земля —
здаля
ледь-ледь рожевим віс...
Раптом тьма заколихалась...
Згадалась —
неначе дальня,
ніч недавня,
остання...
Софія...
Передрання...
(Каламут

небозводу,

мов електричний ток,

Павло Тичина з братом Євгеном. 1929

Павло Тичина зі своєю першою вчителькою С. М. Морачевською.
30-ті роки

Обкладинки видань Павла Тичини 1957--1970 рр.

крізь вікна сині
до мене помалу
в готельну кімнату
вливавсь...

Хрипкий гудок
заводу,
один в самотині,

з сусідського кварталу
прозвучав, як слова:

«Уставай, уставай!

Уже ж

давно тебе ждуть
твої побратими.

Момент наспів...

Яка захоплююча путь!

Які величні часи!

Спів

про мирлюбимий
людям неси!»)

А з-за дверей

потиху хтось:

— Ей!

Та цитьте ж бо, тсс...

Рано ж, рано я прокинувся!

Тиша вкруг і темнота.

Снилося... немовби мила

піснею мене віта.

Снилося: десь видно Київ,

а над ним і сонце, й вись.

...Де це я? Гудок заводу...

Люба, славна, озовись!

Враз все те, що серцю миле,

відступило, відступило,

помішалось — і нема.

Тільки тиша, тільки тьма...

Уставай, уставай!

Чуєш — прокидаюгся

в тобі

голоси?!

А з-за дверей:
— Та ще ж і небо не розцвілось,
а ви вже... ще збудите.
— Цитьте ж бо.
— Тс-си...

Знову я заплющив очі.
Знову сни... та вже не ті.
Все щось сниться, не досниться —
весь я в темнім забутті.

(І я
наче не тут —
не в Болгарії
на ранній зорі,
а дома в саду
поміж квітів і трав...
Синій-синій каламут,
синій вечір угорі
без ладу
зорі порозкидав...
І я сиджу
на лавці,
де тиша і мла.
А моя мила
голівкою
мені на руки злягла.
І я дивлюсь в її очі сірі,
вдивляюсь в усмішку дитячих уст,
обома руками голівку підтримую
і колишу її,
і щось наспівую до сну...)
А над світом — тиша, тиша
й непорушна далина...
Все вперед дорога бігла,
рівна, пружна, як струна.
(— Хто там гомонить?
— Ей, ти!
— Кому це не сидиться?
— Може, тобі, неслухнянику?
— А прохось стороною!
— Чого це ти все крутишся в'юнком?
— Цить!
— Не говори,

— що в житті, мовляв,
— усе непостійне та бренте...)

І я себе
на думці уловлюю,
що неодмінно ж треба іти
до найчистішої висоти.

(— Чужої ідеології
— удав
— оплутує тебе й стиска...
— Думки твої убогі
— й сухі, як луска).

Дихаю висотою...
Даль летить
дзвінко
далі
й далі..

І думається мені
про мою Україну милу —
гей, та й на дальній стороні...

Де літа-перебродії
здіймають сиві крила,
там пам'ять незарослая
Методія й Кирила —
премудрого Методія —
преславного Кирила.

Як сонце верх засвічує
на синій тополіні,
шумлять вітри з лелеками
про них на Україні,
навічно возвеличують —
на вічній Україні.

А небо перехмарює,
та потім знов погідне...
Надморяна,
підгоряна,
сестриця наша рідна,
Слов'янщина — Болгарія,
свята ще й рідна...

Мить —
і переді мною
знов дзвенять обрії осінні,
мов кришталі...
А вітер все далі і мчить, і мчить.
І дзвінок, дзвінок далекий над вухом
дзеленчить.

Наче мчить шалений вітер,
листя рве, зелений цвіт...
Хтось за морем то гукає,
проти нас ножем вихає,
хтось несе біду у світ...

Крізь дзвінок я чую голос:
«Чи ти спиш? Чи мужньо дієш?
Чи ти гнешся, як той колос?
Будь напруженим до краю,—
розумієш?»
Ро-зу-мі-ю!
Справу миру захищаю,
дію!
А вітер і далі все мчить і мчить,
і дзвінок перестороги над вухом
дзеленчить.

А потім
усе те, що тільки наснилось,
змінилось.
— Ось річка на сонечку грає...
— Рибалки витягують сіть.
— У лузі пастушка співає —
— і високо пісня дзвенить...
— А сонце...

Дзвенить?!
Телефон це?!
Це ж бо телефон! Схопивсь я:
— Слухаю!

Куди поспіть?
Дзвонить Пенчо?
З добрим ранком!
Зараз...
Одягнусь умить.

— Чекайте, Пенчо, а звідки ви дзвоните,— знизу? Значить, усі вже тут? Ага, ви кажете, Методія ще немає? Через хвилину-другу надійде? А може, заїдемо до нього?

Ну, звичайно, що заїдемо до нього — це ж бо недалечко. Ну, от і добре. Питаєте, як спалось? Дякую... Ну, а вам приснилося що?.. Знайома дівчина? О-о-о! То дивовижний сон. Грудний голос? Чую, чую... Сама немовби по-дитячому надутенька... ще й разок намиста на шиї. Хм... Як, як? «Іди,— каже,— на схід сонця з чистим серцем, там джерела води живої...» Отак і сказала? Ну, це ж прекрасно! Чудесно! Бачте, ви звечора розповідали мені про неї — от вона вам і приснилася... Ну, глядіть же: тепер уже все мені розкажуть — і воно вам обов'язково присниться...

А на сході...

А на сході

тепло-синьо розтає...

Над рожевим

над туманом

променіє,

устає...

Вже тьма

тьмою

не зосталась:

вся собою

заколихалась,

і, шкутильгаючи,

розбіглись

тіні...

Світло

вирвалось —

і в блискотінні

знову

згадалося

недавнє.

(— Серце моє

змучується

— безконечністю

— світовою.

— Скільки ще незвіданого є!

— І так же хочеться жити!

— З сердечністю...

— З живою...)

...Чиркнув сірником Методій,

щоб цигарку закурити,

і від цього вся машина

освітилася на мить.

Все вперед дорога бігла —
рівна, пружна, як струна.
А над світом — тиша, тиша...
Й непорушна далина...

Я хотів іще докупи
всі зібрать свої думки.
Та Методій їх стривожив —
розлетілись голубки...

— Мо', запалите? — спитав він.
Тихо так серед полів...
І погас сірник —
лиш вуглик
ще в двох пальцях слабо тлів...

(— Адже світ
— він такий
— гомінкий,

— неозорний...
А тут іще раз:
— Стук-стук...
— Це я, коридорний...
Під дверима! —
Але на мої очі
немовби рука чиясь незрима
кладає
свої
пальці —
— тихії, добрії,
— жіночі:
— Спи...)

Все вперед дорога бігла —
рівна, пружна, як струна...
Вітоша-гора праворуч,
а ліворуч — низина.

Ах, Болгаріє,
я тримаю цілі пригорщі
найкращих слів,—
і не знаю, яке з них
віддати тобі.

Де хвиля з перекотами,
де сторона — Нев'яна,
там згадують-розказують
про Христо ще й Івана —
героя Христо Ботева
ще й Вазова Івана.

Ти — не раба тиранова,
ти — присягла свободі.
Живуть пісні Тарасові
в болгарському народі,
й могила Драгоманова
шанована в народі.

А небо перехмарює,
та потім знов погідне...
Надмобряпа,
підгбрюяна,
сестриця наша рідна.
Слов'янщина — Болгарія,
свята ще й рідна!

Ми — на горі...
Та нам ще треба вище хмар.
Вперед, вперед.
Що там Пенчо розказує?
(— Вище хмар,
де Слávкин Чукáр.
Револуційний комітет
постановив:

на загони

розділитись!

І нас уже повів
на верхів'я Висбк
Милчев Димитр.
— Давай сюди руку!
Тримайсь

за виступи каміння!

Тут треба пильність та вміння —
І ти розчавиш гадюку!
Відріж, відріж
голови гідр!

І коли ти тримаєш ніж —

тримай і брусок.

Видирайсь, видирайсь, видирайсь
на верхів'я Високі!)

Вище, вище, вище, вище!
Що там блище
вдалині?
Сизо-раннє колихання
знов привиділось мені...

(Розчинив вікно я... Свіжо!
Вже світа... Тонкий туман...
Хтось внизу біля машини
засміявся: — Іхтіман?

І мені на третій поверх
долітають всі слова:
— Що ж росте в тім Іхтімані —
лиш бур'ян та кропива?

Й заперечив голос другий:
— Не трава, а інше щось.
Скільки ж бо революційних
там традицій збереглось?!)

Хтось закашляв, як овечка,
й пробурчав: — Чи все одно?..—
Вітер всі слова односив —
лиш почулось: а-е-о...

Чи пішов той від машини,
а чи й далі він стояв...
Вітер в небі, вітер в небі
пальцями хмарини м'яв...

Так... злегенька...
наче скульптор —
форму в них міняв, лице.
І хмарини, зчервонівши,
усміхалися на це...

І пливли вони все низом,
а над ними угорі
кулькою гойдалось сяйво —
світле й ніжне в цій порі.

Що ж то за сяйво,
що тихо,
по-знайомому
так
палахкоче?

То любима моя
зірка одна,
що ніяк ще уранці
погаснуть не хоче.

І довго мовчки я стояв.
Мовчала й зірка. Блискотіла.
— Чого ж від мене ти хотіла?
Скажи? — я зірку запитав.

«Откуда звездочка-краса?»
Мовчать високі небеса.
Чого мовчиш ти у прозорі?
В тобі якась є доброта...
Як у Народнім домі в хорі
співав в дитинячі літа:
«Откуда звездочка-краса?»)

Зірка в небі засинала.
Цілу ж ніч вона ішла —
мо', й над Києвом стояла,
срібне сяєво лила.

Зірка в небі засинала —
ледве гляне з-під повік.
Од утоми аж стулялась
і гойдалась з боку в бік...

І гойдалося повітря
сине-сине, запашне...
Хто сказав, що осінь мертва?
Хай лиш вітром повійне!

Вітер справді як повіє —
все зашелестить кругом...
Ранок швидко наближався
із розчубленим чолом...

Цю розчубленість помітно
по всім сході, де багрець,
де на хмарці настовбурчивсь
у гребінці вихорець...

(Собфія вже прокидалась —
тут і там, біля ріки:
вікна в тьмі, як маяки...
Вітер кидав із вокзалу
пошматовані гудки...)

— Ой же ж і схід сьогодні! —
сказав шофер,
на хвильку озирнувшись
і стрельнувши на схід очима.

Все вперед дорога бігла —
рівна, пружна, як струна,
Гордая-гора — праворуч,
а ліворуч — низина.

Схід у хмарах розжеврявся,
проступала чиста бризь...
І кругом поволі дніло,
і видніш ставало скрізь.

— Ой же ж і схід сьогодні! — знову здивувався шофер, ні до кого не звертаючись і просурмив тричі, мов до зустрічної машини. А мене так і потягло обернутися до Пенчо! І я не витерпів, щоб не поговорити в тоні казки: — Іди ти, — каже, — на схід сонця, там знайдеш джерела води живої. А грудний голос! А носик — трохи немов задьористий. — «О! — відповів Пенчо. — А ще ж замітьте: разок намиста у неї на шиї». І мені видно було, як Методій поволі повернув до Пенчо голову і довго про щось думав — про що? — очей не було видно...

А між хмарами у просвіт
сяйво трепетне, бліде
все куняло, засинало —
от-от-от воно впаде:
сонно
кліпало
очима,

однотонно...
А його ж тут закриваючи,
хмаринок пелена
мутно-біла
перетворювала, насміхаючи,
в пляму
нейсну.
То моя любима
зірка одна,
що ніяк ще
не хотіла
погаснуть...

А я все ще не спускав її з своїх очей. Але ж вона ще вище підбилася і щезла. І я почав стежити за хмарами, які ні хвилинки не стояли на місці, а все нагромаджувались, перестроювались і кожен раз являлись перед очима в іншій якійсь незвичайній побудові: хмари творили палаци, підносили вгору собори і башти, подібні до московських кремлівських.

Схід у хмарах розжеврявся,
хоч ішло все понизу...
...Ах, якби ви, друзі, знали,
що в душі своїй везу!

Я все ще милувався мінливим нагромадженням хмар. Який там, на східному небі, рух ішов! Як одна хмара, запливаючи за другу, хитро витісняла її і сама ставала на її місце. Але ж ця, остання, опинаючись тій, першій, ніби від нестримного гніву яро багровіла, а потім з усіх сил своїх врзалась в ненависну напасницю і гостряком ранила її, ранила безжалісно в серце... Багрова бризь краплисто розбризувалась кругом — то тут, то там, — і зразу ж розпливалася, мов кров навколо забитої акули в океані... Тут саме гудок подав шофер — гудок протяжний, — і забурчав незадоволено: — А, які необережні люди! Мало не потрапив під машину.
— А то все на базар ідуть в Софію, — Пенчо обізвався.

Ось сторожка і шлагбаум.
Кури шуляться: вітрець!
А Методій: — Ану, півню,
покажи, що ти співець!..

(З дерева холодна крапля
впала з вітром на щоку...
— А кого ж це в сні
— бачив я в лужку? —
І в ту мить почув я близько
милої ходу легку.

За ворітьми тротуаром
дівчина якась ішла.
Вулиця під каблучками
вся розбуджена гула.

Мо', на фабрику, на зміну
дівчина спішила та.
Вже пройшла, а я все слухав:
— Цоки! Цоки! — доліта...

Та чого ж це я спіткнувся?
Все покинь: машина осьь...
— З добрим ранком! Ви пробачте,
вам чекати довелось.

— З добрим ранком! — всі озвались.
...Скільки вдосвіта краси!
Розглядіть усіх не можу —
тільки чую голоси.

Навстіж дверці у машини, —
пісню там мугиче хтось:
— Ой дівча, гляди, спіткнешся,
щоб лежать не довелось...

Ах ти ж, боже мій, ну, що це!
Їхати б... Давно світа... —
Раптом стих і замуликав:
— Дівчино, в твої літа,
в борозенці, де жита...

— От!.. далась йому ця пісня, —
плюнув Пенчо й одійшов.
А Методій вже почув це:
— Ну, то іншу заспіваю:

— Чоботи, чоботи,
Чоботи без підошов...)

Дивно — оці барви, оця рання прохолода... І стукіт закаблукчів на тротуарі...— Цоки-цоки! — та й щезло навіки... Тільки ритм... Тільки колір... Тільки музика...

Тільки кидались дерева
нам назустріч... ген — село...
Під колесами машини
хрупотіло та гуло.

— Ой же ж і схід який сьогодні! — втретє вигукнув шофер. Потім додав іще: — А спідсподу колір... немовби...— Колір свіжорозрізаного кавуна, — підказав я, та й сам здивувався...— Кавуна? — не без здивування.— Кавуна, кажете? — І я почав собі щось пригадувати...

...Уже
простір неба
на погоду
кольором досвітньої слави
хтось розписав,
а з-під самого споду
ще й злегка протер зеленавим.
Зверху ж
по зеленому
на величезному човні
у образі дівчини
(Вже пройшла, а я все слухав:
— Цоки! Цоки! — доліта)
пропливала хмарина —
світла і чиста,
поперемінно
поплескуючи веслом на глибині
то справа, то зліва...
Яка хвилина урочиста!
Дівчину, похитуючи
(— ...Цоки! Цоки! — доліта...),
човен колисав...
І хоч сама ще була
невиспана, журлива
і по-дитинячому надута,—
а весь час
милувалася вона
бризками од весел
серед зеленого каламута...

І на шиї у неї одвисав

разок намиста —

кольору

свіжорозрізаного кавуна...

— ...кавуна,— сказав Пенчо. Що? Невже я заснув? Знов просурмив шофер гудком — і я прокинувся.— А,— згадав,— це ж учора нашій делегації в Товаристві болгаро-радянської дружби по обіді,— такий же гарний, зелено-смугастий та мурій, на скибки розрізаний кавун піднесли!

Сьогодні ж

уранці

делегація наша роз'їжджається

на мітинги за мир,

по всій Болгарії — далеко! —

хто в Габрово,

хто в Плевен і Русе,

хто в Бургас, Шумен і Сливен.

А ми —

в Іхтіман.

З великою радістю в Іхтіман

я поохотивсь!

Пенчо. Я бачу, ви любите це місто. Певно, бували в ньому вже не раз?

Я. Та ні. Це я вперше сюди їду. Але ж знаю, яке його велике місце в революційних подіях двадцять третього і сорок четвертого року.

Пенчо. О! Це правда! Нам радісно, що ви це знаєте.

...За горою-висотою —

далина та й далина...

Все вперед дорога бігла,

рівна, пружна, як струна...

Настрій свіжий поміж нами

ще тримавсь, як льон в росі.

Все ж бо діяла і втома:

ясно — не доспали всі.

І з словами чергувалась

сонна млявість мовчазна.

...Все вперед дорога бігла,

рівна, пружна, як струна.

Над білястим над туманом
білий голуб знявся ввись...
Верби й клени понад шляхом
сизуватим узялись.

Тільки інколи цигарка
розжеврялася жарком.
Плив димок од неї сизий
і зникав десь за вікном...

З тим димком,
так непомітно й легко
й я думки свої пустив —
далеко,
далеко...

А тим часом — і чого б це? —
дівчина згадалась та...
...Вже пройшла, а я все слухав:
— Цоки! Цоки! — доліта...

Став наспівувать Методій:
— Дівчина, в твої літа
та недивно ж і спіткнуться.
Що ж ти справді — чи свята?

Ой тепленька в тебе руця,
ти ж сама, мов золота,
підемо горою, мила,
Вітоша — гора крута!

Вітоша — гора крутенька,
ти ще ж, мила, молоденька,
як оступишся ти там, —
не розкажуй же братам!

— Фу! Ну й пісня!.. Може б, ви замовкли? —
Пенчо кинув: — Це ж канкан в диму...
А Методій запитав: — Чому?
— Та тому, що зміст її пожовклий...

І пожовклий, і якийсь гнилий...
Ну, і справді. Ви ж таки не злий.
Ну, навіщо так — і злобно, й криво?
Це ж не по-народному, фальшиво!

Й знов згадалось: «Цоки! Цоки!..» Каблучки вулицю розбудили... Маруся-ткаля, моєї сестри, Проні, дочка. Отак же, було, перед війною в Харкові, як жили вони в мене, ранесенько на ранню зміну виходила на фабрику Маруся...

А небо
ще
було
блідо-рожевого
кольору,—
кольору
кавуна,—
мов скибка
недозрілого
кавуна —
аж свіжістю
запахло,
аж мені
вбдяним,
хрупко-сахаристим
запахло...

Тепло й жваво йде розмова.
Всі ж бо ми — товариші —
тісно зблизились в дорозі,
дружби сповнені в душі.

Разом їздили ж ми в Пловдив,
Пасарел і Самоков...
Скільки в нас було в дорозі
співів, жартів і розмов.

Ах, щоправда, й суперечки
теж були... аж дим стовпом...
Бо ж і Пенчо, і Методій...
Помирить було їх годі —
діставалося обом...

Все вперед дорога бігла —
рівна, пружна, як струна...
Враз жовтогаряче світло
залило нас із вікна.

І в машині ясно стало:
навскіс промені ясні...

Кожен з нас вперед подався,
всі обличчя — як в огні...

А на сході плавилось
і вогнем мінилося,
сонце в блиску славилось
і на нас дивилося.

Вже шматки туманів вітер
по низинах розганя.
І співа Методій: — Сонце!
Ти гори-світи щодня!

Блиску ще прибавилось,
мов металом плавилось
і вогнем мінилося:
сонце в блиску славилось
і на нас дивилося...

Ми помовчали хвилинку,
а машина мчала нас!
Вітоша все віддалялась,
видно лиш ряди терас.

Зник туман. Вже сонце вище.
Он ягнята на лужку...
Пастушок читає книжку,
примостившись на пеньку.

Я не стримавсь: — Гляньте! Гляньте!
Це ж — як втілений рядок
з вірша Вазова Івана:
«Та читай же, пастушок!»

Заблищав літак на сонці,
пролетів у небі птах...
З кленів листя опадало
і заносилось на шлях...

Рожевою гірляндою
під вітром-перегонцем
хмарки пливуть-купаються
і тягнуться, де сонце.
Пахущою трояндою
сміється юне сонце.

У нас блакитна чара є,
а в ній — добра перлина.
В віках перекликаються:
— Болгарія!
— Україна!
Предивная Болгарія,
прадавняя Україна.

...А небо перехмарює,
та потім знов — погідне...
Надмобряна,
підмобряна
сестриця наша рідна.
Слов'янщина — Болгарія —
свята
ще й рідна!

— Шина! — враз гукнув шофер нам
і спинив машини хід.
Обігнав нас тут вантажник,
лиш димок за ним услід...

А в полях вже люди, люди...
Треба ж їм зібрати усе,
що за літо уродило
й що багатство їм несе.

Радість оддалась у серці:
це ж прекрасна сторона.
Вітоша-гора праворуч,
а ліворуч низина...

Всі ми вийшли із машини —
й хоч ніхто з нас був не зван,—
через рів перехопились —
і вже ми коло селян.

Тепло сонце пригрівало —
так, як восени бува.
Ось болгарин... нарзпашку...
непокрита голова...

Він всміхається нам радо.
— Благо! Де ти там? — гука.

Оглянулись ми — болгарка
онде воду п'є з глека́.

Скрикнула: — Ой що це? Гості?! —
Зашарілась, як мала...
А вода в глеку, схлюпнувши,
їй намісто облила.

Аж одскочила, пригнувшись:
бо ж і в пазусі вода...
І обтрушуватись стала,
і сміятись: от біда!

Всіх узяв нас сміх веселий...
Вийшов дід із куреня,
вибігло за ним малес
кучеряве хлопчєня.

— Станьте! — крикнуло: — Спиніться,
стійте, води голубі!
...Глянувши ж на нас, замовкло
й засоромилось собі.

Ми ще дужче розсміялись:
— Що це значить? —
А маля,
враз за діда заховавшись,
визирало звідтіля.

— Ну, чого ж ти змовк,— а далі?
Ну, кажи ж бо: «Скільки жив...» —
Тут болгарка пояснила: —
Вірш по слуху він завчив,

вірш радянського поета:
«Канал Волга — Москва»...
й по-російському умієм.
Ви ж бо — не з Москви, бува?..

— Ну, давай, читай скоріше!
Покажи мистецький хист! —
І почав малий читати,
наче справжній той артист:

— Скільки я на світі жив,
а таких не бачив див.
Щоб річки не йшли в затони,
ми їх візьмем у бетони.

Путь відкриється єдина,
як накаже їм людина,
поміж трав, дерев і квітів,
так, як розум наш намітив!

Ми знайомимось за руку —
все ж привітливий народ!
По-осінньому чудовим
був прив'ялий огород.

А болгарка, під намистом,
мокрі витерши сліди,
протягла дитині руки:
— Ну, іди ж бо, йди сюди!

Взявши хлопчика на руки,
стала цілувать його.
— Славко, їдем до Нев'яни?
Разом з ними? Як — «чого»?

І до мене тут звернувшись,
мовила: — Щасливий час!
Це ж моя сестра Нев'яна
вчиться в Києві у вас!

Вийшов наперед тут сивий
кремезний дідусь.
— Од усіх, — сказав, — до вас я
ось із чим звернусь:

Зараз ви до Іхтімана?
Потім знов в одліт?
Передайте вашим людям:
щастя много літ!

Передайте, що болгарки
люблять вас усі.
Хай лиш мир і щастя буде
на святій Русі!

Тут шофер гукнув: — Готово!
— Ну, то будем далі мчать! —
...Все вперед біжить дорога,
дальні обрії дзвенять...

Ах, Болгаріє хоробра,
люба, рідна ти моя...
Як лицем на південь стати, —
ти ж там світиш, як маяк!

Невсипуца, роботяща,
сестро сонячна моя.
Твою руку поцілую
у святій любові я.

Ах, Болгаріє прекрасна,
сині гори вдалині...
Вже твоє слов'янське серце —
чую! — стукає в мені.

Невсипуца, невмируца,
нескоренна, як Балкан...
Щось таке шофер промовив.
Чую: — Скоро Іхтіман!

Десь тут,
знаю,
річка Марица тече
знаменита...
І щось приходить у спогад до мене,
щось у душі загуло.
Я згадую —
пригадую іще:
в небі — розсипище зір,
як ми, хлопчак
Тройцького хору
в Чернігові, —
ще діти-діти,
часто
після повернення нашого
з уроків
у монастир
починали співати:
— Шуми, Марица окр'явлена! —

І пісня летіла вгору, вгору.

Коли ж це,

в якому це році було?
Не забудем, не забудем
кров твоїх священних ран...
...Чую, чую: шум веселий.
Бачу, бачу: Іхтіман!

Іхтіман? Оце так скоро?
Іхтіман? Не може ж бути!
Люди, люди по дорозі
всі назустріч нам ідуть.

Тут машина зупинилась.
Скільки люду навкруги!
Наче море розгулялось
і не йде у береги!

Скільки усмішок веселих!
Іхтіманці — скільки їх!
Нам махають всі руками,
й ми виходимо до них.

Ми проходим струнко-рівно
через площу, через двір.
Тріпотять осики дрібно
листячком уперебір...

«Ти спіши, спіши, — шепочуть, —
підбігай (далека ж путь),
щоб всього в житті побачить,
щоб багато що почуть».

— Любі мої, рідні мої!

Болгари й болгарки!

...Я дивлюся у ваші очі

й бачу — дружбу,

бачу — любов.

Я бачу в них

оті джерела

води живої,

святої,

ясної,

про які говорив мені Пенчо сьогодні...

«На схід сонця підеш
із просвітлим серцем...
Там води живої
світяться озерця...»
А сонце світить — ясно-жарко,
мов хоче

на свято народне
мов хоче

почути сміх...
А сонце промені стеле-стеле...
Гей, мчи конем-перегонцем

за сонцем,
за сонцем!

Хто відстав — з того сміються
й ріки, й гори, і ліси.
Ти лови собі у серце
всього світу голоси!

Ти не бійся ні пилюки,
ні вітрів, що проти йдуть.
У житті ти завше, завше
вистигай — у цьому ж суть.

Листячко уже пожовкло:
їх дощі й вітри січуть...
«Ти спіши, спіши,— шепочуть.—
Що тобі погоди лють?»

Все, про що шепоче листя,
є в душі моїй на дні:
підбігай завжди в Майбутнє,
там, де сяючі вогні!

Гей, мчи з душею

вічнозеленою,

з юним серцем —

за юним сонцем!

Ах, який в народнім серці
розквітається талант!
Ах, болгарська дивна мова —
сонцем всякий брильянт!

Хай гуде юрба, як море,
і співає, і дзвенить!
Ах, болгарська дивна пісня —
неба чистого блакить!

Йдемо́ з іхтіманцями. Сиплеться лист...
Проходимо вулицями Іхтімана.
Виходим за місто. Високий поміст.
По цей бік гайок, а по той бік поляна.

А ген,
аж там,
за дальнім Києвом,
де лісок,—
між гіллям
тремкий,
дзвінкий
моєї милої голосок.

А ген,
аж там,
де собор злотоглавий
піднявся, мов велет колос,
де Дніпро,
мов небо голубе,
чую голос,
рідний голос:

— Слухаю тебе!
І Вітоша стала вже зовсім не та:
вершина горить її та розцвіта
і просто ж бо дивиться — просто на мене.
А небо у хмарах і синє, й зелене.

І ніби з землі в синє небо знялись
прожектори світла в скришталену вись,
струмує, струмує все вгору та вгору,
навпіл розсікаючи зелень простору...

А десь там —
у Кореї,
у В'єтнамі —
кров людська ллється.

І не може бути на землі спокою,
доки падає на людські голови
хоч одна бомба...

А десь там —
у Європі —
стріляли в Жака Дюкло,
у Жюльєна Ляо,
катують патріотів Іспанії,
Греції, Португалії.

І не може бути на землі спокою,
доки честь і совість
тримають на мушці...

А у Хіросімі,
а у Нагасакі умирають люди —
через п'ять літ після вибуху.

І не може бути на землі спокою,
доки є Хіросіма й Нагасакі...

А десь там реваншистики
одно ревуть: «Війна!»
Від їх чобіт начищених
по світові — луна.
«Ми вас усіх понищимо,
заріємо у рові!
Шляхи кістками вистелим,
розвіємо в полові!»
І — крейдою начищені,
блискочуть, як на сміх,
орли дурноголові
на головах дурних.

...Малесенька болгарочка
сидить у татуня свого
на плечах і дивиться на мене:

— Ну, дивись же, дивись
та й на землю мою!
Ну, кажи ж, ну, кажи ж —
слу-ха-ю!

І навкруг завмерло —
аж до синіх гір.
Слухай же, другарочко,
слухай же — про мир!

Ластівкою дружби ми до вас летіли —
через гори й ріки, через всі ліси,
щоб тут стати з вами проти злої сили,
щоб за мир піднести чесні голоси!

Голоси лунають аж дзвенить все місто:
болгарський народе, іще дужчим стань!
Ти в демократії сяєш золотисто,
а було ж і муки, муки і страждань.

Так! Життя свободи — мукою зачате,
як і все боріння, як і все єство.
Вересня Дев'яте, вересня Дев'яте,—
в перемозі славній сталось торжество!

А було ж вам тяжко, як без сонця — світу,
лютії фашисти пили вашу кров.
І повстав народ ваш проти рабства й гніту,
Димитрѳв Георгій першим в бій ішов.

Любі наші друзі, славне миле браття!
Вже свободи сонце світить нам в вікно!
Сила в нас від того — сила і завзяття,—
що ми з вами разом, з вами заодно.

Ластівкою дружби ми до вас летіли —
через гори й ріки, через всі ліси,
щоб тут стати з вами проти злої сили,
щоб за мир піднести чесні голоси!

Миру всі ми хочем, миру всім народам,
щоб зростали діти, щоб цвіли лани.
Що ж від нас потрібно фашистським забродам?
Що від нас потрібно паліям війни?

З гиком, грюком вставши, з тупотінням диким,
нас вони лякають бомбою й мечем.
Ми ж своїм єднанням — дружним і великим —
замір їх кривавий в корні підсічем.

Хай живуть народи — кожен під зорею,
під зорею щастя, мирного труда!
За що лютий ворог нищить так Корею?
Що йому зробила юність молода?

Ти рости, народе — славний, героїчний!
Ти зміцняйся, Болгаріє, вільна стороно!
Наш союз священний — буде вічний-вічний!
Разом нам стояти в дружбі заодно!

Ну й дивлюсь, ну й дивлюсь,
як ваш край аж цвіте.
Ну й кажу, ну й кажу —
Чу-є-те?!

Хай гуде юрба, як море,
і співає, і дзвенить!
Ах, болгарська дивна пісня —
неба чистого блакить!

Завше ти в житті зі мною,
завше ти в душі моїй,
вічна слава, вічна слава
нашій дружбі золотій!

Ах, болгарське чисте слово,—
я тобі душею рад;
ти прекрасне, як водиця,
білий хліб і виноград.

Все таке було чудесне:
синь небес і зелень трав,
і вина червоний колір,
тінь дерев і запах страв.

Два одбоку кларнетисти
тон давали разів п'ять:
все ходили, поглядали,
знову ждали, щоб почать.

Та про них немов забули.
Ми ж були ще за столом,
де смачні болгарські блюда
й дружня бесіда кругом.

Враз — незчулись, як це й сталося —
блиснув на кларнетах сміх!
Підтанцьовуючі звуки
винесли до танцю всіх.

Чи вино вступило в ноги?
Всі взялись за руки: стій!
Тупнули — пішли в один бік,
тупнули — пішли в другий.

А в цей час співали пісню
про щасливий любий край.
Ану швидше, ноги, ноги,
ану швидше, ну, піддай!

Танцювали там болгари —
і дорослі, і «младеж»,—
танцювали росіяни,
з ними й українці теж.

По сусідству на сопілках
вигравали дударі.
А кругом їх сміх і регіт:
бач, як врзали старі!

Як дівчат кружляли пари
ув обіруч, в обіруч,—
тільки плаття роздувались,
мов напнуті на обруч...

Рукави в жінок — мов крила,
прошви в формі коліщат.
Аж підстрибує намисто
та й на грудях у дівчат...

Гей, дівчино, люба, мила!
Гей, ти, парню дорогий!
Тупнули — пішли в один бік,
тупнули — пішли в другий.

Ану швидше, ноги, ноги!
Ану швидше, ну, піддай!
А в цей час співали пісню
про щасливий любий край.

І співали разом з ними,
поріднившись відтепер,
всі ми —

Пенчо, і Методій,
ще й Еммануїл-шофер.

А болгарочка маленька
ніжками по землі

туп-туп!

Та як заплеще в долоньки,
та як засміється,
начеб

води живої

напилася...

— Ну, дивись же, дивись
та й на землю мою!

Ну, із нами заспівай —

слу-ха-ю!

І дзвенить, і летить
аж до гір, аж до зір...
Слухай же, другарочко,
слухай
про мир!

- Рожевою гірляндою
- під вітром-перегонцем
- пливуть хмарки, купаються
- і тягнуться, де сонце.
- Пахучою трояндою
- сміється
- юне
- сонце...

[1950—1967.
Софія — Київ]

ПРИМІТКИ

До третього тому Зібрання творів П. Г. Тичини у дванадцяти томах увійшли чотири поетичні збірки: «Ми свідомість людства» (1957), «Зростає, пречудовний світе» (1960), «Комунізму далі видні» (1961), «Срібної ночі» (1964), а також поетичні твори 1954—1967 рр., надруковані поза збірками за життя поета та опубліковані після його смерті за автографами, переважна більшість яких зосереджена в Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва Української РСР, у фонді П. Г. Тичини (ф. 464) ¹.

МИ СВДОМІСТЬ ЛЮДСТВА. 1957

Збірка «Ми свідомість людства» (К., «Радянський письменник», 1957) складається з поезій, написаних протягом 1954—1957 рр. Із незначними стилістичними виправленнями в окремих віршах вона включена до третього тому останнього прижиттєвого видання творів П. Г. Тичини в шести томах.

Поезії збірки подаються за виданням: *Тичина Павло*. Твори в шести томах. К., Держлітвидав, 1961, т. 3, с. 95—172.

Наш народ — океан. Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1955, № 11, с. 7—8, під заголовком «Океан повен».

Автограф невідомий.

Авторизований машинопис — ф. 464, № 721, з датою: 1955.

У виданні: *Тичина Павло*. Вибрані твори в трьох томах. К., Держлітвидав України, 1957, т. 2, с. 302, вірш друкувався під заголовком «Наш народ — це ж океан».

Образом «народ-океан» поезія перегукується з віршем 1945 р. «Океан повен» (див. т. 2 даного видання).

І дививсь Ілліч на мене (*Із поеми*). Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1957, від 22 квітня.

Автограф — ф. 464, № 760 (чистовий).

В автографі закреслена передостання строфа:

Всі думки трудящих світу —
всі до Леніна ідуть.
Скрізь для бідарів відкрилась
світла до свободи путь!

Поезія «І дививсь Ілліч на мене» — один із варіантів початку поеми П. Г. Тичини «Подорож до Іхтімана».

Ми свідомість людства. Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1957, від 4 січня.

¹ Далі в примітках зазначатиметься лише номер фонду та одиниці збереження.

Автограф невідомий.

Поезія є відгуком на тогочасні злободенні події — англо-франко-ізраїльську агресію проти Арабської Республіки Єгипет (1956 р.) та контрреволюційний заколот в Угорській Народній Республіці (у жовтні — листопаді 1956 р.), підготовлений імперіалістами західних держав і внутрішньою контрреволюцією.

В Чорнобилі (*Із щоденника*). Вперше надруковано в альманасі «Київ». К., «Радянський письменник», 1957, с. 4—8.

Автограф — ф. 464, № 777 (уривки чорнового).

Авторизований машинопис — ф. 464, № 778.

У чорновому автографі дата: Осінь, 1954 р. До остаточного тексту поезії не увійшов викреслений у чорновому автографі уривок:

...Затон

згадавсь. Новаторством насичене
робітників життя там в тон
епосі нашій розгорталося
що день, то гарячіш. Мені
питань там стільки задавалося
про все! — що був я мов в огні
у перехреснім, хоч і в дружньому...
А ще ж згадалось... Ми в селі
Заліссі. В полі. В сильнім, мужньому
триманні волі — по землі
Чорнобильській — разом з бригадою
Одарка Пелагеча йде
і власним прикладом, порадою
всіх окриляє. Молоде
у неї серце, хоч на шостому
десятку літ вона!

Восени 1954 р. П. Г. Тичина відвідав м. Чорнобиль на Київщині. В інтерв'ю кореспонденту «Літературної газети» (від 8 січня 1957 р.) він говорив про цю поїздку:

«Великий слід в моїй душі залишили мої зустрічі з робітниками судоремонтного заводу в Чорнобилі, як також і з знатними ланковими села Залісся (біля Чорнобиля) та з трактористами Новошепелицького району, Київської області. Про цих людей героїчної праці пишу я пісні та цикли поезій».

Пелагеча Дарія Іллівна — ланкова колгоспу «Дружба» села Залісся, Чорнобильського району, Київської області, Герой Соціалістичної Праці.

В гостях у пісняра Івана. Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1957, № 10, с. 21—23.

Автографи — ф. 464, № 750 (чорновий) та № 751 (чистовий). У чистовому автографі дата: Липень, 1957.

У чорновому автографі — початкові редакції окремих строф.
Першої:

Куди, машино, так біжиш
в вечірній тиші посивілій?
Еж бачиш ти, яка пилюгал..
А спішимо ж ми у Павлиш,
у двір до голови артїлі,
до пісняра, поета-друга.

Дев'ятої:

Та тут пісняр на мить притих.
Печаль набігла й на дружину.
Пісняр притих...
Пам зрозуміло: в роках цих
його ж бо старший син загинув.
За нашу справу.

Став безсмертним.

Десята строфа чорнового автографу перекреслена і не ввійшла до остаточного тексту:

Говоримо про урожай,
про міжнародній події...
За урожай ми чарку тут ізнов підносим.
І в а н. Ти ж, синку, уважай,
які це дяді. Ми. Якії?
Хай вірша прочита — ми просим.

Шевченко Іван Іванович (1902—1977) — український радянський поет і журналіст, автор популярної у 20-х роках «Пісні» («Дванадцять косарів», 1924).

Горобинцю золотий. Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1956, № 9, с. 3—4.

Автографи — ф. 464, № 735 (уривки чорнового) та № 736 (чистовий), з датою: 28.VII 56. Кояча-Заспа.

Іній. Вперше надруковано в зб. «Ми свідомість людства», с. 31—33.

Автограф — ф. 464, № 780 (чорновий).

Авторизований машинопис — ф. 464, № 781.

У чорновому автографі викреслено строфу, що первісно була п'ятою:

Творчий труд,
вогонь кохання,
в бій за правду йти готовність...
Стиглих років визрівання!
Ви ж мені — як диво,
повість

про життя і совість.

Ще три строфи, що були в чорновому автографі й не ввійшли до остаточного тексту, переписано як окрему поезію рукою дружини поета Лідії Петрівни Тичини (ф. 464, № 782). Вперше надруковані в журн. «Жовтень», 1969, № 1, с. 8, подаються у цьому томі у розділі «Поза збірками» («Ще не раз колись розквітну!»).

А легко ж будь чудесним, молодим. Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1955, № 7, с. 3—4.

Автограф — ф. 464, № 714.

Авторизований машинопис — ф. 464, № 715, з окремими правками, що увійшли до остаточного тексту.

Початковий варіант сьомої строфи:

Учителем поетам молодим,
як і мені, в смілий, найживіший
горлань-главар, наш Маяковський! З ним
і самий тон в поезії гостріший.

Маяковський Володимир Володимирович (1893—1930) — видатний російський радянський поет. Твори В. Маяковського українською мовою перекладав П. Тичина.

Над Дніпром. Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1956, № 2, с. 5—6.

Автограф — ф. 464, № 726 (уривки чорнового).

Авторизований машинопис — ф. 464, № 727.

Окремі рядки тексту першодруку поезії відредаговано автором під час підготовки до видання у складі шеститомника. У першодруку:

Двадцять шостий — двадцять сьомий рядки:

Люба, мила,
краще тебе я не знаю!

Сорок другий — сорок третій рядки:

Ми ж наше місто обороняли
у вогні.

П'ятдесятий — п'ятдесят перший рядки:

О, як нам гарно йти проти вітру
в ранній час!

Юначе славний, люба юнко. Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1957, від 8 січня, під заголовком «Юначе славний, люба юнко, до вас мої слова» та в газ. «Молодь України», 1957, від 8 січня.

Автограф невідомий.

Стрічайте юних. Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1957, від 15 серпня.

Автографи — ф. 464, № 756 (чорновий) та № 757 (чистовий).

У чорновому автографі викреслено дві строфи:

А де ж їм металу позичить?
Від кого їм світло одсвічить? —
Лише від народу велінь,
від старших своїх поколінь.

Широка для дій безбережність!
За волю країн, незалежність,
за щастя людей на землі,
всього щоб було на столі...

У чистовому автографі закреслено первісний заголовок «На зустріч посланців миру» та зроблено окремі виправлення в тексті.

Поезія присвячена IV Конгресу Всесвітньої федерації демократичної молоді, що розпочався у Києві 17 серпня 1957 р.

Про юного Василя (*В дореволюційнім Чернігові*). Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1957, № 10, с. 26—27.

Автограф — ф. 464, № 762 (чорновий), з датою: 28.VIII 57 та № 763 (чистовий), з окремими виправленнями.

До остаточного тексту не ввійшла строфа, що йшла після п'ятнадцятої строфи чистового автографа:

І думав я: ти сонцем грайсь.
Але ж дивись і розбирайсь:
перед тобою далеченька

вперед проходить коля...
...З Віталієм стрічаюсь я
в статистика у Дядиченка.

Дядиченко А. М. (1868—1919) — статистик губернської земської управи в Чернігові, куди був засланий за участь у революційному русі, перебував під наглядом поліції.

Еллан Василь (літературний псевдонім Елланського Василя Михайловича; інші псевдоніми — Василь Блакитний, Валер Проза; 1894—1925) — український радянський письменник і громадський діяч. Друг П. Г. Тичини з часу навчання в Чернігівській духовній семінарії. Йому присвятив поет збірку «Чернігів» (1931).

Студенти м.п.— Василь Еллан і Павло Тичина з 1913 р. навчалися в Київському комерційному інституті.

Путіловський завод — тепер Кіровський завод у Ленінграді.

Віталій — Примаков Віталій Маркович (1897—1937) — радянський військовий діяч, герой громадянської війни на Україні. З 1913 р. брав участь у революційному русі. Товариш Павла Тичини та Василя Еллана за молодих років.

Віра — Лапіна Віра Миколаївна — учасниця соціал-демократичних гуртків Чернігова.

Коцюбинський Юрій Михайлович (1896—1937) — радянський державний, партійний і військовий діяч. Син М. М. Коцюбинського. З 1911 р. брав участь у революційному русі.

Подвойський Микола Ілліч (1880—1948) — професійний революціонер, радянський партійний і військовий діяч. З 1898 р. брав участь у революційному русі. Протягом 1894—1901 рр. навчався в Чернігівській духовній семінарії, працював репетитором із загальноосвітніх дисциплін у класах Чернігівської бурси, де на той час вчився П. Тичина. Був чуйним і турботливим наставником, відіграв велику роль в житті поета. Про М. І. Подвойського П. Тичина неодноразово згадував у своїх творах.

Щоб Україні твердо стать (*Київ 1919 року*). Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1957, № 11, с. 22—23.

Автограф — ф. 464, № 765 (чистовий, з окремими правками). В автографі дата: 16.IX 57 р.

Подвойський в Києві... — У січні 1919 р. М. І. Подвойський був призначений народним комісаром України у військово-морських справах.

У книзі: *Тичина Павло*. Із щоденникових записів (К., «Радянський письменник», 1981, с. 376) є запис, зроблений у 60-х роках: «Подвойський у Києві.

(Через нього я так близько-близько Леніна відчуваю). Після параду — трохи вдалося поговорити з ним.

А потім він пішов у супроводі своїх [товаришів]».

Центральна рада — контрреволюційна буржуазно-націоналістична організація, яка виникла на Україні в березні 1917 р. і тимчасово захопила владу в листопаді 1917 р. 12 (25) грудня 1917 р. Перший Всеукраїнський з'їзд Рад проголосив створення Української Радянської Республіки і оголосив Центральну раду поза законом.

Петлюра Симон Васильович (1879—1926) — один із верховодів української буржуазно-націоналістичної контрреволюції. З лютого 1919 р. — голова Директорії — контрреволюційного бур-

жуазно-націоналістичного «уряду», що встановив на Україні режим жорстокого терору. Влітку 1920 р. втік за кордон.

...й гетьман...— тобто Скоропадський Павло Петрович (1873—1945) — царський генерал, великий поміщик, монархіст. У квітні 1918 р. на інсценованому німецькими окупантами «з'їзді хліборобів» проголошений гетьманом України, очолив маріонетковий буржуазно-поміщицький уряд, повалений внаслідок революційної боротьби трудящих.

Партії слава, Леніну слава. Вперше надруковано у вид. «Вибрані твори в трьох томах», т. 2, 1957, с. 331—332.

Автограф невідомий.

І сказав Богдан. Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1954, № 2, с. 3.

Автограф — ф. 464, № 700 (чистовий, з окремими правками).

Поезія присвячена 300-річчю возз'єднання України з Росією.

І сказав Богдан на Раді в місті Переяславі...— Йдеться про Переяславську раду 1654 р.— збори представників українського народу, скликані гетьманом Богданом Хмельницьким (1595—1657) 8 (18 січня) в Переяславі для прийняття історичного рішення про возз'єднання України з Росією.

Давиду Гурамішвілі. Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1955, від 13 жовтня.

Автограф — ф. 464, № 716 (чистовий).

Авторизований машинопис — ф. 464, № 717.

Поезія присвячена 250-річчю від дня народження видатного грузинського поета Давида Гурамішвілі (1705—1792).

Миргород і Сагурамо...— Давид Гурамішвілі народився в с. Сагурамо (тепер Грузинська РСР). З 1760 р. до смерті жив на Україні, в Миргороді.

Франка Івана голос чути. Вперше надруковано в газ. «Правда України», 1956, від 27 серпня.

Автограф — ф. 464, № 740 (чистовий).

Поезія присвячена 100-річчю з дня народження І. Я. Франка (1856—1916).

Ми йдемо з Франком Іваном. Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1956, від 26 серпня.

Автограф невідомий.

Поезія присвячена 100-річчю з дня народження І. Я. Франка.

...я «Мойсея» написав.— Йдеться про поему І. Я. Франка «Мойсей» (1905).

Я за Горького Максима гнівний голос свій подав.— У 1905 р. І. Я. Франко написав статтю «Максим Горький», в якій вимагав звільнити з ув'язнення О. М. Горького, заарештованого за участь у робітничій демонстрації 9 січня 1905 р.

Похорон Олександра Бойченка. Вперше надруковано у вид. «Вибрані твори в трьох томах», т. 2, 1957, с. 312—314.

Автограф невідомий.

Авторизований машинопис — ф. 464, № 663.

Бойченко Олександр Максимович (1903—1950) — український радянський письменник і громадський діяч. Прикутий тяжкою хворобою до ліжка, написав повість «Молодість» (1945—1948).

Островський Микола Олексійович (1904—1936) — видатний російський радянський письменник.

Музичний ранок в консерваторії. Вперше надруковано в журн.

«Зміна», 1954, № 8, с. 15—16, під заголовком «Музикальний ранок у консерваторії».

Автограф — ф. 464, № 705 (чистовий), із заголовком «На музичному ранку в консерваторії».

Римський-Корсаков Микола Андрійович (1844—1908) — видатний російський композитор, автор опери «Казка про царя Салтана» (1900).

Лисенко Микола Віталійович (1842—1912) — великий український композитор, основоположник української класичної музики, автор опери «Тарас Бульба» (1890).

«Не в саду та не в садочку...» — Тут і далі уривки з «Казки про царя Салтана» О. С. Пушкіна в перекладі П. Г. Тичини.

Галан Ярослав Олександрович (1902—1949) — видатний український радянський письменник.

Партію славить народ український. Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1957, від 25 жовтня.

Автографи — ф. 464, № 768 (чорновий), з датою: 27.IX 57, № 769 (чорновий), № 770 (чистовий, з численними виправленнями), № 771 (чистовий).

Авторизований машинопис — ф. 464, № 772.

Чорновий автограф № 768 є первісним варіантом твору:

Про що нам в цій пісні, про що заспівати? —
Народ український — радянський — багатий!

Удармо в струни та удармо в дзвінкії,—
Хай чують по світу: хто ми такі!..

Були при царю ми і босі й голодні,—
Нас Жовтень Великий воздвиг із безодні!

Удармо в струни, щоб гралось, сміялось:
Нам сонячне щастя в боях звоювалось!

Трудящих колись чорні злидні точили...
Нас Ленін, нас Партія діять навчили:

Відновлюйте шахти, будуйте заводи!
Трудящим належать і землі і води!

Народів-братів славну дружбу зміцняйте!
Та жінку підносьте, права їй давайте!

Та вдарте у струни і весело й дзвінко:
Вставай, росіяно! Вставай, україно!

І люди вставали, і брались за руки:
Хай славиться дружба! Минулися муки...

І труд вже ставав нам знаменом часу —
В дорідності поля, в зростанні Донбасу.

Вогні Дніпрогесу, Каховське море...
Ніколи нас горе не візьме, не збере!

Ще звільнена встала — із праху, з руїни —
І Західна давня земля України.

І Партію славить в сім'ї побратимській
Возз'єднаний, дужий народ український!

Удармо в струни, щоб гралось, сміялось!
Нам сонячне щастя в боях звоювалось.

Народам-братам і російському — слава!
Міцна й незборима наша держава!

Тісніше за руки! Та грянем піснями!
Ленінський прапор високий над нами!

Удармо в струни та вдармо в дзвінкії,—
Хай чують по світу: хто ми такії!

А ми ж і багаті, і славні, й могутні!
Не раз іще ворог заплаче на кутні...

На кутні заплаче із горя, з досади:
В нас сонце, довілля, сади-виногради...

Пождїть ви, неситі, ми станем ще вище!
Лягайте собі на своє кладовище...

Тому ж нам так радісно й пісню співати,
Ленінський прапор далеко видати!

Удармо в струни та вдармо в дзвінкії,—
Хай чують по світу: хто ми такії!

Це Партію славить — в сім'ї побратимській —
Возз'єднаний, дужий народ український!

Цей початковий текст зазнає значної переробки, додаються нові строфи, деякі строфи опускаються. Створюється ще один автограф (№ 769), що також зазнає великої правки, переписується начисто (№ 770), ще раз редагується, скорочується і знову переписується начисто як остаточний текст (№ 771).

В міжпланетні простори вікно. Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1957, від 9 жовтня, під заголовком «У Радянським Союзі відкрито в міжпланетні простори вікно».

Автограф — ф. 464, № 774 (чистовий), з датою: 7.X 57.

Поезія присвячена запуску першого у світі штучного супутника землі, здійсненого в СРСР 4 жовтня 1957 р.

Ці о л к о в с ь к и й Костянтин Едуардович (1857—1935) — видатний російський радянський вчений і винахідник, вперше в світі розробив теорію польоту в космічному просторі із застосуванням ракетної техніки.

ЗРОСТАЙ, ПРЕЧУДОВНИЙ СВІТЕ. 1960

До збірки «Зростає, пречудовний світе» (К., «Радянський письменник», 1960) увійшли поезії 1958—1960 рр. Твори збірки без текстуальних змін, лише із зазначенням дат написання, включені до видання «Твори в шести томах», т. 3, 1961. У цьому виданні поезії, що складають збірку «Зростає, пречудовний світе», розташовані за хронологією написання.

Поезії подаються за виданням «Твори в шести томах», т. 3, 1961, с. 175—235.

Революції мотиви (*Думки під час концерту хору «Мазовше»*). Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1958, від 19 серпня.

Автограф — ф. 464, № 787, з датою: 11.VIII 58. Конча-Заспа, із заголовком «Після концерту хору „Мазовше“».

Авторизований машинопис — ф. 464, № 788.

В автографі четверта строфа мала первісну редакцію:

В пісні нам уже почувись,
парусами як напнулись
кораблі омолодіння,
як пройшли крізь білопіння
і прорвались на свободу
до свого творця-народу...

Поезія написана з нагоди Днів польської культури на Україні, що проходили протягом 10—18 серпня 1958 р.

«М а з о в ш е» — польський національний ансамбль пісні і танцю ім. Тадеуша Сигетинського (1896—1955), організований у 1948 р. цим композитором.

До знатної ланкової. Вперше надруковано в журн. «Україна», 1958, № 21, с. 7.

Автограф — ф. 464, № 793 (чистовий).

В автографі поезія поділена на дві частини, позначені римськими цифрами. Дванадцять перших строф становили першу частину, що закінчувалася датою: 23.III 58.

В автографі викреслена строфа, що записана після двадцять третьої строфи:

Мати ж потім говорила:
— Доню, ти тікай од зла.
— Що ти, мамо, люба, мила? —
Ти ж сама така була.

Разом з чистовим автографом № 793 зберігається одна (остання) сторінка іншого чистового автографа, на якій записані чотири кінцеві строфи поезії. Передостання строфа не була включена до остаточного тексту:

Всі прості — але ж герої.
Люд себе творцем відчув.
В колективі труд нової
сили й якості набув.

Окселентувати (*рідко*) — вторувати.

Ти, Радянська славна Україно. Вперше надруковано в газ. «Молодь України», 1960, від 12 листопада.

Автограф невідомий.

Авторизований машинопис — ф. 464, № 797.

Поезія опублікована з нагоди відкриття Декади української літератури та мистецтва, що розпочалася в Москві 12 листопада 1960 р. Публікації поезії в газ. «Молодь України» передувало вступне слово П. Тичини:

«Як радісно стає на душі, коли думаєш, що рідна зореносна Москва знову стрічає українських співаків, танцюристів, акторів, художників, музикантів, письменників. Наше мистецтво й література, гартовані в боях з царизмом і випестувані народними руками, завойовують собі все більшу повагу серед інших народів нашої прекрасної Вітчизни і всього світу. Ми ідемо з великою літературно-мистецькою програмою звітуватися на Декаду в Москву до наших російських братів. Це сповнює серце гордістю за мій народ і мою республіку. Ім я присвячую свій вірш».

Ти, Партіє, навіки слався, славсь! Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1959, від 16 січня.

Автограф — ф. 464, № 800 (уривки).

Авторизований машинопис — ф. 464, № 801.

У першодруку були ще три строфи, опущені автором у збірці «Зростає, пречудовний світе» та у наступних передруках.

Після четвертої строфи у першодруку йшов такий текст:

Наш труд — святий. А й серце молоде.
Добро своє помножимо в сто крат...
А де ж у вас, капіталісти, де
народ труда,— ще дивиться з-за ґрат?

Ми знаємо! Ви — хижі і тупі.
Війна для вас — це збагатіння гра.
Ви в доларах — як миші у крупі,—
та ваш народ від голоду вмира...

У дечому ви сильні,— визнаєм.
Та лад гнилий у вас (бачок без дна).
Ми ж радісно сім'єю устаєм —
всі нації: Вітчизна в нас одна!

Вже в Космосі гонєць! — Йдеться про перший у світі радянський штучний супутник землі.

Глезос Маноліс (н. 1922 р.) — грецький громадський і політичний діяч. У 1958—1962 рр. перебував в ув'язненні.

Верхарн у 1905-му. Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1960, № 2, с. 61—63.

Автографи — ф. 464, № 812 (уривки чорнового), з датою: 16.XI 59, № 813 (чистовий).

У збірці «Зростає, пречудовний світе» до цієї поезії є авторська примітка:

«У цьому році (1960.— Упор.) минає 55 років з часу першої російської революції».

Верхарн Еміль (1855—1916) — бельгійський поет, драматург і критик. У вірші «Вітрові хвала» із збірки «Безмежне сяйво» (1906), на якій позначилися враження поета від подій російської революції 1905 р., з симпатією писав про Україну.

Гапон Георгій Аполлонович (1870—1906) — священник, агент

царської охоранки. Був ініціатором робітничої маніфестації до царя 9 січня 1905 р., яка закінчилася розстрілом робітників.

Вітте Сергій Юлійович (1849—1915) — російський державний діяч, один із організаторів придушення революції 1905—1907 рр., за його пропозицією було опубліковано маніфест.

«М а н і ф е с т».— Наляканий зростанням революції, цар Микола II 17 (30) жовтня 1905 р. видав маніфест, в якому обіцяв народові політичні свободи, скликання законодавчої Державної думи.

Трепов Дмитро Федорович (1855—1906) — в 1896—1905 рр. — московський обер-поліцеймейстер, натхненник чорносотенних погромів, один із організаторів придушення революції 1905—1907 рр.

...румунів... «Потьомкін» налякав! — Під час революції 1905—1907 рр. в Росії на броненосці Чорноморського флоту «Потьомкін» вибухло повстання матросів. У Румунії повстанці сподівалися поповнити запаси палива і продовольства, але румунські власті відмовилися відпустити «Потьомкіну» необхідні припаси. Повсталі матроси були змушені здати корабель румунським властям.

Франц-Йосиф I (1830—1916) — австрійський імператор, одночасно угорський король з династії Габсбургів. Провадив загарбницьку політику щодо слов'янських земель.

Арденни — гірський масив на півдні Бельгії, частково у Франції і Люксембургу.

Змушніння початок. Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1960, № 2, с. 4—7.

Автографи — ф. 464, № 808 (чорновий), з датою: 13.VII 59, № 809 (чистовий).

Авторизований машинопис — ф. 464, № 810.

В одиниці збереження № 808, крім повного чорнового автографу поезії, зберігаються уривки початкової редакції вірша з деякими відмінами порівняно з наступною чорною редакцією.

У початковому тексті викреслено абзац після рядка «Я з рук його приймаю повість „Мать“»:

— Заходьте ж,— запросив він,— чи з віршами,
чи просто так. В програмі в вас стоїть
зубріння Страхова? Я хочу з вами
про філософію поговорить.

До тексту додана примітка П. Тичини: «В старших класах д[уховної] семінарії викладалась «Історія філософії» Страхова, в якій заперечувалось...»

...У Коцюбинського сиділи ми...— Йдеться про так звані «суботи» — літературні зібрання у домі М. М. Коцюбинського.

Віра Іустинівна — Коцюбинська В. І. (1863—1921), дружина М. М. Коцюбинського.

Іра і Оксанка — Ірина Михайлівна Коцюбинська (1899—1979) та Оксана Михайлівна Коцюбинська (1898—1919), дочки М. М. Коцюбинського.

Мириш Панас (літературний псевдонім Рудченка Панаса Яковича; 1849—1920) — український письменник революційно-демократичного напрямку, автор роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» (1880).

В Анкарі (1929 р.). Вперше надруковано в зб. «Зростає, прецудовний світе», с. 51—56.

Автографи — ф. 464, № 816 (перший чорновий), з датою: Анкара, 1929. Київ, 1959, № 817 (другий чорновий), № 818 (чистовий). Авторизований машинопис — ф. 464, № 819.

Текст першого чорнового автографа (№ 816) коротший від тексту другого чорнового автографа (№ 817). В тексті запис червоним олівцем:

«Але ж на прийомі ми окремо розмовляли іще з деякими діями турецькими, які за передове стоять, за народ, за дружбу з Рад[янським] Союзом».

На окремому аркушику записано:

«До вірша „В Анкарі“ додати: 1. А там десь чую, чую — відчуваю, як моя велика країна радості праці, свободи і добра шумить в творчому житті, яке ні на хвилину не зупиняється... 2. 2 строфи про Тевфіка Фікрета (Т[евфік] Ф[ікрет] жалкує, що стріл не попав у султана)».

У другому чорновому автографі (№ 817) цей задум уже реалізований — додано шість нових строф, що ввійшли до остаточного тексту твору.

П. Г. Тичина в складі делегації сходознавців від Наркомосу України відвідав Туреччину взимку 1928—1929 рр.

Хікмет Назим (1902—1963) — видатний турецький письменник і громадський діяч, член Компартії Туреччини з 1924 р.

Ататюрк Мустафа Кемаль (1881—1938) — державний і політичний діяч Туреччини. У 1919 р. очолив буржуазно-національну, антиімперіалістичну революцію, яка привела до вигнання англо-грецьких окупантів і утвердження у країні республіки. У 1923—1938 рр. — президент республіки Туреччина, провів ряд реформ у галузі права, культури і побуту.

Юності непереможний дух. Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1959, від 28 червня.

Автограф — ф. 464, № 806, з датою: 9.IV 59.

Авторизований машинопис — ф. 464, № 807.

Під № 806 зберігаються два автографи. Перший складається з чотирьох строф. Початок цього варіанта відрізняється від остаточного тексту поезії:

Як вродно звить його: чи дивом-чудом,
чи техніки високим торжеством, —
а в нас же він живе, між нами і людом, —
і житиме усім своїм еством.
Це дух труда, це дух змагань, творіння,
це творчості непереможний дух!

Другий автограф — остаточний текст поезії — мав початковий заголовок «І сміле, й дерзновение». Заголовок закреслений, записаний новий: «Юності непереможний дух».

Де одна думка, а тисячі рук (Із циклу «На будові Кремгес»). Вперше як цикл з трьох поезій надруковано у зб. «Зростає, пре-чудовний світе», с. 3—15.

Перша поезія циклу «Ранок збудив нас. Ми снідаєм спішно...» вперше надрукована в журн. «Вітчизна», 1960, № 2, с. 3—4, під заголовком «Де одна думка, а тисячі рук (Із циклу „На будові Кремгес“», як диптих: I. «Ранок збудив нас. Ми снідаєм спішно...» II. «Вже ж он за нами zostався і Крюків...».

Друга й третя поезії циклу «Скрізь на будівлі виводили мури...»

та «Онде — затон. За горбком — синя смужка» вперше надруковані в журн. «Прапор», 1960, № 11, с. 3—8, як диптих із приміткою: «Із циклу „На будівництві Кремгес“».

Автографи — ф. 464, № 851 (уривки чорнового), № 852 (чистовий, перший та третій вірші циклу), з датою: 10.VIII 60. Третій вірш циклу мав початковий заголовок «Сон сторожа», який закреслено.

Авторизований машинопис — ф. 464, № 853.

Кремгес — Кременчугська гідроелектростанція, споруджена на р. Дніпрі поблизу м. Кременчука у 1954—1960 рр., входить у систему гідроелектростанцій Дніпровського каскаду.

Сад садив нам Ленін. Вперше надруковано в газ. «Молодь України», 1960, від 22 квітня.

Автографи — ф. 464, № 841 (чорновий), № 842 (уривок чорнового), з датою: 16.IV 60.

Авторизований машинопис — ф. 464, № 843.

Зростає, пречудовний світе. Вперше як цикл з трьох поезій надруковано у зб. «Зростає, пречудовний світе», с. 20—26.

Перша поезія циклу «Ой то не грім у хмарах там гуляє...» вперше надрукована в журн. «Вітчизна», 1959, № 11, с. 3—4, під заголовком «Зростає, пречудовний світе!». Друга і третя поезії циклу («Зростає, пречудовний світе!» та «Мое дороге Сучасне...») вперше надруковані як диптих під заголовком «Зростає, пречудовний світе!» у журн. «Жовтень», 1960, № 11, с. 17—18.

Автографи — ф. 464, № 875 (уривки чорнового: три останні строфи першої поезії, з датою: 25.VII 59. Конча-Заспа, начерки початкових строф другої поезії, останні строфи третьої поезії, з датою: 5.VIII 60), № 876 (чистовий другої та третьої поезій).

Авторизований машинопис — ф. 464, № 877 (перша та третя поезії), № 878 (увесь цикл).

У чорновому автографі № 875 серед останніх строф третьої поезії циклу є строфа, що не ввійшла до остаточного тексту:

Сучасне в Майбутнє ввіллється,
будь свіжим, щоб ти не пожух:
нас мчить туди час, аж сміється —
зупинок нема! — на весь дух...

К и б а л ь ч и ч Микола Іванович (1853—1881) — російський революціонер-народоволець, винахідник. Брав участь у підготовці замахів на Олександра II. Заарештований і засуджений до смертної кари. У в'язниці розробив оригінальний проект реактивного літального апарата.

«Гаряче серце в нас...». Вперше надруковано в зб. «Зростає, пречудовний світе», с. 29—30.

Передруковано в журн. «Зміна», 1960, № 11, с. 12, під заголовком «Дужий океан».

Автографи — ф. 464, № 869 (чорновий), № 870 (чистовий).

В чорновому автографі після другої строфи було записано два початкові рядки наступної строфи, що залишилась незавершеною і не ввійшла до остаточного тексту поезії:

А сонце угорі — яке могутнє сонце!
Воно проміннями так ніжно в очі б'є...

Дві останні строфи вірша в чорновому автографі мали таку початкову редакцію:

Сумирне серце в нас — але ж воно й гаряче!
Бо нагрівається від жару почуття,
що викорінює цвіле, гниле, звіряче
і перетрухлеє старе життя.

Все те, що склалося на голій грубій силі —
погине назавжди! А людяне й просте
як голуб ізлетить. Над нами — крила білі!..
Наш табір Миру скрізь розширивсь і росте.

Коли творцем ти називаєшся... (Уривок із поеми). Вперше надруковано в зб. «Зростає, пречудовний світе», с. 57—59, під заголовком «До тих, у кого серце з ганчірочки».

Автографи — ф. 464, № 872 (уривки чорнового), № 873 (чистовий).

У чорновому автографі № 872 — варіант початку поезії:

Чого ж мої товариші
і побратими по перу
все, спотикаючись в душі,
ведуть з собою злобну гру?
З душею творчою не грайся:
вона — твоя, вона й усіх.
Ти клоуном не прикидайся
і не винось себе на сміх.

В цьому ж автографі — ще один запис строфи з варіантами, що не увійшла до остаточного тексту поезії:

ДО ВІРША «КОЛИ ТВОРЦЕМ ТИ...

Якщо ти океан, а не ручай,
історії ти рухи помічай.
Глибин руками доторкнися,
в серця людей переселися,
не марно проживеш літа,
і ясна ціль твоя й мета!

Два останні рядки мають варіант:

Спіши ж — зорить твоя мета:
не марно проживеш літа.

Остаточний текст цієї строфи:

Якщо ти океан, а не ручай,
історії ти рухи помічай,
у самий глиб епохи зануряйся,
в серця людей увесь переміщайся.

Ленін каже: мужнім будь! Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1960, від 22 квітня.

Автографи — ф. 464, № 845 (чорновий), № 846 (чистовий), з датою: 18—19.IV 60.

Авторизований машинопис — ф. 464, № 847.

Поезія присвячена 90-річчю з дня народження В. І. Леніна.

Ми ковалі, в нас дух живий. Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1960, від 12 липня.

Автограф невідомий.

Авторизований машинопис — ф. 464, № 849, з датою: 7.VII 1960.

До тексту поезії є така примітка П. Тичини: «Вірш про Тетяну Бібіну-ерзянку я записав того ж дня, як Ліда дала мені „Правду“ з кореспонденцією в ній про подвиг Тетяни» (ф. 464, № 850).

З о я — Космодем'янська Зоя Анатоліївна (1923—1941) — комсомолка-партизанка, героїня Великої Вітчизняної війни.

Кошовий Олег Васильович (1926—1943) — герой Великої Вітчизняної війни, один із керівників підпільної комсомольської організації «Молода гвардія».

Леніна ясна зоря (*Пісня*). Вперше надруковано в зб. «Зростає, пречудовний світе», с. 48—50.

Автограф невідомий.

Авторизований машинопис — ф. 464, № 880.

КОМУНІЗМУ ДАЛІ ВИДНІ. 1961

Збірка складається з поезій, написаних протягом 1960—1961 рр., надрукованих здебільшого в періодичній пресі.

Тексти творів подаються за виданням: *Тичина Павло*. Комунізму далі видні. К., Держлітвидав, 1961.

Виховала Партія богатирів. Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1961, № 9, с. 15—16.

Автограф — ф. 464, № 911 (чистовий, з окремими виправленнями), з датою: 3.VIII 61 — 12.VIII 61.

Авторизований машинопис — ф. 464, № 912.

Гагарін Юрій Олексійович (1934—1968) — льотчик-космонавт СРСР. 12 квітня 1961 р. здійснив перший в історії людства політ навколо Землі на космічному кораблі-супутнику «Восток-1».

Титов Герман Степанович (н. 1935 р.) — льотчик-космонавт СРСР, 6—7 серпня 1961 р. здійснив другий в історії людства політ навколо Землі на космічному кораблі-супутнику «Восток-2».

Біля озера у лісі. Вперше надруковано в зб. «Комунізму далі видні», с. 8—16.

Автографи — ф. 464, № 907 (чорновий), з датою: 3.VII 61, № 908 (чистовий, з численними виправленнями), з датою: 8—12.VII 61, № 909 (уривок чистового).

Авторизований машинопис — ф. 464, № 910.

До остаточного тексту поезії не ввійшли окремі строфи з чорнового автографа № 907. Після третьої строфи тут закреслено:

Ти ж любисточок у тата,
ти — широкі оченята.
Сонце в листі прозира,
і блищить сосни кора...

Після четвертої строфи закреслено:

А червона калина
просто стала на коліна
та й благає: не гидуї,
ягідочок покоштуї!

Не ввійшли до остаточного тексту твору два великі уривки, наявні в автографах № 907 та № 908, але в останньому взяті автором у дужки. Після восьмої строфи тут йде такий текст:

Я поглянув: там, де мати,
теж пищить якийсь пикатий:
— Дай мені і масла й сала!
В мене грізний чин капрала,
зносить,— цвенькає,— сюди
хліб, і прядиво, й плоди!

...— Ах ти ж, вороже рогатий! —
Я тут скрикнув: — Грабувати?
Ми дамо тобі хліб-сіль:
ти не вилізеш звідсіль!

Вам чого тут, негамузні!
(а робив я саме в кузні,
батькові допомагав я,
в армії ще не служив).
Бачте, хліб йому лежи...

...Ух, взяло мене за душу!
Звідки ж нам таке безправ'я?
Щоб то слухать цю... опеньку!
Ти чого сюди з'явився?
Тут я молот як обрушу
на того капрала-цвеньку!..

Він — до мене. Напосівся,
щоб живим мене узять.
Кинувсь батько виручать,
ще два парні підоспіло,—
одняли в фашиста зброю
та зв'язали під собою...
Там таке пішло вже діло!
Зараз сам себе питаю:
та невже не пригадаю,
як я в лісі опишився?
(Постріли мені услід).

Осьде озеро.

Спинився.
Батька й матір, весь мій рід
я згадав не без печалі
(постріли вже трохи далі).
...Серце гупає. В висках

сіпа й сіпа...

Бачу — птах
з озера цього п'є воду.
Я й собі підліз напиться.

В мене ж думка: треба битись!
Кріпко звівся я на ноги:
треба нам і сили й змоги,
українському народу
проти ворога щоб стати!

Не включений до остаточного тексту поезії і другий уривок
в якому йдеться про організацію партизанського загону:

Ні, чекай... іще... згадаю.
Ой, лісочку, ой гай-гаю...
В першу ніч прийшло до мене
все зобижене, нужденне,
щоб то я їх об'єднав,—
конюх, агроном, селяни,
трактористи, вчителі:
— Ти прийми нас в партизани
української землі!

Їх прийшло тоді багато,
хто в чім вирвавсь... од собак,—
і теперішній твій тато,
молодий тоді юнак.

— Поведи нас на ворожу,
на прокляту, люту рать!
За свободу нашу гожу
нам не страшно й помирать.

Ми й рушниці захопили —
тільки нас веди, веди!
Глянь: село вже підпалили —
аж присвічує сюди...

Ім сказав я: всім відома
ось людина — Грім Іван:
оберімо агронома
командиром партизан!

Справу знає ж бо військову,
все в нас буде до пуття.
Що старий? — зате здорову
школу він пройшов життя.

А я що?.. Я молодий ще.
З вами ж я, як і раніш.
Чуєте? Набій вже свище,
тож рішаймо... та скоріш.

Ленінове сонце. Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1961, від 2 липня.

Автограф — ф. 464, № 905 (уривок першої поезії).

Авторизований машинопис — ф. 464, № 906.

Ти, чудесная Росіє! Вперше надруковано в «Робітничій газеті», 1960, від 24 листопада.

Автографи — ф. 464, № 863 (чорновий), з датою: 26.X 60, № 864 (уривок чистового).

Авторизований машинопис — ф. 464, № 865. Тут після тринадцятої строфи записана ще одна строфа, що не увійшла до остаточного тексту поезії:

Радощі і чорну днину —
все я з вами розділю.
Любите ви Україну —
я ще більш її люблю.

Заспівать тобі ми раді. Вперше надруковано в газ. «Известия», 1960, від 12 листопада.

Автограф — ф. 464, № 860 (чистовий).

Поезія присвячена відкриттю третьої Декади української літератури та мистецтва, що проходила 12—23 листопада 1960 р. в Москві.

На закінчення Декади в Москві. Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1960, від 24 листопада, під заголовком «На закінчення Декади».

Автограф — ф. 464, № 867 (чистовий), з датою: 23.XI 60. Москва.

Ленін іде на Шевченківський вечір (У Кракові 1914 року). Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1961, від 10 березня.

Автограф — ф. 464, № 890 (уривки чорнового).

Авторизований машинопис — ф. 464, № 891, з датою: 14.II 61.

Поезія приурочена до сторіччя з дня смерті Т. Г. Шевченка. Вшанування пам'яті поета відбувалося в березні — травні 1961 р. Епіграф взято із приписки Леніна в листі Н. К. Крупської від 16 лютого 1914 р., надісланого з Кракова у Вологду матері В. І. Леніна М. О. Ульяновій.

Шевченківський вечір у Кракові, присвячений сторіччю з дня народження Шевченка, на якому були присутні В. І. Ленін і Н. К. Крупська, відбувся 9 березня 1914 р. у «Клубі службовців».

...з а м а н у л о с я ч о р н и м у Д у м і д е б а т и п о ч а т ь... — Царський уряд, боячись революційних виступів, з ініціативи чорносотенців не дозволив відзначати сторіччя з дня народження Т. Г. Шевченка. Питання про урядову заборону вшанування пам'яті Шевченка набуло важливого політичного характеру. Протягом кількох днів його обговорювали в Державній думі. В. І. Ленін у проекті однієї з промов для більшовицького депутата в Державній думі Г. І. Петровського «До питання про національну політику» (Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 25, с. 62—70) розкрив політичні наслідки указу про заборону відзначати сторіччя з дня народження Т. Г. Шевченка і показав, що це сприяло піднесенню масового суспільно-політичного руху в Росії.

Савенко А. І. (1874—?) — публіцист, великий поміщик, буржуазний націоналіст. Депутат IV Державної думи від Київської губернії. Савенка і К^о В. І. Ленін критикував у статті «Про пра-

во націй на самовизначення» (Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 25, с. 243—305).

Приходь, героїчне! Прекрасне, явись! Вперше надруковано в журн. «Україна», 1961, № 16, с. 6.

Автографи — ф. 464, № 857 (чорновий та чистовий), № 858 (чистовий двох перших строф першої поезії).

Дві перші строфи поезії були написані з нагоди ювілею І. П. Львова і включені поетом до тексту вітальної телеграми (№ 858):

«Чернігів, Пед[агогічний] інститут, Івану Петровичу Львову.

Мого дорогого вчителя, лютого славного Івана Петровича вітаю з повним урожайним літом. Прекрасне ваше життя, прекрасний труд! Обіймаю, цілую. Хочеться заспівати вам віршем.

Непрохані роки все йдуть та й ідуть,
і нас обганяє нове покоління.
Та в старшого — з славою пройдено путь:
віддав молодим він науку і вміння.
Як гарно у небі зоря он сія!
Від неї в воді срібна стежка яскрава...
Тобі вдячна молодь радянська твоя,—
тож житиме в учнях учителя слава!

Конча-Заспа, 29.VI 58».

У вересні 1960 р. П. Г. Тичина знову звернувся до цього тексту і до двох строф, що були в тексті вітальної телеграми, додав третю (№ 857):

Непрохані роки все йдуть та й ідуть,
ніхто їх під ноги, ніхто не стинає.
Мине все на світі: і злочин, і лють,—
лиш праця для щастя людей не минає.

Відредагована автором, ця строфа ввійшла в остаточний текст твору.

Тоді ж був написаний і початковий варіант другої частини поезії (№ 857):

Непрохані роки... Сумний це мотив.
І слухать його я не можу, не хочу!
Народу ж себе я всього присвятив —
то, значить, з народом ітиму й не збочу.

Якщо серце кипить і в глибини йде думка,
для творця нема кращого в світі залася.
Ти лети, моя пісне, здіймайся увись
на таку височінь, як епоха знялася!

Тож біжіте ви, роки,
як вам положено,
а я працюватиму — і не присяду.
Ой походжено, та ой поброджено
та коло мого саду...

Цей текст був відкинутий автором, і друга частина поезії повністю написана заново. В новому варіанті увійшла вона до остаточного тексту. Друга строфа цього варіанта увійшла до поезії «Якщо любиш життя і в труді молодий» (1961).

Львов Іван Петрович (1879—1971) — викладач логіки, психології і філософії в Чернігівській духовній семінарії, де вчився П. Г. Тичина; пізніше — доцент Чернігівського педагогічного інституту.

Дума про безсмертного Кобзаря. Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1961, від 21 травня, під заголовком «Дума про безсмертного співця».

Автограф — ф. 464, № 887 (чорновий), з датою: 4.V 61.

Авторизований машинопис — ф. 464, № 888.

У чорновому автографі після дев'ятої строфи йшли ще дві, не включені до остаточного тексту:

Народ російський став нам братом,
народів дружних в нас родина,
поглянь: як сяйва скрізь багатолі
Нової ери йде людина...

Пророче наш, які ми раді!
Спів ллється юнаків і юнок...
Від України в нас, в Канаді,
твій пам'ятник як подарунок.

У чорновому автографі після тексту поезії авторська дописка: «Треба б додати ще: Т[арас] Ш[евченко] закликав до боротьби з гнобителями. Іще б можна було додати два рядки про „Заповіт“.

Треба ще: проти гнобителів, катів, проти визискування, брехні, облуди (фальші)».

Цей намір не був реалізований.

Я радий, що тебе сьогодні бачу. Вперше надруковано в газ. «Чорноморська комуна», 1961, від 26 березня.

Автограф — ф. 464, № 893 (чистовий), з датою: Одеса, 24 березня 61 р.

Авторизований машинопис — ф. 464, № 894.

У березні 1961 р. П. Г. Тичина відвідав Одесу як гість другої Республіканської міжвузівської конференції з питань українського радянського літературознавства, присвяченої вивченню його творчості. Конференція відбувалася в Одеському державному університеті імені І. І. Мечникова 24—26 березня 1961 р.

...з капелою ж Стеценка я тут був.— З хоровою капелою українського композитора і диригента Кирила Григоровича Стеценка (1882—1922) П. Г. Тичина був у Одесі 1920 р.

Здоров будь, Пушкін мій! — Рядок з вірша П. Г. Тичини «Перед пам'ятником Пушкіну в Одесі» (1920).

Глієр Рейнгольд Моріцович (1875—1956) — російський радянський композитор, диригент, педагог.

Степовий Яків Степанович (1883—1921) — видатний український радянський композитор.

Леонтович Яків Дмитрович (1877—1921) — видатний український радянський композитор, хоровий диригент, педагог.

Барбюс Анрі (1873—1935) — видатний французький письменник і громадський діяч, член Французької компартії з 1923 р. Кілька разів приїздив до СРСР.

У нотатках Тичини (див. «Із щоденникових записів», 1981, с. 380) є такий запис:

«Такий я радий був, коли з Барбюсом познайомився в Харкові в 1927...

Також я зустрівся з ним в Одесі в 1929 р., коли вернувся з Туреччини» (запис середини 1965 р.).

Плем'я з нами молоде (9 квітня 1961). Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1961, від 19 травня.

Автографи — ф. 464, № 900 (уривки чорнового та перший варіант тексту), з датою: 13.V 61, № 901 (чистовий).

Авторизований машинопис — ф. 464, № 902.

9 квітня 1961 р. київські письменники посадили сто дубів на ознаменування сотих роковин з дня смерті Т. Г. Шевченка. П. Г. Тичина також брав участь у недільнику.

Перший варіант тексту вірша (№ 900):

ДВІ СКРИПОЧКИ

Вітер дме. У всі кінці.
Що ж ми з ним... не владимо?
На обриві на Сирці
ми дубочки садимо.

Весело робота йде,—
сил же є, та й дуже є!
Плем'я з нами молоде —
комсомольське, дужеє.

Ой ви, дубчики малі,
ми за вас подбаємо:
ви полежете на землі,—
ямки ще копаємо.

З ким мені садить прийшлося?
Як вас звать? — Та Люся я.
...Я копаю — а чогось
не туди дивлюся я.

Очі, брови, пліч овал —
десь мені вже снилися.
Вітер наліта, мов шквал,
кучері їй збилися...

Ось плетуться два діди,
ноги — наче вшилися:
раз сюди, а два туди,
видпо — розговорілися.

Це ж великдень! — нам кричать: —
Труд забороняється.
А чого ж це божа знать
на ногах хитається?

Та вони щось затягли
голосами п'яними...
Ми ж од сміху розцвіли,
стали всі рум'яними...

Де ж гнойок? Оце скандал! —
Люся оком жмуриться...
Гній для мене й пліч овал
тут в одно все тулиться.

І в житті ж це річ одна:
вічне й бистротечності,
і закоханість чудна,
й далі безконечності...

За корзину — й біжимо:
дайте нам підсипочки!
...Все це йдеться в нас само,—
й ми — немов дві скрипочки.

Підсипаємо гнойку
легко та охоченько.
Скільки в Люсі вогоньку! —
аж тремтить дубоченько...

Щось лопата не бере? —
Дай роботу заступу!
Глибше в глинище сире:
наступу — так наступу!

Вітер дме. У всі кінці.
Що ж ми з ним... не владимо?
На обриві на Сирці
ми дубочки садимо.

13.V 61.

Сирець — житловий масив у Шевченківському районі м. Києва, де закладено великий парк.

Києву (*Місту-герою*). Вперше надруковано в журн. «Україна», 1961, № 16, с. 6.

Автограф — ф. 464, № 904 (чистовий), з датою: 25.VI 61.

Ватутін Микола Федорович (1901—1944) — радянський військовий діяч, генерал армії. В роки Великої Вітчизняної війни командуючий військами Південно-Західного, Воронезького і Першого Українського фронтів. Керував операціями по визволенню Києва і Правобережної України.

Рабіндранат Тагор. Після повернення з Москви 1930 року. Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1961, від 7 травня.

Автограф — ф. 464, № 897 (чистовий). Після сьомої строфи тут викреслено:

Ех, наступу завзятому
нам вчитись захотілось,
як то в Дев'ятсот п'ятому
в Росії учинилось!

Поезія присвячена сторіччю з дня народження Рабіндраната Тагора (1861—1941) — великого індійського письменника і громад-

ського діяча. У 1930 р. він відвідав Радянський Союз, написав «Листи про Росію» (1931), в яких високо оцінив досягнення СРСР в галузі освіти, миролюбну політику Радянської держави.

Грей Едуард (1862—1933) — у 1905—1916 рр. міністр іноземних справ Англії. Прибічник агресивної зовнішньої політики і колоніальної експансії.

Дерзнули забастовками текстильники Бомбея! — Йдеться про Бомбейський страйк 1908 р. — перший великий політичний виступ індійського пролетаріату.

...повстання в Шолапурі — антиімперіалістичний виступ трудящих Індії в 1930 р. в м. Шолапурі.

П. Г. Тичина склав своєрідний коментар до тексту вірша (ф. 464, № 898), в якому пояснює окремі образи і мотиви свого твору, посилаючись на видання творів Рабіндраната Тагора у 12-ти томах (М., 1961—1965).

ДО ВІРША ПРО РАБІНДРАНАТА ТАГОРА

Бенгаліє!
обсіли бугор та й журяться
Перша строфа

Він родився в Бенгалії.
т. 7, с. 56 («Що з тобою, Бенгаліє?»). Вислови самого Рабіндраната Тагора у вірші «Мать Бенгалія», т. 7, с. 59.
Те ж саме, див. т. 7, с. 69.

Друга строфа
Третя строфа
Як вітер сміття з Заходу

Див.: т. 7, с. 144 «Западный ветер так резок».
Див.: т. 7, с. 174 «Как выйти в мир».
т. 7, с. 139 «Прийди, поет».

Про люд безгласний
Й відкривається перед тобою
вись...
Так доки ж будем людом
ми безгласним

т. 7, с. 172 — бессловесных, також т. 7, с. 140.
«От имени молчащих до сих пор».
Також т. 7, с. 173.

Див. також т. 8 «Письма о России», с. 205

«Но где сила? Где смелость?»
Див.: Рабіндранат Тагор, переклад П. Ріттера.
Журн. «Східний світ», № 1, 1927 р.

Ні пірнати, ні плавати
не вміють

т. 7, с. 24 «Обращение к поэту», також на цю тему т. 7, с. 140.
Угорі — «Придет другой поэт», т. 7, с. 174.

Четверта строфа
Викликання нового поета

«О, явьсь поэт бессловесных».
т. 8, с. 194 («Письма о России»), с. 183.

Трактор

т. 8, с. 168 «Разжиревшую Англию».

Гладку Англію кормити

Див.: т. 8, с. 225 внизу.

Рідну мову нам обмити
Чи вже не досить нам
молитись духу

Див.: т. 8, с. 211 унизу — про атеїзм.

Царька колоній Грея

Текстильники Бомбел

П'ята строфа
В Шолапури

Сьома строфа
Жовтнева революція

Восьма строфа
Колгоспник з України

Дев'ята строфа
Комуни як одвідав

Див.: БСЭ, 12, с. 488.

Грей Генрі: с. 489, Грей Едуард.
Проф. А. М. Дьяков. *Индия*
1918—1939 гг. М., 1950, с. 20 унизу.

Ця ж сама книга Дьякова, с. 24,
а також у книзі: А. М. Дьяков.
Нац[иональний] вопрос и ан-
глийский империализм в Индии.
ОГИЗ, 1948, с. 17.

Див.: т. 8, с. 214 угорі («Письма
о России»).

Див.: т. 8, с. 191 та 194 («Письма
о России»).

Див.: т. 8, с. 199 унизу («Письма
о России»).

А в цей час співали пісню. Вперше надруковано в «Літератур-
ній газеті», 1961, від 16 травня.

Автограф — ф. 464, № 1516 (уривки чорнового та чистовий).

Авторизований машинопис — ф. 464, № 1517.

Це уривок із поеми «Подорож до Іхтімана», написаної протя-
гом 1950—1967 рр. під враженням відвідин Болгарії.

Поезія «А в цей час співали пісню» увійшла до видання «Твори
в шести томах», т. 3, 1961, с. 252—253, під заголовком «Два клар-
нетисти».

Славлю мою Батьківщину (*Пісня*). Вперше надруковано в по-
тах: Філіпенко А. *Вибрані пісні*. К., 1960, с. 10.

Автограф — ф. 464, № 883 (чистовий).

Філіпенко Аркадій Дмитрович (1912—1983) — український
радянський композитор.

СРІБНОЇ НОЧІ. 1964

Збірка складається з поезій, написаних протягом 1962—1964 рр.

Крім ліричних творів до збірки «Срібної ночі» увійшли пере-
клади поезій Христо Смирненського «Розцвівся мак», «Із циклу
„Вечори“» («Після бою», «Над морем») (див. т. 6 даного видання)
та драматична поема «Шевченко й Чернишевський» (див. т. 2 да-
ного видання).

Тексти творів подаються за виданням: *Тичина Павло*. *Срібної
ночі*. К., «Дніпро», 1964.

В ім'я людини. *На XXII з'їзді КПРС*. Вперше надруковано
в газ. «Радянська Україна», 1961, від 21 грудня, із заголовком «На
XXII з'їзді КПРС».

Автограф — ф. 464, № 920 (чистовий, з окремими виправлен-
нями), із заголовком «На XXII з'їзді КПРС».

Поезія присвячена XXII з'їзду КПРС, на якому було прийнято
нову Програму Комуністичної партії Радянського Союзу.

Високо знялись ми ввись. Вперше надруковано в газ. «Радян-
ська Україна», 1961, від 17 жовтня, з підзаголовком «XXII з'їзду
КПРС».

Автограф — ф. 464, № 917 (чистовий).

Авторизований машинопис — ф. 464, № 918.

XXII з'їзд КПРС відбувся 17—31 жовтня у Москві. П. Г. Тичина був делегатом XXII з'їзду КПРС.

І заспівав я радо. Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1963, від 20 грудня.

Автографи — ф. 464, № 957 (чорновий, уривки), № 958 (чистовий), № 959 (чистовий), з датою: Початок вересня, 1962.

В автографі № 958 є дві строфи, що не увійшли до остаточного тексту твору.

Після п'ятої строфи:

І вибухнув тоді розкол поетів:
— Відходь від нас, хто хилитатись звик!
Йдете, щоб пересидіть в очереті?
А ми всі станемо, де робітник.

Заключна строфа в цьому автографі:

І заспівали ми, і заспівали!
І з вірою у наших у серцях
пішли ми через гори й перевали
туди, де славсь до Комунізму шлях.

Веління дня. Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1964, від 6 листопада.

Автограф — ф. 464, № 974 (чорновий), № 975 (чистовий).

Авторизований машинопис — ф. 464, № 976.

В автографі № 974 — початковий варіант тексту поезії:

В театрі, у кіно, в літературі
вимоги дня вриваються, як бурі.
Ой не срібли ти їх, не золоти,
а сяйвом свого серця освіти.

Це ж бо не просто злови дня вимоги —
епохи нашої кремезні ноги.
Вони так швидко нас вперед несуть.
Міняйсь, міняйсь ти, життєва суть!

До молодих поетів («Як вік новий — нова і слава»). Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1962, від 19 жовтня.

Автограф — ф. 464, № 931, з датою: 8.X 62

У Асєєва в гостях. Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1963, від 23 липня.

Автографи — ф. 464, № 950 (уривки чорнового), № 951 (чистовий, з окремими виправленнями), № 952 (чистовий, з окремими виправленнями), № 953 (уривок чистового).

Авторизований машинопис — ф. 464, № 954.

В чорновому автографі № 950 — варіант початку поезії:

Ми в Асєєва. У хаті.
За столом. І я і Ліда.
А Оксана в світлім платті
накрива на стіл — обідать.

Варіант другої строфи:

Коли в Москві прийду я в твою хату,
нам без кінця про що є розмовлять.
Ти зразу мов в полон мене береш:
— Ходім, ходім, не занятий нічим я!
Оксано, шапку одніми!
У нас він рідкоприходжалий.
Й так радісно мені,
коли в Москві приходжу я до тебе.

Варіант початку третьої строфи:

Коли зустрівсь я в Харкові з тобою...
Я бережу у пам'яті своїй
той день, коли з тобою ми зустрілись.
Як ми думками радісно ділились...

У чистовому автографі № 951 третя і четверта строфи мали таку початкову редакцію:

А ось — і за столом уже ми. Всі ми.
За Маяковського наш перший тост.
Підносимо й за плем'я молоде.
— Переганяють нас, Павло?
Хоч дехто з них... таке лепече —
абстрактний перехльост!
Дружини ж кажуть: — Ет! Між молодими
Ще є «надменний недорост».

Ну добре вже, кінець! — Асєєв кида: —
Навіщо так? Поможем молодим
по-ленінськи. До їх душі торкнутись.
Хай бачать, чим живе народ.
Бо що ж перед чужими гнутись?
В чужих — і загнивання й дим...
Відкинуть юних — це ж для нас обида.
О ні, поможем молодим.

Вірш П. Г. Тичини надруковано в «Літературній Україні» поряд з повідомленням про смерть М. М. Асєєва (помер 16 липня 1963 р.) з такою приміткою від редакції: «Цього вірша автор написав ще за життя М. М. Асєєва. Друкується вперше».

Асєєв Микола Миколайович (1889—1963) — російський радянський поет, перекладач творів П. Г. Тичини, автор численних статей про творчість П. Г. Тичини.

О к с а н а — К. М. Асєєва (Синякова), дружина М. М. Асєєва.
Л і д а — Лідія Петрівна Тичина (1900—1975), дружина П. Г. Тичини.

Напрбвесні. Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1962, від 14 жовтня.

Автографи — ф. 464, № 933 (уривки чорнового), № 934 (чорновий), № 935 (переписаний начисто, але з великою кількістю виправлень), № 936 (чистовий).

Авторизований машинопис — ф. 464, № 937.

В автографі № 935 — початковий варіант другої половини твору, що значно відрізняється від остаточного тексту:

А як же з батьком? — Ще бадьорий.
А матір? — Дуже подались.
Який тут вигляд неозорий!
У новобудовах — бистра мисль.

Як вернешся в село, то потім
розкажеш про Дніпра розлив.
...З твоїм ми дідом в дев'ятсотім
ходили в школу півзими.

Сім'ї щоб вашій не загинуть
найнявся він в багатія.
Що значить любу школу кинуть!
О, як за ним журився я!

Та сила Жовтня все змінила:
в селі бідняцтво ожило.
Піднісся батько, мов на крилах.
До мене з ним ти приїздила —
тобі ще років шість було.

Та ти не слухаш... їй-право.
А як Андрієчко — твій брат?
...Вона все дивиться управо,
де Невідомий спить Солдат.

— Мій брат? — ...гірка печалі риска
їй коло вуст лягла на мить.
— Убито ж на війні. Колиска —
земля йому. Хай мирно спить.
...А полум'я з-під обеліска —
сюди аж чути — гуготить...

Христина думає про брата,
а з нею й я.

Але стривай:
від Невідомого Солдата
немов долунюють слова:

— Я той вогонь, що не вмирає,
що насторожує усіх.
Горить наш гнів і не згорає,—
тримайтесь сил сторожових!

Це я, солдат твій невідомий —
кричу отут на весь наш край:
народе, в доброті свідомий,—
ти доброти не повторяй!

Не дай ти ворогу довір'я:
кому ж воно, для чого й де?
Дзьобатому? — летить хай пір'я,
якщо на нас він нападе!

Й замовк Солдат (Оп смуга сinya:
то лід одтриснувся у воді...)
А в молодого покоління —
ой скільки дум, думок, надій!

Хитаються дерева з вітром,—
в калюжку з них бурульки — плюсь!
Глядять на нас синичка хитро:
«мала» сміється — й я сміюсь...

Христинко, глянь за міст Патона:
який там стук і скрип зубил!..
Нащо співать нам у півтона,
коли наш голос — у сто сил?

В нас провесіння побудова,
її ж і мова вся нова.
У ній Гагаріна й Титова
відбилась сила світова.

Рости ж, рости, моя Христинко,
як цілий край,— у височінь!
В деревах ходять соки давінко,—
передвесіння це гучінь!

Після цього тексту під рискою записаний варіант строфи:

Ми з батьком вже давно знайомі,
таких нам треба берегти.
Нема у нього слова «втома»,
а лиш одпе: вперед іти.

В музеях Леніна й Тараса...— Йдеться про філіал Центрального музею В. І. Леніна в Києві та Державний літературно-художній музей Т. Г. Шевченка.

«Арсенал» — київський завод «Арсенал» імені В. І. Леніна.

Аскольдова могила — павільйон в парку над Дніпром, перебудований із церкви, спорудженої 1810 р. на місці, де за літописною легендою у 862 р. був убитий київський князь Аскольд.

Це міст проляже. Над Дніпром.— Йдеться про міст Патона, збудований за проектом видатного українського вченого, спеціаліста в галузі мостобудування, академіка АН УРСР Євгена Оскаровича Патона (1870—1953).

Ежені Коттон у Степаниди Виштак. Вперше надруковано в «Літературній газеті», 1961, від 7 листопада.

Автограф — ф. 464, № 914 (чистовий), з приміткою: «Написав 3 вересня 61 р. у Кончі-Заспі».

У автографі і першодруку прикінцеві рядки вірша мали таку редакцію:

Дружба націй,
дружба в вас! А в нас ще бідно.
Захід поки ще сутулий,
в нерішучості заляк.

У газеті «Правда України» від 1 вересня 1961 р. опубліковано фото С. Д. Виштак і Єжені Коттон та інформацію, початок якої взятий поетом як епіграф до вірша. Далі йшов такий текст:

«С. Д. Виштак провадила дружню бесіду з Єжені Коттон, розповіла про свій трудовий подвиг. Після бесіди, що відбулася в домі ланкової, Єжені Коттон оглянула плантації, на яких визріває щедрий урожай цукрових буряків і кукурудзи».

У книзі «Із щоденникових записів», під рубрикою «1961 року, листопад», є запис, зроблений П. Тичиною на другий день після публікації поезії:

«...Ми не знаємо детально, яка саме відбулась розмова Єжені Коттон із Степанидою Виштак, але самий факт їх зустрічі — ученого фізика з героїнею праці є глибоко символічним. Так! Наука повинна опиратись на практику життя. А практика — на науку.

8.XI 61, уночі, не спалося».

Як ти за мир — мобілізує же сили. Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1962, від 16 травня.

Автограф невідомий.

Хіросіма і Нагасакі — портові міста в Японії, зруйновані атомними бомбами, скинутими в серпні 1945 р. з воєнних літаків США.

...тебе зжере проклятий стронцій.— Радіоактивні ізотопи стронцію, що утворюються під час вибуху атомних бомб, нагромаджуються в атмосфері і становлять велику небезпеку для людини.

Розростаєсь дружбі вшир. Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1964, від 6 листопада.

Автографи — ф. 464, № 978 (чорновий), № 979 (чистовий).

Титани землі. Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1962, від 5 вересня.

Автографи — ф. 464, № 927 (уривок чорнового), № 928 (чистовий).

Чистовий автограф без заголовка, має значні відміни від остаточного тексту твору, включеного до збірки «Срібної ночі». Окремі строфи чистового автографа, взяті автором у дужки, не ввійшли до остаточного тексту поезії, а саме:

Перша строфа:

Світле свято гримить. Вся Москва аж сіяє.
Красну площу стряса від оркестрів, промов.
Це ж сам Ленін до себе титанів збирає —
ще й мала Наталюся стоїть...

Третя строфа:

Ви плече у плече ідете небояни.
І в житті, і в ділах це хід велетнів — ваш!
І знялися у Космос брати-росіяни,
і знялися і ви — українець, чуваш.

Шоста строфа:

А на Заході знов Прометейя прикуто.
До пори, до пори там і кари, і люті!..
Хай лютують кати,— скоро буде їм круто:
тільки встане народ — і титани зростуть.

Паторжинський Іван Сергійович (1896—1960) — видатний український радянський співак, народний артист СРСР (з 1944 р.).

Г а л я — Галина Іванівна Паторжинська (н. 1925 р.) — дочка І. С. Паторжинського, піаністка.

Бетховен Людвіг ван (1770—1827) — великий німецький композитор, класик світового музичного мистецтва.

«Гамалія по Скутарі...» — з поеми Т. Г. Шевченка «Гамалія» (1842). Музику до поеми написав М. В. Лисенко. Герой поеми Гамалія не історична особа. Скутар — передмістя Стамбула.

Россіні Джоаккіно Антоніо (1792—1868) — видатний італійський композитор, автор опери «Севільський цирюльник» (1816).

ПОЗА ЗБІРКАМИ

Розділ «Поza збірками» складається з двох частин — «Вірші» та «Поеми».

У першій частині «Вірші» подані в хронологічному порядку поетичні твори П. Г. Тичини 1954—1967 рр., надруковані за життя поета в періодичній пресі, опубліковані після його смерті за автографами та виявлені в архіві поета в процесі підготовки до видання «Зібрання творів у дванадцяти томах».

Більшість посмертних публікацій здійснена у виданні: *Тичина Павло*. В серці у моїм... Вірші та поеми. Із недрукованого й призабутого. К., «Дніпро», 1970.

Всі поезії, надруковані за життя П. Г. Тичини в періодиці, подаються за першодруками, опубліковані посмертно — за автографами.

Частина поезій публікується вперше за автографами, що зберігаються в архіві поета (Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва Української РСР, ф. 464). В основному це незавершені твори, уривки, начерки.

Другу частину розділу складають поеми, над якими П. Г. Тичина працював у 1954—1967 рр. Твори ці незавершені, робота над ними тривала до самої смерті поета. Всі поеми, представлені у цьому розділі, опубліковані посмертно.

ВІРШІ

«Осінь рання уже. А в Чернігові ж сонця й тепла!». Вперше надруковано в журн. «Прапор», 1969, № 9, с. 12—13.

Автографи — ф. 464, № 709 (чорновий), № 710 (чистовий).

Датуються орієнтовно за змістом 1954 р.

Подається за автографом — ф. 464, № 710.

У Пуці-Водиці. Вперше уривок поезії надруковано в зб. «В серці у моїм...», с. 113.

Автографи — ф. 464, № 719 (уривок чистового), № 720 (чистовий), з датою: 10.XII 55 і приміткою: «Це після того, як Ліда поїхала додому».

Подається за автографом — ф. 464, № 720.

«У Празі по-азербайджанськи...». Друкується вперше за автографом — ф. 464, № 724.

В автографі дата: 1955. Під час парлам[ентської] делегації.

У жовтні 1955 р. П. Г. Тичина у складі делегації Верховної Ради СРСР відвідав Чехословаччину.

Таїрова Таїра — державна та партійна діячка Азербайджанської РСР, входила до складу делегації Верховної Ради СРСР.

Приходь, життя розквітле (Із циклу «Вулиця Кузнечна»). Вперше надруковано у вид. «Вибрані твори в трьох томах», т. 1, 1957 р. с. 129—130.

Автографи — ф. 464, № 722 (чорновий), з датою: 1919, 1924; № 723 (чистовий), з датою: 1919, 1955.

Подасться за першодруком.

У чорновому автографі — початковий варіант дев'ятого — шістнадцятого рядків:

Спіши ж одвагу
його в боях піднять ширококрилою
ти піснею!

Верхи дерев хитало
од вітру... Тягли на санках пень... З'являлося
на вулицях людей багато. Стало
так вільно дихати! Задзеленчало
трамваєм... Сміх почувсь дитячий... Сталося!

Поезія «Приходь, життя розквітле» має підзаголовок «Із циклу „Вулиця Кузнечна“» і подвійну авторську дату — 1919, 1955. Циклу «Вулиця Кузнечна», вперше опублікованого у збірці П. Г. Тичини «Вітер з України» (Харків, «Червоний шлях», 1924), входять п'ять поезій: «Захід I», «Захід II», «Охляло сонце», «Великдень I», «Перше травня на великдень» (див. т. 1 даного видання). У такому складі він неодноразово передруковувався за життя поета аж до видання «Вибраних творів у трьох томах», 1957 р., де вперше поріз циклом «Вулиця Кузнечна», але окремо від нього, лише із підзаголовком «Із циклу „Вулиця Кузнечна“» була опублікована і поезія «Приходь, життя розквітле».

Очевидно, твір був задуманий і, можливо, частково написаний взимку 1919 р. після звільнення Києва від білогвардійських військ Червоною Армією, але остаточно завершений у 1955 р., про що свідчать чорновий і чистовий автографи.

Вулиця Кузнечна — до 1923 р. П. Тичина жив у Києві на квартирі у Папаруків по вулиці Кузнечній (тепер — вулиця Горького), будинок № 107.

Батиєва гора — підвищена місцевість на Залізничному майдані в м. Києві.

Денікін Антон Іванович (1872—1947) — генерал царської армії, головнокомандуючий контрреволюційними збройними силами Півдня Росії під час громадянської війни. У квітні 1920 після розгрому його військ, втік за кордон.

Єврейський базар (або Галицький) — ринок носильницьких речей, відкритий 1860 р. на місці сучасної площі Перемоги, тепер не існує.

...на заклик Леніна... — Йдеться про працю В. І. Леніна «Всі на боротьбу з Денікіним!» (Лист ЦК РКП (більшовиків) організацій партії) — *Ленін В. І.* Повне зібр. творів, т. 39, с. 41—42.

«Всім народам в дні липневі...». Друкується вперше за чистовим автографом — ф. 464, № 728.

Датується за змістом 1955 р.

В архіві П. Тичини зберігається автограф першого варіанта поезії (ф. 464, № 827) та машинопис першого варіанта, з численними правками, що становить чорновий текст остаточного варіанта (ф. 464, № 828).

До остаточного тексту не увійшли дев'ята і десята строфи першого варіанта:

З-під чужого гніту-грузу
їм би встать, не знать війни...
І Радянського Союзу
чужть голос тут вони...

І схвалили наші дії
прості люди всіх країн.
В наших думках — їх надії,
вільного життя почин.

Що робилось у Женеві і... — Йдеться про Женевську нараду глав урядів, яка відбулася 18—23 липня 1955 р.

«...Пробачать хай товариші мої...». Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1972, № 1, с. 14.

Автограф — ф. 464, № 713. В автографі помітка П. Г. Тичини: «До вірша „А легко ж быть чудесним, молодым...“ не увійшло». Датується 1955 р.

Подається за автографом.

Молода мати. Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1970, від 27 січня.

Автограф — ф. 464, № 731 (остання строфа-повтор — рукою Л. П. Тичини).

Датується орієнтовно 1955 р.

Подається за автографом.

«Чи я на площі, де йде мітинг за мир...». Друкується вперше за чорновим автографом — ф. 464, № 838.

Датується орієнтовно серединою 50-х років.

Поезія незакінчена.

Тудор Степан (літературний псевдонім Олексюка Степана Йосиповича; 1892—1941) — український радянський письменник, літературознавець і громадський діяч.

«Ми ковалі, куєм ключі щастя...». Друкується вперше за автографом — ф. 464, № 831.

Датується орієнтовно серединою 50-х років.

Поезія незакінчена.

«Юні, славнії уми!». Вперше надруковано в журн. «Прапор», 1969, № 9, с. 15.

Автограф — ф. 464, № 839 (чорновий).

Датується орієнтовно серединою 50-х років.

Подається за автографом.

«Так тихо сосни стоять...». Друкується вперше за чорновим автографом — ф. 464, № 837.

Датується орієнтовно серединою 50-х років.

Друга строфа в автографі має початковий варіант:

Чи сон їх поймав, чи то сум?
Із них же не одна
колись стала горбата.
З навалою ворогів прийшла війна.

Зберігся ще один пізніший варіант цієї поезії, що ввійшла як складова частина до більшого твору, який залишився незакінченим (ф. 464, № 1143). (Див. с. 242 даного тому.)

В селі В'юнищах під час бурани. Друкується вперше за чорновим автографом — ф. 464, № 746.

В автографі помітка: «Разом був там із Д. Косариком. Рік який?»

В тій же одиниці збереження — чорнові начерки поезії із заголовком «Листя осіннє».

Датується за змістом 1956 р.

Поезія незакінчена.

В архіві П. Г. Тичини (ф. 464, № 995, с. 18) зберігся запис, що стосується цього твору:

«Село В'юнище.

Це ж я на дні майбутнього моря
у хаті у діда, столітнього діда».

Косарик-Коваленко Дмитро Михайлович (н. 1904) — український радянський письменник і літературознавець.

...на дні майбутнього моря... — Йдеться про Канівське водосховище. У зв'язку із його спорудженням село В'юнище знесено.

Ломоносов Михайло Васильович (1711—1765) — великий російський вчений, родоначальник матеріалістичної філософії в Росії.

«Що ти хочеш, Ломоносов?». Вперше надруковано в зб. «В серці у моїм...», с. 112.

Автограф — ф. 464, № 743. В автографі дата — невідомою рукою: 1956.

Подається за автографом.

«...Ще не раз колись розквітну!». Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1969, № 1, с. 8.

Автограф — ф. 464, № 780.

Датується 1957 р.

Подається за автографом.

«Юних лєнінців вітаємо...». Друкується вперше за автографом — ф. 464, № 784.

Датується 1957 р.

Пам'яті мого брата Євгена. Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1972, № 1, с. 16—17.

Автограф — ф. 464, № 785 (чорновий).

На останній сторінці автографа примітка П. Г. Тичини: «Із напис[аного] вірша про Женю. 30.I 58, 7 г[одина] ранку. Зараз їду в Пушу-Водицю. Після сесії В[ерховної] Р[ади]».

Подається за автографом.

Тичина Євген Григорович (1895—1955) — рідний брат П. Г. Тичини.

Привітання народного хору. Друкується вперше за автографом — ф. 464, № 786.

В автографі дата: 26 квітня 1958 р.

Навесні 1958 р. Державний український народний хор під керівництвом Г. Г. Веровки був на гастролях у Бельгії.

Уленшпигель — герой роману «Легенда про Тіля Уленшпигеля і Ламме Гудзака...» (1867) бельгійського письменника Шарля де Костера (1827—1879).

Л а с с о Орландо (літературний псевдонім Ролана де Лассю; бл. 1532—1594) — франко-фламандський композитор, майстер поліфонії.

«Нижних любих діточок...». Друкується вперше за автографом — ф. 464, № 796.

На автографі помітка П. Г. Тичини: «Як їхав Григ[орій] Гурович [Верьовка] до Бельгії (?)».

Датується 1958 р.

В е р ь о в к а Григорій Гурійович (1895—1964) — український радянський композитор, хоровий диригент і педагог. З 1943 р. — художній керівник та головний диригент Державного українського народного хору.

«Ну, прощайте, сосни!». Друкується вперше за автографом — ф. 464, № 792.

В автографі дата: Осінь 1958 р. Конча-Заспа.

«Нас приводять до дівочої бригади». Друкується вперше за автографом — ф. 464, № 754.

В автографі дата: 27.VII 59. Конча-Заспа.

Григорію та Елеонорі Верьовкам. Друкується вперше за чорновим автографом — ф. 464, № 820.

Авторизований машинопис — ф. 464, № 821.

Датується 1959 р.

С к р и п ч и н с ь к а Елеонора Павлівна (н. 1899 р.) — український радянський музичний педагог і хоровий диригент. З 1944 р. — диригент і концертмейстер Державного українського народного хору, у 1964—1966 рр. його художній керівник. Дружина Г. Г. Верьовки.

«Ярослав Галан, Степан Тудор...». Друкується вперше за чорновим автографом — ф. 464, № 1147.

Датується орієнтовно кінцем 50-х років.

Поезія незакінчена.

Г а в р и л ю к Олександр Якимович (1911—1941) — український радянський письменник.

«Я був понад Дніпром...». Друкується вперше за чорновим автографом — ф. 464, № 840.

Датується орієнтовно за змістом кінцем 50-х років.

Поезія незакінчена.

Варіант початку поезії (№ 840):

Я з виборцями зустрічався там,
де в Рось тече Росава...

«Звіряючись по музиці...». Друкується вперше за чорновим автографом — ф. 464, № 1125.

Поезія незакінчена.

Датується кінцем 50-х років.

Варіанти наступних рядків (№ 1125):

У хаті було двоє нас

а він

чи чує, ви чує?
Та ми уже в польоті!

На вухо прислухаючись,
він слухав далі й далі...

Прослухавши, схопився він
і став

Альшванг Арнольд Олександрович (1898—1960) — радянський музикознавець, доктор мистецтвознавства. У 1923—1925 рр. — викладач Київської консерваторії. Писав музику на вірші Тичини.

«В космічному оркестрі» — поетична збірка П. Г. Тичини, видана в Харкові в 1921 р. (вид-во Всеукрлітком).

«Осокорі, що під вікном моїм...». Вперше надруковано в зб. «В серці у моїм...», с. 112—113.

Автограф — ф. 464, № 884 (чорновий), з датою — рукою Л. П. Тичини: 1960.

Подається за автографом.

Початковий варіант тексту (№ 884):

Осокорі
під вікном моїм
уранці —
хоча й по пояс ще в тіні,
але верхів'ям золотим
вони вже в танці.
Ні!

Радянським ученим — слава! Друкується вперше за чистовим автографом — ф. 464, № 971.

Автограф — ф. 464, № 970 (чорновий).

Датується орієнтовно за змістом початком 60-х років.

«Ти танцюй, гомони...». Друкується вперше за чорновим автографом — ф. 464, № 1115.

Датується початком 60-х років.

Поезія незакінчена.

«Навіщо нам дискутувать...». Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1969, № 1, с. 6.

Автограф — ф. 464, № 941.

Датується орієнтовно 1961—1962 рр.

Подається за автографом.

«Критики брали мене...». Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1969, № 1, с. 6.

Автограф — ф. 464, № 925.

В автографі дата: 11 березня 1962 р.

Подається за автографом.

«Швидко їдемо до нього...». Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1972, № 1, с. 14.

Автограф — ф. 464, № 944 (чорновий).

Датується 1962 р.

Подається за автографом.

Уривок віршованих спогадів про відвідини Ованеса Ованесяна у 1929 р. Про цю подію 1962 р. П. Г. Тичина написав спогади «У Иоаннеса Иоаннисиана» (див. т. 10 даного видання).

Ованесян (Іоаннісян) Ованес Мкртичович (1864—1929) — видатний вірменський поет, перекладач творів П. Г. Тичини вірменською мовою. П. Г. Тичина також перекладав поезії О. Ованесяна (див. т. 5 даного видання).

«А чого не вмію?». Вперше надруковано в журн. «Прапор», 1969, № 9, с. 14.

Автограф — ф. 464, № 939.

Датується ориєнтовно 1962 р.

Подається за автографом.

«І наче десь мила іде, озивається...». Вперше надруковано в зб. «В серці у моїм...», с. 117.

Автограф — ф. 464, № 983.

Датується ориєнтовно 1964 р.

Подається за автографом.

«Пругкий початок кукурудзи...». Вперше надруковано в зб. «В серці у моїм...», с. 115—116.

Автографи — ф. 464, № 961 (чорновий), № 962 (чистовий), із поміткою: «Лист до Н. Г. Заглади».

Датується 1963 р.

Подається за автографом — ф. 464, № 962.

У чорновому автографі — початковий варіант першої строфи:

Зернистої Ви кукурудзи
передали мені качан.
Спасибі. Для моєї музи
це лиш хороше провіща.

Кілька строф чорнового автографа не ввійшли до чистового тексту:

Сковорода шукав народу щастя,
та натикався на панів.
Прийди, свободо! Й праця вдасться,—
свободи ж слід лиш бовванів.

Ми ваші заклики приймаєм,—
вони потрібні нам, святі:
не збоку йти в житті, не краєм,—
а посередині путі.

Ой як співають хитро й ловко
капіталісти-багачі!
Нелегко говорити з вовком?
Та нам своє: кувати ковко
для щастя й миру всі ключі.

Закон там вовчий і понині:
кого де вбить, як обмануть.
І тільки в нашій Батьківщині
чудесна для народу путь.

Всього прийшлося Вам зазнати,
царі знущалися, пани.
Не слались в ноги рути-м'яті,
а все колючки й бур'яни.

Ваш заклик простої людини,
щоб бути чесним у труді,
пройшов усі в світах країни
і став подією з подій.

Заглада Надія Григорівна (1894—1977) — одна з організаторів колгоспного руху, Герой Соціалістичної Праці, ланкова колгоспу імені Першого травня Черняхівського району, Житомирської області.

Сковорода Григорій Савич (1722—1794) — видатний український просвітник-гуманіст, філософ і поет.

В цех іду я. Друкується вперше за чорновим автографом — ф. 464, № 1122.

Датується початком 60-х років.

В архіві П. Г. Тичини зберігається уривок ще одного чорнового автографа поезії із заголовком «Пісня Галини Сергієнко» (ф. 464, № 1136), що містить початкові варіанти перших трьох строф.

Зберігся ще один чорновий запис кількох рядків (ф. 464, № 996, с. 21):

Галина Сергієнко — вчора
ще ж невідомою була,
сьогодні

контори
великий приклад подала.
Ти Маркса — Енгельса вивчасш

Ленінський девіз. Друкується вперше за чистовим автографом — ф. 464, № 1108.

Авторизований машинопис — ф. 464, № 948.

Датується орієнтовно початком 60-х років.

На дачі. Друкується вперше за автографом — ф. 464, № 1111.

Датується орієнтовно початком 60-х років.

«Сила камінь випре...». Друкується вперше за автографом — ф. 464, № 1113.

Датується орієнтовно початком 60-х років.

«У шумі, в піні світового виру...». Друкується вперше за автографом — ф. 464, № 1116.

Датується орієнтовно початком 60-х років.

«Як то можна — хоч на мить...». Вперше надруковано в журн. «Прапор», 1969, № 9, с. 15.

Автограф — ф. 464, № 1118.

Датується початком 60-х років.

Подається за автографом.

«Уранці до мене в ліс...». Друкується вперше за автографом — ф. 464, № 1143.

Датується орієнтовно початком 60-х років.

Очевидно, уривок більшого незакінченого твору.

Ти в наш бік не позирай. Друкується вперше за чорновим автографом — ф. 464, № 1114.

Датується орієнтовно початком 60-х років.

Поезія незакінчена.

Франклін Веліамін (1706—1790) — видатний американський політичний діяч, вчений.

Пейн Томас (1737—1809) — громадський і політичний діяч США і Великобританії.

Джефферсон Томас (1743—1826) — державний і політичний діяч США, філософ. У 1801—1809 рр. — президент США.

Уїтмен Уолт (1819—1892) — видатний американський поет-демократ.

«Молоді таланти, вам привіт і шана!». Друкується вперше за автографом — ф. 464, № 1109.

Датується орієнтовно початком 60-х років.

Уривок.

Архівоватору-поету. Друкується вперше за автографом — ф. 464, № 1120.

Датується орієнтовно початком 60-х років.

Поезія незакінчена.

«Що це так в душі засяло...». Друкується вперше за чорновим автографом — ф. 464, № 1031.

Датується орієнтовно початком 60-х років.

Поезія незакінчена.

У чорновому автографі — начерк ще одної строфи:

Вся душа мов полум'яна
від того, що він сказав.
Він же знав Франка Івана,
знав його ще в славі слав.

Як то був Франко ще дужим

М и к и ш а Михайло Венедиктович (1885—1971) — український радянський співак, педагог.

«З вікна...». Вперше надруковано в зб. «В серці у моїм...», с. 121.

Автограф — ф. 464, № 993.

Датується за змістом 1964 р.

Подається за автографом.

На міжнародну тему. Друкується вперше за автографом — ф. 464, № 992.

Автографи — ф. 464, № 990 (чорновий), № 991 (чорновий).

Датується орієнтовно 1964 р.

Поезія незакінчена.

В чорновому автографі № 990 — начерк початку незавершеної строфи:

Нащо ви собаками
негрів цькуєте?

Тут же авторська примітка: «Південноафриканці».

«І дерева, і дерева...». Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1972, № 1, с. 16.

Автограф — ф. 464, № 982.

Датується 1964 р.

Подається за автографом.

«...Ось вийшов я із хати...». Друкується вперше за авторизованим машинописом — ф. 464, № 988.

Автограф — ф. 464, № 987 (чорновий).

Датується 1964 р.

У чорновому автографі викреслено останню строфу:

Ось вийшла мама з хати,
за нею і дружина.
Ну, будьте живі і здорові! —
вже ж підійшла машина...

Зберігся ще один варіант цієї поезії (ф. 464, № 994, с. 21):

Дубовий ліс
кругом навис
шатром зеленим над тобою.
А в просвіт угорі

вже видно,
як шляхом височенним
в далеку путь
у вранішній зорі
аероплани гримкотять-пливуть
блискучі на зорі
прямою стежкою рожево-голубою.

«Я іволгу...». Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1972, № 1, с. 16.

Автограф — ф. 464, № 989.

Датується 1964 р.

Подається за автографом.

«Осінь — і на балконі...». Вперше надруковано в зб. «В серці у моїм...», с. 116—117.

Автограф — ф. 464, № 986.

Датується 1964 р.

Подається за автографом.

«Літа біжать, хоч я їй не хочу!». Вперше надруковано в журн. «Прапор», 1969, № 9, с. 15.

Автограф — ф. 464, № 1129.

Датується орієнтовно 1964—1965 рр.

Подається за автографом.

«Кипить осика...». Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1972, № 1, с. 16.

Автограф — ф. 464, № 1128.

Датується орієнтовно 1964 р.

Подається за автографом.

«А там надворі за вікном...». Друкується вперше за автографом — ф. 464, № 1106.

Датується орієнтовно серединою 60-х років.

Поезія незакінчена.

В автографі закреслено первісний варіант початку поезії:

А за вікном кленові віти
чисто ж як зелений стяг...
У мене саме ж Віталій Коротич
в гостях.

Коротич Віталій Олексійович (н. 1936) — український радянський поет, критик і публіцист.

«З творами молодих знайомитись...». Друкується вперше за чорновим автографом — ф. 464, № 1107.

Датується орієнтовно серединою 60-х років.

«А між сосон, мов емаль...». Друкується вперше за автографом — ф. 464, № 1119.

Датується орієнтовно серединою 60-х років.

«Недавно ж тільки...». Друкується вперше за автографом — ф. 464, № 1133.

Датується орієнтовно серединою 60-х років.

«Що ніжніш од молоді...». Друкується вперше за автографом — ф. 464, № 1145.

Датується орієнтовно серединою 60-х років.

«Не забувай її ніколи». Друкується вперше за автографом — ф. 464, № 1131.

Датується орієнтовно серединою 60-х років.

Поезія незакінчена.

«Великий Жовтень, щастя ти моє!». Друкується вперше за авторизованим машинописом — ф. 464, № 1072.

Автограф — ф. 464, № 825 (чорновий).

Датується орієнтовно серединою 60-х років.

Чорновий автограф містить початковий варіант тексту:

Великий Жовтень! Щастя ти моє.
Ти кажеш: встань і добре роздивись,
Чого нема ще в нас і що в нас є,
Як мудрий Ленін руку подає.
Тож вище голову — виходь, не гнись!

«...А що ж...». Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1969, № 7, с. 8.

Автограф — ф. 464, № 1009.

Датується орієнтовно 1964—1965 рр.

Подається за автографом.

До молодих поетів («Як то з глибин б'ють води бурові...»). Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1968, від 17 серпня.

Автограф — ф. 464, № 998 (чистовий, з окремими виправленнями), датований: 12.VII 65.

Подається за автографом.

Жайворон, прилітай ще раз! (Відповідь на лист членів літтворчого гуртка «Середняківські проліски» 8-річної школи с. Середняків, Гадяцького р-ну, Полтавської обл.). Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1966, від 18 січня.

Автографи — ф. 464, № 1000 (чорновий), № 1001 (чистовий), № 1002 (чистовий), з датою: 28 серпня 1965 р.

Подається за першодруком.

Текст чистового автографа № 1001 є першою редакцією поезії:

ЖАЙВОРОН, ПРИЛІТАЙ ЩЕ РАЗ!

(Відповідь на лист членів літтворчого гуртка
«Середняківські проліски» 8-річної школи
с. Середняки, Гадяцького району, Полтавської області)

Проліски лискучі... Чи з-над моря, з Криму?
Ні ж бо, з сіл із наших, — це з «Середняків».
Дорогі юначки, любі юпаки!
Всім, хто прагне зросту, тим немає стриму —
В праці, у навчанні протягом років.

Проліски сипенькі... В них же дерзновеє
Почуття до сонця, чисте із чуттів.
Цєю чистотою — й сам росту в житті!
Гарні, славні діти, лист од вас до мене
Ось сьогодні вранці птахом прилетів.

Птахом прилетів він, па плече спустився,
Проспівав до серця — й знову знявся у вись.
Глянув я угору — крильця тільки блись...
Жайворон! — гукаю. — Вже під небо звився?
Прилітай ще раз, хоч колись, колись!..

І тепер — для мене — провесінь щороку
Радісно-тривожна, мовби ждеш чогось,
Ніби знову жайворон спуститься ось-ось...
Молодь полюбив я — всю! Червонощоку!
Радий я, що з нею знатись довелось.

Конча-Заспа, 24—VIII 65.

Ян Райніс пише. *На засланні в кол. Вятській губернії. Уривок.*
Вперше надруковано в зб. «В серці у моїм...», с. 125—126.

Автографи — ф. 464, № 1004 (чорновий), № 1005 (чорновий),
датований: 7.IX 1965 р.

Подається за автографом — ф. 464, № 1005.

У 1965 р. відзначалося сторіччя з дня народження Яна Райніса.
До цієї дати П. Г. Тичина опублікував статтю «Співець великого
братства» (див. т. 10 даного видання) та розпочав роботу над
поемою про латиського поета. Написано лише оді кілька строф.

Райніс Ян (літературний псевдонім Пліекшанса Яніса
Кріш'яновича; 1865—1929) — видатний латиський революційний
поет і драматург. У 1897—1903 рр. перебував на засланні за участь
у революційному русі.

«Іди в життя, життю віддайся...». Вперше надруковано в газ.
«Радянська Україна», 1968, від 12 жовтня, під заголовком «Вста-
вай же, молодь». Під цією ж назвою ввійшло до видання «В серці
у моїм...», с. 122.

Автографи — ф. 464, № 1007 (чорнові та чистовий, без заголов-
ка, з датою: 3.XI 1965).

Подається за автографом.

У первісному чорновому автографі закреслений заголовок «До
старшого покоління». Тут же варіант початку першої строфи:

Ти старший є? — життю віддайся,
Ми ж не коряві дуби

Як ти поет — життю віддайся,
Хіба ж ми всі — старі дуби?

У чорновому автографі — початковий варіант тексту поезії:

Іди в життя, життю віддайся,
хіба ж то ми старі дуби?
У діях з молоддю зрівняйся,
ти нашу молодь полюби!

Завжди вопа для нас надія,
туди йде перша, де біда:
у господарстві їхня дія,
у промисловості хода.

На неї ворог кида стріли,
бо ворог ловить на причал.
Немає ж дужче в світі сили
від сили Лепінських начал!

Батьки в війну на смерть стояли:
хай діти родяться пові!

Щоб покоління виростили
тверді, неситні, бойові.

І в океані, й на будові,
і під землею, й угорі
вставай же, молодь, в ясній мові,
вітай прийдешне на зорі.

У одиниці збереження № 1008 — копія рукою Л. П. Тичини без заголовка та машинописна копія із заголовком «Вставай же, молодь».

Зазеленіє, завітусє жито. Вперше надруковано в газ. «Вечірній Київ», 1966, від 26 січня.

Автографи — ф. 464, № 1012 (чорновий), № 1013 (чистовий).
Авторизований машинопис — ф. 464, № 1014.

Датується 1965 р.

Подається за першодруком.

«Ну як би я міг без твоєї усмішки?». Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1969, від 7 березня.

Автограф — ф. 464, № 1027 (чорновий).

Датується 1965 р.

Подається за автографом.

Перша строфа поезії мала початковий варіант:

Кохана моя! Без твоєї усмішки
Не міг би я бути зрячим — видющим,
Не міг би я бачить ні трав колихання,
Ні погляд здивованій квітки,
Ні на ріці легке рябютиння, одсоння...

«Я завше там, де труд, де людно...». Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1968, від 17 вересня.

Автограф — ф. 464, № 1022.

В автографі № 1011 — два останні рядки і варіант третього рядка:

Без чистоти — не можна жити.

Датується 1965 р.

Подається за автографом — ф. 464, № 1022.

Я кличу тебе... Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1966, від 22 січня.

Авторизований машинопис — ф. 464, № 1071.

Датується 1965 р.

Подається за першодруком.

Зустріч з Верьовкою у Тампере. Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1966, від 25 січня.

Автографи — ф. 464, № 1023 (чорновий), № 1024 (чистовий), з окремими виправленнями), № 1025 (чистовий).

Датується 1965 р.

Подається за першодруком.

В автографі № 1024 є окремі строфи, що не ввійшли до остаточного тексту.

Після третьої строфи:

Бо у стінах ямочки
скрізь кругом провірчені.
Чуєте? Відлунює:
«Скрізь кругом провірчені».

Після шостої строфи:

Ми вам проспівасмо
«Пісню семисотенниць»!
...Ой ти гордість золотá —
слава семисотенниць!..

Дві останні строфи теж не ввійшли до остаточного тексту:

Хай живе чудеснеє
в дружбі перетворення!
Ми ж бо три народи є,
та з одного кореня.

А той корінь коріниться
в заповітах Леніна,
що отут же працював він
в цьому місті Тампере —
в кращому з кращих,
в пам'ятному Тамперел!

Я прибув у Тампере в нашій делегації.— У листопаді 1954 р. П. Тичина у складі делегації Верховної Ради СРСР відвідав Фінляндію.

«Ну, а до чого вихилися?». Вперше надруковано в зб. «В серці у моїм...», с. 125.

Автограф— ф. 464, № 1019.

Датується 1965 р.

Подається за автографом.

«...Отак сучасне освітати...». Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1969, № 1, с. 6.

Автограф— ф. 464, № 1020.

Датується орієнтовно 1965 р.

Подається за автографом.

«На те я лірик, щоб запитувать...». Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1968, від 17 вересня.

Автограф— ф. 464, № 1018.

Датується орієнтовно 1965 р.

Подається за автографом.

Із циклу «Подорож з капелою Стеценка». 1920 рік, вересень. Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1966, від 18 січня.

Автографи— ф. 464, № 1041 (чорновий, із заголовком «Із книги „Подорож з капелою Стеценка“»), № 1042 (чистовий, з окремими виправленнями), № 1043 (уринок чистового).

Авторизований машинопис— ф. 464, № 1044.

Датується 1966 р.

Подається за першодруком.

П. Г. Тичина подорожував з капелою К. Г. Стеценка по Правобережній Україні у вересні— жовтні 1920 р. На матеріалах подорожі була створена повість-щоденник «Подорож з капелою Сте-

ценка (1920 р.)», вперше опублікована в журн. «Вітчизна», 1971, № 1—4, та видана окремою книгою: *Тичина Павло*. Подорож з капелю К. Г. Стеценка. К., «Радянський письменник», 1982 (див. т. 7 даного видання).

В архіві П. Тичини зберігається уривок (початок) ще одного твору із циклу «Подорож з капелю Стеценка» — розповідь про від'їзд капели з Києва (ф. 464, № 1045):

Ішли ми пішки вслід за битюгами.
Товарна станція. Скидай вантаж!
Тенор пита мене: — Це ти із нами?
О юноша! На хилитання зваж...

Вагони ж ось... Залазь! А де ж драбинка?
І влізли ми. Ні стільчиків, ні лав.
Як монастирська та «странноприїмка»,
в якій я з батьком в дев'ятсотім спав.

Невже вагон без вікон? Боже милий!..
Маруся каже: — Люди! це ж бо сміх! —
Хористки разом всі заговорили...
Десь грав ріжок гнусавий — та й затих.

Світить хтось лампу став, а та спажнула.
Фотограф наш: — Прелестнейший момент!
Маруся пхиче: — Дайте ж мені стула!
...Останнім знизу влазить диригент.

Хтось тон задав — і гримнули всі хором:
— Григоровичу слава і хвала!
— Та добре, добре вже... Собі на сором...
в чужий вагон попав. А там... була...—

А хто ж була? — питають.— Форнаріна! —
Дівчата тут аж в боки узялись:
— Ага! — обурились.— Так ось причина
чого ви запізнались? Ну, надісь,
тепер ми зробимо (еге ж, дівчата?)
отак: з капели вийдем всі, та й край.
Капела це ще нивонька нежата,
вони вже, бач...— озвався тут Замглай,

адміністратор наш. Настала тиша.
Пробігла з морозцем по спинах. Знов
ріжок на станції... Ну, де ж це моя ніша?
Полізу спать — щоб сон мене зборов.

Мабуть, сьогодні нас уже нікуди
й не повезуть. Тож укладаймося спать,
а завтра ми чуть світ усіх ізбудим...
— На співанку? — спитали.— Ні!..

Форнаріна — кохана Рафаеля Санті (1483—1520) — великого італійського живописця і архітектора доби Відродження.

Юра Гнат Петрович (1888—1966) — видатний український радянський актор і режисер, народний артист СРСР (з 1940 р.). Один

із засновників (1920 р.) українського драматичного театру імені І. Франка.

Курбас Лесь (Олександр Степанович; 1887—1942) — видатний український радянський режисер і актор.

Мережковський Дмитро Сергійович (1866—1941) — російський письменник-декадент.

Шуберт Франц (1797—1828) — видатний австрійський композитор.

Казка Аркадій Васильович (1890—1929) — український радянський поет і педагог, близький друг П. Тичини ще з років навчання в Чернігові.

Два ковалі. Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1966, від 25 січня, під заголовком «Два ковалі».

Автограф — ф. 464, № 1067. В автографі два чорнових тексти. Перший із заголовком «В серці ковалі (Після одвідання земляків своїх)». Другий із заголовком «У два молоти».

Датується 1966 р.

Подається за першодруком.

Чорновий автограф із заголовком «В серці ковалі (Після одвідання земляків своїх)» є початковим варіантом поезії «Два ковалі»:

В СЕРЦІ КОВАЛІ

(Після одвідання земляків своїх)

На твої негнучі плечі
вантаж хтось піддає...
Клониться життя моє
та уже ж під самий вечір...

Хай і вечір. Сонцегрій.
Він такий тонкий, прозорий!..
Він з народом, вечір мій,—
тим я гордий і бадьорий.

Все ж бо тнуть мене жалі:
мало я зробив, чуть-чуть.
Мовби в серці ковалі
у два молоти кують.

Із-під молотів, як гнів,
іскри скачуть і кричать:
ти чого це спохмурнів?
Мо' тебе ще величать,

що приїхав, бач, у гості,
перемовився слівцем?
Ми ж стоїм па високості,
ти ж є нашим співцем.

Раз життя тобі на плечі
піддає та піддає,—
то ж зробить по-молодечи —
зобов'язання твоє.

Ти одне, одне лиш тям:
щоб душею бути цільним —
стань співзвучним, нероздільним
із самим живим життям.

Хай одскакують жалі.
Прагне люд пісень почуť
і про хліб, що на столі.
Так у серці ковалі
у два молоти кують.

Лист до земляків. Вперше надруковано в журн. «Україна». 1966, № 4, с. 1.

Автографи — ф. 464, № 1055 (уривки чорнового, з варіантами заголовку: «Після зустрічі з виборцями», «Після побачення з виборцями»), № 1056 (чистовий, з окремими виправленнями, із заголовком «Після зустрічі з виборцями»), № 1057 (чистовий, із заголовком «Після перебування у земляків»).

Датується 1966 р.

Подається за першодруком.

В автографі № 1056 наявні дві строфи, що не увійшли до остаточного тексту твору.

Після третьої строфи:

Від серця імла золотава
із вікон, де зустріч ішла...
Гриміла там Леніну слава
і Партії нашій хвала.

Після п'ятої строфи:

Від зустрічів — дружби пов'язань —
в душі щось нове вироста.
Од ваших усіх зобов'язань
ще строгшим до себе я став.

Із поеми «Подорож до Іхтімана» (*Уривок*). Вперше надруковано в журн. «Україна», 1966, № 4, с. 1.

Автографи — ф. 464, № 1505, с. 74 (уривок чорнового), № 1506, с. 117 (чистовий).

Авторизований машинопис — ф. 464, № 1505, с. 73.

Датується 1966 р.

Подається за першодруком.

До тексту поеми «Подорож до Іхтімана» увійшов інший варіант цього уривка.

Муса Джаліль у Києві (1939). Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1966, від 15 лютого.

Автографи — ф. 464, № 1047 (уривок чорнового), № 1048 (уривок чорнового), № 1049 (уривок чорнового), № 1050 (уривок чорнового під заголовком «Муса Джаліль у Києві (1939)»), № 1051 (уривок чорнового), № 1052 (чорновий).

Датується 1966 р.

Подається за першодруком.

У січні 1966 р. відзначалося шістдесятиріччя з дня народження М. Джаліля. В архіві П. Г. Тичини збереглися уривки начерку

вступного слова на вечорі пам'яті письменника. Тоді ж П. Г. Тичина розпочав роботу над поемою про М. Джаліля. Було написано два уривки.

Джаліль Муса (літературний псевдонім Залілова Муси Му-стафовича; 1906—1944) — видатний татарський радянський поет. У роки Великої Вітчизняної війни, тяжкопоранений, був захоплений фашистами у полон (1942 р.). У концтаборі очолив підпільну антифашистську організацію. Страчений у Маобітській тюрмі.

П. Г. Тичина познайомився з Мусою Джалілем 1939 р. у Києві.

Всесоюзний Шевченківський пленум — 4 травня 1939 р. в Сесійному залі Верховної Ради УРСР розпочав роботу шостий пленум Правління Спілки радянських письменників СРСР, присвячений 125-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка. Пленум відкривали письменники-академіки О. Толстой і П. Тичина.

Хетагуров Коста (Костянтин Леванович; 1859—1906) — видатний осетинський письменник і громадський діяч, революціонер-демократ.

Цадаса Гамзат (1877—1951) — видатний аварський радянський поет.

Тук ай Габдулла (літературний псевдонім Туркаєва Габдулли Мухаммеда Гарифовича; 1886—1913) — видатний татарський поет-демократ, один із основоположників сучасної татарської літературної мови і літератури.

[Мусі Джалілю]. Вперше надруковано в журн. «Дніпро», 1969, № 7, с. 9.

Автограф — ф. 464, № 1016.

Датується 1966 р.

Подається за автографом.

...щоб ти згадав мене в той час страшний...— У Маобітській тюрмі Муса Джаліль, чекаючи страти, написав: «Прошу передати моє вітання О. Фадєєву, П. Тичині, моїм рідним». (Див. видання: *Тичина Павло*. З минулого в майбутнє. К., «Дніпро», 1973, с. 187).

Дорогами широкими, новими. Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1966, від 5 березня.

У книзі «В серці у моїм...» поезія друкувалася під заголовком «Дивлюсь на тебе я, не надивлюся...» (с. 128—129).

Автограф — ф. 464, № 1059 (чорновий).

Авторизований машинопис — ф. 464, № 1060, із заголовком «Дорогами широкими, новими».

Датується 1966 р.

Подається за автографом.

У чорновому автографі після четвертої строфи закреслено:

Я в дранім був пальті,— а все ж у щасті.
Хотів десь заробить. Та в кого й де?
Шістнадцять раз перевернулись власті —
аж поки ми не стали на тверде.

Й почав співать я з голосу нового —
з бандурою і зовсім без бандур...

Далі йдуть початкові рядки наступних строф, що не були написані:

Бої пережили ми на Кузнечній...

Щоб виміняти борошна на сіль...

Ти після школи перейшла в медичний...

В театрі я Садовського служив...

Тоді в мою кімнату як на подив
вчащали друзі — живеш ти як?
Ще ж Гриць Верьовка часто-бо заходив,
Василь Еллан, Загул, Василь Чумак.

І я пішов з Кузнечної між люди,
а потім і в далекії світи...

В театрі я Садовського служив...— У 1914—1917 рр. П. Г. Тичина працював помічником хормейстера у театрі Садовського (Тобілевича) Миколи Карповича (1856—1933) — великого українського актора і режисера. У 1906 р. він заснував перший стаціонарний український професійний реалістичний театр, що з 1907 р. постійно працював у Києві.

Загул Дмитро Юрійович (1890—1938) — український радянський поет.

Чумак Василь Григорович (1901—1949) — український радянський поет.

«Цілу ніч аж до ранку йому все не спиться». Вперше надруковано в зб. «В серці у моїм...», с. 137—138.

Автографи — ф. 464, № 1061 (чорновий), № 1062 (чистовий), з датою: 30.VII 66, та закресленим заголовком «Аж від злості сивіє».

Подається за автографом — ф. 464, № 1062.

...до нас із В'єтнаму...— 1964 р. правлячі кола США розв'язали інтервенцію у Південному В'єтнамі. У 1965—1966 рр. імперіалісти розширили агресію, почали варварське бомбардування міст і сіл Демократичної Республіки В'єтнам. Народ В'єтнаму вів героїчну боротьбу проти американських агресорів.

На телевізійній студії (*Експромт*). Вперше надруковано в зб. «В серці у моїм...», с. 139—140.

Автографи — ф. 464, № 1063 (чорновий), № 1064 (чорновий), № 1065 (переписаний начисто, але густо виправлений).

Копія тексту поезії — рукою Л. П. Тичини — ф. 464, № 1066.

Датується 1966 р.

Подається за рукописною копією.

В автографі № 1064 — початковий варіант тексту:

В ТЕЛЕВІЗІЙНІЙ СТУДІЇ

Чим же, чим була цікава
наша спільна передача?
...Привели нас. Розсадили.
Старших — посередині,
молоденьких — по боках.

Навели на нас ті камери,
що з них ллється море світла!
Освітили. Осліпили —

старших, що всередині,
й молоденьких — по боках.

Подали нам знак рукою.
Першим тут почав прозаїк:
гарно, тепло говорив він
про любов, про Батьківщину.
Ми ж на нього всі гляділи,
й молоденькі по боках.

Як прийшла ж черга до мене —
знов пустили силу світла,
й ти осяяним говориш.
В старших аж блискочуть очі,—
молоденькі ж у тіні.

Пересунулося світло —
і тепер в тіні вже старші.
Задзвенів тут голосочок
поетеси, що в косичках,
біленька, як те гуся,
світлом же залита вся.

А тепер від режисера
дано знак і юнакові,
й той почав одразу прямо:
«Силу маю від народу
прославляти щоб життя!»

Як зрадив я! Чудо сталось!
О, яка чудесна зміна!
Там де глядачів мільйони,
юнь взяла високі тони,
й юні мужніми стають,
дужими стають.

О Космосе великий наш... Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1968, від 1 листопада.

Автограф — ф. 464, № 1038 (уривки початкового варіанту).

Копія тексту поезії рукою Л. П. Тичини — ф. 464, № 1039.

Датується 1966 р.

Подається за рукописною копією.

У першодруку така примітка редакції газ. «Літературна Україна»:

«В дні, коли з міжзоряного простору повернувся радянський космічний корабель «Союз-3», пілотований Героєм Радянського Союзу Г. П. Береговим, читачам «Літературної України» буде цікаво познайомитись з віршем Павла Тичини «О Космосе великий наш...» Цей вірш, написаний два роки тому, передала до редакції нашої газети дружина поета Лідія Петрівна Тичина».

У чорновому автографі № 1038 — уривок початкового варіанта твору:

О Космос,
простори
цятками світів розкроплені!

Мов золотою повістю
тобою ми захоплені.

Колись ти всіх одлякував
свою загадковістю.
Сузір'ями подзвякував,
туманності хитаючи.
Сміявся над нами, бідними,
шляхами в тьмі невидними
Галактики ганяючи.

О Космос,
великий наш!
З тобою наші зносини —
наукою диктовані.
Не на твої ж запросини
на ці шляхи второвані
мов з полум'я злітаємо...
Не з просьбами нужденими,
не з богом, не з пророками —
з думками дерзновенними
до тебе підступаємо
провіреними кроками.

«Соколині очі, руки молодечі». Вперше надруковано в зб.
«В серці у моїм...», с. 127—128.

Автограф — ф. 464, № 1069 (чистовий).

Авторизований машинопис — ф. 464, № 1070.

Датується 1966 р.

Подається за автографом.

На автографі приписка автора: «Щось було написалося — та
й не подобається й самому мені».

«Ну як про молодь не співать?». Друкується вперше за авто-
графом — ф. 464, № 1074.

Датується 1966 р.

«Великим поетом ми вважаєм...». Друкується вперше за авто-
графом — ф. 464, № 1073.

Датується 1966 р.

«І враз вітер заскакав круг нас...». Вперше надруковано в журн.
«Вітчизна», 1972, № 1, с. 16.

Автограф — ф. 464, № 1126.

Датується 1966 р.

Подається за автографом.

«Люба, ми з тобою ідемо». Вперше надруковано в газ. «Літе-
ратурна Україна», 1968, від 17 вересня.

Автограф невідомий.

Датується орієнтовно 1966 р.

У фонді № 464, № 1156 (машинопис збірки мініатюр П. Г. Ти-
чини, укладений Л. П. Тичиною після смерті поета) зберігається
машинопис цього уривка. Поезія включена до збірки «В серці
у моїм...» (с. 129—130).

Подається за зб. «В серці у моїм...».

Перед картинами Олекси Шовкуненка. Вперше надруковано
в газ. «Радянська Україна», 1967, від 5 березня.

Автограф — ф. 464, № 1081 (уривки чорнового).

Авторизований машинопис — ф. 464, № 1082.

Датується 1967 р.

Подається за першодруком.

Шо в к у н е н к о Олексій Олексійович (1884—1974) — український радянський художник, народний художник СРСР (з 1944 р.).

Глибокі сліди (З товаришами своїми відвідав я Чернігів у 1966 році). Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1967, від 25 травня.

Автограф — ф. 464, № 1088 (уривки), № 1089 (чистовий).

Авторизований машинопис — ф. 464, № 1090.

Датується 1967 р.

Подається за першодруком.

В серці у моїм... Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1968, від 25 квітня, з такою приміткою від редакції: «Великий поет Павло Тичина творив до останньої хвилини свого життя, залишався полум'яним політичним бійцем, активним громадським діячем, що гнівно викривав підступи імперіалізму, стверджував велич радянського ладу. Нижче друкуємо один з неопублікованих останніх творів поета».

Автограф — ф. 464, № 1094 (уривки чорнового).

Копія тексту поезії (рукою Л. П. Тичини, з датою: 1967 р. Лікарня на Пушкінській) та машинопис — ф. 464, № 1095.

Датується 1967 р.

Подається за рукописною копією.

У машинописі закреслена передостання строфа:

Летять над світом мовчазні лелеки,
киплять вулкани в мороці страшнім,
і дзвін кайданний із темниць далеких
віддзвонюється в серці у моїм.

Під великодню ніч (1919 чи 1920 року). Вперше надруковано в журн. «Прапор», 1969, № 9, с. 14—15.

Автографи — ф. 464, № 1101 (чорновий, без заголовку, із приміткою: «Приблизно 1920 чи 1921 рік»), № 1102 (переписаний начисто і знову густо виправлений, із датою: 1920 рік), № 1103 (чистовий, із заголовком «Під великодню ніч. 1919 чи 1920-ий рік»).

Датується 1967 р.

Подається за автографом — ф. 464, № 1103.

Серед нотаток П. Тичини кінця 60-х років є спогад про подію, відтворену в цій поезії:

«...Я уночі по Києву блукав. Разом із молодими артистками із студії Курбаса. Вони утрюх (а перша з них найскромніша і в той же час найрішучіша Нецадименко) об 11 ночі зайшли у двір по Кузнечній, 107... і викликали мене. І ми пішли бродить по Києву у великодню ніч. На Волод[имирській] гірці побували, навколо Андріївської церкви обійшли, щоб згори на Дніпро глянуть. У дворі Софії при електр[ичному] світлі всі білі плаття — мов срібні» («Із щоденникових записів», 1981, с. 284).

Р и т а — Нецадименко Рита (Харитина) Петрівна (1890—1926) — українська радянська актриса.

М у р і л ь о Бартоломе Естебан (1618—1682) — іспанський художник.

«Навальний шквал... Які пориви хитрі...». Вперше надруковано

в газ. «Радянська Україна», 1968, від 23 березня, під рубрикою «Незабутнє», разом з поезією «Просто з поля, сонце де палило...» і з такою приміткою від редакції:

«Час віддаляє нас від нього, живого, і тим дорожчим стає залишене ним, великим поетом і громадянином Радянської Батьківщини. Він творив уже важко хворий, до останньої можливості. Чутливе серце художника-мислителя відгукувалось на думи і болі народу, запалювалось радістю його буття, посміхалось вічному сонцю і вічній онові природи. Неминуче наближалось, а він, могутній духом і ніжний, поспішав з останніми рядками...

Дружина поета — Лідія Петрівна Тичина люб'язно надала нам для публікації дещо з невідомого досі, написаного незабутнім Павлом Григоровичем уже в останні дні його життя. І ми пропонуємо ці твори увазі шановних читачів».

Автографи — ф. 464, № 1098 (уривок чорнового), № 1099 (чистовий).

Датується 1967 р.

Подається за автографом — ф. 464, № 1099.

«Просто з поля, сонце де палило...». Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1968, від 23 березня (без четвертої строфи).

Автограф — ф. 464, № 1084.

Датується 1967 р.

Подається за автографом.

Сила мислі і труда... Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1968, від 17 серпня, під заголовком «На пульсі життя» разом з віршем «До молодих поетів», з такою приміткою від редакції:

«Дослідницьке заглиблення в літературну спадщину, залишену великим українським майстром слова Павлом Тичиною, щоразу дарує відкриття досі не відомих читачам його творів.

Нижче вміщуємо два ще не публіковані вірші, в яких чується голос мудрого поета-патріота, полум'яного бійця за справу ленінської партії, народу».

Автографи — ф. 464, № 1076 (уривок чорнового), № 1077 (уринок чорнового), № 1078 (уринок чорнового, із заголовком «Як в'їжджав я у Чернігів»).

В автографі № 1076 — варіант початку вірша:

Як в'їжджав я у Чернігів —
мов старі гортав я книги:
справа — два старих собори,
давні на Валу гармати,
зліва — церква Катерини,
вулички ж — як коридори...
Там, де Єлецька дзвіниця,
бувшим келіям ще сниться;
та вже ось переді мною
аж заблисло новою,
все збудовано красиво.
Дивишся схвильовано,
як все побудовано,
у єдине сковано!

Під № 1079 в архіві П. Тичини зберігається копія повного тексту поезії (рукою Л. П. Тичини), за якою здійснено публікацію в газ. «Радянська Україна».

Датується 1967 р.

Подається за рукописною копією.

Соколовська Софія Іванівна (1894—1938) — учасниця боротьби за владу Рад на Україні. В 1917 р.— член Чернігівського губкому РСДРП, потім голова Чернігівської Ради робітничих і солдатських депутатів.

Троїця — Троїцько-Ільїнський монастир у Чернігові, де П. Тичина в дитинстві співав у хорі.

До себе самого й до молодих поетів. Вперше надруковано в газ. «Літературна Україна», 1968, від 17 вересня.

Автограф — ф. 464, № 1091 (чорновий).

Датується 1967 р.

Подається за автографом.

В автографі № 1091 — варіант початку вірша:

ТОПОЛІ АРФИ ГНУТЬ...

(Із мого раннього вірша «Закучерявилися хмари»)

Тополі й зараз гнуть! Але — уже не арфи,
не арфи гнуть вони, о ні. Обурені тремтять,
щоб встоять проти хмар, які князьки й монархи
із Заходу нам шлють не раз, не два, не п'ять.
Не той це ряд тополь, що я в юнацтві бачив...

«Коли офіцерня й кадети...». Вперше надруковано в зб. «В серці у моїм...», с. 154.

Автограф — ф. 464, № 1097 (уривок чорнового).

Датується 1967 р.

Подається за автографом.

В автографі № 1097 закреслена строфа:

З робітниками є знайомство,
а цим-бо дуже дорожу.
Я хочу йти із ними рядом,
а коли що — то й підбіжу.

«Сонячні кларнети» — перша збірка поезій П. Тичини, видана 1918 р. у Києві (вид-во «Сяйво»).

«Неокласики» — літературне угруповання на Україні в 20-х роках; проповідували культ «чистого мистецтва».

«Замість сонетів і октав» — третя збірка поезій П. Тичини, видана 1920 р. у Києві (вид-во «Друкарь»).

«Вночі не сплю». Друкується вперше за автографом — ф. 464, № 1087.

Датується 1967 р.

Поезія незакінчена.

В автографі — начерки наступних строф поезії:

Хоч би швидше ти очунав

Для мене ти й сьогодні молоденька,
як і колись — десятки літ тому.

Ого, та скільки тут ти написав!
Перекладаєш?

Як на човні нас кидає й гойдає...
Біжить ріка життя, біжить ріка...
А Ліда в кріслі тихо задрімає,—
уся ж бо перетомлена така.

«Тільки що 'дцвіли сади...». Друкується вперше за автографом — ф. 464, № 1139.

Датується кінцем 60-х років.

Поезія незакінчена.

Зберігся ще один варіант початку поезії (ф. 464, № 1156):

Ще ж сади не одцвілися,
а вже літо літує.
Кожне дерево в задумі
вітами похитує.

Прославим слово Леніна. Вперше надруковано в газ. «Радянська Україна», 1967, від 7 листопада, з деякими різночитаннями проти авторизованого машинопису — ф. 464, № 885.

Автограф невідомий.

Датується 1967 р.

Подається за авторизованим машинописом.

Це один з останніх поетичних творів П. Г. Тичини. На текст поезії композитор А. Д. Філіпенко написав кантату.

ПОЕМИ

Моє дитинство. Вперше надруковано в журн. «Прапор», 1971, № 1, с. 82—89.

Автограф — ф. 464, № 1454 (чорновий, без заголовку, недатований), складається з окремих розрізнених аркушів, списаних олівцем і чорнилом у різний час.

Над поемою про своє дитинство П. Г. Тичина працював в кінці 50-х — на початку 60-х років. В цей же час поет розпочав роботу над книгою спогадів «Моє дитинство». Зберігся великий підготовчий матеріал до цієї книги — уривки спогадів, замітки, начерки, плани окремих розділів, різноманітні виписки, хронологічні таблиці та ін. (ф. 464, № 1458—1465). Частина цього матеріалу опублікована в книзі: *Тичина Павло*. Із щоденникових записів. (Упорядкування та підготовка тексту Л. П. Тичини та С. В. Тельнюка. К., «Радянський письменник», 1981). Окремі епізоди з дитинства поета знайшли втілення і в прозі, і у віршах.

Посма залишилася незавершеною. Публікація в журн. «Прапор» є реконструкцією тексту поеми, здійсненою на матеріалах чорнового автографа № 1454. На окремих сторінках є помітки П. Г. Тичини — вказівки на те, в якому порядку слід переписувати начисто окремі уривки, строфи поеми. Ці вказівки й допомогли скласти суцільний текст твору.

Подається за текстом першодруку, звіреним з чорновим автографом № 1454.

К а н о н — богослужбна пісня, що виконується під час заутрені.

«М а р с е л ь с ь а» — французька революційна пісня, що стала державним гімном Франції.

«Отречемся от старого мира!» — вірш російського публіциста, ідеолога революційного народництва П. Л. Лаврова (1823—1900), відомий під заголовком «Рабочая марсельеза», що став одною з найпопулярніших революційних пісень у Росії.

Вериги — залізні ланцюги, які носили на тілі віруючі для смирення плоті.

Ірмоси — богослужебні пісні, що виконуються під час заутрені.

...Мойсея й Авірона хвалили — й проклинали фараона... — За біблійною легендою, бог покарав Єгипет за те, що фараон відмовився відпустити з полону іудеїв. Мойсей — біблійний пророк, законодавець громадянського і релігійного побуту давніх євреїв. Авірон — брат Мойсея.

Під водою човен плаває... — Йдеться про роман Жюль Верна (1828—1905) «20 000 лье під водою».

Читав... Гоголь! — Йдеться про повість М. В. Гоголя «Ночь перед рожеством».

Поля — Поліна Григорівна Тичина (1884—1925) — сестра П. Г. Тичини.

Пісня Лихача Кудрявича. — Йдеться про один з двох віршів О. В. Кольцова (1809—1842) — «Первая песня Лихача Кудрявича» або «Вторая песня Лихача Кудрявича».

Ісаакіївський собор — собор у Петербурзі.

Милорадович Григорій Олександрович (1839—1905) — український історик, археолог. Був головою Чернігівської губернської вченої комісії.

Трапезна — монастирська їдальня.

Марія Магдаліна — за євангельською легендою, зцілена Христом від тяжкої недуги грішниця, що стала його ревною послідовницею.

...на дні. — Йдеться про дитяче сприйняття назви п'єси О. М. Горького «На дні».

«Іскра» — перша загальноросійська політична марксистська нелегальна газета, створена В. І. Леніним у 1900 р. для організації революційної марксистської партії Росії.

Морачевська Серафима Миколаївна — вчителька в селі Пісках на Чернігівщині, перша вчителька П. Г. Тичини.

«Откуда, звездочка-краса?» — рядок із вірша В. А. Жуковського (1783—1852) «Утренняя звезда».

Плюшкин, Кувшинне Рило — персонажі поеми-роману «Мертві душі» М. В. Гоголя.

«Богачу-дураку» — пісня на текст вірша І. С. Нікітіна (1824—1861) «Песня бобыля».

Тарасова «Анну Кареніну» читає. Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1968, № 9, с. 1—5.

Автографи — ф. 464, № 1470 (уринок чорнового, із заголовком «Алла Тарасова читає „Анну Кареніну“»), № 1471 (уринок чорнового), № 1472 (текст переписаний начисто і знову виправлений), № 1473 (уринок чорнового), № 1474 (уринок чорнового), № 1475 (уринок чорнового), № 1476 (уринок чорнового), № 1477 (чорновий), № 1478 (уринок чорнового), № 1479 (уринок чорнового).

Авторизований машинопис тексту поеми — ф. 464, № 1480.

Подається за авторизованим машинописом.

Над поемою «Тарасова „Анну Кареніну» читає П. Г. Тичина працював у кінці 50-х — на початку 60-х років. Поема незавершена.

У книзі «Із щоденникових записів», у записі середини 1962 р. під рубрикою «Що треба доробити» серед творів, які ще не завершені, значиться і поема «Алла Тарасова читає Льва Толстого» (с. 304).

В автографі № 1471 — варіант початку поеми:

«Восени одного з останніх років — у Празі післяобідньої пори — делегацією Верховної Ради СРСР було влаштовано одвітний прийом чехословацьким артистам та письменникам. І схвильовано до нас говорили закордонні наші друзі:

Яка людна, яка весела наша хата!
Поміж нами чеська мова багата.

Однокорінна дружба наша безцінна!
Поміж нами словацька мова глибинна!

Незвичайне це свято — щиробратнє, зустрічне!
Поміж нами слово російське величне!

А ще й української мови звучання,
Братерству народів дзвінке величання!

І попрохали вони члена нашої делегації, народну артистку СРСР Аллу Костівну Тарасову, прочитати їм із її репертуару уривки з «Анни Кареніної».

— Ой не відмовте ж бо, —
кинулись до неї: —
Ми ж так Вас хочемо послухать! —
всі її обступили...»

Серед чорнових начерків в автографі № 1471 є строфи, що не увійшли до остаточного тексту поеми:

ДО ВІРША «АЛЛА ТАРАСОВА ЧИТАЄ „АННУ КАРЕНІНУ“»

Щось знайоме... Ох, згадати...
Де це чув я? Чув я де?
А! У Кембріджі... Заклятий
ворог наш, що — де не йде —
«філософію» пряде:

Начебто слов'ян культура
із Німеччини пішла;
начебто з-під абажура
на всі наші діла
лампа містики влила...

Що ж, і Лев Толстой, виходить,
на німецькому корню?
Так панам «філософ» годить,
бачить в них свою рідню.
Ну, звичайно, за платню.

О, хитрющий мудрагелю,
решето не голова!

Ні, не решето... Під стелю
він же скаче (ой, дива):
платять же за ці слова!

В автографі № 1472 є уривок, що не увійшов до остаточного
тексту поеми:

І я думками перенісся
в дев'ятнадцятий вік —
в села і міста Росії.
...Що це? На троні змія!
Що це? Задуха!.. Завії!
Від продажності придворної мізерії
чортополох розрісся по імперії...

І над кожним фабричним,
гrechкосієм та батраком —
жандарм із кровосічним канчуком!
І почувся мені
з «самодержавної» Росії
стогін, крик...
Хіба лише стогін? — Ні!
А ще ж і протидії міць!
Вже сміло життя сказали в вічі
новонароджені сили робітничі:
а чи не пора
схитнути
ідолище погане,
щоб воно
в грязь
брягнуло
ниць?

Щоб брязнула
ця кощава
потвора стара — монархічна держава,
і «весь царствующий дім»,
і ти разом з ним,
проклятий пане,—
чуєш? —
і ти разом з ним!

В автографі № 1477 остання строфа — закінчення поеми — не
увійшла до остаточного тексту твору:

На ноги товариство підвелось.
І серце кожного
гордістю загорілось:
ніколи ми не здаємось
на милість.
Перестаньте крикати та лякати,
перестаньте
свою силу кургузу
протиставляти
могутності
Радянського Союзу.

Ніколи й нікому не здаємось
на милість.

Тарасова Алла Костянтинівна (1898—1973) — російська радянська актриса, народна артистка СРСР (з 1937 р.). З величезним успіхом виконувала роль Анни в спектаклі «Анна Кареніна» за Л. М. Толстим.

Майєрова Марія (1882—1967) — чеська письменниця.

Незвал Вітезлав (1900—1958) — чеський поет.

Спалахи в серці. Вперше надруковано в журн. «Жовтень», 1969, № 1, с. 6—7.

Автографи — ф. 464, № 1488 (чорновий), № 1489 (чистовий, з датою: 1964—1965 рр.).

Подається за автографом — ф. 464, № 1489.

В чорновому автографі № 1488 — варіант початку поеми:

Солили огірки в нас. У маленькій
посудині (другої не знайшлося
на дачі тимчасовій). Ім лиш трохи.
Та настрої щось у мене був тривожний
ще вчора. Чого — і сам не знав я.
І сонце тихо вийшло, й сосни мріли
(напевно, вдень година буде тепла).
На серці ж неспокійно... Машинали
я стежив, як в посудину у сінях
пахучого окропу жгут поклали
на самий спід. І часнику зубочки
розкидали. По огірках ізверху
смородинним із прожилками листом
зробили настіл. А тепер лишилось
прилити та ще в куток поставить...

Раптом

почув я з вулиці: «А ті прокляті
(добридень вам!) таки помстились люто!»
Я кинувся до листоноші: Глезос?!—
газету рвучко взявши, розгорнув,
про суд неправий став читати. Світе
розкований! І що вони там чинять!
Підложно! Ложно! Слухайте! — це ж звірі...
Та листоноша близ двора другого
гукав уже: «Несправедливий вирок
Манолісу! — і подавав газету
через ворота... Й я відчув, як душно
мені тут стало. Сонце — мов сіпнулось
угору, й приском кинуло на мене,
а сосни теж підскачили, як п'яні...
Та як це можна, — все в мені кричало, —
його обвинувачувать в шпигунстві!
— Ти заспокойсь, — підбігла тут дружина. —
Це, певно, серце в тебе. Ну, не стій на сонці,
у холодок ходім.

Покинувши соління, враз підбігла й мати:
— А дай сюди газету! Тільки — що з тобою!

Ти весь поблід. Не стій на сонці. Швидше сюди, у холодильник!

...його обвинувачують в шпигунстві — У 1959 р. на підставі фальшивого звинувачення в шпигунстві Маноліс Глезос був засуджений на п'ять років тюрми і чотири роки заслання. Під тиском міжнародного руху прогресивної громадськості був звільнений від ув'язнення в грудні 1962 р.

Зустріч з Мариною (Після закінчення Всесвітнього конгресу за мир у Парижі). Вперше надруковано в зб. «В серці у моїм...», с. 211—215.

Автограф — ф. 464, № 1490 (чорновий).

Датується 1967 р.

Подається за автографом.

На одній з сторінок автографа — помітка П. Г. Тичини — вказівка на джерело цитат з віршів М. Цветаєвої: «Мар. Цветаева. Стор. 307, 308, 314». І далі — «Тримаюсь — горджусь:

Челюскінці — росіяни.

(стор. 309)».

Тут мається на увазі поезія М. Цветаєвої «Челюскінці», а саме строфа:

Советский Союз!
За вас каждым мускулом
Держусь — и горжусь:
Челюскінцы — русские!

На окремому аркушику замітка:

«Марина Цветаева. Стор. 308 и 347.
«Челюскінцы» («Второй уже Шмидт»)

Примітка — стор. 754. Там же є і про першого Шмідта.

Поема незавершена.

Цветаєва Марина Іванівна (1892—1941) — російська поетеса. 1922 р. виїхала за кордон. У 1939 р. повернулася на Батьківщину. Всесвітній конгрес оборони культури, що відбувся у Парижі в 1935 р. П. Г. Тичина входив до складу делегації Радянського Союзу.

Пастернак Борис Леонідович (1890—1960) — російський радянський письменник.

Панч Петро Йосипович (1891—1978) — український радянський письменник.

Васильєви-брати — Георгій Миколайович (1899—1946) і Сергій Дмитрович (1900—1959) — російські радянські кінорежисери і кінодраматурги (однофамільці), відомі як брати Васильєви.

Щербakov Олександр Сергійович (1901—1945) — радянський державний і партійний діяч.

«Пекельний чад...» — Уривок з вірша М. Цветаєвої «Сад» у перекладі П. Тичини.

«Старцювання одвічна, черства сухом'ят!» — Строфа з вірша М. Цветаєвої «Нікуди не уехали — ты да я...» у перекладі П. Тичини.

«Твоя душа — куди пішла?» — Уривок з вірша М. Цветаєвої «Иду на несколько минут...»

Челюскінці — учасники героїчної експедиції пароплава «Челюскін», що вирушив у серпні 1933 р. із завданням пройти за одну навігацію від Мурманська до Владивостока по трасі Північного морського шляху. У лютому 1934 р. «Челюскін» був роздушений кригою. Учасники експедиції висадились на лід і протягом двох місяців продовжували наукові спостереження. Були доставлені на материк радянським льотчиками.

Шмідт Отто Юлійович (1891—1956) — математик і геофізик, радянський дослідник Арктики, очолював експедицію «Челюскіна».

Шмідт Петро Петрович (1867—1906) — лейтенант Чорноморського флоту, революціонер, один з керівників Севастопольського збройного повстання 1905 р.

Серафима Морачевська (З мого дитинства). Вперше надруковано в журн. «Прапор», 1968, № 9, с. 2—7, з такою приміткою від редакції:

«Рік тому у вересні пішов від нас Павло Тичина — видатний син українського народу, один з найбільших поетів сучасності. В останній рік свого життя Павло Тичина працював над твором про свою незабутню вчительку Серафиму Морачевську. Поема залишилася незакінченою.

Редакція «Прапора» глибоко вдячна дружині поета Лідії Петрівні, яка надала можливість ознайомити читачів з недрукованою поемою Павла Тичини».

Автографи — ф. 464, № 1491 (уривки чорнового, із заголовком «А в ней імператор зарят (З мого дитинства)», переписаний начисто і знову густо виправлений початок поеми, із заголовком «Серафима Морачевська»), № 1492 (чистовий, кінець переписаний рукою Л. П. Тичини, дата: 1967).

Дагується 1967 р.

Подається за автографом — ф. 464, № 1492.

В автографі № 1491 — варіант початку поеми:

В неділю було це. Якраз по обіді. Зимою.
У хаті сидів у нас Коцюр Данило (сам тесляр),
хотів він дідждатися батька — його ж не було ще,
тож мамі про щось усе бідкався. Про що — я й не слухав.
А Поля, сестра, над колискою тихо співала:

Пішла киця по водицю
та й упала у криницю...

Набігавсь за день я. Бо все ж на морозі, де хлопці:
в Тищенковій сніжній долині спускався на ковганці
(стулив з кізяка і водою на ніч заморозив).

А це вже, роззувшись, сидів на печі в теплім просі
й на комині вугликом чиркав і сам же сміявся.

— Ну, мамо, дивіться: оце змалював я Хиренка!

Він п'яний... аж ногу задер — а тут шапка упала.

— Ось я покажу тобі! — пальцем мені посварилась
добрячая мати.— І звідки ти взяв, що він п'яний? —

Та й знову до Коцюра: — Як! Щоб Хиренко напився?

Не вірю, ніяк я не вірю! —

Ціпком своїм Коцюр

писати щось став на долівці, а потім поглянув

й сказав: — А може, й прикинувся п'яним. Для чого?

Бо стражник погрожував: краще признайся, — кричав він, —
признайся, що царя ти назвав одновухим! Сибіру

тобі закортіло?

— Си-бі-ру! — аж скрикнула мати.—
За що ж це нападсть чоловіку? — Ні защо, ні прбщо!
А Коцюр: — Маріє Василівно! Слухайте ж далі:
сьогодні вранці це діялось. Як в церкві ще правилась
служба.

— Сьогодні? А я ж і не чула.—

Тут саме в колісці
Оксинка захикала й Поля: — Ну люлі, маленька,
ну люлі... (торкнула коліску).— А я все із дітьми,
кудись щоб піти? — та куди там! Ну люлі, Оксинко,
поспи ще (коліска гойдалась).—

Чиркав
та й чиркав на комині я, а сам одним вухом
все вниз дослухався (гойдалась коліска, гойдалась).
— Маріє Василівно, слухайте ж далі.
Страшна ще нападсть чоловіку. Й коли вона впала?

В автографі № 1491 є уривок, не введений до тексту поеми:

ДО ВІРША
«В НЕЙ ІМПЕРАТОР ЗАРЫТ»

Старий піп (*рантом до припівка підійшовши*). А оце що, га? — Я питаю. Глібова байки, якийсь чи якась Загірна, що «Під землю» написала. (*До Серафими Миколаївни, різко обернувшись.*) У вас усе те в пошані, що бунтівники ховають.

Серафима Миколаївна. Та що ви видумали! Це ж усе дозволено цензурою і продається воно в книгарні губернського земства. (*Схитнула плечима, до мами.*) Ну ви подумайте, отаке ж і вигідає... їй-богу, аж смішно...

Старий піп (*вчепившись у це слово*). Ага, тепер уже ви кажете й самі, що смішно, а чого ви Шевченків «Кобзар» держите у себе, га? Чого?

А я тут з печі: — Та він же за сволюком лежить. (Але мати на мене пальцем замовкнути наказала...)

Серафима Миколаївна (*до мами*). Ну я піду. (*Стягує свою кожушанку з жердини.*) Піду, бо ще в мене і в свято діла — просто не переробить.

Старий піп (*з насмішкою*). Діло ще є? Дома, кажете? А ми й там його у вас розчистимо.

Та Серафима Миколаївна швидко двері одчинила й вибігла в сіни. А в сінях якийсь гармидер почувся... І батьків голос, і голос старшини...»

Глібов Леонід Іванович (1827—1893) — видатний український поет, байкар.

Мама — Тичина (Савицька) Марія Василівна (1861—1915) — мати П. Г. Тичини.

Батько — Григорій Тимофійович Тичина (1850—1906) — батько П. Г. Тичини.

Найстарша — Єфросинія Григорівна Тичина (1881—1949) — сестра П. Г. Тичини.

Оксинка — Оксана Григорівна Тичина (н. 1893 р.) — сестра П. Г. Тичини.

Миша — Михайло Григорович Тичина (1885—1920) — брат П. Г. Тичини.

Ваня — Іван Григорович Тичина (1888—1969) — брат П. Г. Тичини.

«По синим волнам океана...» — Строфа із вірша М. Ю. Лермонтова «Воздушный корабль».

Загірня Марія Миколаївна (справжнє прізвище Грінченко; 1863—1928) — українська письменниця. Книжку М. Загірньої «Під землею» подарувала П. Тичині вчителька Серафима Миколаївна Морачевська в нагороду за успіхи в навчанні.

Степанида Виштак в гостях у вихованців дитячого будинку. Вперше надруковано в зб. «В серці у моїм...», с. 224—248.

Автографи — ф. 464, № 1495 (уривки чорнового, із заголовком «Виштак»), № 1496 (уривки чорнового, із заголовком «Виштак»), № 1497 (уривки чорнового, із заголовком «Степанида Демидівна»), № 1498 (переписаний начисто початок поеми, із заголовком «Виштак до дітей прийшла», знову густо покреслений і виправлений), № 1499 (переписаний начисто, виправлений, із приміткою: «Початок», далі — чорновий текст, із помітками про порядок переписування начисто).

Авторизований машинопис — № 1500 (початок поеми, із заголовком «Виштак»), № 1501 (авторизований машинопис, із поправками та викресленнями, із заголовком «Виштак»), № 1502 (машинопис, із поправками рукою Л. П. Тичини й датою: 1965—1967, із заголовком «Степанида Виштак в гостях у вихованців дитячого будинку»), № 1503 (авторизований машинопис з поправками рукою Л. П. Тичини).

Подається за авторизованим машинописом — ф. 464, № 1503, звіреном з автографами.

Над поемою про С. Д. Виштак П. Г. Тичина працював, починаючи з 1962 р. до останніх днів життя. Серед паперів поета зберігся аркушик із начерком звіту про свою роботу (до XXII з'їзду КПРС), в якому він говорить:

«Посилено працюю над поемою про двічі Героя Соціалістичної праці Ст. Дем. Виштак. Поема — сюжетова. Героїня прийшла в дитячий будинок. Розмова з дітьми. Знайомство її з тим, як саме перебудовується навчання в дитячому будинку, які вже майстерні заведено, як учать дітей у допомозі колгоспникам на польовій роботі. У всій поемі на головному місці момент виховання дітей, поєднання навчання в працею. Кілька разів я розмовляв з Ст. Дем. Виштак, перевіряв у неї, чи вірно я передаю специфіку її роботи. А ще намітив я поїхати в с. Лосятин» (ф. 464, № 1504).

Збереглися виписки, замітки, підготовчий матеріал до поеми (ф. 464, № 1504).

У чорнових автографах № 1495 і № 1496 та в авторизованому машинопису № 1500 є уривки, що не увійшли до тексту поеми, викреслені П. Г. Тичиною вже в авторизованому машинопису № 1501.

В авторизованому машинопису № 1500 після слів Насті: «Ще я від матері своєї перейняла таке» йшов такий текст:

«— Е, ні! — заперечила їй Софія Петрівна. — А ти ж і Першого травня, наприклад, з дітьми у виставах грала, перебиралась в іншу одежину та голос змінювала, людей смішила.

— Софіє Петрівно! — на бік схиливши голову, не то з боєм, не то з докором їй одказала. — Ніколи не смішила я людей! Для дітей я все зробити готова, бо люблю їх. Що ж до себе, то відчу-

ваю: від природи багато в мені чого закладено, але розвинути його я не змігла. Може б із мене вийшла Марія Заньковецька. Дивуєте, звідки я про неї знаю? Мені Яків Сергійович, наш учитель, розказував. Ех, якби я була освічена! На якусь і більшу роботу годилась би. А зараз... Учитись пізно. Без двох — скоро піввіку вже мені. Прокляті гітлерівці все життя скалчили моє. Матір убили. Зразу ж, як увірвались у село. У мене вистрелили. Попали в ногу. Я впала. Та й покинули. Думали, що я вже мертва. Хату підпалили. Це, бач, за батька, що проти фашистів бився на фронті. Мені ж було тоді ще років вісім. Ну де його подітись! Де переховатись? В бур'янах? Та ще голодною? Кождої ж хвилини тремтиш, що на тебе собак спустити можуть берлінські людоїди. А нога ж боліла, — перебігати нічим було. Йй-право, якби не Порфир Іванович — пропала б я навіки, пропала б я, зовсім пропала!.. — І Настя притулила полотняний фартух до очей, плечі її здригались від плачу нечутного...

Кинулась Виштак до неї, поклала на плечі її свої руки й заговорила тихо та сердечно:

— Ну годі, Настечко, не треба плакати. Я давно вже знала про вашу долю таку гірку та нещасливу. І якраз же, — ви думаєте хто? — Порфир Іванович і розказав мені про вас.

Настя одняла фартух од заплаканих очей і здивовано спитала:

— Порфир Іванович! А як же це... От не розумію.

Софія Петрівна раптом встала: хотіла щось сказати, але її Виштак рукою зупинила.

Виштак (до Насті). Знаю, що він із вами потім манівцями та обочинами пробирався на Чернігівщину в село Піски, де його дружина працювала (сама ж пісковчанка). Та ще страшніше там пекло він зустрів: село з усіх боків підпалено було. У замкненому клубі кілька сот людей живцем спалили! Там же загинула й його дружина. Чудом, просто чудом якимсь удалось вирватись йому із вами з Пісок і перебігти в Стару Басань, а після того в Ярославку...

— Світе мій! — аж жажнулась Настя. — І все це ви знаєте!

— Знаю, Настечко, знаю! Бо й моя доля багато в чім схожа на вашу. Ну, заспокойтесь же (і Виштак поцілувала Настю), заспокойтесь. Тільки ніколи в душі своїй не задріть, що хтось на більшій роботі, а ви, бач, на меншій. Пам'ятайте, на кожному місці в житті людина може стати корисною людям і великою!

Одійшла на своє місце Виштак. Хвилину постояла. Щось думаючи, пройшлась по бічній стежці до голубів, які зараз же відлетіли далі, і звідти стала пильно дивитись на Софію Петрівну, немовби розгадувала, що вона за людина, ця Софія Петрівна.

— Судить мене, Степанидо Демидівно, висміюйте, картайте, — поклавши руку на серце, схвильовано заговорила Софія Петрівна, відчуваючи на собі погляд Виштак. — А про Настине життя я буквально тільки сьогодні вперше почула! Соромно признаватись, але ж... я тут новенька, недавно працювати почала. Ти пробач мені, Настю, якщо я, може, тут висловилась необережно...

— Авжеж, що необережно! — зауважила Виштак.

— Та що ви, що ви! — благально руки простягла до неї Настя. — Не треба про це вже говорити, не треба. То я сама прохопилась. Із війни ж це в мене отака дратливість...

І, повернувшись в бік кухні, загукала:

— Окса-а-нко! Оксанко! А неси ж бо молока сюди скоріш! Чуєш?

Сама ж сіла в холодочку на траву, обома руками обняла свої коліна й замиловано стала дивитись на Степаниду Демидівну, яка, перебуваючи все ще в думках, поволі підійшла до стільця коло столу, але ж не сіла. Продовжувала стояти й Софія Петрівна.

Виштак. Що я бачу, Настечко! Ви ж зовсім молода ще.

— Та де там...— зніяковіло заперечила Настя. І, рознявши руки, підняла їх од колін і, вхопивши в них свою голову, журно почала ойдатись із боку в бік. У чорні коси Настині, з проділом посередині, уже вплелися і сиві пасма. Холоднуватим блиском одливали юни, як тільки сонце на них крізь листя кидало ясномигтучі плями...»

Після слів:

«Іде ж Оксанка — з чашками, з глечиком, з вазою малою» — ішов далі текст (машинописний і рукописний):

«Першими скочили на ноги Опанас і Федір:

— Зараз же! Поможемо!

Летимо стрілою!

Та Федір, зачепившись за залізний обруч у траві, упав, а через нього й Опанас перекотився. Регіт вибухнув серед піонерів, але зараз же й ущух.

...Федір, упираючись руками в землю, звівся на одне коліно, іспробував стати на друге та й знов упав.

— Насте! Оксано! — тільки й устигла крикнуть Софія Петрівна — й миттю сама опинилася коло Федора.

Всі позскакували діти. Дехто з них і собі побіг за Софією Петрівною. У метушні Костика звалили з ніг — і той заплакав. Осліп перевернувся.

— Діти! Спокій! — залунав рівний голос Степаниди Демидівни: — Усім на місцях zostаватись!

У тиші, що раптом настала, почувся Антоніни приглушений голос:

— Ну що це... Невже... Дивіться, дивіться...

...Учотирьох (Софія Петрівна й Настя з одного боку — в голозах, а Оксанка й Опанас — в ногах — із другого) підняли на руках своїх рівно розпростертого, незвично притихлого Федора й, переступаючи обережно, понесли його до хати.

У Антоніни спідня губа затремтіла, очі мутними стали...

— Ну от... ти ще заплач! — через плече насмішкувато зиркнув на неї Нечипір. А йому в тон упав тут і Кирилко:

— Побіг, називається, зопалу. Треба ж було глядіти...

І обидва вони навпочіпки сіли на краєчок клумби поруч з Васею.

Що таке! Кого глядіти? —
перепитували діти.

Кажете —

«Зопалу»?

Хто ж тоді виною?

Вася все це видумав,—

сам же... стороною.

— Ніно,— покликкала Виштак.— Стань на моє місце отут, поки я Федя провідаю. А ви, діти, будьте гідні звання піонерів!

І вона спішно пішла до хати.

Ніна вийшла наперед. Не знала зразу, що їй робити. Таке важливе доручення — та ще од Виштак! — застало її зненацька. Рожева від природи, Ніна ще більш зашарілась, а вушка її немовби хто вишневим сиропом наповнив... Спочатку Ніна уникала дивитись на товаришів своїх: чи то було ніяково їй — сама не могла собі відповідь дати. Отже неквапливо зупинила вона погляд — то на розтріпано-веселих головах золотокучерявих соняшників, що на горі од он — тисячами, в решітку розставлених очей, вглядалися в сонце; то на заклопотаних хмарках, що у вигляді бура нависного для копання колодязів проти довгоносика лишали слід по собі в срібло-блакитному небі, слід — зубчатопоротий; то на молодій коло погрібника груші, у якої хтось одчухнув гілляку, і та звішувалась безсило, немов нога перебита... Нога? Дрож пройшов по всьому тілу Ніни: як же це вона могла так довго милуватись соняшниками, коли ось там...

Що там зараз за дверима?

Ой... побачити б очима.

Федора

тихого,

що в тяжкому стані...

Раз ми допустили це —

значить ми погані...

Раптом до слуху Ніни долетіли слова Васі Суховія:

Те, що він зробив — привичне,

це не є ще героїчне.

Дурнику,

хлопчику,

чашку рятувати?

От тобі й досталося —

будеш ти кульгати.

І Ніна помітила, що Кирилко та Нечипір, нахабно засміявшись, підтримали Васю, а Софрон, Мариночка, Антось та Христя, навпаки, обурились.

І спалахнуло тут серце у Ніни.

— Васю! — крикнула вона.

— А що, — зневажливо запитав їх Вася, — може, я не так сказав, чи що?

— А ти нам, Нінко, не указ! — в оборону Васі загорлали його однокумці.

— Васю! — іще раз попереджаючим тоном повторила Ніна. — А ви теж (звернувшись до Нечипора й Кирилка), краще б ослона коло себе підняли, а не псують нам клумбу.

— Так, так! — почувлись голоси кругом. — Нехай із клумби встануть! Ми ж піонери! Дисципліни дотримуватись треба, дисципліни!

Та з клумби встав лише один Кирилко. Та й то не для того, щоб показати свою слухняність. Ні! Спершу він почував собі ногу об ногу. Потім, надувши щоки, виряченими очима оглянувшись на Васю, який кивком голови піддав йому жару й узявся кривлятися та невість що представляти.

За галасом майже ніхто з дітей не звернув уваги (крім мене та Мариночки) на те, що Степанида Демидівна й Софія Петрівна вийшли вже з хати на ганок і стали прислухатись — а що ж тут у нас діється. Ми удвох з Мариночкою поглянули були на ганок — та Софія Петрівна пальцем посварилася па нас, це щоб ми про них нікому нічичирк!

...А тим часом Кирилко, вигинаючись та підтанцювуючи, став таке щось недолadne шепеляти, що аж гидко було дивитись на нього. (Зуба ж у нього переднього не було.)

К и р и л к о. Як підносив Федір чашки —
у Оксанки — придибашки
ніжечка
трошечки

Що ж тут героїчного?
А йому вже й слава.

А після нього й Нечипір перед усіма нами став показувати, що він, мовляв, тут ні від кого не залежний. Адже він є одним із старших хлопчиків, — що ж йому ця Ніна, що йому й усі піонери, що дисципліну від нього вимагали? Нечипір, не встаючи з клумби, чвиркнув крізь зуби на чорнобривці й гордовито прорік:

— Васю, покажи їм ногу!
Вчора ж кинувсь ти спрожогу
з верхньої
гілочки
дуба, що он з краю.
Ти герой справжнісінький.
Наш ти, — поважаю!

— То що вони тут непорядки заводять! — викрикнув Софрон.
— Не давати їм слова, та й годі! — гарячково додала Христя. —
Цитьте! Нехай Ніна говорить!
— Скажу! — гнівно промовила Ніна. — Неодмінно скажу! —
і своїми очима круглими перебігла по всіх піонерах, немовби перевіряла, чи, може, ще є серед них такі, як оці-о викрутасники.
— От про що нам треба говорити, — почала вона. І всі стихли.

Не про дуб, не про героїв...
А про те, куди настроїв
Васечка
думоньки.
Дивна поведінка!
Він усе вигадус —
винувата ж Нінка».

У чорновому автографі № 1496 є варіанти в розповіді Степаниди Виштак та строфа, що не ввійшла до остаточного тексту:

Дужчала Країна Рад —
вільно, без упины.
Раптом з-за кордону гад
вдерся в Україну.

Нас хотів вогнем спалить,
чорний ворог лютий...—
...Змовкла тут Виштак на мить —
серцем одітхнути.

Вщух і сад, мов на зорі,
тільки з поля звуки,
та в сусідньому дворі
півнів перегуки...

В цьому ж автографі викреслено в розповіді виховательки абзац:

«Дозвольте вітати вас, Степанидо Демидівно! В нас тут живе десять хлопців і вісім дівчаток. Є між нас п'ятеро старших, а то все малеча. Всі вони сироти. Дружно живуть! Не горюють. Вранці, поспідавши, слухають вірші про Леніна. Потім... Та ось і самі вам вони похвалитися хочуть».

Заньковецька Марія Костянтинівна (справжнє прізвище Адасовська; 1854—1934) — велика українська радянська актриса й театральна діячка.

...на постаменті в Лосятині гарні...— На батьківщині двічі Героя Соціалістичної Праці С. Д. Виштак в селі Лосятин, Гребінківського району, Київської області встановлено її бронзовий бюст.

Петрусенко Оксана Андріївна (1900—1940) — видатна українська радянська співачка.

Демченко Марія Софронівна (н. 1915 р.) — ініціаторка масового руху колгоспників за одержання високих врожаїв цукрових буряків.

Хобта Олена Семенівна (1882—1960) — одна з ініціаторок масового руху колгоспників за одержання високих урожаїв, Герой Соціалістичної Праці.

Подорож до Іхтімана. Вперше надруковано в журн. «Вітчизна», 1969, № 1, с. 92—116.

Автографи — ф. 464, № 1505 (уривки чорнового, варіанти, доповнення), № 1506 (уривки чорнового), № 1507 (переписаний начисто і знову густо виправлений варіант початку поеми, із заголовком «В Іхтімані мітинг (вересень 1950 р.)». Заголовок закреслено, замінено новим «Подорож до Іхтімана»), № 1508 (уривки чорнового, із заголовком «Мітинг в Іхтімані»), № 1509 (переписаний і знову виправлений початок поеми), № 1510 (чорновий уривок — варіант початку поеми із заголовком «Откуда, звездочка-краса? (Подорож до Іхтімана)»), № 1511 (чорновий варіант початку поеми, із заголовком «Русана»; уривки чорнового), № 1512 (варіант початку поеми, із заголовком «Русана („Откуда, звездочка-краса?“)»; уривки чорнового), № 1513 (чорнові варіанти початку поеми, із заголовком «Подорож до Іхтімана»), № 1514 (варіант початку поеми, із заголовком «Русана»; уривки чорнового), № 1516 (чорновий варіант — монтаж тексту поеми із уривків автографів різних років, списків рукою Л. П. Тичини та уривків машинопису тексту поеми, із заголовком «Подорож до Іхтімана». На одній із сторінок, переписаних Л. П. Тичиною, помітка «Лікарня»), № 1517 (уривки машинопису).

В архіві П. Г. Тичини зберігаються також підготовчі матеріали до поеми, різноманітні виписки, нотатки (ф. 464, № 1521).

Зберігається також лист Г. Трайкова до П. Г. Тичини від 22 квітня 1955 р. (ф. 464, № 1522) разом з машинописом кількох статей болгарських авторів у перекладі на російську мову про боротьбу трудящих Іхтімана проти фашистів. Усі статті уважно прочитані П. Г. Тичиною, окремі місця підкреслені, на полях — численні замітки рукою П. Г. Тичини.

Роботу над поемою «Подорож до Іхтімана» П. Г. Тичина розпочав після подорожі до Болгарії в 1950 р. і продовжував працювати над твором до останніх днів життя. Окремі уривки написані в лікарні влітку 1967 р. Поема, однак, залишилась незавершеною, в уривках.

Серед щоденникових записів кінця 1951 р. є такий: «Саме я закінчую зараз поему „В Іхтімані мітинг“. У цій своїй поемі я висвітлюю, як Радянська Батьківщина стала багата і могутня і як зарубіжні наші друзі, болгари використовують радянський досвід для своєї країни». («Із щоденникових записів», с. 173.)

Уривки поеми друкувалися за життя поета як окремі поезії: «Ластівкою дружби ми до вас летіли» (1950), «І дививсь Ілліч на мене» (1956), «Два кларнетисти» (1961), «Ми проходим стрункорівно» (1966).

Після смерті П. Г. Тичини за допомогою Л. П. Тичини було відтворено текст поеми, що й був опублікований в 1969 р.

Подається за першодруком, звіренням з оригіналом відтвореного тексту поеми — ф. 464, № 1516.

Як свідчить архів П. Г. Тичини, план поеми неодноразово змінювався. Чимало уривків, наявних в різних чорнових варіантах поеми, не увійшло до друкованого тексту.

Уривки чорнового автографа № 1505 свідчать, що в одному із варіантів поема мала починатись розповіддю про відвідини поетом Мавзолею В. І. Леніна напередодні поїздки за кордон. В іншій редакції цей уривок був опублікований у збірці «Ми свідомість людства» як поезія «І дививсь Ілліч на мене» із авторським підзаголовком «Із поеми». У третьому томі Зібранні творів П. Г. Тичини в шести томах під поезією проставлена дата: 1956.

Наводимо цей варіант початку поеми (№ 1505):

Завтра за моря лечу я,
щоб за мир піднести клич.
Може, буде й трудно? Хоч
сильним стати, як Ілліч.

У житті колючок повно,
а не тільки цвіт лілей.
Ілліча поради хочу!
Й тихо входжу в Мавзолей.

Разом з іншими поволі
вниз та вниз спускаюся я.
В кожного ж душа розкрилась,—
засвітилась і моя...

Ах, коли б йому сказати
та про все, про все я встиг! —
Посуваємось в мовчанні —
тільки шерх од наших ніг...

Скільки думав я про нього —
в блиску дня і в темі ночей!..
Вліво крок — і враз я бачу
усміх сплющених очей!..

Ленін! Ленін! Як це близько...
Леніна побачив я!
В кожного ж душа розкрилась,—
засвітилась і моя...

За моря лечу далеко,
щоб за мир піднести клич.
В справі славній, превеличній
ти настав мене, Ілліч!

Далі йшла розповідь про подорож по Болгарії:

З Москви нас приїхало вісім.
В Пловдиві були,— вироста!
Тепер делегація наша
роз'їхалась в різні міста.

Мене в Іхтіман запросили,—
я з радістю їду туди.
...Хатки, виноградники, ниви,
колодязь, баштани, сади...

Все вперед дорога бігла —
рівна, пружна, як струна...
Вітоша гора праворуч,
а ліворуч низина.

Тепло в нас ішла розмова,
всі ж бо ми — товариші —
зразу зблизились в дорозі,
дружби сповнені в душі.

Над рожевим над туманом
голуб білий знявся увись...
Верби й клени понад шляхом
позолотою взялись...

— Голуб білий, вісник миру!
Глянь навкруг із висоти,
до трудящих всього світу
ти з привітом полети! —

Це сказав товариш Мінчо.
Він з машини все дививсь,
як той голуб в високості
кілька раз перекрутивсь...

Впав у річ йому Георгій:
ой, приємні ж новини!
Підписів щодня мільйони
проти паліїв війни!

— Що! У вас газета? Дайте,
Дайте гляну...

От краса! —
Мінчо голосно читає
ще й рукою потряса.

Небо чистим намічалось,
лиш імла все понизу.
...Ах, якби ви, друзі, знали,
що в душі своїй везу!

Я везу в душі одвертій
образ світлого Кремля.
Завжди він в житті зі мною,
радість вносить, направляє:

чи готовий ти знаннями
до трудних, важливих справ?
Як з моральністю твоею?
Чи корисним людям став?

Відповідь одна ж у мене:
щоб дійти знання основ —
я у партії учуся,
все трудне робить готов.

І тепер я з вами, друзі.
Нам життя диктує строк:
в боротьбі за справу миру
не відступим ні на крок!

Не відступим! — всі сказали.
Рідні ж ми були тепер:
Пенчо, я, та ще Методій,
та Еммануїл-шофер.

В цій же одиниці збереження (№ 1505) — автограф ще одного уривка з поеми:

УРИВОК ІЗ ПОЕМИ «ІХТИМАН»

(Болгарський поет проти чужих і своїх «стиляг»)

Стороною, стороною
ви проходите, скоморохи,
ген туди — під три чорти!
Поміж вами й поміж мною
чи є спільного хоч трохи,
щоб то разом з вами йти?

Що вам каже Батьківщина? —
Не старітися до часу,
молодіти день по дню.
Ви ж про смерть... Яка причина? —

Робітничого ви класу
боїтеся як вогню.

Боїтеся ви роботи.
До хрустких гулящих пальців
не пристала щоб земля?
День і ніч у вас фокстроти.
На життя — в кружлянні вальсів —
поглядаєте здаля.

Нащо вам мистецтво слова?
З легкістю польоту мухи
вправо повернули ви.
Мукасте, як корова,
а в очах вам завірюхи
сміття, куряви й трави...

Промовляєте ви басом;
кроки в вас — слонячі кроки,—
просто класики живі.
А у віршах викрутасом
містика, і кекуоки,
й модна мушка на брові.

Не про люд і труд простої
пісні ви співати стали,
а про се... та ще про те
(не без лайки теж крутої)...
Та про щоб ви не співали,
а на смерть ізведете.

Так! В житті корчі і ями...
Люд же йде безстрашно й сміло,
тільки ви — як та тума.
Ей, зветесь ви митцями,
і перо є, і чорнило —
та мистецтва в вас нема.

Присмерк любите? Вмирання?
В інший бік це ж вам утеча —
«по той бік добра і зла»?
Надто вже зелена й рання
мудрість отака стареча,
що «в нікуди» привела.

Смокчете коктейль у барах?
Ой, пустої моди «мужі»,
творчий ваш огонь погас:
він же й починавсь у хмарах.
До народу ви байдужі.
Як ненавиджу я вас!

Стороною, стороною
ви проходьте, скоморохи,
ген туди — під три чорти!

Поміж вами й поміж мною
спільного нема ні трохи,
щоб то разом з вами йти.

В одиниці збереження № 1507 — уривок — варіант картини
сходу сонця:

Каламут
небозводу,
мов електричний ток,
крізь сині вікна
помалу
до мене в кімнату вливавсь...

Хрипкий гудок
заводу
з сусіднього кварталу

прозвучав як слова:
Уставай, уставай!
Працювати ж бо треба!
Праця і здоров'я береже!

...Уже
простір неба
на погоду
фіалковим хтось розписав,
а з-під самого споду
ще й кольором зеленавим...
Хвилинка урочиста,
хвилинка досвітньої слави!

А по цьому зеленовому
на величезному човні
у вигляді дівчини пропливала хмарина —
світла і чиста —
поперемінно
поплескуючи веслом на глибині
то справа, то зліва...
Її немовбито в колісці човен колисав...
І хоча сама ще вона
була
невиспана, надута,
а весь час усміхалась бризкам од весла
серед зеленого каламута...

У одиниці збереження № 1156 (машинопис збірки мініатюр
П. Г. Тичини, укладений Л. П. Тичиною після смерті поета) збері-
гається машинопис ще одного варіанта картини сходу сонця:

А небозвід
хтось
синім
і фіалковим
розписав.

А трохи нижче
починався
ще й зеленавий
радісний зик.
Яка хвилина урочиста!
З величезним коромислом
ішла хмарина
по воду.

Цей текст вперше опублікований як окрема поезія в журн. «Жовтень», 1969, № 1, с. 6, та включений до видання «В серці у моїм...» (с. 130).

В одиниці збереження № 1509 — уривки варіанту початку поеми:

Рано ж, рано я прокинувся!
Тиша вкруг і темнота.
Снилося... немовби мила
піснею мене віта.

Снилося: десь видно Київ,
а над ним і сонце, й вись...
Де це я? гудок заводу...
Люба, мила, озовись!

Знову я заплющив очі.
Знову сни... та вже не ті.
Все щось сниться, не досниться —
весь я в темнім забутті.

Наче — мчить шалений вітер,
листя рве, зелений лист,
хто ж за морем то гукає,
проти нас ножем вихає —
імперіаліст?

Імперіаліст —
це спрут:
любить хитрі ходи!
В нього щупальці звиваються
там і тут.

Та народи,
та народи вириваються із пут!

Розчинив вікно я. Свіжо!
Вже світа... тонкий туман...
Хтось внизу біля машини
засміявся: — Іхтіман?

І мені на третій поверх
долітають всі слова:
— Що ж росте в тім Іхтімані,—
лиш бур'ян та кропива?

Й заперечив голос другий:
— Не трава, а інше щось.

Скільки ж бо революційних
там традицій збереглось!

— Господи! «Революційних...»
Був цвіточок, та одцвів.
— А ви хто такий і звідки? —
та ніхто не відповів.

Тут не стерпів я і крикнув:
Іч який!.. знайшовся пан...
Як він сміє говорити
отаке про Іхтіман? —

Хтось закашлявся, як овечка,
й пробурчав: — Та все одно...
Вітер ті слова односив —
лиш почулось: а-е-о...

Чи пішов той від машини,
а чи й далі він стояв...
Вітер в небі, вітер в небі
пальцями хмарини м'яв.

Так... злегенька... наче скульптор —
форму в них міняв, лице.
І хмарини, зчервонівши,
усміхалися на це...

І пливли вони все низом,
а над ними угорі
кулькою гойдалось сяйво —
срібне й ніжне в цій порі...

Що ж то за сяйво,
що тихо
так
палахкоче?
То
любима моя
зірка одна,
що ніяк ще
уранці
погаснуть не хоче.

Зірка в небі засинала!
Цілу ж ніч вона ішла —
мо' й над Києвом спинялась,
срібне сяєво лила.

Зірка в небі засинала —
ледве гляну з-під повік.
Од утоми аж стулялась
і гойдалась збоку вбік...

І гойдалося повітря
синс-спис, запашне...

Хто сказав, що осінь мертва?
Хай лиш вітром повіє!

Вітер справді як повіє —
все зашелестить кругом...
Ранок швидко наближався
із розчубленим чолом.

Цю розчубленість помітно
по всім сході, де багрець,
де на хмарці настобурчивсь
у гребінці вихорець...

Софія вже прокидалась:
вікна в тьмі — як маяки...
Вітер кидав із вокзалу
пошматовані гудки...

Зачинив вікно я темне,—
годі мріять, стоячи.
Одягаться! Швидше, швидше! —
Й я електрику включив.

Одягаючися ж думав
про мої досвітні сни.
Імперіаліст — це спрут,
хижий навісний.

Ей, софійська водаце,
ти в лице мені плесни!

От і вмився. Вже готовий.
До машини сходжу в двір.
Бач, Корею спрут
кинуть хоче в вир!

...Тріпотять осики дрібно
листячком уперевір...
З дерева холодна крапля
впала з вітром на щоку...
А кого ж це в сні
бачив я в лужку?
І в ту мить почув я близько
милої ходу легку.

За ворітьми тротуаром
дівчина якась ішла.
Вулиця під каблучками
вся розбуджена була.

Мо' на фабрику, на зміну
дівчина спішила та.
Вже пройшла, а я все слухав:
— Цоки! Цоки! — доліта.

Та чого ж це я спинився?
Все покинь! Машина ось...
— З добрим ранком! Ви пробачте:
вам чекати довелось.

— З добрим ранком! — всі озвались.
...Скільки вдосвіта краси!
Розглядять усіх не можу —
тільки чую голоси.

Настіж дверці у машини, —
пісню там мугиче хтось:
«Дівчино, гляди, спіткнешся,
щоб лежать не довелось...»

Чую й голос незнайомий,
весь надтріснутий, ламкий.
Запитав він: «Ви не проти?»
Що «не проти»? Хто такий?

А з машини, що вже настіж,
чути голос: — Хризостом!
(Мовби свиснув хто хлистом)
— Путь моя... ось недалечка —
та й зачмихав, як овечка...
Хризостом?

А хто ж це, хто?
А шофер: — Товариш Пенчо
тут... дозволив... одному... —
Пенчо ж, що стояв одбоку, —
швидко обернувся: — Кому?!

Ні, до мене не звертались,
це Методій, може, зна. —
А Методій із машини:
— Знову в чимсь моя вина?

Ви мене убили! Ні, ви просто мене убили! —
обиженим тенорком викрикнув Методій. А
потім, бачачи, що ніхто йому не заперечує,
з високого тону спустився на низький і немов-
би сам од себе пробурмотів, примиряюче:

— Ах ти ж, боже мій... ну що це!
Іхати б! Давно світа...
Раптом стих і замуликав:
«Дівчино, в твої літа —
в борозенці, де жита...»

— От!.. далась йому ця пісня, —
плюнув Пенчо й одійшов.
А Методій вже почув це:
— Ну, то іншу заспіваю —
«Чоботи, чоботи,
чоботи без підшов».

Відчувалось: ще хвилинка —
й суперечка спалахне.
Та шофер немов між іншим
кинув: — Вітер...

Ой же-не!..
Ну, сідайте, ще устигнем,
хоч затримка й немала.—
...Дверці стукнули машини,
і машина відплила...

Настрій в нас був свіжий, ранній
і піднесений без меж:
— Спустим вікна! Що це справді —
місяць вересень іще ж.
Поскидаєм капелюхи,
жарко буде й без плаща!
...А крізь вікна у машині
все щось вітер верещав.

Пахнув дим з хлібопекарень,
пролітали вже пташки.
Вулиці один по однім
замітали двірники.

Роздратований Методій
ще мугикнув раз чи два,
потім бовкнув: — От і їдем!
Що ж, чудесно, піддавай!

В одиниці збереження № 1510 — варіант початку поеми:

«ОТКУДА, ЗВЕЗДОЧКА-КРАСА?»

(Подорож до Іхтімана)

І ось
мені
ще й далі увижається —
(Я усвідомлюю, що це ві сні.
Але ж хочу до цятки зберегти
оте, що зараз сниться).
Увижається й далі...
Ей, ти!
Хто там гомонить?
Кому не сидиться?

Тсс...
Мить —
і знов дзвенять обрії осінні, мов кришталі.

Сонце як після купання рушником обвівається;
ліниво джміль гуде на льоту.

у тихій печалі
тополі
над рівчаком, де будяк...

А мені
дзвінкі обрії осінні
ще й далі увижаються,
ще й далі...

Я усвідомлюю,
що це ві сні,
але ж
мимоволі уловлюю
все те, що зараз сниться,
і в соннім миготінні
наді мною
тонюсіньким димком
закручується,
закручується
в спіралі...

Хто гомонить?
Ей ти!
Це, може, тобі не сидиться,
що все крутишся в'юнком?

А прохось стороною!
На тебе ж, як на осла,
з боку ворогів
щодня нав'ючується
гнилятини малпування скажене,
гнилятини, що на Заході проросла.

Цить!
Не говори,
що в житті, мовляв,
усе випадкове та брэнне.

Чужої ідеології удав
оплутув тебе й стиска...

Думки твої убогії —
одколупуються, як луска...
Чого ж ти захищаєш славу —
загарбницьку, чужу,
доларами обігріту?

Востаннє тобі кажу:
удар по удаву
і соколом звийся!
А як ні — то геть іди
і в самий кінець свої нори
од всього світу
зашийся!

Тьху, з очей пропади,
мов той сніг,

на сонці Правди розтань!
А нас перестань
страшити
війною!

...Мить —
і знов переді мною
дзвенять обрії осінні,
мов кришталі...

І мені,
немов по нотах
у співанику,
усе в природі розкривається,
аж до останнього болота.

Сонце, розчервоніле, руде
як у передбаннику,
одно рушником обвівається,
одно віддижує в затінні,
в прохолоді.
Ліниво джміль гуде
на льоту.
Драстуй, джмелю, давно ми не
бачились!
А прозорість у природі —
чиста, далека...
Під селом он розкарячилися
млинки —
мов жуки
за шклом у спирту...

Щось думає на одній нозі лелека.
Вітрець із саду ніжно поведе
запахом м'яти-рути.
І знову
медом напахчене літо
на плечі природі свої руки
покладе
домовито.
І чути
(та цитуйте ж бо, тсс!..),

як ген аж там,
за Києвом,
де лункий
лісок,—
між гіллям
тремкий
моєї милої голосок:
— Хто ж тебе
у подорожі догляне?
Ти ж стомлений
як на біду!

Зажди, зажди, милодане,
до тебе іду! —

О, приходь,— кричу,—
стрічаю!
Одлежуватись
не в моїм звичаю.
Тут мене доглядають
славні побратими
легко мені, прекрасно
між болгарами тими!

Хочеш
хороші від мене мати вісті?
На кожному ж місці
горю
і дію!
Я тобі нове багатство розкрию,
глибоко в душі
бережене.

Мовму творчому квачу
стільки ж бо простору відкрито
в нашу світлу,
незрівнянну епоху!
Хай росте, буяє жито!
Смерть чортополоху!

Та приходь,— кричу,—
моя сяюче відсоння,
неодцвітаюча весно моя,
приходь
і всю природу
й мене взолоти!
Кругом, кругом
кругом взолоти...

...І я,
кинувшись спросопня,
щоб назустріч їй іти,
розплющив очі тут.

...Каламут
небозводу,
мов електричний ток,
крізь вікна сипі
до мене помалу
в кімнату вливавсь...

Хрипкий гудок
заводу,
один в самотині,
з сусіднього кварталу

Ще один варіант початку поеми із заголовком «Русана („Откуда, звездочка-краса?“)» — в одиниці збереження № 1512:

РУСАНА

(«Откуда, звездочка-краса?»)

...Стук-стук. Вставайте!
Стук-стук-стук. Ви ж просили розбудити!
Це я! Коридорний. Під дверима.
Стук-стук...

А моя сонна думка
мене ж тут і запитус:
— Просив? А який це коридорний?
Та й де тії двері, в які ось до мене
добуваються?

Адже я в полі!
Там, де щирця.
Як і всі ці дні —
у полі, на рідній Україні!
Я усвідомлюю,
що це ві сні
(цілком!) —
та мимоволі
уловлюю
все те, що зараз сниться
і в соннім миготінні
тонюсіньким димком
закручується,
закручується
в спіралі...

Снилося: десь видно Київ,
а над ним і сонце й вись.
...Де це я? Гудок заводу...
Люба, славна, озовись!

Враз все те, що сердю мило,
відступилось, відступило,
помішалось і... нема.
Тільки тиша, тільки тьма.

Знову я заплющив очі.
Знову сни... та вже не ті.
Все щось сниться, не досниться —
весь я в темнім забутті.

Наче —
мчить шалений вітер,
листя рве, зелений цвіт...

Хто ж за морем то гукає,
проти нас ножем вихає —
імперіаліст?

Імперіаліст —
це спрут:
всі б пожер свободи!
В нього щупальці звиваються
там і тут...

Та народи,
та народи вириваються
із пут!
Чекай.. та це ж його думки! —
В них сила, мудрість і здоров'я.
Я ж їх мов з голосу почув —
в Москві, як в Мавзолей прийшов я.

Передались вони мені
від Леніна, від нього!
Знання ти в Ілліча учись
та пребагато ж, много, много...

А вітер повз мене все мчить і мчить.
І дзвінок перестороги над вухом дзеленчить.
Крізь дзвінок я чую голос:
— Чи ти спиш? Чи мужньо дієш?
Що ти гнешся, мов той колос!
Будь напруженим до краю,—
розумієш?
І кричу я: ро-зу-мію!
Справу миру захищаю,
дію!

А вітер і далі все мчить і мчить,
І дзвінок перестороги над вухом дзеленчить.
Знов мені той голос чути:
— Жертву ж мучить ворог лютий!
Що йому
треба
від неї,—
кинуть
в кривавий
вир?
Ой хитре ж нав'язує
мирній Кореї
цей звір!

І наче —
усе те, що тільки що спилось,
змінилось.

Ось річка на сонці вже грає...
Рибалки витягують сіль.
У лузі пастушка співає —
і високо пісня дзвенить...

Дзвенить? Це ж бо телефон!
Швидше! Телефон!
Схопивсь я:
— Слухаю!.. Куди поспить?
Дзвонить Здравко? З добрим ранком!
Зараз... одягнусь умить.

Чекайте... а звідки ви дзвоните — знизу? Значить, усі вже тут? А! По товариша Пенчо по дорозі заїдемо? До-о-бре! Добре. Питасте, як спалось, — дякую. А вам... Приснилась знайома дівчина... Грудний голос? — чую, чую... Сама, немовби по дитячому надутенька... ще й разок намиста на шиї... Чудесно! А що вона сказала... Як, як? Я не почув. Ага! — «Тільки на схід іди ти, — каже, — на схід! Там найдеш джерела води живої!» — О! Та це ж прекрасно! Бач, ви вчора мені розповідали про неї — от вона вам і приснилась. Ну глядіть же: тепер уже

В одиниці збереження № 1514 — уривок:

ІЗ ПОЕМИ «ПОДОРОЖ ДО ІХТІМАНА»

(Уривок)

Ну, сідайте, ще устигнем,
хоч затримка й немала.—
...Дверці стукнули машини
і машина відплила.

Все вперед дорога бігла —
рівна, пружна, як струна...
Вітоша гора — праворуч,
а ліворуч низина.

Я сидів коло шофера,
все сприймав я гаряче:
бесіда як виникала —
обертавсь через плече.

Й хоч було ще сіро-тьмаво
і в машині і кругом —
співбесідника мов бачив
я по голосу його.

Настрій в нас був свіжий, ранній
і піднесений без меж:
— Спустим вікна! Що це справді, —
місяць вересень іще ж.

Поскидаєм капелюхи,
жарко буде й без плаща!
...А крізь вікна у машині
все щось вітер верещав.

Пахнув дим з хлібопекарень,
пролітали вже пташки.
Вулиці один по однім
замітали двірники.

Роздратований Методій
ще мугикнув раз чи два,
потім бовкнув: — Ой і їдем!
Що ж, чудесно, піддавай!

Нас було своїх чотири,
вже знайомих дотепер:
Пенчо, я та ще Методій,
та Еммануїл-шофер.

Тепло й жваво йшла розмова.
Всі ж бо ми — товариші —
тісно зблизились за тиждень,
дружби сповнені в душі.

Рокотав у Пенчо голос,
на низах в октаву ривсь...
Як сказатъ він що збирався —
хмурих брови, мов гнівивсь...

Мав він звичку брати вуса
в рот собі — немов жує.
Та все думав, та все думав,
передумував своє.

А Методій був тендітний,
а Методій навпаки:
все до серця брав лірично,
мислив з помахом руки.

Раз існує в світі пісня —
що там критика і звіт!
Всіх однаково стрічав він —
весь зацілував би світ!

А співав він з перескоком —
зразу в кілька голосів.
Вуса ж — тільки пробивались,
мов хто маком притрусив...

Іхтіман — місто в Болгарії, центр Софійської округи. Трудящі Іхтімана брали активну участь у боротьбі болгарського народу проти фашизму.

Трайков Георгі (1898—1975) — болгарський державний і політичний діяч.

Димитров Георгій Михайлович (1882—1949) — діяч болгарського і міжнародного комуністичного і робітничого руху. П. Г. Тичина був у складі делегації від СРСР, що супроводжувала тіло Г. Димитрова на Батьківщину.

Ворошилов Климент Єфремович (1881—1969) — радянський партійний і державний діяч, Маршал Радянського Союзу (з 1935 р.).

Ковпак Сидір Артемович (1887—1967) — радянський державний діяч, один із організаторів партизанського руху на Україні в роки громадянської і Великої Вітчизняної воєн.

Кирило (827—869) і **Мефодій** (815—885) — брати, проповідники православної християнської релігії, так звані першовчителі слов'ян. З їх діяльністю пов'язані розвиток писемності у слов'янських народів. Болгарський народ щороку 24 травня відзначає національне свято слов'янських просвітителів Кирила і Мефодія.

Ботев Христо (1849—1876) — видатний болгарський поет, мислитель, революційний демократ.

Вазов Іван Минчов (1850—1921) — видатний болгарський письменник і громадський діяч, активний учасник революційного руху.

Драгоманов Михайло Петрович (1841—1895) — український публіцист, учений, громадський діяч буржуазно-демократичного, пізніше — ліберально-буржуазного напрямку; останні роки життя і діяльності М. П. Драгоманова були пов'язані з Болгарією. З 1889 р. він — професор кафедри загальної історії Софійського університету.

Габрово, Плевен, Русе, Бургас, Шумен, Сливен, Пловдив, Пасарел, Самоков — міста в Болгарії.

Марица — річка в Болгарії.

«**Шуми, Марица окръгъ вавлена!**» — рядок з першого гімна Болгарії.

Дюкло Жак (1896—1975) — діяч французького і міжнародного комуністичного і робітничого руху.

Ляо Жюльєн (1884—1950) — діяч бельгійського і міжнародного комуністичного і робітничого руху, організатор Руху Опору. 18 серпня 1950 р. вбитий бельгійськими фашистами.

Дев'яте вересня — день національного свята болгарсько-го народу. 9 вересня 1944 року у Болгарії вибухло антифашистське збройне повстання, наслідком якого було повалення фашистського уряду і встановлення народно-демократичного ладу.

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК ТВОРІВ

- А в цей час співали пісню 155
 А легко ж будь чудесним, мо-
 лодим 27
 «А між сосон, мов емаль...» 260
 «А там надворі за вікном...» 258
 «А чого не вмюю?» 232
 «...А що ж...» 265
 Архіноватору-поету 247
 Біля озера у лісі 125
 В Анкарі (1929 р.) 91
 В гостях у пісняра Івана 19
 В ім'я людини. *На XXII з'їзді
 КПРС* 161
 В міжпланетні простори вік-
 но 67
 В селі В'юнищах під час бура-
 ну 208
 В серці у моїм... 304
 В цех іду я 235
 В Чорнобилі (*Із щоденника*) 15
 «Великий Жовтень, щастя ти
 мов!» 264
 «Великим поетом ми вважаєм...»
 297
 Веління дня 165
 Верхарн у 1905-му 83
 Високо знялись ми ввись 163
 Виховала Партія богатирів 123
 «Вночі не сплю» 318
 «Всім народам в дні липневі...»
 199
 «Гаряче серце в нас...» 110
 Глибокі сліди (*З товаришами
 своїми відвідав я Чернігів
 у 1966 році*) 302
 Горобинцю золотий 22
 Григорію та Елеонорі Верьов-
 кам 221
 Давиду Гурамшвілі 46
 Два ковалі 283
 Де одна думка, а тисячі рук
 (*Із циклу «На будові Крем-
 гес»*) 96
 До знатної ланкової 73
 До молодих поетів («Як вік но-
 вий — нова і слава») 166
 До молодих поетів («Як то
 з глибин б'ють води бурові...»)
 266
 До себе самого й до молодих
 поетів 316
 Дорогами широкими, новими
 289
 Дума про безсмертного Кобза-
 ря 143
 Ежені Коттон у Степаниди Виш-
 так 176
 Жайворон, прилітай іще раз!
 (*Відповідь на лист членів
 літтворчого гуртка «Середня-
 ківські проліски» 8-річної
 школи с. Середняків, Гадяць-
 кого р-ну, Полтавської обл.*)
 268
 «З вікна...» 249
 «З творами молодих знайоми-
 тись...» 259
 Зазеленіє, заквітує жито 271
 Заспівать тобі ми раді 135
 «Звіряючись по музиці...» 224
 Змужніння початок 87
 Зростає, пречудовний світе 106
 Зустріч з Верьовкою у Тампере
 275
 Зустріч з Мариною (*Після за-
 кінчення Всесвітнього конгре-
 су за мир у Парижі*) 347
 «І враз вітер заскакав круг
 нас...» 298

«І дерева, і дерева...» 252
І дививсь Ілліч на мене (*Із поеми*) 9
І заспівав я радо 164
«І наче десь мила іде, озивається...» 233
І сказав Богдан 45
Іван Паторжинський 187
«Іди в життя, життю віддайся...» 270
Із поеми «Подорож до Іхтімана» (*Уривок*) 285
Із циклу «Подорож з капелю Степенка». 1920 рік, *вересень* 280
Іній 25
Києву (*Місту-герою*) 150
«Кипить осика...» 257
«Коли офіцерна й кадеті...» 317
Коли творцем ти називаєшся... (*Уривок із поеми*) 111
«Критики брали мене...» 230
Лепін іде на Шевченківський вечір (*У Кракові 1914 року*) 139
Ленін каже: мужнім будь! 113
Лепіна ясна зоря (*Пісня*) 118
Ленінове сонце 130
Ленінський девіз 237
Лист до земляків 284
«Літа біжать, хоч я й не хочу!» 256
«Люба, ми з тобою ідемо» 299
Ми йдемо з Франком Іваном 50
Ми ковалі, в нас дух живий 116
«Ми ковалі, куєм ключі щастя...» 205
Ми свідомість людства 12
Моє дитинство 322
Молода мати 202
«Молоді таланти, вам привіт і шана!» 246
Музичний ранок в консерваторії 56
Муса Джаліль у Києві (*1939*) 286
[Мусі Джалілю] 288
На дачі 238
На закінчення Декади в Москві 137
На міжнародну тему 250

На телевізійній студії (*Експромт*) 291
«На те я лірик, щоб запитувати...» 279
«Навальний шквал... Які пориви хитрі...» 308
«Навіщо нам дискутувати...» 229
Над Дніпром 29
Напробвесні 171
«Нас приводять до дівочої бригади» 219
Наш народ — океан 7
«Не забувай її ніколи» 263
«Недавно ж тільки...» 261
«Нижних любих діточок...» 217
«Ну, а до чого вихилися?» 277
«Ну, прощайте, сосни!» 218
«Ну як би я міг без твоєї усмішки?» 272
«Ну як про молодь не співають?» 296
О Космосе великий наш... 293
«Осінь — і на балконі...» 255
«Осінь рання уже. А в Чернігові ж сонця й тепла!» 191
«Осокорі, що під вікном моїм...» 225
«...Ось вийшов я із хати...» 253
«...Отак сучасне оспівати...» 278
Пам'яті мого брата Євгена 213
Партії слава, Леніну слава 44
Партію славить народ український 65
Перед картинами Олекси Шовкуненка 300
Під великодню ніч (*1919 чи 1920 року*) 306
Плем'я з нами молоде (*9 квітня 1961*) 147
Подорож до Іхтімана 379
Похорон Олександра Бойченка 53
Привітання народного хору 215
Приходь, героїчне! Прекрасне, явись! 142
Приходь, життя розквітле (*Із циклу «Вулиця Кузнечна»*) 197
Про юного Василя (*В дореволюційнім Чернігові*) 38
«...Пробачать хай товариші мої...» 201

- Прославим слово Леніна 320
 «Просто з поля, сонце де палило...» 310
 «Пругкий початок кукурудзи...» 234
- Рабіндранат Тагор. *Після повернення з Москви 1930 року* 152
 Радянським ученим — слава! 226
- Революції мотиви (*Думки під час концерту хору «Мазовше»*) 61
- Розростатись дружбі вшир 181
- Сад садив нам Лепін 104
 Серафима Морачевська (*З мого дитинства*) 351
 «Сила камінь випре...» 239
 Сила мислі і труда... 312
 Славлю мою Батьківщину (*Пісня*) 157
 «Соколині очі, руки молодечі» 295
- Спалахи в серці 344
 Срібної почі 183
 Степанида Виштак в гостях у вихованців дитячого будинку 358
 Стрічайте юних 36
- «Так тихо сосни стоять...» 207
 Тарасова «Анну Кареніну» читає 337
 Ти в наш бік не позирай 244
 Ти, Партіє, навіки слався, славсь! 81
 Ти, Радянська славна Україно 79
 «Ти танцюй, гомони...» 228
 Ти, чудесная Росіє! 132
 Титани землі 182
 «Тільки що 'дцвіли сади...» 319
- У Асбєва в гостях 169
 «У Празі по-азербайджанськи...» 196
- У Пуці-Водиці 194
 «У шумі, в піні світового виру...» 240
 «Уранці до мене в ліс...» 242
- Франка Івана голос чути 48
- «Цілу піч аж до ранку йому все не спиться» 290
- «Чи я на площі, де йде мітинг за мир...» 204
- «Швидко їдемо до нього...» 231
- «...Ще не раз колись розквітну!» 211
 «Що ніжніш од молодої...» 262
 «Що ти хочеш, Ломоносов?» 210
 «Що це так в душі засяло...» 248
 Щоб Україні твердо стать (*Київ 1919 року*) 42
- Юначе славний, люба юнко 32
 «Юних ленінців вітаємо...» 212
 «Юні, славії умі!» 206
 Юності непереможний дух 95
- «Я був понад Дніпром...» 223
 «Я завше там, де труд, де людно...» 273
 «Я іволгу...» 254
 Я кличу тебе... 274
 Я радий, що тебе сьогодні бачу 145
 Як ти за мир — мобілізує же сили 178
 «Як то можна — хоч на мить...» 241
 Як Райніс пише. *На засланні в кол. Вятській губернії. Уривок* 269
 «Ярослав Галац, Степан Тудор...» 222

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

1. Сторінка автографа вірша Павла Тичини «Ти, чудесная Росіє!» 133
2. Сторінка автографа вірша Павла Тичини «До молодих поетів» 167
3. Павло Тичина. Початок 60-х років. Фронтиспіс
4. Павло Тичина. Початок 60-х років 352—353
5. П. Тичина, А. Барбюс, Дюма (секретар А. Барбюса) — сидять; Фельдман та С. Пилипенко — стоять. 1927 352—353
6. Павло Тичина з братом Євгеном. 1929 384—385
7. Павло Тичина зі своєю першою вчителькою С. М. Морачевською. 30-ті роки 384—385
8. Обкладинки видань Павла Тичини 1957—1970 рр. 384—385

ЗМІСТ

МИ СВІДОМІСТЬ ЛЮДСТВА. 1957

Наш народ — океан	7	417 ¹
І дививсь Ілліч на мене (<i>Із поеми</i>)	9	417
Ми свідомість людства	12	417
В Чорнобилі (<i>Із щоденника</i>)	15	418
В гостях у пісняра Івана	19	418
Горобинцю золотий	22	419
Іній	25	419
А легко ж будь чудесним, молодим	27	419
Над Дніпром	29	420
Юначе славний, люба юнко	32	420
Стрічайте юних	36	420
Про юного Василя (<i>В дореволюційнім Чернігові</i>)	38	420
Щоб Україні твердо стать (<i>Київ 1919 року</i>)	42	421
Партії слава, Лепіну слава	44	422
І сказав Богдан	45	422
Давиду Гурамішвілі	46	422
Франка Івана голос чути	48	422
Ми йдемо з Франком Іваном	50	422
Похорон Олександра Бойченка	53	422
Музичний ранок в консерваторії	56	422
Партію славить народ український	65	423
В міжпланетні простори вікно	67	424

ЗРОСТАЙ, ПРЕЧУДОВНИЙ СВІТЕ. 1960

Революції мотиви (<i>Думки під час концерту хору «Мазовше»</i>)	71	425
До знатної ланкової	73	425
Ти, Радянська славна Україно	79	425
Ти, Партіє, навіки слався, слався!	81	426
Верхарн у 1905-му	83	426
Змужніння початок	87	427
В Анкарі (<i>1929 р.</i>)	91	427
Юності непереможний дух	95	428
Де одна думка, а тисячі рук (<i>Із циклу «На будові Кремлес»</i>)	96	428
Сад садив нам Ленін	104	429
Зростає, пречудовний світе	106	429
«Гаряче серце в нас...»	110	429
Коли творцем ти називався... (<i>Уривок із поеми</i>)	111	430
Ленін каже: мужнім будь!	113	430
Ми ковалі, в нас дух живий	116	431
Леніна ясна зоря (<i>Пісня</i>)	118	431

¹ Перша цифра — сторінка тексту, друга — сторінка приміток.

КОМУНІЗМУ ДАЛІ ВИДНІ. 1961

Виховала Партія богатирів	123	431
Біля озера у лісі .	125	431
Ленінове сонце . . .	130	434
Ти, чудесная Росіє! .	132	434
Заспівать тобі ми раді . . .	135	434
На закінчення Декади в Москві . . .	137	434
Ленін іде на Шевченківський вечір (<i>У Кракові 1914 року</i>)	139	434
Приходь, героїчне! Прекрасне, явись!	142	435
Дума про безсмертного Кобзаря	143	436
Я радий, що тебе сьогодні бачу	145	436
Плем'я з нами молоде (<i>9 квітня 1961</i>)	147	437
Киеву (<i>Місту-герою</i>)	150	438
Рабіндрнат Тагор. <i>Після повернення з Москви 1930 року</i>	152	438
А в цей час співали пісню . . .	155	440
Слаблю мою Батьківщину (<i>Пісня</i>)	157	440

СРІБНОЇ НОЧІ. 1964

В ім'я людини. <i>На XXII з'їзді КПРС</i>	161	440
Високо знялись ми ввись	163	440
І заспівав я радо .	164	441
Веління дня	165	441
До молодих поетів («Як вік новий — цова і слава»)	166	441
У Асєєва в гостях	169	441
Напробесні	171	442
Ежені Коттон у Степаниди Виштак	176	444
Як ти за мир — мобілізує же сили	178	445
Розростатись дружбі вшир	181	445
Титани землі	182	445
Срібної ночі	183	446
Іван Паторжинський	187	446

ПОЗА ЗБІРКАМИ

ВІРШІ

«Осінь рання уже. А в Чернігові ж сонця й тепла!»	191	447
У Пуці-Водиці	194	447
«У Празі по-азербайджанськи...»	196	447
Приходь, життя розквітле (<i>Із циклу «Вулиця Кузнечна»</i>)	197	448
«Всім народам в дні липневі...» .	199	448
«...Пробачать хай товариші мої...»	201	449
Молода мати	202	449
«Чи я на площі, де йде мітинг за мир...»	204	449
«Ми ковалі, куєм ключі щастя...»	205	449
«Юні, славнії уми!» . . .	206	449
«Так тихо сосни стоять...» .	207	449
В селі В'юнищах під час бурану	208	450
«Що ти хочеш, Ломоносов?» .	210	450
«...Ще не раз колись розквітну!»	211	450
«Юних лєнінців вітаємо...»	212	450
Пам'яті мого брата Євгена	213	450
Привітання народного хору	215	450

«Нижних любих діточок...»	217	451
«Ну, прощайте, сосни!»	218	451
«Нас приводять до дівочої бригади»	219	451
Григорію та Елеонорі Верьовкам	221	451
«Ярослав Галан, Степан Тудор...»	222	451
«Я був понад Дніпром...»	223	451
«Звіряючись по музиці...» .	224	451
«Осокорі, що під вікном моїм...»	225	452
Радянським ученим — слава!	226	452
«Ти танцюй, гомони...» . .	228	452
«Навіщо нам дискутувать...»	229	452
«Критики брали мене...»	230	452
«Швидко ідемо до нього...»	231	452
«А чого не вмію?»	232	452
«І наче десь мила іде, озивається...»	233	453
«Пругкий початок кукурудзи...»	234	453
В цех іду я . . .	235	454
Ленінський девіз .	237	454
На дачі	238	454
«Сила камінь випре...»	239	454
«У шумі, в піні світового виру...»	240	454
«Як то можна — хоч на мить...»	241	454
«Уранці до мене в ліс...» .	242	454
Ти в наш бік не позирає	244	454
«Молоді таланти, вам привіт і шана!»	246	454
Архівоватору-поету	247	454
«Що це так в душі засяло...»	248	455
«З вікна...»	249	455
На міжнародну тему	250	455
«І дерева, і дерева...» . . .	252	455
«...Ось вийшов я із хати...»	253	455
«Я іволгу...»	254	456
«Осінь — і на балконі...» . . .	255	456
«Літа біжать, хоч я й не хочу!»	256	456
«Кипить осика...»	257	456
«А там надворі за вікном...» . .	258	456
«З творами молодих знайомитись...»	259	456
«А між сосон, мов емаль...»	260	456
«Недавно ж тільки...» . . .	261	456
«Що віжніш од молоді...»	262	456
«Не забувай її ніколи»	263	456
«Великий Жовтень, щастя ти моє!»	264	457
«...А що ж...»	265	457
До молодих поетів («Як то з глибин б'ють води бурові...») .	266	457
Жайворон, прилітай іще раз! (Відповідь на лист членів літтворчого гуртка «Середняківськи проліски» 8-річ- ної школи с. Середняків, Гадацького р-ну, Полтав- ської обл.)	268	457
Ян Райніс пише. На засланні в кол. Вятській губернії. Уривок	269	458
«Іди в життя, життю віддайся...»	270	458
Зазеленіє, завітне жито	271	459
«Ну як би я міг без твоєї усмішки?»	272	459
«Я завше там, де труд, де людио...»	273	459
Я кличу тебе...	274	459

Зустріч з Верьовкою у Тампері	275	459
«Ну, а до чого вихилися?»	277	460
«...Отак сучасне оспівати...»	278	460
«На те я лірик, щоб запитувать...»	279	460
Із циклу «Подорож з капелою Стеценка». 1920 рік, вересень	280	460
Два ковалі . . .	283	462
Лист до земляків	284	463
Із поеми «Подорож до Іхтімана» (Уривок)	285	463
Муса Джаліль у Києві (1939)	286	463
[Мусі Джалілю] . . .	288	464
Дорогами широкими, новими	289	464
«Цілу ніч аж до ранку йому все не спиться»	290	465
На телевізійній студії (Експромт)	291	465
О Космосе великий паш...	293	466
«Соколині очі, руки молодечі»	295	467
«Ну як про молодь не співають?»	296	467
«Великим поетом ми вважаєм...»	297	467
«І враз вітер засакавав круг нас...»	298	467
«Люба, ми з тобою ідемо» . . .	299	467
Перед картинами Олекси Шовкуненка . . .	300	467
Глибокі сліди (З товаришами своїми відвідав я Черні- гів у 1966 році)	302	468
В серці у моїм... . . .	304	468
Під великодню ніч (1919 чи 1920 року)	306	468
«Навальний шквал... Які пориви хитрі...»	308	468
«Просто з поля, сонце де палило...»	310	469
Сила мислі і труда... . . .	312	469
До себе самого й до молодих поетів	316	470
«Коли офіцерня й кадети...»	317	470
«Вночі не сплю» . . .	318	470
«Тільки що 'дцвілі сади...»	319	471
Прославим слово Леніна	320	471

ПОЕМИ

Моє дитинство . . .	322	471
Тарасова «Анцу Кареніну» читає	337	472
Спалахи в серці . . .	344	475
Зустріч з Мариною (Після закінчення Всесвітнього кон- гресу за мир у Парижі)	347	476
Серафима Морачевська (З мого дитинства) . . .	351	477
Степаніда Виштак в гостях у вихованців дитячого бу- динку . . .	358	479
Подорож до Іхтімана	379	484
Примітки . . .	415	
Алфавітний покажчик творів	504	
Список ілюстрацій	507	

Академия наук Украинской ССР
Институт литературы им. Т. Г. Шевченко

ПАВЛЮ ТЫЧИНА

СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ В ДВЕНАДЦАТИ ТОМАХ

Художественные произведения

Томы 1—7

Том третий

Поэтические произведения. 1954—1967

Составитель и автор примечаний
НАДЕЖДА АЛЕКСАНДРОВНА ВИШНЕВСКАЯ

(На украинском языке)

Киев, издательство «Наукова думка»

*Затверджено до друку вченою радою
Институту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР*

Редактор *Н. М. Максименко*
Художник *А. Ф. Пономаренко*
Художній редактор *Р. К. Пазолук*
Технічні редактори *І. М. Лукашенко, І. А. Ратнер*
Коректори *Д. Б. Деркач, Л. М. Творковська*

Информ. бланк № 5680

Здано до набору 08.12.83. Підп. до друку 08.06.84. Формат 84×108/32. Папір друк. № 1. Звич. нова гарн. Вис. друк. Фіз.-друк. арк. 16,0+3 вкл. Ум. друк. арк. 27,2. Ум. фарбо-відб. 27,2. Обл.-вид. арк. 21,62. Тираж 16 000 прим. Зам. 3—342. Ціна 2 крб. 50 к.

Видавництво «Наукова думка». 252601 Київ 4, вул. Репіна, 3.

Київська книжкова фабрика «Жовтень». 252053 Київ 53, вул. Артема, 25.

2кв.50к.

«НАУКОВА ДУМКА»